ISSN 1993-0259 (Print)
ISSN 2219-4649 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Тернопільський національний економічний університет

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

За редакцією В. А. Дерія

Збірник засновано в 2007 році
Виходить чотири рази на рік

Том 18
№ 1

Тернопіль
2014

Економічний аналіз
Том 18. № 1.
2014 рік
Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету, протокол № 6 від 17 грудня 2014 р.

Рекомендовано рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету до поширення через мережу Інтернет, протокол № 7 від 20 жовтня 2010 р.

Збірник наукових праць

Засновник і видавець: Тернопільський національний економічний університет

Виходить чотири рази на рік

Заснований у червні 2007 року

Збірник входить до переліку наукових фахових видань Вищої атестаційної комісії України у галузі економічних наук
(Постанова ВАК України № 1-05/4 від 14. 10. 2009 р.)
Збірник індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах
Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Windows Live Academic, ResearchBible, Open Academic Journals Index, CiteFactor

Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – 203 с. – ISSN 1993-0259. – ISSN 2219-4649.

Збірник наукових праць „Економічний аналіз" містить статті теоретичного та прикладного характеру з актуальних проблем економіки, фінансів, обліку, аналізу й аудиту тощо.

Головний редактор
Дерій В. А., д. е. н., доц., Тернопільский національний економічний університет (Україна)
Заступник головного редактора
Ярощук О. В., к. е. н., доц., Тернопільский національний економічний університет (Україна)
Почесний головний редактор
Шкарабан С. І., д. е. н., проф., Тернопільский національний економічний університет (Україна)
Редакційна колегія:
Абуселідзе Г. Д., д. е. н., проф., Батумський державний університет імені Шота Руставелі (Грузія)
Длугопольський О. В., д. е. н., доц., Тернопільский національний економічний університет (Україна)
Гуцал І. С., д. е. н., проф., Тернопільский національний економічний університет (Україна)
Задорожний З. -М. В., д. е. н., проф., Тернопільский національний економічний університет (Україна)
Крупка Я. Д., д. е. н., проф., Тернопільский національний економічний університет (Україна)
Крик Барбара, д. габ., проф., Щецінський університет (Республіка Польща)
Крисоватий А. І., д. е. н., проф., Тернопільский національний економічний університет (Україна)
Лазаришина І. Д., д. е. н., проф., Національний університет водного господарства та природокористування (Україна)
Мартинюк В. П., д. е. н., доц., Тернопільский національний економічний університет (Україна)
Мних Є. В., д. е. н., проф., Київський національний торговельно-економічний університет (Україна)
Монастирський Г. Л., д. е. н., проф., Тернопільский національний економічний університет (Україна)
Панков Д. О., д. е. н., проф., Білоруський державний економічний університет (Республіка Білорусь)
Предеус Н. В., д. е. н., доц., Саратовський державний соціально-економічний університет (Російська Федерація)
Рудницький В. С., д. е. н., проф., Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (Україна)
Сковронська Агнєшка, д. габ., проф., Вроцлавський економічний університет (Республіка Польща)
Чая Станіслав, д. габ., проф., Вроцлавський економічний університет (Республіка Польща)

Літературний редактор
Руденко М. І., к. філол. н., доц.

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу.

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковим. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

URL: http://econa.org.ua/
http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/index.html
http://www.library. tneu.edu.ua/

ISSN 1993-0259 (Print)
ISSN 2219-4649 (Online)

© Тернопільський національний економічний університет, 2014
© «Економічний аналіз», 2014
© Різник О. І., дизайн обкладинки, 2007-2014

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 19228-9028ПР від 13 липня 2012 р.

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

Двойних Костянтин Євгенович
Ринкові траєкторії господарських проектів: етнологічні орієнтири в сучасній світовій економіці ***5***

Горова Ксенія Олександрівна
Визначення основних підходів до класифікації аутсорсингу на сучасному етапі економічного розвитку ***12***

Кислова Людмила Анатоліївна
Історичні аспекти та концептуальні основи сталого розвитку ***20***

Кісь Святослав Ярославович
Проблеми інтелектуалізації розвитку соціально-економічних систем ***25***

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ НА МАКРО- ТА МЕЗОРІВНЯХ

Гладинець Наталія Юріївна
Фінансові результати інноваційної діяльності промислових підприємств України: оцінка та прогнозування ***34***

Гончаров Геннадій Олександрович
Оцінка ефективності державного регулювання малого підприємництва України в аспекті його економічної безпеки ***43***

Мусіна Людмила Абдрахманівна, Кваша Тетяна Костянтинівна
Ресурсоефективна економіка: європейські тенденції та уроки для України ***51***

Пирог Ольга Володимирівна, Шевченко Наталія Володимирівна
Макропруденційне регулювання інвестиційної діяльності як механізм забезпечення стабільного розвитку національної економіки ***63***

Скібіцький Олександр Миколайович
Розгляд окремих теоретичних питань управління людським потенціалом ***71***

Субота Микола Валерійович
Зовнішні чинники розвитку підприємств олійно-жирової галузі ***80***

Сусіденко Юлія Валентинівна
Вплив інфляційних процесів на економіку України ***88***

Терованесов Михайло Румелійович
Система управління якістю вищої освіти ***93***

Trofymenko Maria Yuriyivna
The ways to increase the efficiency of funding of housing and municipal infrastructure in Ukraine ***99***

Швець Володимир Євгенович, Демків Христина Святославівна
Діяльність суб'єктів на ринку антикваріату в Україні як об'єкт економічного аналізу ***107***

Шибаєва Наталія Володимирівна
Визначення та принципи регуляторної політики ***114***

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ В СФЕРІ ФІНАНСІВ

Ботвіна Наталія Олександрівна
Кредитні важелі фінансової політики аграрної сфери України ***120***

Валуйський Іван Анатолійович
Специфіка застосування бюджетних інструментів у період кризи ***125***

Гавриляк Тетяна Степанівна
Аналіз теоретичних аспектів страхової інвестиційної діяльності ***131***

Гарбар Жанна Володимирівна
Аналіз сучасного стану ринку державних цінних паперів в Україні ***136***

Дадашова Первін Акіфівна
Моделювання взаємозалежності між показниками монетарної та фіскальної політики ***147***

Завистовська Ганна Іполитівна
Зарубіжний досвід урядового фінансового контролю ***156***

Квасниця Оксана Василівна
Теоретичні підходи до обґрунтування ризиків державного боргу ***162***

Пак Христина Романівна
Залучені джерела фінансування місцевих бюджетів в Україні: проблеми і перспективи ***169***

Панько Марина Володимирівна
Проблеми та перспективи розвитку соціальної складової структури економіки Закарпатської області ***177***

Єлецьких Світлана Яківна
Оцінювання фінансової стійкості підприємства на основі темпових показників ефективності його розвитку ***183***

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ В ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Лаврик Олександр Леонідович
Сек'юритизація та кредитний дериватив як потужний інструмент в управлінні кредитним ризиком банківських установ ***188***

Сас Богдана Богданівна, Спяк Галина Іванівна
Розвиток системи венчурного фінансування в Україні ***195***

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

УДК 339.977

Костянтин Євгенович ДВОЙНИХ

кандидат економічних наук,
докторант,
кафедра світової економіки та міжнародних економічних відносин,
Одеський національний університет імені І. І. Мечнікова
E-mail: dvoynykh@yandex.ru

РИНКОВІ ТРАЄКТОРІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРОЕКТІВ: ЕТНОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ В СУЧАСНІЙ СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Двойних, К. Є. Ринкові траєкторії господарських проектів: етнологічні орієнтири в сучасній світовій економіці [Текст] / Костянтин Євгенович Двойних // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 5-11. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Стаття присвячена формуванню погляду на поведінку господарського проекту (його ринкову траєкторію) в якості фрагмента певного етнокультурного простору (суперетносу). Особлива увага присвячена фіксації подібності ознак поведінки проектів та етнічних колективів під впливом різних комбінацій взаємодії суперетносів. Це здійснено в контексті усвідомлення сучасної світової економіки як суперпозиції різноманітних форм переходу від індустріального (ієрархічного) до нового (сіткового) укладу. Кожна з таких форм є достатньо короткочасною, але наслідки їх вияву можуть мати довготривалий характер. Це є головним протиріччям в аналізі сучасної світової економіки: між короткочасністю існування перехідних форм господарювання та чималою кількістю можливих довготривалих економічних наслідків їх вияву. Для забезпечення ефективного економічного прогнозування в таких умовах потрібен певний інваріант. В якості такого інваріанта можуть виступати етнічні процеси, а саме – взаємодія суперетносів як великих енергетичних систем. Відповідно, для сучасної світової економіки така взаємодія має бути покладена в основу економічного аналізу, зокрема – на рівні окремих проектів.

На основі усвідомлення своєчасності визначення ринкових траєкторій проектів як основи прогнозування на мікрорівні, у статті наведено низку моделей поведінки господарського проекту, разом із математичною формалізацією відповідних явищ. Зокрема, це модель «магніту в потенційній ямі» для опису поведінки проекту, модель проекту в глобальному енергетичному потоці та модель «енергетичної хвіртки» для проекту. Запропоновані математичні формули визначають низку умов відповідної ефективності проектів. Обґрунтовано критерії успішності проекту в просторі світової економіки, зазначено ймовірні економічні пастки (дотепер приховані для усталених підходів) та сформульовано принципові обмеження для науково-технічного прогресу в цих умовах. Окремо формалізовано поняття прибутковості проекту в контексті етнологічних принципів економічного аналізу для сучасної світової економіки. Принципово уточнено поняття диференціації успіху та фіаско економічного проекту залежно від конкретних особливостей взаємодії суперетносів.

Ключові слова: *етнічні процеси; моделювання; проект; прогнозування; світова економіка; суперетнос.*

© Костянтин Євгенович Двойних, 2014

Kostyantyn Yevgenovych DVOYNYKH

PhD in Economics,
Doctoral Student,
Department of World Economy and International Economic Relations,
Odessa National University named after I. I. Mechnikov
E-mail: dvoynykh@yandex.ru

THE ECONOMICAL PROJECT MARKET TRAJECTORIES: ETHNOLOGICAL MILESTONES IN MODERN WORLD ECONOMY

Abstract

The article is devoted to vision formation on economic project behavior (its market trajectory) as a fragment of certain ethno-cultural environment (super-ethnos). Special attention is focused on projects and ethnical collective behavior similarity fixation under the influence of different combinations of super-etnoses interrelations. It has been done in the context of understanding of modern World economy as a superposition of different transition forms from industrial (hierarchical) structure to newly (neo, net.networking) one. Each of such forms has short duration, but their economic results may be quite lasting. This is a basic contradiction of the modern world economy analysis: that is, a contradiction between brevity of transition forms existence and enormous number of their possible long-term economic results appearances. In order to provide effective economic simulation and forecast there is a necessity for concrete invariant. The ethnical processes could be that corresponding invariant, in particular – the super-ethnos interrelation as large energetic systems. Thus, for modern World economy such interrelation should be the basis of economic analysis, in particular, at the separate project level.

Taking into account the timely understanding of market definition of trajectories projects as a micro-level forecasting basis, it has been suggested a number of economic project behavior models, along with the mathematical formalizatio correspondingn phenomena. In particular, this si a "magnet in potential hole" model for project behavior description, model of project in global energetic streams and model of "energetic window" for the project. The suggested mathematical formulas define a number of conditions for certain project effectiveness reaching. The project successfulness criteria in the World economy environment are substantiated. The probable economic pitfalls (even still hidden for famous established approaches) are marked. The principal restrictions for scientific-technical progress in such conditions are formulated. The "project market profitability" term is separately formalized in the context of economic analysis ethnological principles for modern World economy conditions. The understanding of economic project success and fiasco differentiation dependently on super-ethnoses interrelation is defined more precisely.

Keywords: *ethnical processes; simulation; project; forecast; World economy; super-ethnos.*

JEL classification: B49, C53, D82, F15, J79

Вступ

Як модель та фрагмент певного суперетносу, господарський проект неодмінно поводитиме себе так, як це в господарському сенсі робить етнічний колектив. Оскільки світова економіка є енергетичною взаємодією суперетносів, то будь-який проект (подібно до етносу), який опиняється у площині зіткнення суперетносів, одночасно відчуває на собі впливи:

- потенційного енергетичного бар'єру власного суперетносу, що утримуватиме цей проект для реалізації лише на певних ділянках (результатами реалізації такого проекту користуватимуться переважно етнічно «свої»);
- гравітаційного поля притягнення зовнішньої енергії, що утворюється іншими суперетносами, енергетична щільність яких менша за щільність проекту (результатами проекту користуватимуться представники «чужих» суперетносів);
- потенційного бар'єру суперетносів із меншими значеннями енергетичної щільності, що не дозволятимуть проекту хоча б частково «користуватися» енергією не із власного джерела (створення всіляких обмежень для того, щоб реалізації проектів більш енергетично щільного суперетносу був притаманний значно менший набір можливостей для відповідності власним етнічним домінантам).

Мета і завдання статті

Метою цієї статті є формулювання етнологічних орієнтирів для перспективного аналізу ринкових траєкторій господарських проектів в умовах сучасної світової економіки. Обумовлені такою метою

завдання полягають у визначенні конкретних чинників впливу на ефективність господарського проекту в різноманітних сферах взаємодії суперетносів.

Виклад основного матеріалу

Підходи до етнологічного аналізу візуально демонструє модель «магніту в потенційній ямі», де в ролі окремого невеличкого магніту може виступати окремий економічний проект або етнічний колектив [1, с. 271-272], а в ролі потужних магнітів – суперетноси, до одного з яких відповідний проект (етнос) належить (рис. 1).

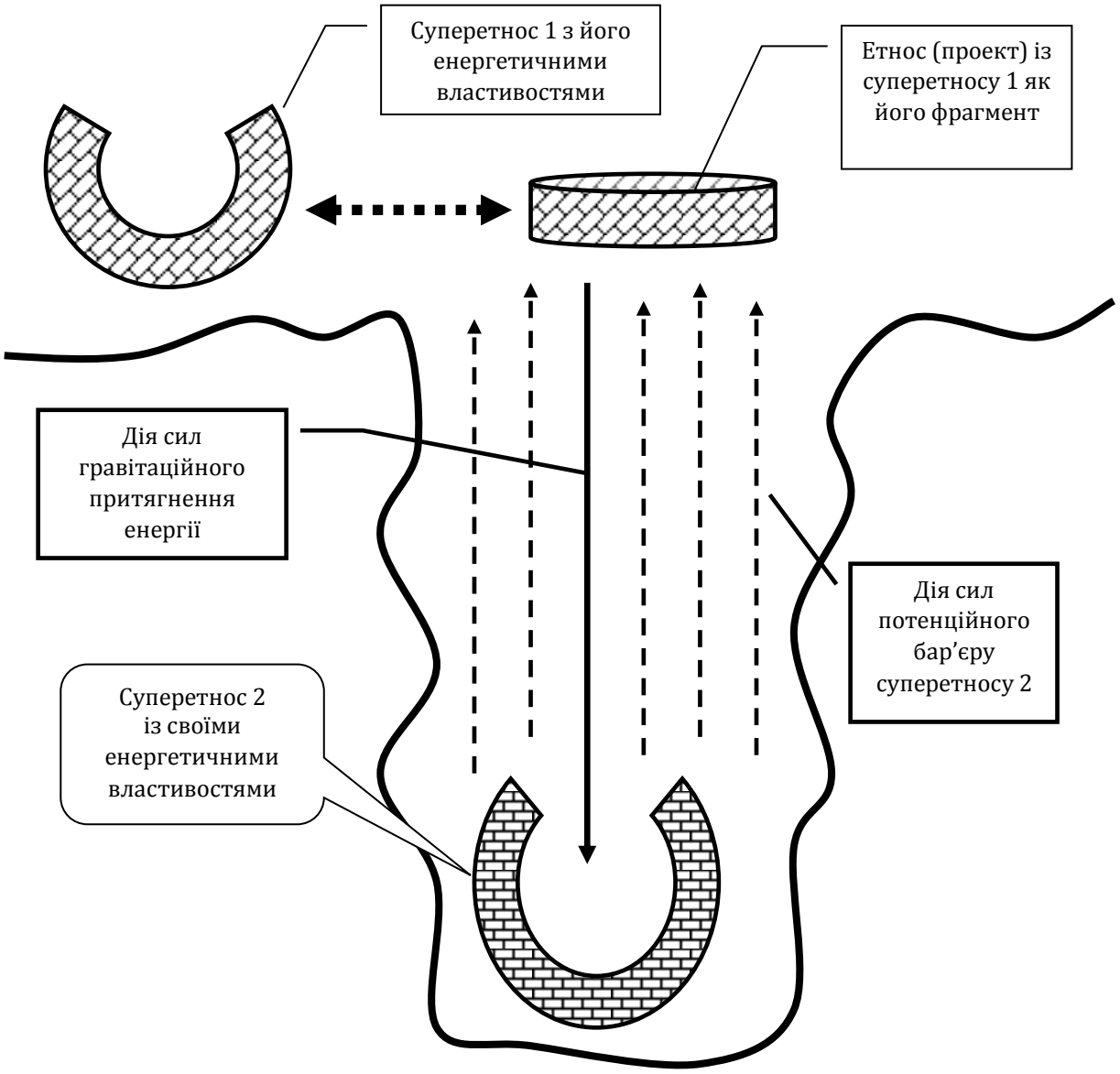

Рис. 1. Модель «магніту в потенційній ямі» для опису поведінки проекту

У такій моделі поєднано особливості одночасного впливу на певний предмет різних магнітних та гравітаційних полів, що в системі визначає його поведінку. Ототожнення магнітних функцій притягання із взаємодією економічних проектів та суперетносів пов'язане із необхідністю врахування їх особливостей як енергетичних потоків (з характерними значеннями лінійного прискорення), а гравітаційні ознаки взаємодії відображатимуть стаціонарні особливості взаємодії між суперетносами та їх фрагментами як областями з різною енергетичною щільністю. Така модель відображатиме дуалістичний прояв суперетносів: як енергетичних потоків та економічних полів. Кожний окремий суперетнос є своєрідною потенційною ямою для низки етносів з інших суперетносів, які безпосередньо межують з ним. Єдність суперетносу як системної цільності обумовлює єдина схема та квота споживання природної енергії в процесі господарювання [2, с. 10-19]. В історичному часі це означає наявність циркуляції потоків природної енергії, які постійно трансформуватимуться, замкнених

всередині етнокультурної системи. Крім властивостей потенційної ями, суперетносу також притаманні ознаки своєрідного «багатополярного магніту», всередині якого циркулюють енергетичні токи. Отже, такі полюси шляхом відштовхування (протиставлення) або притягнення (феномен компліментарності) реагують на економічні дії інших суперетносів як подібних системних цільностей [3, с. 151-176]. Це означає, що суперетносу притаманні властивості як притягання, так і відторгнення певних економічних дій. Останнє відбувається у вигляді недопущення до безпосереднього контакту у власному просторі представників інших суперетносів [4, с. 112-155]. Варто зазначити, що самі енергетичні потоки, які циркулюють всередині інших суперетносів і є замкненими в цих просторах, безпосередньо притягуватися до конкретного суперетносу не будуть (ці системи є дискретними), однак кожен суперетнос може «втягувати» до поля свого енергетичного впливу окремі елементи інших суперетносів: окремі етноси або проекти. Отже, маємо справу із дуалізмом економічного вияву суперетносу, який одночасно може певним економічним діям сприяти, а інші – відкидати.

«Гравітаційні» характеристики суперетносу визначаються його соціально-економічною складовою як системою матеріально-технічних цінностей та інтелектуальних надбань відповідної культурної приналежності. А його «магнітні» властивості вже набагато меншою мірою залежатимуть від соціальної складової, оскільки обумовлені динамічно змінюваною (2-й закон термодинаміки) схемою споживання природної енергії. Такий процес взаємодії можна переформулювати: співвідношення енергетичних напруженостей взаємодіючих систем обумовлює їх взаємне відштовхування, а відмінність в енергетичних щільностях обумовлює взаємне притягнення. Саме це і стає визначальним для поведінки проекту в просторі світової економіки. Звідси стає зрозумілим, наскільки важливим для долі проекту є дотримання балансу між значеннями його енергетичних параметрів та енергетичними ознаками оточуючих систем та областей. Більш енергетично напружений проект у площині світової економіки намагатиметься залишити простір дії економічного поля власного суперетносу і потрапити для подальшої розрядки під остаточний вплив поля з меншою енергетичною щільністю, утворюваного іншим суперетносом. Оскільки проект є фрагментом відповідного суперетносу, то він також може бути зображений у вигляді моделі «розрядки енергетичного потенціалу» [1, с. 112]. Тобто неодмінно зменшуватиметься у часі здатність проекту до залучення зовнішньої енергії задля реалізації свого плану. При цьому такому проекту здійснити його енергетичні «наміри» одночасно заважатимуть потенційні бар'єри власного суперетносу, перешкоджаючи йому як фрагменту залишити власне енергетичне довкілля, а також потенційні бар'єри інших суперетносів, призначені для відокремлення результатів реалізації проекту (з метою подальшого користування) від людей та інфраструктури, що такі результати створили. Дійсно, у разі постачання на світовий ринок продукції та ресурсів з певних країн, їх, безумовно, купуватимуть (винятково за світовими цінами, а не із розрахунку витрат на їх виробництво). Але допускати ними користування відповідно до певних стандартів споживання представників цих виробників світова економічна система не поспішатиме. До того ж її представники у вигляді інвесторів суттєво не витрачатимуться в іншому суперетносі на модернізацію та розвиток виробничої інфраструктури, віддаючи тимчасову перевагу сьогоденному використанню потужностей «на зношення» і залишаючи поза увагою аспекти економічної перспективи для суперетносу, де таке виробництво здійснюється [5, с. 87-130]. Саме в такому підході втілюється спрямована на знищення війна суперетносів між собою, яка постійно відбувається в економічній площині.

Визначення економічного проекту як фрагмента суперетносу з відповідними ознаками, разом із уявленням світового господарського простору як динамічного градієнтного поля розподілу енергетичних щільностей (Р), дозволяє навести модель ефективності проекту:

$$P_{середовища} \geq 0; \quad (1)$$

$$P_{проекту} \leq P_{середовища}; \quad (2)$$

Саме градієнтний характер поля розподілу енергетичних щільностей у просторі світової економіки дозволяє в набагато меншому ступені безпосередньо зважати на всю низку конкретних соціально-господарських умов, які впливатимуть на поведінку проекту, замінюючи їх визначенням лише значення енергетичної щільності. Іншими словами, енергетична щільність проекту для його успішного існування не має перевищувати рівень енергетичної щільності довкілля. Про різницю енергетичних потенціалів стосовно природної енергії має сенс гіпотетично говорити лише при розгляді взаємодії великих систем: «Земля – її поверхня», «Земля – сонце», «суперетнос – суперетнос» (різниця потенціалів обумовлює етнічну дивергенцію і стає причиною появи для кожного окремого випадку джерела енергії) [6]. Але на локальному рівні окремих економічних проектів вже стає доцільним говорити саме про їх енергетичні щільності чи напруженості порівняно із відповідними ознаками оточуючого середовища (рис. 2). Енергетичні щільності визначають ротор векторного поля (ринкового, етнічного тощо), тобто окремі можливі випадки на рівні реалізації певного проекту в конкретному довкіллі, що є похідними від

енергетичного потоку. В окремого проекту потенціал, як правило, не може перевищувати потенціал довкілля. Для проекту довкілля є своєрідним енергетичним «морем», яке або тримає на плаву, або «топить» (в економічному сенсі) проект, який опиняється як в цьому середовищі, так і в полі дії наявних, не залежних від цього середовища (та, звичайно, самого проекту), глобальних потоків енергії. Тобто тільки відповідне співвідношення між енергетичними щільностями середовища та проекту можуть певною мірою уповільнити рух проекту в глобальному енергетичному потоці, надавши йому можливість реалізуватися в конкретній локальній точці економічного простору. Якщо енергетична щільність проекту буде меншою за щільність довкілля, то глобальний енергетичний потік (зокрема, між суперетносами) або ринковий вихор не зможе його вихопити із цього середовища, потягнувши за собою [7, с. 357-408]. Тим самим, завдяки певним значенням енергетичних ознак, економічний проект матиме всі шанси для успішної реалізації, незважаючи на намагання глобальних енергетичних потоків перешкодити цьому. Отже, для розвитку економіки в певній області необхідною є наявність відповідних значень енергетичних щільностей для груп господарських проектів.

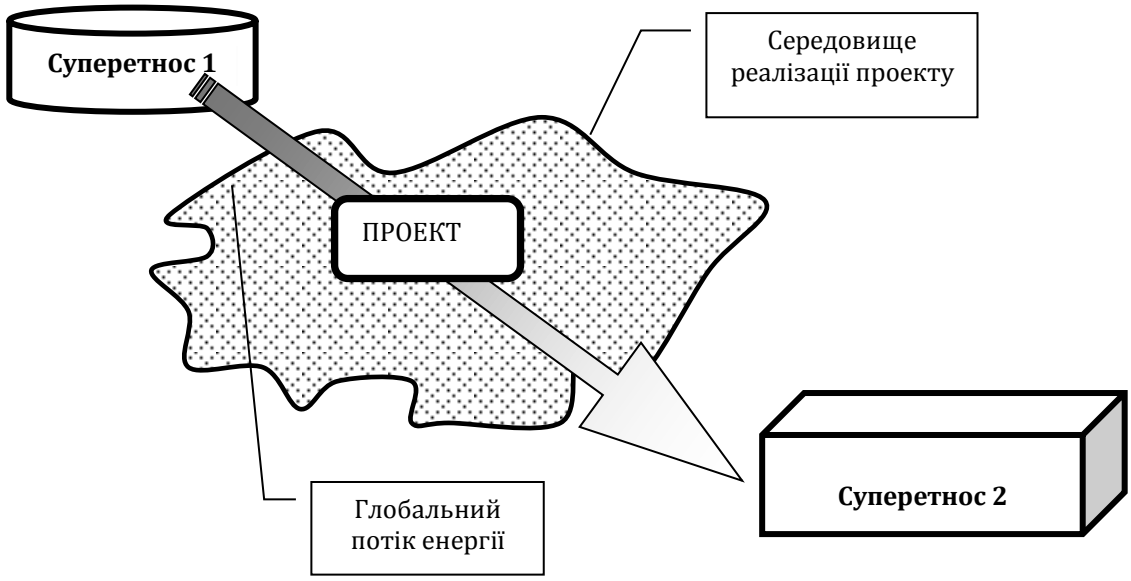

Рис. 2. Модель проекту в глобальному енергетичному потоці

Якщо йдеться про поведінку проекту в межах одного суперетносу, то для успішної реалізації він має бути «вписаним» до своєрідної вертикальної рамки енергетичного потенціалу («енергетичної хвіртки») (рис. 3). Значення енергетичних ознак проекту не можуть перевищувати певні порогові їх значення для конкретного суперетносу, оскільки у такому разі довкілля перетворюватиметься для проекту у потенційну яму, а отже, накладатиме обмеження на реалізацію проекту. Але будь-якому проекту для свого здійснення необхідним є певний мінімальний рівень енергетичної напруженості поза залежністю від зовнішніх чинників, зокрема енергетичних ознак довкілля [8, с. 468-474; 9, с. 160-229]. Йдеться про те, що навіть реалізація проекту в певному гіпотетичному вакуумі однак вимагатиме енергетичних затрат на практичне здійснення планів.

Отже, якщо проект не «вписується» у таку «енергетичну хвіртку», тобто його не вдається успішно реалізувати в межах конкретного суперетносу, то є можливими такі варіанти:

- енергетичні ознаки проекту є меншими за мінімально необхідні для реалізації (проект на практиці не може бути реалізованим через ресурсну недостатність);.
- енергетична щільність проекту перевищуватиме максимально припустиме значення енергетичного порогу (відбудеться енергетична розрядка потенціалу проекту у довкілля – в економічному сенсі проект буде збитковим);
- енергетична щільність проекту значно перевищуватиме максимально припустиме значення енергетичного порогу, забезпечуючи зусиллями сконцентрованої в проекті енергії тимчасове «ламання» довкілля із його локальною трансформацією під поточні цілі та завдання проекту (через певний час енергетичні потоки суперетносів змарнують практично всі досягнення у ході реалізації проекту).

Значення енергетичної щільності суперетносу принциповим чином визначатиме перспективи науково-технічного прогресу (НТП). Розширення горизонтів НТП обумовлено необхідністю реалізації в певному суперетносі низки проектів, яким для досягнення поставлених цілей необхідним є певний рівень енергетичної щільності та напруженості.

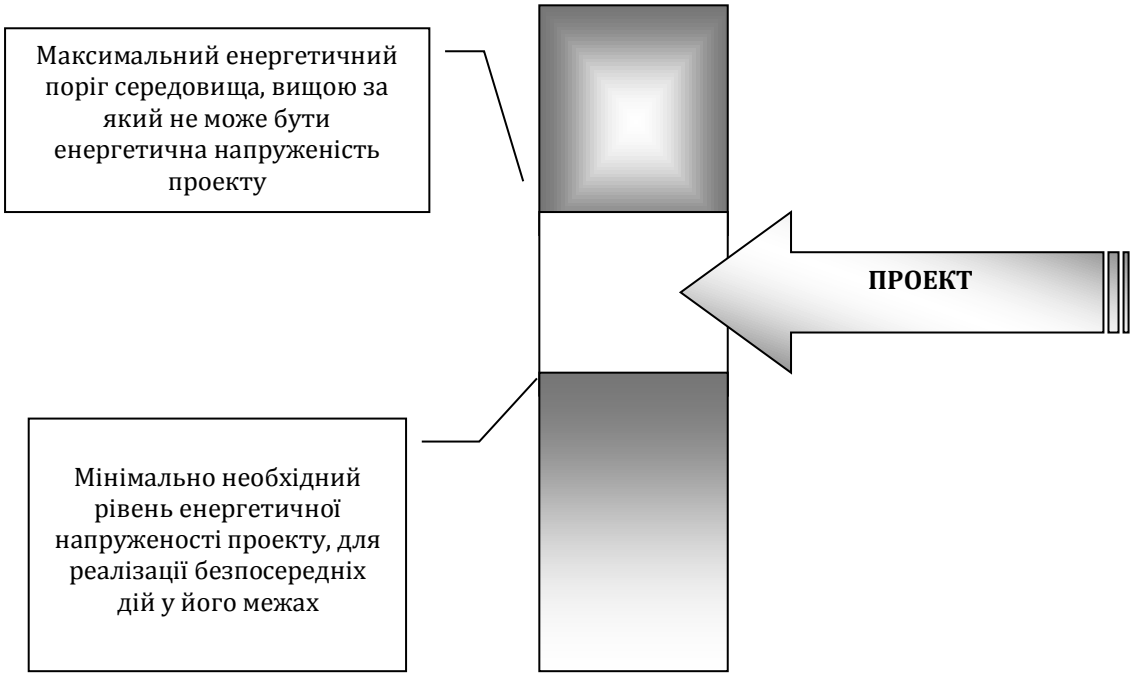

Рис. 3. Модель «енергетичної хвіртки» для проекту

Якщо відповідні ознаки економічного довкілля не дозволятимуть цим проектам бути успішно реалізованими, то це означатиме, що в цьому середовищі наявне енергетичне обмеження суперетносу стосовно НТП. Очевидно, що саме в цій площині слід відшукувати відповіді на запитання щодо економічного та інтелектуального потенціалу країн, а також перспектив їх становлення та розвитку. Вкрай важливим є уникнути плутанини між потенціалом (як енергетичною сутністю) та техносферою, що є вже виконаною роботою в межах певного етнічного колективу. Конкретні економічні дії (проекти) завжди мають бути реалізованими в чітко визначених місцях світового економічного простору (разом із віртуальною складовою). Отже, проблемою є визначення умов, необхідних і достатніх для того, щоб такі проекти були спроможними впродовж певного часу (терміну їх запланованої реалізації) утримуватися на відповідних ділянках. Подібне утримання матиме сенс лише протягом терміну реалізації планів проекту, а не тих процесів в економіці, що з цими планами первинно пов'язаними не були. Відповідно, прибутковість проекту – це результат притоку до нього зовнішньої енергії в процесі реалізації його планів [1, с. 278-279]. Тобто, попередні розрахунки рентабельності, здійснені без урахування етнологічного фактору, у переважній більшості випадків будуть некоректними. Винятками будуть ті ситуації, коли такі розрахунки стосуватимуться практично повністю ізольованих від впливу зовнішніх чинників проектів, які до того ж матимуть однакову із довкіллям енергетичну щільність. Практичним свідченням цьому є численна кількість нереалізованих та відверто провалених інвестиційних проектів з попередньо блискучими та бездоганними бізнес-планами в різних суперетносах [4, с. 162-218]. Адже поворотним економічним принципом є саме втрата етнічної енергії під впливом ринкових відносин, що означатиме втрату етносом своїх ознак, а відповідно, зменшення енергетичної щільності та напруженості суперетносу.

Висновки та перспективи подальших розвідок

У світовій економіці ефективність проекту визначається характером його поведінки в полі взаємодії суперетносів, що розмежовані потенційними енергетичними бар'єрами, утворюваними через розбіжності їх лінійних та доцентрових прискорень. Тому значення енергетичних ознак успішного проекту мають бути такими, щоб він не «розрядився» до власного економічного середовища і при цьому не подолав би потенційний бар'єр, що відділяє його (як фрагмент відповідного суперетносу) від сфери впливу іншого етнокультурного простору. У системі з меншим значенням енергетичної щільності навіть невдача проекту часто не буде означати фактичний вихід його енергії за межі власного суперетносу. Фіаско одних стане неодмінним успіхом інших фрагментів цього ж економічного простору, що працюватиме на користь господарської системи загалом. Однак фіаско проекту в енергетично більш напруженій системі одночасно може означати подолання ним потенційного бар'єру власного суперетносу із подальшою розрядкою свого потенціалу до іншої енергетичної системи – суперетносу із меншим значенням енергетичної щільності. Саме це питання

стосується дотримання принципів економічної безпеки в умовах, коли під впливом зовнішніх чинників втрачається ефективність етнічних механізмів саморегулювання, тобто стираються психологічні бар'єри між представниками різних суперетносів.

Список літератури

1. *Двойных, К. Е. Парадигма экономического вампиризма: этническая основа экономики [Текст] : монография / Двойных К. Е. – Одесса: Юридическая литература, 2007. – 448 с.*
2. *Платонов, Ю. П. Народы мира в зеркале геополитики (структура, динамика, поведение) [Текст] / Ю. П. Платонов. – СПб. : СпбГУ, 2000. – 432 с.*
3. *Гумилев, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли [Текст] / Л. Н. Гумилев. – СПб. : Азбука-классика, 2002. – 608 с.*
4. *Паршев, А. П. Почему Россия не Америка [Текст] / А. П. Паршев. – М. : Изд-во «Крымский мост-9Д», 2000. – 414 с.*
5. *Паршев, А. П. Почему Америка наступает [Текст] / А. П. Паршев. – М. : АСТ-Астрель, 2002. – 370 с.*
6. *Вернадский, В. И. Философские мысли натуралиста / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1988. – 519 с.*
7. *Панарин, А. С. Искушение глобализмом [Текст] / А. С. Панарин. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2002. – 416 с.*
8. *Меняйлов, А. А. Психоанализ великой борьбы [Текст] / А. А. Меняйлов. – М. : Крафт+, 2004. – 576 с.*
9. *Богоявленская, Д. Б. Психология творческих способностей [Текст] / Д. Б. Богоявленская. – М. : Академия, 2001. – 320 с.*

References

1. *Dvoynykh, K. E. (2007). Paradigma ekonomicheskogo vampirizma [The paradigm of economical vampirism], Law literature, Odessa, Ukraine.*
2. *Platonov, Y. P. (2000). Narody mira v zerkale geopolitiki (struktura, dinamika, povedenie) [World nations within geopolitics mirror (structure. dynamics, behavior)], SpbGU, S. -Petersburg, Russia.*
3. *Gumilev, L. N. (2002). Etnogenes I Biosfera Zemli [Ethnogenes and biosphere of the Earth], Azbuka-klassika, S. -Petersburg, Russia.*
4. *Parshev, A. P. (2000). Pochemu Rossiya ne Amerika [Why Russia is not US], Krymskiy Most 9-D, Forum, Moscow, Russia.*
5. *Parshev, A. P. (2002). Pochemu Amerika nastupaet [Why US advances], AST-Astrel, Moscow, Russia.*
6. *Vernadskiy, V. I. (1988). Filosofskie mysli naturalista [The naturalist's philosophical thoughts], Nauka, Moscow, Russia.*
7. *Panarin, A. S. (2002). Iskushenie globalizmom [Globalizm temptation], EKSMO-Press, Moscow, Russia.*
8. *Menyailov, A. A. (2004). Psihoanaliz velikoy borby [The Great battle psychoanalysis], Kraft+, Moscow, Russia.*
9. *Bogoyavlenskaya, D. B. (2001). Psihologiya tvorcheskih sposobnostei [The creative abilities psychology], Akademia, Moscow, Russia*

Стаття надійшла до редакції 07.11.2014 р.

УДК 334

Ксенія Олександрівна ГОРОВА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
E-mail: ksenya_fff@mail.ru

ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПІДХОДІВ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ АУТСОРСИНГУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Горова, К. О. Визначення основних підходів до класифікації аутсорсингу на сучасному етапі економічного розвитку [Текст] / Ксенія Олександрівна Горова // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 12-19. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. *Розвиток форм організації бізнесу в умовах глобалізації економіки породжує нові способи співробітництва між підприємствами, що забезпечують високу ефективність виконання бізнес-процесів та підвищують конкурентоспроможність суб'єктів господарювання. Однією з таких форм є аутсорсинг. Необхідність застосування аутсорсингу на практиці вимагає розробки науково-методологічної бази його впровадження у діяльність вітчизняних підприємств. На сьогодні склалося багато способів взаємодії між підприємством-замовником та аутсорсером, що викликає необхідність класифікації видів аутсорсингу з метою полегшення вибору оптимального з них у кожному окремому випадку.*

Об'єктом нашого дослідження є процеси організації взаємовідносин між підприємством та аутсорсером. Предметом - класифікаційні ознаки видів аутсорсингу.

Мета. *Метою статті є розробка класифікації видів аутсорсингу, актуальної на сьогоднішньому етапі розвитку економіки.*

Метод (методологія). *У ході дослідження використано методи аналізу, синтезу та теоретичного узагальнення.*

Результати. *Було з'ясовано, що не існує єдиного підходу до класифікації видів аутсорсингу. На основі узагальнення результатів наукових досліджень вчених-економістів було виявлено низку класифікаційних ознак аутсорсингу, що передбачають визначення видів аутсорсингу за видами діяльності, на яких спеціалізується аутсорсер; залежно від ступеня передачі повноважень; за відношенням до професійної діяльності підприємства; за місцем здійснення бізнес-процесів, які передаються; за кількістю переданих функцій; за кількістю виконавців; за обсягом переданих функцій; за змінами в організаційній структурі; за залученням учасників аутсорсингової угоди в господарську діяльність один одного; за основним ресурсом аутсорсера; за змістом діяльності аутсорсера; за країною базування компанії-постачальника послуг; за періодичністю надання послуг; з погляду формування ланцюжка створення вартості; за інноваційністю аутсорсингу; за причинами, які спонукають підприємство використовувати аутсорсинг; за формою представлення виконавця. Також пропонується доповнити чинні класифікаційні ознаки такими: за кількістю учасників у ланцюгу надання послуг; за афілійованістю аутсорсера та підприємства-замовника.*

Ключові слова: *аутсорсинг; класифікація; класифікаційна ознака; види аутсорсингу; аутсорсер; бізнес-процес.*

© Ксенія Олександрівна Горова, 2014

Kseniia Oleksandrivna GOROVA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Economy of Enterprise,
Kharkiv National Automobile and Highway University
E-mail: ksenya_fff@mail.ru

DETERMINATION OF KEY APPROACHES TO THE CLASSIFICATION OF OUTSOURCING AT THE MODERN STAGE OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Abstract

Introduction. *The development of forms of business organization in a globalized economy creates new ways of interaction between enterprises, which provide high efficiency of business processes and enhance the organization competitiveness. Outsourcing is one of these forms. The need for outsourcing in practice requires the development of scientific and methodological framework implementation in the activities of domestic enterprises. Today there are many interactions between the enterprise and outsourcer. It requires the classification of outsourcing in order to facilitate the optimal choice of them in each case. The object of the study is the process of relations between enterprises and outsourcers. The subject of the study is to examine the classification criteria of the outsourcing types.*

Purpose. *The purpose of the article is to develop a classification of outsourcing relevant to the current stage of economic development.*

Method (methodology). *The survey uses the methods of analysis, synthesis and theoretical generalization.*

Results. *In the course of the research it has been determined that there is no single approach to classification of outsourcing. On the basis of summarizing the results of research of scientists and economists it has been found a number of classifications of outsourcing that involves identifying types of outsourcing by activities, which the outsourcer is specialized in; depending on the degree of devolution; by reference to the professional activities of the enterprise; by the place of business processes that are transferred; by the number of transferred functions; by the number of performers; by value of transmission functions; by changes in organizational structure; by involving participants of the outsourcing deal in economic activity of each other; by major resource of the outsourcer; by the content of the outsourcer activity; by the country where the service provider company is based; by intervals of the services provided; by terms of the value chain formation; by innovativeness of outsourcing; by reasons that compel the company to use outsourcing; by the form of the performer's presentation. It is also proposed to supplement the existing classification criteria by the following ones: the number of participants in the chain of the service delivery; by affiliation of the outsourcer and the company-client.*

Keywords: *outsourcing; classification; classification criteria; types of outsourcing; outsourcer; business process.*

JEL classification: D 290

Вступ

Сучасні умови господарювання, які характеризуються високим рівнем конкуренції як на національному, так і на міжнародному ринках та швидкоплинними умовами господарювання, вимагають від підприємств застосовувати форми організації бізнесу, що, з одного боку, забезпечують стійкі конкурентні переваги, а з іншого – гнучкість діяльності підприємства та можливість його швидкої адаптації до вимог зовнішнього середовища. Однією з таких форм організації бізнесу є аутсорсинг, який у світовій практиці вже отримав широке розповсюдження, проте для вітчизняної економіки залишається все ще новим явищем. Сьогодні аутсорсинг – це сучасна форма організації бізнесу, що сприяє глобалізації світової економіки та створенню потужних віртуальних організацій навколо головного підприємства, що володіє торгівельною маркою або брендом та надає усі інші бізнес-процеси, разом із виробництвом, стороннім виконавцям, що зацікавлені в успіху спільної справи так само, як і замовник, на довгостроковій, платній основі з метою забезпечення ефективності діяльності, підвищення конкурентоспроможності та стійкості підприємства, а також його гнучкості відповідно до поточних зовнішніх умов.

Складність поняття аутсорсингу сприяла формуванню цілої низки можливостей взаємодії між замовником та аутсорсером, що викликає необхідність класифікації видів аутсорсингу з метою полегшення вибору оптимальної з них у кожному окремому випадку. Дослідженням видів аутсорсингу займалися такі вчені, як Анікін Б. О., Бабій Л., Двуліт З., Дубинська Є. Г., Дубінський С. В., Дугінець Г. В., Загородній А. Г., Куцин Є. П., Майорова І. М., Манойленко О. В., Матвійчук М., Микало О. І., Партин Г. О., Пирець Н. М., Поповиченко І. В., Рижак О. Ю., Руда І. Л. Різноманіття поглядів щодо визначення видів

аутсорсингу викликає необхідність їх узагальнення та розробки класифікації, відповідної до реалій сучасної вітчизняної економіки.

Мета та завдання статті

Метою статті є розробка класифікації видів аутсорсингу, актуальної на сьогоднішньому етапі розвитку економіки. Поставлена мета обумовлює розв'язання таких завдань: вивчення теоретичних джерел та визначення основних класифікаційних ознак видів аутсорсингу; розробка класифікації видів аутсорсингу, на основі узагальнення результатів досліджень вітчизняних та закордонних вчених, та їх доповнення тими, які враховують поточні умови господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження

Аналіз фахових джерел показав, що серед вчених не існує єдиного підходу щодо класифікації видів аутсорсингу. Різноманіття класифікаційних ознак, які застосовувалося дослідниками, наведено в таблиці 1.

Види аутсорсингу здебільшого розмежовуються за характером діяльності, що передається на аутсорсинг. Майорова І. М. за видами діяльності називає ІТ-аутсорсинг, виробничий аутсорсинг, логістичний аутсорсинг, аутсорсинг персоналу, бухгалтерський аутсорсинг [1, с. 235-236]. Рижак О. Ю. залежно від виду діяльності, який підприємство готове віддати на виконання, розмежовує аутсорсинг обслуговування корпоративних комп'ютерних мереж; аутсорсинг нарахування заробітної плати; аутсорсинг фінансових операцій та транзакцій; аутсорсинг бухгалтерського обліку; адміністративний аутсорсинг; логістичний аутсорсинг; рекрутинговий аутсорсинг; аутсорсинг маркетингових функцій [2, с. 61-63].

Кожний бізнес-процес або функцію підприємство може передати аутсорсеру повністю, а може зберегти за собою можливості координації та контролю або часткового її виконання. Куцин Є. П. виділяє повний аутсорсинг, за якого підприємство передає своїм підрядникам виконання деяких операцій; частковий аутсорсинг, який характеризується тим, що підприємство передає тільки частину визначених завдань, а розробка стратегії, втілення її в життя залишаються внутрішньою справою підприємства; та удосконалений аутсорсинг, який може використовувати підприємство, що відоме на ринку, яке передає стороннім організаціям низку функцій та залишає за собою роль диспетчера [3, с. 214]. До того ж необхідно розподіляти аутсорсинг залежно від того, передає підприємство сторонньому виконавцю допоміжні процеси, до яких належать прибирання, охорона, ведення бухгалтерського обліку, або ті процеси, що є для нього ключовими, наприклад, частину виробничого циклу. Згідно з цим Майорова І. М. вважає доцільним класифікувати аутсорсинг за відношенням до профільної діяльності підприємства на аутсорсинг основних та допоміжних процесів [1, с. 235-236]. До того ж, можна виокремити види аутсорсингу за місцем здійснення бізнес-процесів, які передаються. Двуліт З., Матвійчук М. виокремлюють аутсорсинг внутрішніх бізнес-процесів (відбуваються у внутрішньому середовищі підприємства – виробництво), аутсорсинг зовнішніх бізнес-процесів (забезпечують зв'язок підприємства із зовнішнім середовищем – обслуговування клієнтів) та змішаних бізнес-процесів (як у внутрішньому, так і в зовнішньому середовищі – аутсорсинг бухгалтерського обліку) [4, с. 303-304]. При цьому на аутсорсинг може передаватися як одна функція або бізнес-процес, так і їх значна кількість, аж до того, що за замовником залишиться лише окремий бізнес-процес, що відповідає його ключовим компетенціям. Тому Рижак О.Ю. виділяє моноаутсорсинг, що становить відчуження однієї функції, та поліаутсорсинг, за якого відбувається відчуження декількох функцій [2, с. 61-63]. З позиції масштабу впровадження аутсорсингу у діяльність підприємства Манойленко О. В. розподіляє види аутсорсингу на аутсорсинг окремих операцій, бізнес-процесів, функцій, переділів, підсистем управління, окремих систем [5, с. 218-220]. Для виконання поставлених завдань підприємство може залучати одного або декількох виконавців. Микало О. І. виокремлює аутсорсинг із залученням одного виконавця для реалізації функції або бізнес-процесу та сумісний, за якого залучається декілька виконавців для виконання однакових функцій [6, с. 221].

Залучення аутсорсингу у діяльність підприємств супроводжується реструктуризацією підприємства, тому широке розповсюдження отримала класифікація аутсорсингу за змінами в організаційній структурі, що містить традиційний, проміжний, трансформаційний, реструктуризаційний аутсорсинг, аутсорсинг спільних підприємств, аутсорсинг з елементами реорганізації мережі бізнес-процесів. Микало О. І. визначає традиційний аутсорсинг як передачу функцій спеціалізованій компанії на довгостроковій основі для досягнення конкурентних переваг. А при трансформаційному аутсорсингу, на нашу думку, у повноваження аутсорсера входить здійснення функцій підрозділу, а також розробка і впровадження проектів з його реорганізації для найбільш повної відповідності вимогам ринку з наступним поверненням оновленого підрозділу замовникові [6, с. 221].

Таблиця 1. Класифікаційні ознаки видів аутсорсингу

Автор	Джерело	Класифікаційні ознаки
Майорова І. М.	[1, с. 235-236]	за відношенням до профільної діяльності підприємства; за видами діяльності; за змістом функцій, що передаються; за критерієм факторів виробництва
Рижак О. Ю.	[2, с. 61-63]	за комплексністю завдань та їх характером; за кількістю функцій, що передають на виконання одному аутсорсеру; за видом діяльності, який підприємство готове віддати на виконання; за кількістю провайдерів, які залучені для роботи над одним об'єктом; за типом управління аутсорсингом; за формою представлення виконавця; за методами керування; за варіантом побудови відносин з виконавцями
Куцин Є. П.	[3, с. 214]	за ступенем передання повноважень; за моделлю аутсорсингу
Двуліт З., Матвійчук М.	[4, с. 303-305]	за відношенням до профільної діяльності підприємства; за виром діяльності; за змістом функцій, які передаються; за місцем здійснення бізнес-процесів, які передаються; за змістом діяльності аутсорсера; за повнотою передачі бізнес-процесу (завдання) аутсорсеру; за залученістю учасників аутсорсингової угоди в господарську діяльність
Манойленко О. В.	[5, с. 218-220]	стосовно до зовнішнього середовища функціонування компанії; за сферою застосування; за географічним критерієм; за масштабом і формою застосування; з погляду формування ланцюжка створення вартості; залежно від основного ресурсу аутсорсера; залежно від ефективності виконання окремої фази трансформації бізнесу; залежно від частоти виконання
Микало О. І.	[6, с. 221]	за ціллю запровадження аутсорсингу; за ступенем залучення ресурсів компанії-замовника; за характером співвідношення функцій, що передаються на аутсорсинг; за кількістю виконавців; за країною базування компанії-постачальника послуг; за строком надання послуг
Пирець Н. М., Дугінець Г. В.	[7, с. 205-206]	залежно від обсягу переданих сторонньому виконавцеві функцій, а також поділу відповідальності й ризиків
Поповиченко І. В., Дубинська Є. Г.	[8, с. 178-180]	за формою взаємодії між підприємством та аутсорсером
Дубінський С. В.	[9, с. 46-47]	за функціями, що передаються за об'ємом переданих зовнішньому виконавцю функцій за використанням зовнішніх працівників
Бабій Л.	[10, с. 10]	за місцезнаходженням постачальника та споживача аутсорсингових послуг (чи в одній країні)
Загородній А. Г., Партин Г. О.	[11, с. 89-90]	за особливостями об'єктів аутсорсингу; за обсягом охоплення аутсорсингом бізнес-процесу чи певної функції; за результатами використання аутсорсингу; за причинами, які спонукають підприємство використовувати аутсорсинг
Анікін Б. О., Руда І. Л.	[12, с. 72-79]	залежно від форми організації спільної діяльності; з точки зору ефективного використання ресурсів, а також розділення відповідальності та ризиків; залежно від конкретних видів діяльності, за якими спеціалізується аутсорсер
Горова К. О.	Розроблено автором	за кількістю учасників у ланцюгу надання послуг; за афілійованістю аутсорсера та підприємства-замовника

Пирець Н. М., Дугінець Г. В. стверджують, що проміжний аутсорсинг використовується, коли організація передає керування своїми другорядними функціями третій стороні, а власні фахівці розробляють основні інноваційні напрямки. А реструктуризаційний аутсорсинг пов'язаний із реструктуризацією активів, вивільненням майна й капіталу або повною ліквідацією підрозділу, що нераціонально здійснює самостійне виконання функцій або бізнес-процесів [7, с. 205-206]. Поповиченко І.В., Дубинська Є.Г. зазначають, що аутсорсинг спільних підприємств передбачає створення спільного підприємства для керування виділеною функцією [8, с. 178-180]. Куцин Є. П. стверджує, що за аутсорсингу з елементами реорганізації мережі бізнес-процесів підприємство поєднує зусилля зі своїми партнерами та реорганізовує структуру управління для досягнення стійкого покращення показників діяльності підприємства [3, с. 214].

Важливим аспектом залучення аутсорсингу є й принципи побудови взаємовідносин учасників аутсорсингової угоди і можливість їх залучення у господарську діяльність один одного. Двуліт З., Матвійчук М. за цим критерієм виокремлюють односторонній, перехресний та взаємний аутсорсинг. При односторонньому аутсорсингу аутсорсер залучається в господарську діяльність свого замовника, проте сам замовник у господарській діяльності аутсорсера участі не бере. При перехресному аутсорсингу компанії, взаємодіючи одна з одною, почергово виконують роль замовника та оператора. У цьому випадку виникають два аутсорсингових контракти та передаються допоміжні процеси, не пов'язані безпосередньо з виробництвом кінцевого продукту кожного з підприємств. При взаємному аутсорсингу кожна з компаній передає на аутсорсинг профільну для неї функцію, яка є невід'ємною частиною процесу виробництва готового продукту; в межах такої моделі партнери можуть ефективно працювати тільки разом, оскільки вони розподіляють між собою не забезпечувальні функції, а елементи одного і того ж профільного для них обох процесу [4, с. 304-305].

При класифікації виду аутсорсингу необхідним є і урахування характеристик аутсорсера. По-перше, доцільно класифікувати аутсорсинг за основним ресурсом аутсорсера. Манойленко О. В. називає професійний (надання більш кваліфікованих трудових ресурсів), виробничо-технологічний (надання передової техніки та технологій, володіння необхідними виробничими можливостями й потужностями), фінансово-адміністративний (більш висока ефективність управлінських технологій, реалізації проектів аутсорсера і здійснення трансакцій щодо параметрів часу й вартості), географічний (переваги та вартість використовуваних ресурсів відповідно до місця розташування аутсорсера) [5, с. 218-220]. По-друге, необхідним є виділення видів аутсорсингу залежно від змісту діяльності аутсорсера. Дубинський С. В. виокремлює такі види аутсорсингу: функціональний (передача управління), операційний (передача виробничих функцій), ресурсний (придбання зовнішніх ресурсів замість використання внутрішніх) [9, с. 161]. По-третє, важливу роль при виборі аутсорсера грає його географічне розташування. За країною базування компанії-постачальника послуг Микало О. І. визначає локальний аутсорсинг, за якого розміщення замовлень на аутсорсинг відбувається у межах країни базування компанії-замовника, та офшорний, за якого розміщення замовлень відбувається за межами країни базування компанії-замовника [6, с. 221]. Бабій Л. виокремлює ніашорний аутсорсинг, який передбачає, що передача виробництва або бізнес-процесів відбувається у країну, що знаходиться неподалік від країни, в якій базується замовник [10, с. 11].

Ще одна група ознак, за якою має здійснюватися класифікація видів аутсорсингу, - особливості його здійснення та організації взаємодії між підприємством та аутсорсером. Насамперед необхідно враховувати періодичність надання послуг. Манойленко О. В., Микало О. І. визначають дискретний (здійснюється одноразове надання послуг у межах аутсорсинг-проекту), періодично повторюваний (аутсорсинг залучається у діяльність підприємства за необхідністю через невизначені проміжки часу) та постійний (надання послуг здійснюється на постійній основі в межах підписаної угоди) аутсорсинг [5, с. 220; 6, с. 221]. Слід зазначити, що підприємство може використовувати аутсорсинг у разі недостатності виробничих потужностей або з метою усунення деяких функцій, як виробничих, так і сервісних, зі своєї системи бізнес-процесів. Манойленко О. В. виділяє горизонтальний (передача додаткових замовлень на сторону), вертикальний (передача окремих виробничих або управлінських переділів у межах ланцюжка створення вартості на сторону) та сферичний (передача обслуговуючих функцій) аутсорсинг [5, с. 220]. Крім того, підприємство може ставити перед аутсорсером завдання виконання доручених йому бізнес-процесів за звичайною для замовника схемою або вдосконалити їх. Загородній А. Г., Партин Г. О. виокремлюють традиційний аутсорсинг, що передбачає стандартне для підприємства виконання бізнес-процесів і, як правило, певне зниження витрат, та інноваційний, за якого підвищується не тільки ефективність, але й якість виконання бізнес-процесів та функцій, а отже, і споживча цінність продукції підприємства. Також вчені розподіляють аутсорсинг за причинами, які спонукають підприємство використовувати аутсорсинг. Це необхідний аутсорсинг, який підприємство змушене використовувати тоді, коли для реалізації певної діяльності воно не має власних потужностей та належного досвіду виконання бізнес-процесів, та альтернативний, зумовлений відмовою підприємства від виконання певних функцій власними силами через їх низьку ефективність чи збитковість [11, с. 89 - 90]. Залежно від

поставлених завдань підприємство може в якості аутсорсера залучати інше підприємство або організацію, приватних осіб або надавати певну функцію на виконання широкому загалу. Рижак О.Ю. за формою аутсорсера виділяє конкретизований аутсорсинг (виконавцем замовлення виступає підприємство будь-якої форми), краудсорсинг (передача завдань на виконання замовлення натовпу, групі потенційних чи реальних споживачів, які зацікавлені у розвитку підприємства, проводиться на безкоштовній основі) та фріланс (виконання замовлення спеціалістом, який не є представником будь-якого підприємства та працює за власною ініціативою та бажанням) [2, с. 35].

Пропонується така класифікація видів аутсорсингу, яка була сформована на основі узагальнення наукових джерел та доповнена класифікаційними ознаками, запропонованими автором (табл. 2).

Таблиця 2. Класифікація видів аутсорсингу

Класифікаційна ознака	Види аутсорсингу
за видами діяльності, на яких спеціалізується аутсорсер	виробництва, обслуговування, інформаційних технологій, наукової діяльності, управління, корпоративного навчання
залежно від ступеня передачі повноважень	повний, частковий, удосконалений
за відношенням до професійної діяльності підприємства	основних процесів, допоміжних процесів
за місцем здійснення бізнес-процесів, які передаються	внутрішній, зовнішній, змішаний
за кількістю переданих функцій	моноаутсорсинг, поліаутсорсинг
за кількістю виконавців	аутсорсинг із залученням одного постачальника послуг, спільний аутсорсинг
за обсягом переданих функцій	окремих переділів, окремих підсистем управління, окремих систем, окремих задач, бізнес-процесів
за змінами в організаційній структурі	традиційний, проміжний, трансформаційний, реструктуризаційний, спільних підприємств, з елементами реорганізації мережі бізнес-процесів
за залученням учасників аутсорсингової угоди в господарську діяльність один одного	односторонній, перехресний, взаємний
за основним ресурсом аутсорсера	професійний, виробничо-технологічний, фінансово-адміністративний, географічний
за змістом діяльності аутсорсера	функціональний, операційний, ресурсний
за країною базування компанії-постачальника послуг	локальний, ніашорний, офшорний
за періодичністю надання послуг	дискретний, періодично повторюваний, постійний
з погляду формування ланцюжка створення вартості	горизонтальний, вертикальний, сферичний
за інноваційністю аутсорсингу	традиційний, інноваційний
за причинами, які спонукають підприємство використовувати аутсорсинг	необхідний, альтернативний
за формою представлення виконавця	краудсорсинг, фріланс, конкретизований аутсорсинг
за кількістю учасників у ланцюгу надання послуг	прямий, опосередкований
за афілійованістю аутсорсера та підприємства-замовника	незалежний, з виокремленням підрозділу підприємства, з метою подальшого об'єднання

На нашу думку, чинні класифікаційні ознаки аутсорсингу доцільно доповнити такими.

По-перше, необхідно враховувати такий критерій, як кількість учасників у ланцюгу надання послуг, що поділяє аутсорсинг на прямий та опосередкований. За прямого аутсорсингу підприємство співпрацює безпосередньо з виконавцем послуг. За опосередкованого аутсорсингу замовник, передаючи певну функцію на аутсорсинг, має справу з аутсорсером, що обирає та організовує роботу підрядників, що є постачальниками кінцевих послуг. У цьому випадку на аутсорсинг передається управління певною функцією. Завданням аутсорсера може бути обрання підрядника, що якнайкраще та з мінімальними витратами впорається з виконанням бізнес-процесу, подрібнення бізнес-процесу на складові та доручення їх різним підрядникам, планування та контроль за виконанням робіт. Такий вид аутсорсингових послуг характерний для логістичних операторів, надавачів ІТ-послуг.

По-друге, слід класифікувати аутсорсинг за афілійованістю аутсорсера та підприємства-замовника на незалежний аутсорсинг, аутсорсинг з виділенням підрозділу підприємства та аутсорсинг з метою подальшого об'єднання. За незалежного аутсорсингу підприємство взаємодіє з аутсорсером, що є

повністю від нього незалежним і ніколи не входив до його складу. При аутсорсингу з виділенням підрозділу підприємство вирішує виокремити структурну одиницю, що виконує певний бізнес-процес або функцію у самостійне підприємство. Найчастіше це відбувається з клінінговими, охоронними, ІТ-підрозділами. Аутсорсинг з метою подальшого об'єднання застосовується, коли головне підприємство планує приєднати аутсорсера до своєї організації. Це характерно для випадків, коли аутсорсер бере на себе виконання частини виробничого циклу, постачає сировину, запчастини або обладнання для головного підприємства.

Висновки та перспективи подальших розвідок

У статті розроблено класифікацію видів аутсорсингу на основі узагальнення результатів досліджень вчених-економістів та врахування сучасних економічних умов. Пропонується доповнити наявну класифікацію двома новими ознаками - за кількість учасників у ланцюгу надання послуг та за афілійованістю аутсорсера та підприємства-замовника. Запропонована класифікація може надалі застосовуватися при побудові економічного механізму залучення аутсорсингу у діяльність вітчизняних підприємств та виборі найефективнішого способу взаємодії між замовником та аутсорсером.

Список літератури

1. *Майорова, И. Н. Аутсорсинг в международной торговле / И. Н. Майорова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2010. – Вип.1, Т.1. – С. 233 – 239.*
2. *Рижак, О. Ю. Категорійні ознаки аутсорсингу вітчизняних підприємств / О. Ю. Рижак // Бізнес Інформ. – 2011. – №1. – С. 61 – 63.*
3. *Куцин, Є. М. Теоретичні та прикладні аспекти аутсорсингу / Є. М. Куцин // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 1. – С. 213 – 217.*
4. *Двуліт, З. Сутність та переваги рівнів аутсорсингу / З. Двуліт, М. Матвійчук // Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія «Економіка і управління». – 2013. – Вип. 23 – 24. – С. 299 – 307.*
5. *Манойленко, О. В. Аутсорсинг як інструмент підвищення ефективності антикризового управління / О. В. Манойленко // Вісн. Міжнар. Слов'ян. Ун-ту. Сер. Екон. науки. – 2006. – № 1. – С. 8 – 12.*
6. *Микало, О. І. Аналіз та класифікація форм аутсорсингу / О. І. Микало // Економічний простір. – 2010. – № 37. – С. 216 – 222.*
7. *Пирець, Н. М. Аутсорсинг як чинник сприяння міжнародній інтеграції України у світову економіку / Н. М. Пирець, Г. В. Дугінець // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – 2008. – С. 203 – 209.*
8. *Поповиченко, І. В. Аутсорсинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємства в сучасних економічних умовах / І. В. Поповиченко, Дубинська Є.,Г. // Науковий вісник ужгородського університету. Серія «Економіка». – 2010. – Вип. 31. – С. 177 – 180.*
9. *Дубинский, С. В. Аутсорсинг как инструмент усовершенствования организационно–экономического механизма управления предприятием / С. В. Дубинский // Бизнес-информ. – 2010. – №7. – С. 159 – 162.*
10. *Бабій Л. Тенденції офшорного аутсорсингу виробництва та бізнес–процесів у галузі електроніки / Л. Бабій // Галицький економічний вісник. – 2010. – №3(28). – С. 9-18.*
11. *Загородній, А. Г. Аутсорсинг та його вплив на витрати підприємства / А. Г. Загородній, Г. О. Партин // Фінанси України. – 2009. – №9 (166). – С. 87 – 97.*
12. *Аникин, Б. А. Аутсорсинг и аутстаффинг: высокие технологии менеджмента : учеб. пособие / Б. А. Аникин, И. Л. Рудая. – М. : ИНФРА–М, 2009. – 320 с.*

References

1. *Mayorova, I. N. (2010). Autsorsynh v mezhdunarodnoy torhovle. Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noyi vlasnosti, 1 (1), 233-239.*
2. *Ryzhak, O. Yu. (2011). Katehoriyni oznaky autsorsynhu vitchyznyanykh pidpryyemstv. Biznes-Inform, 1, 63-64*
3. *Kutsyn, Ye. M. (2011). Teoretychni ta prykladni aspekty autsorsynhu. Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu, 1, 213-217.*
4. *Dvulit, Z., & Matviychuk, M. (2013). Sutnist' ta perevahy rivniv autsorsynhu. Zbirnyk naukovykh prats' DETUT. Seriya «Ekonomika i upravlinnya», 23-24, 299-307.*
5. *Manoylenko, O. V. (2006). Autsorsynh yak instrument pidvyshchennya efektyvnosti antykryzovoho upravlinnya. Visn. Mizhnar. Slov"yan. un-tu. Ser. Ekon. nauky, 1, 8-12.*
6. *Mykalo, O. I. (2010). Analiz ta klasyfikatsiya form autsorsynhu. Ekonomichnyy prostir, 37, 216-222.*
7. *Pyrets', N. M., Duhinets', H. V. (2008). Autsorsynh yak chynnyk spryyannya mizhnarodniy intehratsiyi Ukrayiny u svitovu ekonomiku. Problemyi razvitiya vneshneekonomicheskih svyazey i privlecheniya inostrannyih investitsiy: regionalnyiy aspekt, 1, 203-209.*

8. *Popovychenko I. V., & Dubyns'ka Ye. H. (2010). Autsorsynh yak instrument pidvyshchennya konkurentospromozhnosti pidpryyemstva v suchasnykh ekonomichnykh umovakh. Naukovyy visnyk uzhhorods'koho universytetu. Seriya «Ekonomika», 31, 177-180.*
9. *Dubynskyy, S. V. (2010). Autsorsynh kak instrument usovershenstvovanyya orhanyzatsyonno-ekonomycheskoho mekhanyzma upravlenyya predpryyatyem. Biznesinform, 7, 159-162.*
10. *Babiy L. (2010). Tendentsiyi ofshornoho autsorsynhu vyrobnytstva ta biznes-protsesiv u haluzi elektroniky. Halyts'kyy ekonomichnyy visnyk, 3(28), 9-18.*
11. *Zahorodniy, A. H., & Partyn, H. O. (2009). Autsorsynh ta yoho vplyv na vytraty pidpryyemstva. Finansy Ukrayiny, 9(166), 87-97.*
12. *Anikin, B. A., & Rudaya, I. L. (2009). Autsorsing i autstaffing: vyisokie tehnologii menedzhmenta. Moscow: INFRA-M.*

Стаття надійшла до редакції 01.12.2014 р.

УДК 330.341(045)

Людмила Анатоліївна КИСЛОВА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та фінансово-економічної безпеки,
Маріупольський державний університет
E-mail: etmgu@mail.ru

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Кислова, Л. А. Історичні аспекти та концептуальні основи сталого розвитку [Текст] / Людмила Анатоліївна Кислова // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 20-24. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. *Теорія сталого розвитку набуває значного поширення як одна з глобальних проблем людства. Концепція має міждисциплінарний характер, тому її слід розглядати в багатьох аспектах і вивчати з різних ракурсів. Якість проблеми обумовлює фундаментальність завдання – поєднати динамічний економічний розвиток з наданням рівних можливостей кожному члену суспільства. Вирішення цього завдання можливе за рахунок підвищення ефективності використання будь-яких ресурсів та подолання залежності рівня забрудненості довкілля від економічного зростання.*

Метою *роботи є формування сукупності науково-методичних положень щодо визначення змісту, складових та принципів ефективної реалізації сталого розвитку економіки.*

Метод (методологія). *У дослідженні використано методи узагальнення, історичного та логічного, абстракції та аналізу.*

Результати. *Систематизовано основні напрями сучасної наукової думки щодо сутності поняття «сталий розвиток», який спрямований на поєднання проблем довкілля та суспільства, формування добробуту населення як нині, так і в майбутньому. Проведено узагальнення та запропоновано оцінку підходів щодо історичних аспектів розвитку цієї категорії. Проаналізовано концептуальні основи теорії сталого розвитку, який, по-перше, передбачає вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем сьогодення за рахунок рівноваги між різними факторами, що зумовлюють загальний рівень і якість життя населення; по-друге, обумовлює скоординовану взаємодію суспільства і природи, за якої, спираючись на всебічне наукове пізнання і високо розвинуту техніку, людство здійснює управління суспільними явищами відповідно до можливостей біосфери. Запропоновано власне визначення поняття «сталий розвиток».*

Ключові слова: *сталий розвиток; аспекти розвитку; концепція; соціальний; екологічний; економічний; модель.*

Lyudmyla Anatoliyivna KYSLOVA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Economics and Financial Security,
Mariupol State University
E-mail: etmgu@mail.ru

HISTORICAL ASPECTS AND CONCEPTUAL BASIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract

Introduction. *The Sustainable Development theory is becoming widely discussed today as one of the central problems of the globe. The problem is of interdisciplinary character and is to be treated from different points of view. The concept tends to combine dynamic economic development with equal possibilities for each member of modern society. The concept stands for an efficient use of natural resources and for overcoming of the environmental pollution.*

The Aim *of the study is to work out a set of scientific and methodological principles on the content, elements and conditions for the effective introduction of the Sustainable Development of economics.*

© Людмила Анатоліївна Кислова, 2014

The methodology. *Generalization, both historical and logical, along with abstraction and analysis are used in the research.*

The results. *The current scientific approaches to the defining the term "Sustainable Development" are described. It combines ecological and social factors that influence welfare today and tomorrow. The author has generalized and tested different approaches to the definition from historical point of view. Conceptual elements of the Sustainable Development have been analyzed as well. The theory deals with two aspects: solving of the current economic, social and environmental problems; provident use of the economic, social and environmental resources to cover the needs of the future generations. The work introduces the definition of the term "Sustainable Development".*

Keywords: *the Sustainable Development; the aspect of development; the concept; social, ecological; economic; model.*

JEL classification: O110

Вступ

У сучасному світі питання економічної самостійності, безпеки і сталого розвитку країн стають ключовими. Сталість є однією з найважливіших вимог здійснення зростаючої траєкторії розвитку будь-якої системи, у тому числі й економічної. Модель сталого розвитку має загальнонаукове, методологічне значення, є альтернативою парадигмі економічного зростання.

Теоретичну та методологічну базу дослідження складають досягнення сучасної економічної науки в галузі сталого розвитку вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких А. Аткіссон [6], В. П. Антонюк, Б. В. Буркинський, А. Б. Вебер [8], З. В. Герасимчук, Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, В. Я. Коваль, О. І. Котикова, Дж. М. Майєр [3], В. С. Міщенко, О. Ф. Новікова, О. С. Новоторов, В. Трегобчук, І. В. Шевченко.

Водночас залишається недостатньо розробленою низка теоретичних і прикладних проблем у напрямку формування збалансованого розвитку економіки. Зокрема, вдосконалення потребують теоретико-методичні підходи до обґрунтування концептуальної моделі сталого розвитку, умов її ефективної реалізації. Саме це і зумовлює актуальність роботи по висвітленню основних положень концепції сталого розвитку.

Мета та завдання статті

Метою роботи є формування сукупності науково-методичних положень щодо визначення змісту, складових та принципів ефективної реалізації сталого розвитку економіки.

Основними завданнями, які підкріплюють мету дослідження, є: декомпозиція та аналіз визначення сталого розвитку як багаторівневого поняття в розумінні вітчизняних та зарубіжних науковців; виведення власного визначення сталого розвитку та огляд основних його складових.

Виклад основного матеріалу дослідження

Багато вчених характеризують сучасні відносини людини і природи як антропогенний екоцид – руйнування людьми природного середовища проживання, в тому числі і умов власного існування. Так, наприклад, за даними ЮНЕСКО, за історичний період людство вже втратило близько 2 млрд гектарів колись родючих ґрунтів, перетворивши їх на безплідні пустки, а це більше всієї сукупної площі, що використовується сьогодні у світі із сільськогосподарською метою [1].

Забруднення Світового океану, зміна клімату, скорочення площ тропічних лісів призводять до незворотних змін середовища проживання, і в кінцевому підсумку воно може виявитися непридатним для життя сучасної людини і подальшого розвитку цивілізації [2, с. 47]. Тому перехід на нову стратегію, яка отримала назву моделі сталого розвитку, став природною реакцією світової спільноти, що прагне до свого виживання.

За останні декілька десятиріч різними організаціями ООН було розроблено і проголошено низку концепцій глобального розвитку, спрямованих на подолання кризових явищ. У Декларації першої конференції ООН з проблем довкілля (Стокгольм,1972 р.) було зазначено зв'язок економічного і соціального розвитку з проблемами навколишнього середовища. У 1983р. з ініціативи генерального секретаря ООН було створено Міжнародну комісію з питань навколишнього природного середовища і розвитку на чолі з Прем'єр-міністром Норвегії Г. Х. Брундтланд. У 1986 р. комісія підготувала доповідь «Наше спільне майбутнє», яку було подано на 42-ту сесію ООН (1987р.) і в якій проголошувалося поняття «сталий розвиток». Його було визначено як такий, що задовольняє потреби сучасного покоління і не ставить під загрозу життя майбутніх поколінь [3, 626]. У 1990 р. Міжнародна спілка природи спільно з програмою ООН з навколишнього середовища та Всесвітнім фондом дикої природи розробила стратегію збалансованого життя «Турбота про Землю». У цій стратегії сталий розвиток розглядається «як поліпшення якості життя в межах потенційної місткості екосистем, що забезпечують життєдіяльність» [4].

У 1992 р. у Ріо-де-Жанейро на конференції ООН з проблем навколишнього природного середовища і розвитку було ухвалено багато важливих документів, і серед них – «Порядок денний на XXI століття» [5]. Було проголошено нову концепцію розвитку.

Наступний саміт ООН зі сталого розвитку, що отримав назву «Ріо плюс десять», відбувся рівно через 10 років в Йоганнесбурзі. На цій зустрічі на вищому рівні підбивалися підсумки реалізації принципів концепції за минулі роки. Ще через 10 років, у червні 2012 року, в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) пройшла чергова Конференція ООН зі сталого розвитку «Ріо плюс 20», в якій взяли участь 135 глав держав і урядів. Учасники саміту підвели підсумок 20-річної роботи, а також обговорили проблеми «зеленої» економіки, сталого розвитку та викорінення бідності.

В останній час поняття і термін "сталий розвиток" міцно увійшли у свідомість людей. Найбільший творець концептуальних основ теорії сталого розвитку професор А. Аткіссон, один з керівників Балатонської групи ООН, присвятив свою відому працю [6] аналізу особливостей сталого розвитку в умовах сучасної інноваційної ринкової економіки, просякнутої ідеями глобалізму.

Російський соціолог О. Б. Вебер пише, що в науковому і політичному дискурсі розрізняють зростання як зміни переважно кількісні і розвиток як зміни якісні. Розвиток поділяється на припустимий, або сталий (sustainable), і неприпустимий, несталий (unsustainable). Поєднання зовнішньо протилежних один одному понять „розвиток" і „сталість" привело до появи принципово нової концепції. Прогрес вперше був визначений як сталий розвиток. Акцент переноситься з кількісних на якісні параметри, на створення гідних умов існування для всіх – у згоді з природою і не за рахунок майбутніх поколінь [7, с. 38].

Поняття „сталий розвиток" постійно уточнюється. Дехто з вчених взагалі вважає, що „сталий розвиток" – невдалий переклад англійського терміну Sustainable Development (від sustain – підтримувати). Наприклад, доктор філософських наук А. П. Назаретян, заначає, що оскільки розвиток передбачає наявність несталих станів, то більш точно передає зміст концепції термін „регульований розвиток: цілеспрямований контроль за змінами, що відбуваються, прогнозування і компенсація найбільш небезпечних несталостей і диспропорцій розвитку" [8, с. 145].

А. Федотов, хоч і не заперечує право на існування поняття «сталий розвиток», але вважає, що перехід людства до сталого розвитку неможливий без конструктивної теорії сталого розвитку, що містить: теорію сталості біосфери, ресурсну модель світової системи, модель сталості світової системи і механізми управління нею [9, с. 55].

Досягнення сталого розвитку у широкому розумінні має такі основні напрямки й аспекти (економічний, демографічний, соціальний, екологічний, культурологічний, прогностичний) [10, с. 91-93; 11, с. 22-23]. Тому, залежно від сфери діяльності науковці – біологи, екологи, економісти, соціологи, філософи, фахівці з теорії систем, управлінці – роблять акцент на тих або інших аспектах.

Так, зокрема, біологи розглядають сталість з точки зору підтримки продуктивності біологічних процесів; екологи – у підтримці різноманітності видів в екосистемах; економісти – через підтримання економічного розвитку на основі раціонального використання наявних ресурсів та їх збереження для наступних поколінь.

Наведені в таблиці 1 визначення відображають окремі погляди науковців щодо сталого розвитку. Їх не можна розглядати окремо один від одного, оскільки вони тісно взаємопов'язані і кожне з них доповнює інше, не розкриваючи повністю його змісту.

Таким чином, сталий розвиток, на нашу думку – це така цілеспрямована організація суспільства, яка за сукупності взаємопов'язаних соціально-економічних, політичних та інших процесів, що дозволяють послідовно збільшувати потенціал країни для задоволення зростаючих потреб своїх громадян, з урахуванням умов охорони природного середовища і при суспільно-природній взаємодії, забезпечує досягнення більш високого життєвого рівня сучасним та наступним поколінням.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Матеріали досліджень вказують на те, що єдиного визначення поняття «сталий розвиток» немає. Проте можна згрупувати понятійний апарат, що, на думку науковців, розглядає розвиток як такий, що забезпечує продуктивність екосистеми, соціальної та економічної систем.

Концепція сталого розвитку відбиває розуміння тісного взаємозв'язку екологічних, економічних і соціальних проблем людства і того факту, що вони можуть бути вирішені лише комплексно, за умови тісної співпраці і координації зусиль усіх країн світу. Сталий розвиток ставить питання про мету існування людини і суспільства, вимагає перегляду взаємовідносин між людиною і природою, а також соціальної справедливості і рівності. Досягнути сталого розвитку можна лише спільними зусиллями усіх держав, проте реалізувати концепцію сталого розвитку повинна кожна окрема країна.

Таблиця 1. Визначення поняття «сталий розвиток»

Автори (літературні джерела)	Поняття
Буркинський Б. В., Степанов В. Н, Харичков С. К. (Буркинський, Б. В. Эколого-экономические основы регулирования природопользования и развития / Б. В. Буркинський, В. М. Степанов, С. К. Харичков // ИПРЭЭИ НАН Украины. – Одесса: Феникс, 2005. – 575 с.)	здатність еколого-економічної системи втримувати зміни, спричинені зовнішніми та внутрішніми впливами в економічних та екологічних підсистемах, а також здатність збереження визначеної динамічної рівноваги
Герасимчук З. В. (Герасимчук, З. В. Сталий розвиток регіону на засадах екологістики / З. В. Герасимчук, Н. В. Хвищун // Інноваційна економіка. – 2012. – №2 [28]. – С. 158–162.)	це процес забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами в певних умовах, протягом необхідного проміжку часу, що веде до гармонізації факторів виробництва та підвищення якості життя сучасних і наступних поколінь за умови збереження і поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища
Данилишин Б. М., Шостак Л. Б. (Данилишин, Б. М. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений / Б. М. Данилишин, Л. Б. Шостак. – К. : СОПС Украины НАНУ. – 1999. – 367 с.)	це такі відносини в суспільному виробництві, завдяки яким досягаються оптимальні пропорції нормалізації якісного стану середовища, економічного зростання і зростання духовних і матеріальних потреб людей
Інститут світових ресурсів (Інститут світових ресурсів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvvnu/ekonomika/2007_12/R5/5.pdf)	розвиток, при якому природні ресурси, людство і фінанси управляються і використовуються таким чином, щоби збільшити багатство і благоустрій людей без погіршення умов їх життєдіяльності у майбутньому
Котикова О. І. (Котикова, О. І. Зміст поняття стійкого розвитку / О. І. Котикова // Наук. вісник Волинського держ. універ. ім. Лесі Українки. – 2007. – № 12. – С. 170-174.)	це модель функціонування системи із обмеженими параметрами, що забезпечує збалансовану динамічну рівновагу між компонентами інтегрованої екосистеми протягом визначеного проміжку часу
Кретінін В. (Кретинин, В. На пути к устойчивому развитию хозяйственной системы региона / В. Кретинин // Международный журнал. Проблемы теории и практики управления. – 2005. – № 4. – С. 65-69.)	сукупність соціально-економічних, політичних та інших взаємопов'язаних процесів, що дозволяють послідовно збільшувати потенціал регіону для задоволення зростаючих потреб громадян, які проживають на його території
Трегобчук В. (Трегобчук, В. Необхідність еколого-економічної моделі ринкових реформ в Україні / В. Трегобчук, О. Веклич // Економіка України. – 1997. – №4. – С. 12-23.)	це економічне зростання, за якого ефективно розв'язуються найважливіші проблеми життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації та забруднення довкілля
Шовгенов Т. (Шовгенов, Т. М. Основные аспекты устойчивости региональных социально-экономических систем [Электронный ресурс] / Т. М. Шовгенов // Региональная экономика и управление: электр. научн. журн. – Режим доступа: http://region. mcnip.ru)	здатність ефективно використовувати, автономно видозмінювати ресурси свого розвитку, безпосередньо нарощувати показники своєї позитивної зміни, не збільшуючи або мінімізуючи витрати базових, невідновлюваних ресурсів
Шевченко І. В., Литвинський К. О. (Шевченко, И. В. Устойчивое развитие: мировой опыт и проблемы России / И. В. Шевченко, К. О. Литвинский // Региональная экономика: теория и практика. – 2007. – № 13(52). – С. 3-10.)	Керований процес коеволюційного розвитку природи та суспільства, мета якого забезпечити здорове, продуктивне життя в гармонії з природою нинішнім та майбутнім поколінням на основі збалансованого розвитку економічних систем, з урахуванням охорони культурної та природної спадщини

Список літератури

1. *Добровольский, Г. В. Тихий кризис планеты [Текст] / Г. В. Добровольский // Вестник РАН. – 1997. – Т. 67, № 4. – С. 313–319*
2. *Основные положения стратегии устойчивого развития России [Текст] / Под ред. А. М. Шелехова. – М., 2002. – 161 с.*
3. *Майєр, Джеральд М. Основні проблеми економіки розвитку [Текст] : навчальний посібник / Дж. М. Майєр, Дж. Е. Раух, А. Філіпенко ; пер. з англ. Д. Олесневич [та ін.]. – К. : Либідь, 2003. – 688 с.*
4. *Caring for the Earth: A Strategy for Sustainable Living [Текст] , Gland, Switzerland, 1991, p. 10.*
5. *Декларация по окружающей среде и развитию. Рио-де-Жанейро. 3–14 июня 1992 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl. shtml*
6. *Аткиссон, А. Как устойчивое развитие может изменить мир [Текст] / А. Аткиссон. – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2012. – 455 с.*
7. *Вебер, А. Б. Политика мирового развития: между реальностью глобализации и императивом устойчивости [Текст] / А. Б. Вебер // Полис. Политические исследования. – 2003. – № 5. – С. 38 – 45.*
8. *Назаретян, А. П. Демографическая утопия «устойчивого развития» [Текст] / А. П. Назаретян // Общественные науки и современность. – 1996. – № 2. – С. 145-152.*
9. *Федотов, А. От стихийного к управляемому устойчивому развитию [Текст] / А. Федотов // Международная жизнь. – 1995. – № 7. – С. 50-57.*
10. *Топчієв, О. Г. Основи суспільної географії [Текст] : навчальний посібник / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.*
11. *Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти [Текст] : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2012. – 534 с.*

References

1. *Dobrovol'skiy, G. V. (1997). Tikhiy krizis 24ол.24е [Quiet crisis planet]. Herald of the RAS. – v. 67, 4, 313-319.*
2. *Shelekhova, A. M. (Eds.). (2002) .Osnovnye polozheniya strategii ustoychivogo razvitiya Rossii [Summary of the sustainable development strategy of Russia]. Moscow, Russia.*
3. *Maiier, Dzh. M., Raukh, Dzh. E., Filipenko, A. (2003). Osnovni problemy ekonomiky rozvytku [The main problems of the economy]. Kyiv: Lybid.*
4. *Caring for the Earth: A Strategy for Sustainable Living, Gland, Switzerland, 1991.*
5. *Deklaratsiya po okruzhayushchey srede I razvitiyu. Rio-de-Zhaneyro. 3–14 iyunya 1992 [Declaration on Environment and Development. Rio de Janeiro. 3-14 June 1992]. (n. d.). www.un.org. Retrieved from http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml.*
6. *Atkisson, A. (2012). Kak ustoychivoe razvitie mozhet izmenit' mir [How sustainable development can change the world]. Moscow. : BINOM. Laboratoriya znaniy.*
7. *Veber, A. B. (2003). Politika mirovogo razvitiya: mezhdu real'nost'yu globalizatsii i imperativom ustoychivosti [Global Development Policy: between reality of globalization and the imperatives of sustainable]. Polis. Politicheskie issledovaniya – Polis. Political studies, 5, 38-45.*
8. *Nazaretyan, A. P. (1996). Demograficheskaya utopiya «ustoychivogo razvitiya» [Demographic utopia "sustainable development"]. Obshchestvennye nauki I sovremennost' – Social studies and the present, 2, 145-152.*
9. *Fedotov, A. (1995). Ot stikhiynogo k upravlyaemomu ustoychivomu razvitiyu [From natural to managed Sustainable Development]. Mezhdunarodnaya zhizn' – International Affairs, 7, 50-57.*
10. *Topchiyev, O. G. (2001). Osnovi suspil'noï geografii [Basics of suspilnoï geografii]. Odesa: Astroprint.*
11. *Novikova, O. F., Amosha, A. I., Antoniuk, V. P. Etc. (2012). Stalyi rozvytok promyslovoho rehionu: sotsialni aspekty [Sustainable development of the industrial region: social aspects]. Donetsk, Ukraine.*

Стаття надійшла до редакції 28.11.2014 р.

УДК 330.3

Святослав Ярославович КІСЬ

кандидат економічних наук, доцент,
викладач кафедри теорії економіки та управління,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
E-mail: svjatkis@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Кісь, С. Я. Проблеми інтелектуалізації розвитку соціально-економічних систем [Текст] / Святослав Ярославович Кісь // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 25-33. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Проблеми інтелектуалізації соціально-економічних систем (СЕС) запропоновано розглядати з позиції гармонізованого функціонування сфери виробництва, освіти та науки, а також персоналу. Графічне відображення інтелектуалізованого розвитку виробництва, освіти, науки та персоналу в межах діяльності СЕС було здійснено на основі трансформації в квадро-спіраль відомої моделі організації взаємостосунків у тріаді „влада-бізнес-університети". За результатами графічного моделювання отримано зону спільних цілей інтелектуалізації СЕС, всі чотири складові якої перебувають у постійній взаємодії, та запропоновано розглядати інтелектуалізовану діяльність СЕС у вигляді ланцюга перетворень інтелектуального розвитку персоналу в інноваційні продукти. При цьому головними перешкодами на шляху інтелектуалізованого розвитку СЕС слід вважати проблеми інтелектуалізації персоналу, виробництва, освіти та науки. Встановлено, що інтелектуалізація персоналу (управлінського та виконавчого) – це нагромадження його здатності до творчого застосування знань і виробництва інтелектуальних продуктів, яке супроводжується проблемами нестачі або відсутності інвестицій у людський капітал, а також реалізації політики управління персоналом. Обґрунтовано необхідність відповідності розвитку освітньо-наукової сфера СЕС в умовах знаннєвоорієнтованої економіки двом взаємопов'язаним вимогам: інтелектуалізовувати і бути інтелектуалізованою. Дослідження особливостей функціонування виробничої сфери СЕС дозволили ідентифікувати одну з найважливіших проблем її інтелектуалізації: здатності менеджменту СЕС приймати управлінські рішення щодо створення, поширення та впровадження нових техніко-технологічних та організаційних знань.

Ключові слова: *соціально-економічна система; інтелект; інтелектуалізація; підприємство.*

Svyatoslav Yaroslavovych KIS

PhD in Economics,
Associate Professor
Lecturer,
Department of Economics and Management Theory,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
E-mail: svjatkis@gmail.com

PROBLEMS OF INTELLECTUALIZATION OF DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS

Abstract

Problems of intellectualization of social and economic systems (SES) are proposed to consider from the position of harmonized operation of the production, education and science, as well as staff. Graphical display of intellectualized development of manufacturing, education, science and personnel within SES activity has been made on the basis of transformation in quad-helix model of the famous triad "government-business universities." According to the graphical modeling results the area of common goals of intellectualization of SES, all four components which are in constant interaction. It is proposed to consider SES activity as a chain of transformation of staff intellectual development into innovative products. The major obstacles to the of intellectual SES development should be

© Святослав Ярославович Кісь, 2014

considered the problems of intellectualization of personnel, production, education and research. It has been established that the intellectualization of staff (managerial and executive) - is its ability to accumulate the creative application of knowledge and production of intelligent products accompanied by problems of shortage or lack of investment in human capital and implementing HR policies. The necessity of accordance of education and research development of area SES in terms of knowledge-oriented economy to two related requirements: to intellectualize and to beintellectualized. The study of the functioning of the production sector of SES has allowed to identify one of the major problems of intellectualization, that is, a capacity of SES management to make management decisions regarding the creation, dissemination and implementation of new technical and technological and organizational knowledge.

Keywords: *socio-economic system; intellect; intellectualization; enterprise.*

JEL classification: O15

Вступ

Діяльність соціально-економічних систем (СЕС) у сучасних умовах все більше відповідає принципам інтелектуальності, оскільки спрямована на виробництво, розповсюдження та використання нових знань. Поряд з цим, факт існування цілого комплексу негативних явищ на шляху знаннєвоорієнтованості вітчизняних СЕС не викликає жодних сумнівів. Мікро-, мезо- та макроекономічні утворенням з метою досягнення ефективних результатів господарської діяльності в умовах обмеженості матеріально-фінансових можливостей повинні спрямовувати зусилля в напрямку пошуку дієвих компенсаторів, які дозволять частково замінити або покращити використання традиційних ресурсів. Такі компенсатори, на наш погляд, можуть виникнути як результат поширення в діяльності СЕС будь-якого рівня та виду діяльності явища інтелектуалізації, дослідження процесів розвитку якого в умовах економіки, заснованої на знаннях, є надзвичайно актуальним та важливим завданням.

Як зазначено в [1] концепції „організація, що навчається" (learning organization, 1990) [2-3] та „інтелектуальна організація" (intelligent organization, 2000) [4, 5] „… сьогодні ще не знайшли належного використання… " [1, с. 1300], причому не тільки в умовах конкретної СЕС, а і в масштабах всієї країни. Аналіз низки зарубіжних та вітчизняних публікацій [2-10], зміст яких стосується питань, пов'язаних з інтелектуальним розвитком СЕС, свідчить про фрагментарність їх розгляду проблем інтелектуалізації в частині визначення теоретико-методологічного інструментарію та практичних напрямків формування комплексного підходу до

Проблематика інтелектуалізації діяльності СЕС, з одного боку, розглядається досить широко, а з іншого – не позбавлена поверховості та відсутності причинно-наслідкового зв'язку. У процесі вирішення завдання щодо ідентифікації основних проблем інтелектуалізації розвитку СЕС, на наш погляд, необхідно не тільки їх визначити і назвати, а насамперед систематизувати, прослідкувати взаємозв'язки, взаємовпливи, взаємозалежність, що дасть можливість оцінити стан, перспективи, перешкоди та наслідки інтелектуалізації і на цій основі прийняти обґрунтовані рішення.

Мета та завдання статті

Через відсутність у наукових джерелах комплексного підходу до інтелектуалізації СЕС, метою роботи є розробка моделі гармонійно-інтелектуалізованого розвитку СЕС з подальшою демонстрацію основних проблем, доцільності та напрямків інтелектуалізації сфери виробництва, освіти, науки, персоналу.

Виклад основного матеріалу

Початковим етапом у вирішенні проблем інтелектуалізації розвитку СЕС, на наш погляд, слід вважати демонстрацію таких сфер їх діяльності та взаємодії, як сфера виробництва, науково-освітня та персонал-орієнтована. Пошук можливостей для графічного відображення інтелектуалізованого розвитку виробництва, науки, освіти та персоналу в межах діяльності СЕС привів до відомої моделі організації взаємостосунків у тріаді „влада-бізнес-університети", яка була запропонована у 1995 році і отримала назву „концепція потрійної спіралі" Іцковіца-Лейдесдорфа як модель еволюційного розвитку суспільства та економіки [11], а в [12] та [13, с. 217] була трасформована в 26квадро-спіраль.

Такий підхід має високий потенціал успішного використання в якості базової моделі для опису та аналізу проблем інтелектуалізації на рівні СЕС, діяльність якої забезпечується сферою виробництва, персоналу, освіти та науки.

Отже, адаптація базової графічної інтерпретації моделі взаємодії основних гравців соціально-економічної системи до умов інтелектуалізації розвитку СЕС передбачає, по-перше, зміну тріади „влада-бізнес-наука" на „виробництво-персонал-освіта-наука", по-друге, застосування 26 квадро-спіралі в результаті поділу сфери персоналу на дві частини: управлінську та виконавчу (рис. 1).

Зображена на рис. 1 графічна інтерпретація моделі, на нашу думку, найбільш вдало демонструє діяльність СЕС в умовах сучасної 27інтелектуалізованої економіки, зважаючи на те, що саме 27інтелектуалізованв виробнича сфера, персонал, освіта та наука у тісній взаємодії здатні забезпечити вступ „… в новий етап цивілізації, на якому рушійною силою є цінності, що створюються знаннями" [14]. У результаті такої взаємодії діяльність СЕС перетворюються в систему, що функціонує на основі генерування, поширення та використання знань, які сприяють створенню, розповсюдженню і споживанню нових продуктів.

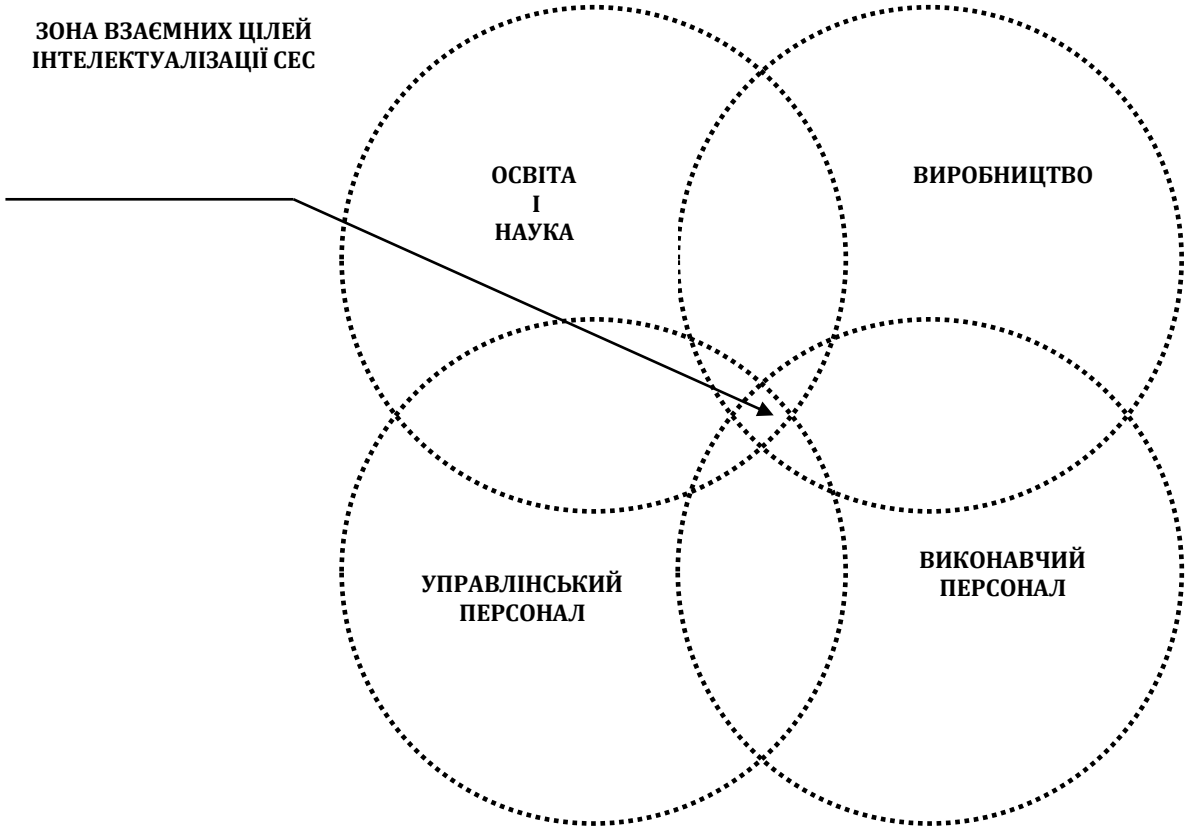

Рис. 1. Адаптована графічна інтерпретація моделі гармонійно-інтелектуалізованої взаємодії сфер діяльності СЕС

(розроблено автором)

У результаті накладання кіл, які демонструють сфери інтелектуалізації, формується зона спільних цілей інтелектуалізації СЕС, всі чотири складові якої перебувають у постійній взаємодії. У процесі діяльності СЕС можливості всіх сфер зливаються та набувають потенціалу взаємозаміни та взаємодоповнення, що може суттєво покращити роботу СЕС. Для утворення зони взаємних цілей процесу інтелектуалізації необхідно, щоб 27ол.27ектуалізовано27ї27 розвиток відповідних сфер відбувався погоджено. Тобто інтелектуалізація виробничої сфери СЕС повинна відповідати можливостям її виконавчого персоналу і навпаки, а освіта і наука задовольняти попит на нові знання збоку виробничих процесів та технологій, а також інтелектуалізованого персоналу. Сфера управлінського персоналу, враховуючи інтелектуальні досягнення інших сфер, а також власний та залучений інтелект, забезпечує функціонування СЕС на основі адаптованої до умов будь-якої СЕС нової управлінської парадигми „інтелектуалізованим СЕС – 27інтектуалізованого управління" [15]. Ланцюг забезпечення 27інтектуалізованої діяльності СЕС, на наш погляд, буде мати наступний вигляд: розвиток інтелектуальної складової персоналу (управлінського та виконавчого) відбувається за допомогою отримання нових знань, частина яких трансформується в наукові (27інтектуалізовані освітня та наукова сфери), а знання та наукові здобутки перетворюються на інтелектуальні проекти (інтелектуальний розвиток виробництва), які втілюються в інноваційні продукти.

У контексті наведених вище ланцюгових перетворень, актуальним завданням є реалізація наступного етапу у вирішенні проблем інтелектуалізації розвитку СЕС – їх ідентифікація та пошук можливостей для локалізації чи ліквідації.

Притримуючись думки про те, що інтелектуалізація – це зростання інтелектуального капіталу, яким володіє будь-яка СЕС, приходимо до висновку про необхідність розгляду проблем інтелектуалізації з позиції ідентифікації перешкод для збільшення капіталу, яким володіє людина (персонал СЕС) та капіталу, який виявляє організаційно-виробничі та інфраструктурні можливості СЕС.

У найбільш узагальненому вигляді під інтелектуалізацією персоналу СЕС слід розуміти нагромадження його здатності до творчого застосування знань і виробництва інтелектуальних продуктів. Головною перешкодою на цьому шляху, на наш погляд, є нестача або повна відсутність інвестицій у людський капітал, які в [16] віднесені до найважливіших факторів стійкого зростання на довготривалу перспективу. Підтвердження пріоритетності інтелектуального розвитку персоналу СЕС над матеріально-технічним знаходимо в [17]. Автор наводить дані про те, що у США близько 45 млн чол. використовують у якості засобу виробництва тільки свій інтелект, підкріплений комп'ютерною технікою, а більше 80 % робочих місць у Європі і США відносяться до різних секторів інтелектуальної економіки, разом із виробництвом наукових знань, їх комерціалізацією, розробкою нових технологій і програмних продуктів. Ураховуючи вищенаведене, переконані, що процес інтелектуалізації персоналу СЕС не може відбуватись без інвестиційної складової, яка дозволяє формувати і розвивати людину фізично та інтелектуально, а також сприяти створенню доданої вартості, участь інтелекту у виробництві якої постійно зростає. Розвиваючи думку, висловлену у [18], та переслідуючи мету – дослідити проблеми процесів інтелектуалізації СЕС, вважаємо за необхідне зазначити, що джерелами витрат на інтелектуальний розвиток персоналу, головним чином, можуть бути власні ресурси самої людини або СЕС, до якої вона належить, у тому числі держави. У зв'язку з цим обмеженість, нестача або повна відсутність вкладень у розвиток особи викликана фінансовими проблемами на рівні домогосподарства або СЕС вищих рівнів, які спричинені дією як об'єктивних чинників (загальноекономічна ситуація в державі, зниження реальних доходів унаслідок інфляційних процесів, зростання частки витрат на особисте чи виробниче споживання), так і суб'єктивних (неефективна бюджетна політика на рівні домогосподарств, яка залежить, у тому числі, від ступеня фінансової грамотності особи та помилкові тактичні та стратегічні рішення керівного корпусу СЕС щодо розподілу та використання фінансових ресурсів).

Якщо витрати на формування фізичного здоров'я як частини людського капіталу можна вважати такими, які людина здійснює, керуючись особистими потребами та можливостями, то у формуванні її якісних показників, результатом використання яких є створена додана вартість, повинна бути більшою мірою зацікавлена СЕС. Беручи до уваги запропонований автором у [19, с. 184] набір базових показників інтелектуальної складової трудового потенціалу працівника, можна припустити, що проблеми інтелектуалізації персоналу СЕС доцільно ідентифіковувати, використовуючи інформацію про рівень освіти, наукові результати, уміння працівників, та зіставляючи її з реальними потребами організації.

Серед досліджень проблем інтелектуалізації персоналу СЕС вітчизняними науковцями можна виділити і частково погодитись з позицією автора праці [20, с. 142], який вказує на те, що „. Інтелектуалізацію людського капіталу більш конкретизовано слід розглядати на рівні підприємства… ", оскільки „… підприємство виступає первинною ланкою для оцінки інтелектуалізації людського капіталу… ", а на його рівні „… досягається та виявляється економічний та соціальний ефект від використання праці людини". Часткова погодженість з думкою науковця обумовлена насамперед тим, що формування та інтелектуальний розвиток людини здійснюється як за безпосередньої участі СЕС, так і самою особою. Незважаючи на це, слід підтримати думку про залежність інтелектуалізації персоналу підприємства від кадрової політики, що проводиться. Остання, на наш погляд, може стати джерелом формування проблем у сфері інтелектуалізації, зважаючи на загрози та надзвичайну високу імовірність їх виникнення при реалізації таких складових політики управління персоналом, як його планування, набір, відбір, розвиток та оцінка.

Попередньо підсумовуючи наведені вище та інші, наявні в наукових та публіцистичних джерелах, дослідження проблем інтелектуалізації персоналу СЕС, приходимо до висновку про те, що головною та цілком очевидною причиною їх виникнення є управлінська сфера СЕС, від дій представників якої залежить інтелектуалізований розвиток персоналу. У зв'язку з цим важко не погодитись з автором, який зазначає, що "… для реального формування економіки Знань в Україні є необхідною пріоритетна інтелектуалізація менеджменту" [21]. Тобто вирішення проблем підвищення рівня інтелектуального розвитку персоналу, а також ліквідація або обмеження таких негативних явищ, які мають здатність супроводжувати діяльність СЕС, як відсутність цілеспрямованої політики використання інтелектуальних ресурсів та моди на інтелект, 28ол.28ектуалі та 28ол.28ектуалізовано28ї населення, суспільства і влади, інтелектофобія можливі за умови пріоритетної інтелектуалізації системи менеджменту СЕС.

Тісний зв'язок з інтелектуалізацією персоналу СЕС демонструє освітня та наукова сфери, які гарантують доступ до нових знань, результатом отримання яких є спроможність людини до їх творчого застосування і виробництва інтелектуальних продуктів. На думку відомого вітчизняного науковця, фахівця з проблем розвитку освіти в Україні, професора Шевченко Л. С., вузька кваліфікація значної

частини найманих працівників перестає відповідати вимогам часу, а на зміну професіоналам приходять 29ол.29ектуалізовано [22]. Можна констатувати, що освітньо-наукова сфера, супроводжуючи і забезпечуючи діяльність будь-якої СЕС, в умовах знаннєвоорієнтованої економіки повинна відповідати двом взаємопов'язаним вимогам: інтелектуалізовувати і бути 29ол.29ектуалізовано. Для їх успішного втілення необхідно подолати низку проблем, ідентифікація та шляхи вирішення яких залишаються пріоритетними напрямки наукових досліджень та практичних дискусій.

Розглядаючи розвиток вищої освіти в Україні та її роль у процесах інтелектуалізації, автори роботи [23] звертають увагу на проблеми, які гальмують активну участь освіти в знаннєвоорієнтованому розвитку суспільства та економіки. Зокрема, однією з перших визначено екстенсивність вищої освіти, що є результатом її масовості і, на наш погляд, загальнодоступності. Їх позитивний ефект відображений в даних, оприлюднених ООН [24], відповідно до яких: рівень грамотності дорослого населення в Україні (віком 15 років і старше) становить 99,7 %; частка населення з освітою не нижче середньої (віком 25 років і старше) – 93,5 %; індекс освіти у 2012 році 0,808; 29 місце за рівнем грамотності у 2013 році. Проте такий результат потрібно визнати проміжним, статистичним, який не забезпечує ефективний економічний розвиток суспільства та СЕС. Підтвердження цьому знаходимо серед даних щодо складових індексу конкурентоспроможності України 2013-2014 рр, які оприлюднені Світовим економічним форумом: одні з найнижчих позицій займає інфраструктура, технології, фінанси та бізнес, а в найгіршому стані перебуває показник упровадження інновацій та розвитку управлінської сфери [25]. Отже, по-перше, масовість та загальнодоступність вищої освіти – це шлях до її 29інт29ектуалізовано29ї, по-друге, для того, щоб кожна одиниця витрат на освіту давала віддачу на рівні 1,7-1,9 одиниць виробленого ВВП [26, с. 6-7], необхідно забезпечити її споживання як ринкової послуги особами, які готові до інтенсивного інтелектуального розвитку.

Не менш важливою проблемою на шляху інтелектуалізації освітньої сфери і, як наслідок, інтелектуалізації розвитку держави та діяльності соціально-економічних утворень є наростання невідповідності між отриманими знаннями та можливостями їх застосування. Дослідження, результати яких наведено в [27, с. 86], демонструють відсутність прямого зв'язку між рівнем освіти і рівнем доходів, праці не за фахом та виконанні функцій, які не відповідають рівню освіти і кваліфікації працівника. Підтримуючи необхідність інтелектуалізації змісту освіти на основі її універсалізації, фундаменталізації, гуманізації та гуманітаризації, інформатизації, інноватизації (креатизації), інтеграції та 29ол.29ектуалізовано29ї [27], автор особливу увагу звертає на сучасні тенденції скорочення фундаментальної складової в освітньому процесі, проблеми його гуманітарного наповнення, а також науково-дослідницького спрямування.

Ідентифікація проблем інтелектуалізації сфери освіти і науки та їх впливу на інтелектуалізований розвиток СЕС буде неповною без урахування тих об'єктивних технологічних змін, які відбуватимуться в розвитку світової цивілізації. Насамперед такі зміни будуть пов'язані з розвитком комп'ютерних технологій, які дозволять людині надзвичайно швидко, без зайвих розумових зусиль отримувати відповіді на найскладніші питання. Передбачаючи майбутній активний розвиток освіти на основі Інтернет-технологій, американський науковець у галузі теоретичної фізики та екології японського походження Мітіо Каку стверджує, що освіта майбутнього не буде базуватись на запам'ятовуванні, яке супроводжується отриманням безкорисливих знань. Знання, які людина отримує і не використовує, повинні, на його думку, бути замінені розвитком здатності особи думати, аналізувати, аргументувати і, як наслідок, приймати правильні рішення [28]. Підтримуючи думку вченого, приходимо до двох важливих висновків: по-перше, інтелектуалізація освіти передбачає трансформацію традиційного процесу отримання знань у процес розвитку креативності, уяви, ініціативи, лідерських якостей; по-друге, головною проблемою на шляху інтелектуалізації освітньої сфери є її технологічна та особистісноорієнтована готовність до поширення не стільки знань, скільки інтелекту, яка дозволить ефективно супроводжувати поступовий перехід суспільства та його СЕС від товарної економіки до інтелектуально-творчої.

Для повноти ідентифікації перешкод та негативних явищ на шляху до 29ол.29ектуалізовано діяльності СЕС необхідно звернути особливо увагу на проблеми, які виникають у виробничій сфері. Процес виробництва можна характеризувати взаємодією людини з природою та вести мову про його суспільний характер. Узагальнення основних положень теоретичної економіки дозволяє визначити дефініцію „суспільне виробництво" як „… організовану діяльність людей, спрямовану на перетворення речовин і сил природи з метою створення матеріальних і нематеріальних благ, необхідних для їх існування та розвитку" [29, с. 51]. Відомий російський дослідник проблем місця та ролі інтелекту в економічному розвитку країни в одній із своїх численних наукових праць зазначає, що головним джерелом і ключовим фактором розвитку матеріального та нематеріального виробництва в умовах „економіки, заснованої на знаннях" є наукові знання та спеціалізовані унікальні навички їхніх носіїв [30]. Можливості останніх, втілені у технологіях, ноу-хау, нових комбінаціях виробничих факторів, структурі організації та управління виробництвом, з одного боку, дозволяють інтелектуалізувати виробничу

сферу СЕС та отримувати економічну вигоду, а з іншого – їх використання обмежене певними проблемами як на етапі створення, так і безпосереднього застосування в процесі виробництва.

Проблему недовикористання потенційних можливостей зростання національної економіки (суспільного виробництва) за рахунок інтелектуальної складової ідентифіковано у [31]. У своїх дослідженнях автор наголошує на тому, що валовий внутрішній продукт (ВВП) як показник результату суспільного виробництва перебуває у тісній залежності з рівнем інтелектуального розвитку населення країни (зростання IQ збільшує ВВП). Висновок науковця про низький рівень використання інтелекту у виробництві кінцевих товарів та послуг грунтується на розрахунках, за якими обсяг ВВП України при IQ = 97 мав би складати 25 тис. 30ол.. США на душу населення, а не 6 тис. 30ол.. США. Враховуючи, що вироблений обсяг ВВП – це результат господарювання СЕС різного рівня та сфер діяльності, можна припустити, що проблема недовикористання інтелектуальних можливостей у масштабі держави насамперед викликана проблемами створення та використання інтелекту для розвитку виробництва на рівні окремого організаційного утворення.

Передумовою інтелектуалізованого виробництва є створення нових техніко-технологічних та організаційних знань. Погоджуючись з автором роботи [32], головною перешкодою на цьому шляху вважаємо зменшення кількісних параметрів українського наукового потенціалу (чисельність зайнятих, витрат), погіршення його якісних характеристик (відплив найбільш працездатних співробітників, наукової молоді, старіння і втрата матеріально-технічної бази науки). На наш погляд, зазначені чинники мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Об'єктивність їх дії зумовлена загальноекономічною ситуацію, яка не сприяє використанню СЕС частини обмежених ресурсів на створення передумов інтелектуалізації виробничих процесів. Суб'єктивізм впливу слід пов'язувати з недосконалістю процесів управління СЕС, наслідком яких є помилкові, невчасно прийняті, неадекватні умовам знаннєвоорієнтованої економіки управлінські рішення стосовно створення та поширення нових знань в організації.

Якщо об'єктивно-суб'єктивні фактори є причиною гальмування інтелектуалізації виробництва на першому етапі, то проблеми на етапі впровадження нових техніко-технологічних та організаційних знань мають суто суб'єктивне походження. Погоджуючись з думкою професора О. Б. Бутнік-Сіверського про те, що основою процесу інтелектуалізації виробничих систем є трансформація інтелектуальної власності в кінцевий продукт інноваційної діяльності [33, с. 6], приходимо до наступного висновку: пріоритетний вплив на процеси створення та використання результатів інтелектуальної діяльності, а також продуктів інтелектуальної творчої праці належить представникам управлінського корпусу СЕС. Зважаючи на це, до найважливіших проблем інтелектуалізації виробництва слід віднести проблему здатності менеджменту СЕС приймати управлінські рішення, спрямовані на ефективний розвиток і використання інтелекту.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Ідентифікація проблем інтелектуалізації діяльності СЕС дозволила встановити, що головні перешкоди зростанню частки інтелекту у функціонуванні СЕС будь-якого рівня сконцентровані у сфері персоналу, освіти та науки, а також виробництва. При цьому негативні явища, які не сприяють інтелектуалізації у тій чи іншій сфері, необхідно розглядати у тісному взаємозв'язку, зважаючи на комплексний та причинно-наслідковий характер їх впливу.

Не заперечуючи необхідності вирішення об'єктивних проблем інтелектуалізації персоналу, освіти, науки, виробництва, слід наголосити на першочерговості ліквідації перешкод, пов'язаних з недосконалістю процесів управління інтелектуальним розвитком у зазначених сферах активності СЕС. Вирішенню цього завдання повинні передувати дослідження передумов та понятійно-категоріального апарату інтелектуалізації діяльності СЕС.

Список літератури

1. *Кісь, С. Я. Щодо стратегічної доцільності та умов трансформування НАК „Нафтогаз України" в сучасну інтелектуальну компанію [Текст] / С. Я. Кісь, В. П. Петренко // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць (Дніпропетровський національний університет). – Дніпропетровськ, 2008. – Випуск 240. – С. 1298-1309.*
2. *McDermott, R. Why Information Technology Inspired But Cannot Deliver Knowledge Management [Text] / R. McDermott // California Management Review. – 1999. – № 4.*
3. *Baines, A. Exploiting Organisational Knowledge in the Learning Organisation. Work Study, 1997. – #6.*
4. *Stein, R. G. Building an Intelligent Organization [Text] / R. G. Stein, G. Pinchot // Association Management. – 1995. – №10.*
5. *Chun, Wei Choo. Information Management for the Intelligent Organization: The Art of Environmental. Hardbound, Toronto, 1998 – http://choo.fis.utoronto.ca./FIS/IMIO/IMIOpref.html*

6. *Другов, О. О. Інвестиційне забезпечення інтелектуалізації економіки України [Текст] : монографія / О. О. Другов; Університет банківської справи НБУ (м. Київ); НАН України. ІРД. – К. : УБС НБУ, 2010. – 284 с.*
7. *Кендюхов, О. Гносеологія інтелектуального капіталу [Текст] / О. Кендюхов // Економіка України. - №4. -2003. С. 28-34.*
8. *Федулова, Л. І. Концепція інтелектуального капіталу в системі економіки знань [Текст] / Л. І. Федулова // Проблеми науки. – 2006. – №3. – С. 34-38.*
9. *Чухно, А. А. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку / А. А. Чухно // Економіка України. -2002. – №11. – С. 48-55.*
10. *Вовканич, С. Й. Теоретико-методологічні основи дослідження людського та інтелектуального капіталу в знанієвомісткій економіці: концептуалізація понять [Текст] / С. Й. Вовканич, Л. К. Семів // Регіональна економіка. – 2007. – №4. С. 7-19.*
11. *Besley, T. Publik-Private Partnersnip for the Provision of Pablik Goods: Theory and an Application to NGOs [Text] / T. Besley, M. Ghatak // The Development Economics Discussion Paper Series. – The Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines: London School of Economics. – 1999. – DEDPS №17. – August/ – 38 p.*
12. *Варнавский, В. Г. Государственно-частное партнерство как антикризисная мера [Текст] / В. Г. Варнавский // Институты и механизмы государственного регулирования экономики : сборник / Под. ред. А. Е. Городецкого, А. Г. Зельднера, С. В. Козлова. – М. : ИЭ РАН, 2012. – С. 23-35.*
13. *Варцаба, В. І. Соціальна держава: модернізована модель соціально-відповідальної взаємодії стейкхолдерів національної економіки [Текст] / В. І. Варцаба // Трансформаційні процеси економічної системи в умовах сучасних викликів: монографія за загальною редакцією В. І. Гринчуцького. – Тернопіль: Крок, 2014. – С. 213-220.*
14. *Сакайя, Т. Вартість, що створюється знаннями, або Історія майбутнього [Текст] / Т. Сакайя // Нова індустріальна хвиля на Заході: Антологія / За ред. В. Л. Іноземцева. – М. : Academia, 1999. С. 337-371.*
15. *Петренко, В. П. Інтелектуальні ресурси соціально-економічних систем: аспекти інноваційного управління [Текст] : монографія /, В. П. Петренко. – Івано-Франківськ: ПП. Курилюк В. Д., 2009. -196 с.*
16. *OECD Strategic Response to the Financial and Economic Crisis. Contributions to the global effort [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.oecd.org/dataoecd/33/57/42061463.pdf.*
17. *Сафиуллин, А. Р. Интеллектуализация современной экономики: кластерный поход [Электронный ресурс]/ А. Р. Сафиуллин. – Режим доступа: http://economics.ihbt.ifmo.ru/file/article/6817.pdf.*
18. *Якуба, К. І. Особливості інвестицій у людський капітал: методологічний аспект [Текст] / К. І. Якуба // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2013. – № 5. – С. 180-185.*
19. *Стец, І. І. Відтворення інтелектуальної складової трудового потенціалу підприємства [Текст] / І. І. Стец // Всеукраїнський науково-виробничий журнал „Інноваційна економіка". – 2013. – № 6. – С. 183-187.*
20. *Сем'ян, О. В. Інтелектуалізація людського капіталу підприємства [Текст] / О. В. Сем'ян // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – №4(16) – С. 141-145.*
21. *Петренко, В. П. До ідентифікації основних проблем інтелектуалізації та інтелектуально-інноваційного розвитку українського суспільства [Електронний ресурс] / В. П. Петренко // Gisap.eu. – Режим доступу: http://www.gisap.eu/ru/node/1131.*
22. *Шевченко, Л. С. Інтелектуалізація освіти: сучасні виклики для України [Електронний ресурс] / Л. С. Шевченко. – Режим доступу: http://int-konf.org/konf062013/360-doktor-ekonomchnih-nauk-profesor-shevchenko-l-s-ntelektualzacya-osvti-suchasn-vikliki-dlya-ukrayini.html.*
23. *Чекушина, Ю. В. Вища освіта України в аспекті інтелектуалізації праці [Текст] / Ю. В. Чекушина, Ю. М. Чекушина // Гуманітарний журнал. – 2013. – №3. С. 3-10.*
24. *Звіт ООН з людського розвитку. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://hdr.undp.org/en.*
25. *Складові індексу конкурентоспроможності України 2013-2014 рр. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.weforum.org/.*
26. *Лисов, В. И. Приоритеты международной образовательной деятельности российских вузов [Текст] / В. И. Лисов // Высшее образование в России. – 2012. – №1. – С. 3-10.*
27. *Ярмак, О. В. Проблеми інституціоналізації освітніх послуг в Україні [Текст] / О. В. Ярмак // Вісник Національного університету «Юридична академія України». Серія: Економічна теорія та право. – 2012. – № 2. – С. 84-90.*
28. *Митио, Каку: Учеба уже не будет базироваться на запоминании [Электронный ресурс] / Кпку Митио. – Режим доступа: http://www.dsnews.ua/society/mitio-kaku ucheba-uzhe-ne-budet-bazirovatsya-na zapominanii-28082014231600*

29. *Романюк, М. Д. Економічна теорія: навчальний посібник для студентів ВНЗ [Текст] / М. Д. Романюк, О. І. Іванишин, Н. П. Репела, Я. І. Татунчак. – Рек. МОН. –Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2011. – 592 с.*
30. *Иноземцев, В. Л. Теория постиндустриального общества как методологическая парадигма российского обществоведения [Текст] / В. Л. Іноземцев // Вопросы философии. – 1997. – № 10. – С. 36-42.*
31. *Семикіна, М. В. Інтелектуальний потенціал: проблеми реалізації [Текст] / М. В. Семикіна // Економіка і управління. – 2013. – №6 – С. 8-14.*
32. *Мирончик, О. Відплив інтелекту як фактор конкурентоспроможності в глобалізованому світі [Текст] / О. Мирончик // Дослідження міжнародної економіки: збірник наукових праць. – К. : ІСЕМВ НАН України, 2011. – № 2 (67). – С. 178-185.*
33. *Бутнік-Сіверський, О. Б. Трансформація інтелектуальної власності інноваційний продукт [Текст] / О. Б. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал. – 2003. – №5. – С. 3-12.*

References

1. *Kis, S. Y. & Petrenko, V. P. (2008). On strategic expediency and conditions transform "Naftogaz Ukraine" in modern intellectual enterprise. Economy: problems of theory and practice, 240, 1298-1309.*
2. *McDermott, R. (1999). Why Information Technology Inspired But Can not Deliver Knowledge Management. California Management Review, 4.*
3. *Baines, A. (1997). Exploiting Organisational Knowledge in the Learning Organisation. Work Study, 6.*
4. *Stein, R. G. & Pinchot, G. (1995). Building an Intelligent Organization. Association Management, 10.*
5. *Chun, Wei Choo. (1998). Information Management for the Intelligent Organization: The Art of Environmental. Retrieved December, 1, 2014, from : http: //choo.fis.utoronto.ca./FIS/IMIO/IMIOpref.html.*
6. *Drugov, O. O. (2010). Investment security intellectualization of economy of Ukraine. Kyiv: UBS NBU.*
7. *Kendyukhov, A. (2003). Epistemology intellectual capital. Economy of Ukraine, 4, 28-34.*
8. *Fedulova, L. I. (2006). The concept of intellectual capital in the Knowledge Economy. Problems of science, 3, 34-38.*
9. *Chukhno, A. A. (2002). Intellectual capital: the nature, forms and patterns of development. Economy of Ukraine, 11, 48-55.*
10. *Vovkanych, S. Y. & Semiv, L. K. (2007). Theoretical and methodological foundations of the study of human and intellectual capital in the economy znaniyevomistkiy: conceptualization. Regional Economics, 4, 7-19.*
11. *Besley, T. & Ghatak, M. (1999). Publik-Private Partnersnip for the Provision of Pablik Goods: Theory and an Application to NGOs. The Development Economics Discussion Paper Series. - The Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines: London School of Economics, DEDPS, 17.*
12. *Varnavskyy, V. G. (2012). Public-private partnership as anti-crisis measure. Institutions and mechanisms of state regulation of the economy, 23-35.*
13. *Vartsaba, V. I. (2014). Welfare state: upgraded model of socially responsible stakeholder interaction of the national economy, 213-220. Transformation processes of the economic system in contemporary challenges. Ternopil: Krok.*
14. *Sakayya T. (1999). The value created by knowledge, or history of the future, 337-371. Industrial new wave in the West: Anthology. - Moscow: Academia.*
15. *Petrenko, V. P. (2009). Intellectual resources of socio-economic systems: aspects of innovation management. Ivano-Frankivsk : PP Kuryliuk.*
16. *OECD Strategic Response to the Financial and Economic Crisis. Contributions to the global effort. (n.d.). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.oecd.org/dataoecd/33/57/42061463.pdf.*
17. *Safyullyn, A. R. (n.d.) Intellectualization of the modern economy: cluster approach. Retrieved December, 1, 2014, from : http://economics.ihbt.ifmo.ru/file/article/6817.pdf.*
18. *Jacob, K. (2013). Features of investment in human capital: a methodological aspect. Problems of innovation and investment development, 5, 180-185.*
19. *Stack, I. (2013). Reproduction intellectual component of the employment potential of the company. Innovative Economy, 6, 183-187.*
20. *Semian, A. (2011). Intellectual human capital enterprises. Bulletin of Berdyansk University of Management and Business, 4 (16), 141-145.*
21. *Petrenko, V. P. (n.d.). To identify the key issues and intellectualization intellectual and innovative development of Ukrainian society. Gisap.eu. Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.gisap.eu/ru/node/1131.*
22. *Shevchenko, L. S. (2013). Intellectual Education: Challenges for Ukraine. Retrieved December, 1, 2014, from : http://int-konf.org/konf062013/360-doktor-ekonomchnih-nauk-profesor-shevchenko-l-s-ntelektualzacya-osvti-suchasn-vikliki-dlya-ukrayini.html.*

23. *Chekushyna, Y. V. & Chekushyna, Y M. (2013). Higher education Ukraine in terms of labor intellectualization. Humanities magazine, 3, 3-10.*
24. *Report of the UN Human Development. (2013). Retrieved December, 1, 2014, from : http://hdr.undp.org/en.*
25. *Components of Ukraine Competitiveness Index 2013-2014. (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.weforum.org/.*
26. *Lisov, V. I. (2012). Priorities international education in Russian universities. Higher education in Russia, 1, 3-10.*
27. *Yarmak, O. V. (2012). Problems institutionalization of educational services in Ukraine. Proceedings of the National University "Law Academy of Ukraine." Series: Economics and Law, 2, 84-90.*
28. *Mitio, Kaku (2014). Study will no longer be based on memorizing. Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.dsnews.ua/society/mitio-kakuucheba-uzhe-ne-budet-bazirovatsya-nazapominanii-28082014231600.*
29. *Romaniuk, M. D., Ivanyshyn, O. I., Repela, N. P., Tatunchak, Y. I. (2011). Economics. Ivano-Frankivsk, Lily-HB.*
30. *Inozemtseva, V. L. (1997). Theory of postindustrial society as a methodological paradigm of Russian social science. Issues of Philosophy, 10, 36-42.*
31. *Semykina, M. V. (2013). Intellectual potential, problems of implementation. Economics and Management, 6, 8-14.*
32. *Myronchyk, O. (2011). Brain drain as a factor of competitiveness in a globalized world. Research International Economics, 2 (67), 178-185.*
33. *Butnik-Seversky, O. B. (2003). Transformation of Intellectual Property innovative product. Intellectual Capital, 5, 3-12.*

Стаття надійшла до редакції 30.11.2014 р.

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ НА МАКРО- ТА МЕЗОРІВНЯХ

УДК 330.341.1

Наталія Юріївна ГЛАДИНЕЦЬ

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та фінансів,
Мукачівський державний університет
E-mail: gladnata@mail.ru

ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ: ОЦІНКА ТА ПРОГНОЗУВАННЯ

Гладинець, Н. Ю. Фінансові результати інноваційної діяльності промислових підприємств України: оцінка та прогнозування [Текст] / Наталія Юріївна Гладинець // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 34-42. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ*. У сучасних умовах вибір та обґрунтування пріоритетів інноваційного розвитку промисловості України потребують детального аналізу наявної ситуації та встановлення причин, що впливають на формування фінансових результатів інноваційної діяльності, а також дослідження закономірностей функціонування та ймовірних шляхів розвитку інноваційної діяльності за допомогою економіко-математичного моделювання.*

Мета *полягає в тому, щоб дослідити особливості формування фінансових результатів інноваційно активних підприємств України, визначити закономірності інноваційного розвитку та здійснити прогнозування ефективності інноваційної діяльності промисловості.*

Метод (методологія)*. Здійснено аналізування та прогнозування ефективності інноваційної діяльності промисловості з використанням економіко-математичних методів.*

Результати*. Проведено оцінювання фінансових результатів інноваційної діяльності з позиції формування доходів, витрат та прибутковості інноваційної діяльності промисловості. Встановлено, що інноваційна діяльність промисловості України є не досить активною, а в деяких випадках навіть демонструє тенденцію до згортання основних показників, які характеризують ефективність інноваційного розвитку промисловості країни. Проведена оцінка фінансових результатів інноваційної діяльності промислового комплексу України засвідчує наявність прямої залежності ведення інноваційної діяльності від економічної ситуації, що склалася у світі та державі. Аналіз фінансових результатів інноваційної діяльності промисловості свідчить про відсутність позитивних зрушень у цій сфері та незадовільні умови для формування конкурентних переваг промисловості. Для дослідження закономірностей та окреслення перспектив розвитку промисловості здійснено прогнозування ефективності інноваційної діяльності. Встановлено, що у майбутньому збережеться спад за більшістю показників, що характеризують ефективність інноваційної діяльності промисловості. Проте побудовані економетричні моделі засвідчують, що спостерігатиметься позитивна динаміка зростання обсягів реалізованої інноваційної продукції, в тому числі обсягів реалізованої інноваційної продукції, що є новою для ринку, а також обсягів реалізованої інноваційної продукції за межі України.*

Ключові слова: *інновації; інноваційна діяльність; інноваційний розвиток; фінансові результати; ефективність; прогноз; економетричні моделі динаміки.*

© Наталія Юріївна Гладинець, 2014

Natalia Yuriivna HLADYNETS

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Accounting and Finance,
Mukachevo State University
E-mail: gladnata@mail.ru

FINANCIAL RESULTS OF INNOVATION ACTIVITIES OF INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UKRAINE: EVALUATION AND FORECASTING

Abstract

Introduction*. Selection and justification of the priorities of innovative development of industry of Ukraine require a detailed analysis of the current situation in the modern world.*

The reasons, which affect the formation of financial results of innovation, need to be installed. Patterns of performance and possible ways of innovation use of economic-mathematical modeling should be explored.

Purpose *of the article is to investigate the financial results of innovation active enterprises of Ukraine, to determine the patterns of innovation development and to forecast the effectiveness of innovation industry.*

Method (methodology)*. Analysis and forecasting of the innovation of effectiveness of innovative activity of industry using economic and mathematical methods.*

Results. *Financial Evaluation of innovation towards the formation of revenues, expenses and profitability of industrial innovation has been conducted. It has been established that the innovative activity of industry of Ukraine is not very active. In some cases, the main indicators that charactere the effectiveness of innovative industrial development of the country. Estimation of financial results of innovation industrial complex of Ukraine proves the direct dependence of innovative activity on the economic situation in the world and the country. Analyses of financial results of innovation activity are indicates a lack of positive developments in this area and poor conditions for creaton of competitive advantages of industry. To study the patterns and the perspectives of industry it has been made the forecasting of effectiveness of innovation activity of the enterprise. It has been established that in the future the decline under the most indicators, that characterize the effectiveness of innovation industry, will remain. However, the constructed econometric models show that there will be a positive dynamics of growth of sales of innovative products, including the volume of sales of innovative products that are new to the market and the volume of sales of innovative products out from Ukraine.*

Keywords: *innovations; innovation activity; innovation development; financial results; performance; prediction; econometric model dynamics.*

JEL classification: C13, O31, L16

Вступ

Розвиток сучасної економіки неможливий без інноваційної складової, оскільки саме інновації є запорукою стійкого економічного зростання, домінантою структурної модернізації економіки та забезпечення її конкурентноздатності. Підвищення конкурентоспроможності нашої держави можливе лише за умови технологічного переоснащення та піднесення наукомістких галузей виробництва, що потребує нарощення інноваційної активності.

Активізування інноваційної діяльності є стратегічно важливим завданням економічного розвитку всіх галузей національної економіки, саме тому створення належних умов для розвитку інноваційного процесу є невід'ємною складовою економічної політики більшості країн та України зокрема. З огляду на зазначене, адекватна оцінка та прогнозування фінансових результатів інноваційної діяльності промислових підприємств України є актуальними в системі обґрунтування напрямів та методів державного регулювання промислово-інноваційного розвитку.

Упродовж останніх років кількість публікацій з питань інноваційного розвитку та активізації інноваційної діяльності промислових підприємств України невпинно зростає. Значний внесок у вивчення цієї проблематики зробили С. М. Ілляшенко [1], Н. П. Денисенко [2], В. Г. Федоренко [2], П. С. Харів [3] та інші. Проте в сучасних динамічних умовах вибір та обґрунтування пріоритетів інноваційного розвитку промисловості України потребують детального аналізу наявної ситуації та встановлення причин, які впливають на формування фінансових результатів інноваційної діяльності, а також дослідження закономірностей функціонування та ймовірних шляхів розвитку інноваційної діяльності за допомогою економіко-математичного моделювання.

Мета та завдання статті

Мета полягає в тому, щоб дослідити особливості формування фінансових результатів інноваційно активних промислових підприємств України, визначити закономірності інноваційного розвитку та здійснити прогнозування ефективності інноваційної діяльності промисловості на найближчу перспективу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Оцінювання ефективності інноваційної діяльності є передумовою її здійснення. Економічна ефективність інноваційної діяльності визначається розміром доходів або прибутку, отриманих від реалізації інноваційної продукції. Аналіз фінансових результатів інноваційної діяльності промисловості дозволить виявити проблеми, розробити стратегічні та управлінські рішення щодо оптимізації діяльності як всієї галузі, так і підприємств, що її формують, а також окреслити перспективи інноваційного розвитку промисловості України.

Інноваційний розвиток промисловості України залежить від впливу багатьох внутрішніх та зовнішніх чинників. Водночас існують суттєві відмінності між інноваційною активністю як окремих галузей промисловості, так і регіонів, зумовлені особливостями їх розвитку та функціонування, темпами впровадження інновацій, реалізації інноваційної продукції тощо. Тому вважаємо за доцільне провести оцінювання фінансових результатів інноваційної діяльності з позиції формування доходів, витрат та прибутковості інноваційної діяльності промислового комплексу.

Згідно з офіційними статистичними даними, у 2013 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалися лише 16,8 % підприємств (у 2012 р. –17,4 %). Понад три чверті інноваційно активних промислових підприємств упроваджували інновації (або 12,9 % обстежених промислових), що на 4,3 % менше, ніж у 2012 р. [9, с. 163].

Щодо інноваційної активності промислового комплексу за напрямами проведених інновацій, то переважна частина інноваційно активних підприємств витрачала кошти на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, внутрішні науково-дослідні розробки, а також навчання та підготовку персоналу. Між цими показниками існує тісний взаємозв'язок, оскільки придбання підприємствами нових видів техніки та технологій вимагає від персоналу постійного поглиблення знань, вмінь та навичок щодо освоєння технології виробництва нової продукції із її застосуванням.

Такі ж тенденції існували і у попередні роки, що підтверджує відсутність бажання більшості підприємств займатися новими розробками і власними дослідженнями. Водночас у 2013 р. частка витрат на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення порівняно з 2012 р. скоротилася з 70,1 % до 58,0 %, у той час, як витрати на науково-дослідні розробки та інші витрати, в числі яких витрати на навчання та підготовку персоналу для розробки та запровадження нових або значно вдосконалених продуктів та процесів, діяльність щодо ринкового запровадження інновацій та інші роботи, пов'язані зі створенням та впровадженням інновацій, зросли відповідно до 17,1 % і 24,0 %. Частка витрат на придбання інших зовнішніх знань (нових технологій) залишається досить низькою (0,9 %) (рис. 1) [9, с. 163].

Узагальнюючи вищевикладене, серед основних тенденцій інноваційної активності слід назвати зростання придбання підприємствами машин, обладнання та програмного забезпечення, навчання та підготовку персоналу, придбання нових технологій (інших зовнішніх знань), ринкове запровадження інновацій.

Упродовж 2008-2013 рр. постійно змінювалися обсяги витрат на ведення інноваційної діяльності. Зокрема найбільше коштів було витрачено у 2008 та 2011 рр. (12,0 млрд грн та 14,3 млрд грн відповідно), найменше – у 2009 р. (8,0 млрд грн), коли більшість підприємств унаслідок фінансової кризи змушені були згортати свою діяльність та звести до мінімуму витрати. За підсумками 2013 р. найактивнішою виявилася переробна галузь, зокрема підприємства з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, машинобудування, металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування, з виробництва хімічних речовин і хімічної продукції, основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів, виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції, а також постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря. Переважна більшість коштів була витрачена підприємствами Дніпропетровської, Донецької, Миколаївської, Вінницької, Харківської областей та м. Києва (табл. 1).

Упровадження на підприємствах нових технологічних процесів та освоєння виробництва інноваційних видів продукції дозволило збільшити обсяги реалізованої інноваційної продукції. Якщо у 2010 р. інноваційну продукцію реалізовували 964 підприємства, а її обсяг становив 33,7 млрд грн, або 3,8 % загального обсягу промислової продукції, то вже у 2012 р. кількість підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію, збільшилася на 73 одиниці та склала 1037 підприємств. У 2013 р. 1031 підприємство реалізувало інноваційної продукції на 35,9 млрд грн, або 3,3 % загального обсягу реалізованої промислової продукції (у 2012р. відповідно 36,2 млрд грн та 3,3 %) [9, с. 163].

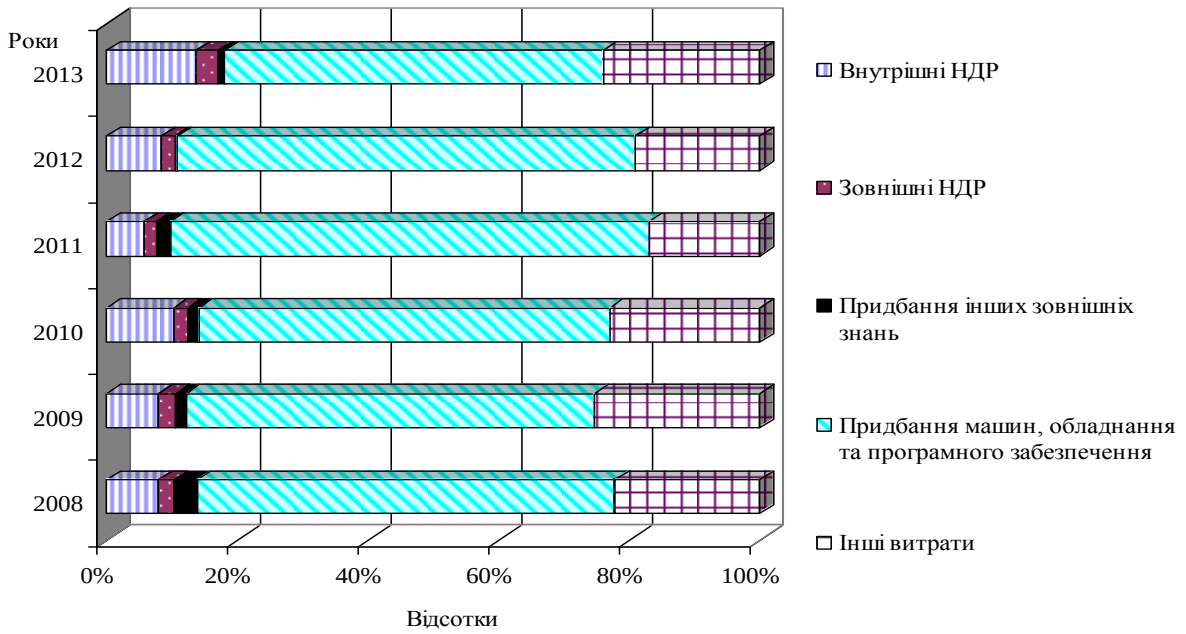

Рис. 1. Структура інноваційних витрат промисловості України, %*

** Розраховано та побудовано за даними [4- 9].*

Стосовно галузевої структури, то найбільша частка у структурі обсягів реалізації інноваційної продукції припадала на виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (20,29 %), виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (19,63 %), металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування (18,59 %), виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (10,48 %), а також виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення (7,35 %) (рис. 2.). Приблизно такі ж тенденції спостерігалися і у попередні роки. Водночас значне збільшення обсягів реалізації інноваційної продукції підприємств з виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення пов'язане, головним чином, із освоєнням випуску інноваційної продукції, що є принципово новою для ринку та користується попитом не лише в Україні, але і за її межами.

У територіальному розрізі лідерами щодо обсягів реалізації інноваційної продукції у 2013 р. були 6 регіонів (Донецька, Полтавська, Дніпропетровська, Харківська, Сумська області та м. Київ), на котрі припадало 65,52 % реалізованої інноваційної продукції країни загалом (рис. 3). У структурі обсягів реалізації інноваційної продукції частка інших регіонів є вкрай незначною.

Таблиця 1. Структура інноваційних витрат промисловості за регіонами України, %*

Показник	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
1	2	3	4	5	6	7
АР Крим	1,88	1,63	1,82	31,34	15,75	5,50
Вінницька	1,12	4,24	1,12	0,31	3,65	7,27
Волинська	1,94	5,72	1,10	0,69	0,91	2,05
Дніпропетровська	11,30	15,26	4,72	6,63	9,76	11,06
Донецька	22,85	10,04	9,77	16,68	12,61	9,73
Житомирська	0,40	0,56	0,35	5,29	0,63	0,76
Закарпатська	0,12	0,49	0,90	0,22	0,29	0,26
Запорізька	1,69	2,06	1,60	5,58	2,12	3,12
Івано-Франківська	4,18	6,09	25,98	1,07	1,78	5,11
Київська	1,11	1,95	1,62	1,07	1,59	1,09
Кіровоградська	0,34	0,64	1,34	0,97	2,95	1,20
Луганська	1,82	1,40	3,02	1,17	2,86	3,89
Львівська	2,47	2,66	1,73	1,13	2,44	2,69
Миколаївська	2,85	5,36	6,45	2,81	3,15	7,49
Одеська	2,27	2,39	1,95	1,20	13,04	0,95

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7
Полтавська	1,50	1,67	1,55	1,30	1,10	2,22
Рівненська	1,66	0,27	0,47	0,37	0,42	0,22
Сумська	0,81	0,91	2,72	2,90	2,18	2,95
Тернопільська	0,52	0,61	0,10	0,49	0,74	0,25
Харківська	2,29	5,53	6,54	5,62	6,43	6,72
Херсонська	0,66	1,13	0,61	0,56	1,35	1,69
Хмельницька	1,50	13,66	9,32	6,27	1,96	1,18
Черкаська	0,13	0,87	0,18	0,25	0,81	0,30
Чернівецька	0,27	0,61	0,48	0,36	0,45	0,54
Чернігівська	3,22	1,97	0,27	0,35	0,34	1,40
м. Київ	14,75	12,21	14,23	5,29	10,55	20,09
м. Севастополь	0,01	0,06	0,05	0,09	0,14	0,25

** Розраховано за даними [4- 9].*

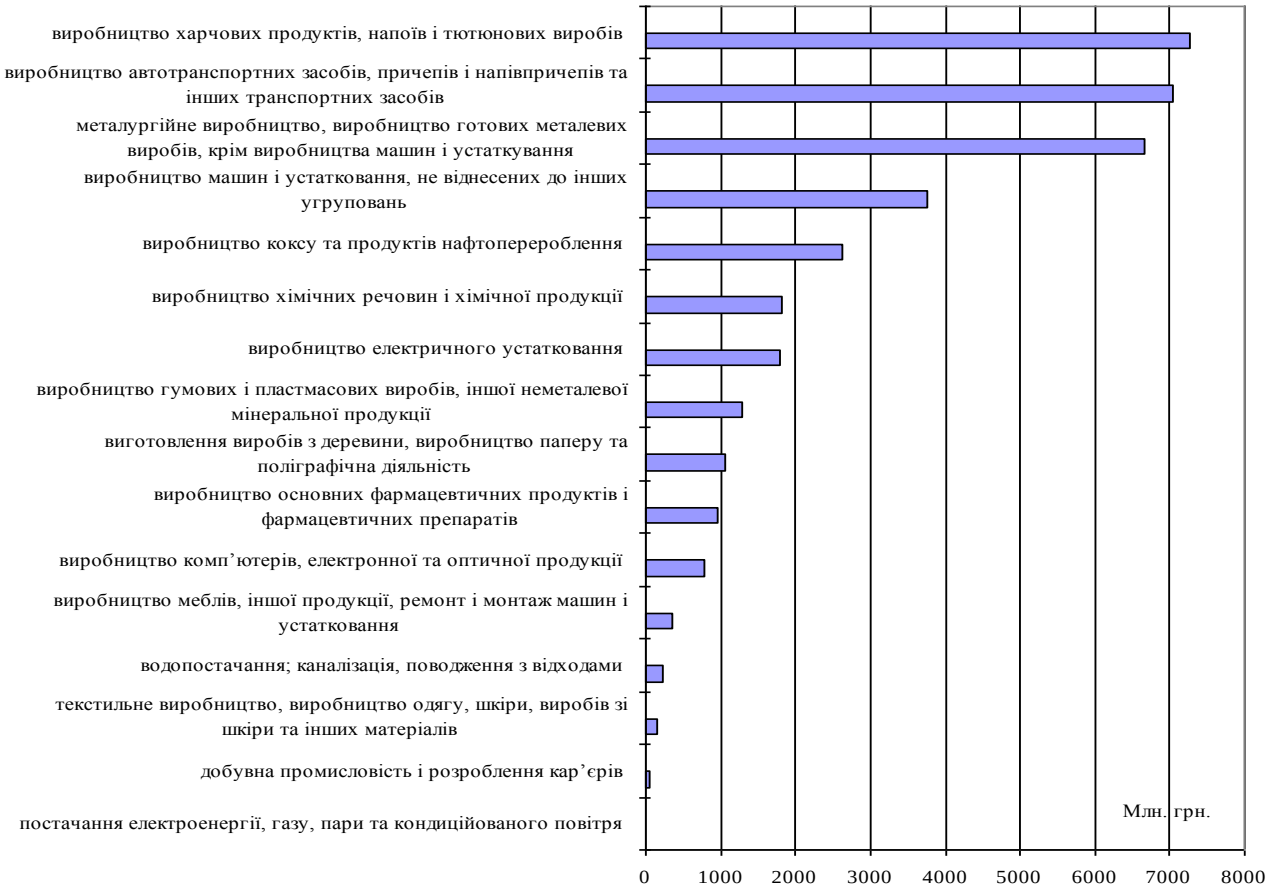

Рис. 2. Обсяги реалізованої інноваційної продукції за видами економічної діяльності в Україні (КВЕД-2010) у 2013 р., млн грн*

** Побудовано за даними [9].*

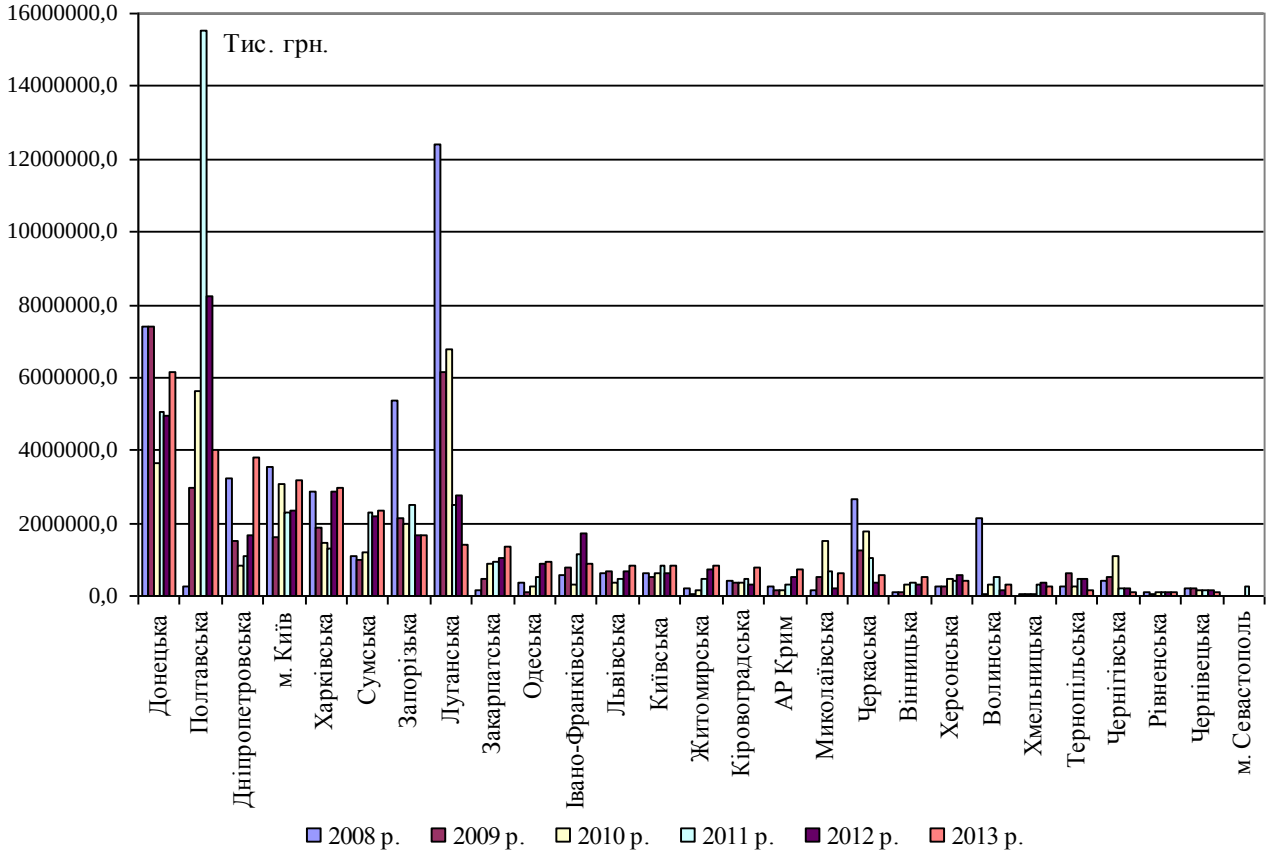

Рис. 3. Динаміка обсягів реалізації інноваційної продукції за регіонами України*

** Побудовано за даними [4- 9].*

Динаміка обсягів реалізації інноваційної продукції в більшості регіонів характеризується зростанням темпів приросту порівняно з попередніми роками, хоча у окремих регіонах спостерігалася негативна тенденція. Водночас у 2013 р., порівняно з попередніми періодами, спостерігалося стрімке зростання обсягів реалізованої інноваційної продукції у Миколаївській, Кіровоградській, Дніпропетровській, Волинській, Вінницькій та Черкаській областях.

Головною метою будь-якої економічної діяльності є її кінцевий результат, тобто економічна ефективність. Оцінка результативності та економічної доцільності інноваційної діяльності, яка визначається зіставленням обсягу випущеної продукції до відповідної суми витрат на інноваційну діяльність, дозволяє робити висновки про необхідність упровадження нових технологій та нарощення обсягу випуску інноваційної продукції. Узагальнювальним показником економічної ефективності, що визначає кінцевий ефект від інноваційної діяльності, є норма прибутку або рентабельність інноваційної діяльності. У випадку, якщо індекс рентабельності більший за 1, інноваційна діяльність вважається ефективною, а якщо менший за 1, то інноваційна діяльність неефективна.

Розрахунок динаміки економічної ефективності інноваційної діяльності промисловості наведено у табл. 2, за даними якої можна констатувати щорічне збільшення доходу підприємств за результатами інноваційної діяльності. Водночас індекс рентабельності інноваційної продукції за підсумками 2011 р. мав тенденцію до зменшення, що пов'язано із перевищенням темпів зростання витрат на інноваційну діяльність над темпами зростання прибутку.

Результати проведеного аналізу свідчать про доволі низьку ефективність інноваційної діяльності промисловості України. На фоні збільшення кількості підприємств, які реалізують інноваційну продукцію, спостерігається зменшення її частки у загальному обсязі реалізованої промислової продукції та скорочення обсягів реалізованої продукції за межі України, що є свідченням зниження конкурентоспроможності промислової продукції та низьким рівнем попиту на вітчизняні інноваційні розробки.

Для дослідження закономірностей та окреслення перспектив розвитку промисловості здійснено прогнозування ефективності інноваційної діяльності з використанням економіко-математичних методів. Прогнозування має велике значення в управлінні будь-якою системою чи об'єктом, оскільки науково обґрунтований прогноз дає підстави для побудови планів на майбутнє. З огляду на це важливим

видається вивчення динаміки показників інноваційної діяльності промисловості та побудова прогнозних моделей інноваційного розвитку промисловості України. За результатами прогнозування формується прогноз, який визначає можливі зміни досліджуваного явища у майбутньому та визначає терміни та альтернативні шляхи його існування [10].

Таблиця 2. Економічна ефективність інноваційної діяльності промисловості України*

Показник	Роки					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Обсяг реалізованої промислової продукції, млрд грн	776,8	654,8	886, 8	1115,4	1095,7	1086,7
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн грн, в тому числі:	45830,2	31432,3	33697,6	42386,7	36157,7	35862,7
- нової для ринку;	14688,7	8511,5	10995,2	17411,0	14512,6	12362,3
- нової тільки для підприємства;	31141,5	22920,8	22702,4	24975,7	21645,1	23500,4
- реалізованої за межі України.	23633,1	13200,9	13713,1	12630,6	13354,9	16053,3
Обсяг витрат на інноваційну діяльність, млн грн	11994,2	7950,0	8045,5	14333,9	11480,6	9562,6
Надходження від інноваційної діяльності, млн грн	33836,0	23482,3	25652,1	28052,8	24677,2	26300,1
Індекс рентабельності інноваційної продукції	2,82	2,95	3,19	1,96	2,15	2,75
Питома вага реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %	5,9	4,8	3,8	3,8	3,3	3,3
Питома вага реалізованої інноваційної продукції за межі України в загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції, %	51,6	42,0	40,7	29,8	36,9	44,8

**Розраховано за даними [4- 9].*

Для виявлення основних тенденцій ефективності інноваційної діяльності промисловості України використано пакет обробки статистичних даних STADIA.

Попередньо проведений аналіз показників, які характеризують ефективність інноваційної діяльності промисловості, показав, що за даними значеннями впродовж останніх років спостерігався спад. Побудовані функції оптимуму підтвердили збереження такої тенденції у майбутньому за більшістю показників (табл. 3). Виняток становить лише позитивна динаміка зростання обсягів реалізованої інноваційної продукції, в тому числі обсягів реалізованої інноваційної продукції, що є новою для ринку, а також обсягів реалізованої інноваційної продукції за межі України. Всі моделі оптимуму є адекватними, мають високий ступінь достовірності, у зв'язку з чим можна стверджувати, що ці моделі досить точно відображають основні тенденції ефективності інноваційної діяльності та можуть використовуватися в якості прогнозних варіантів.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Загалом результати проведеного дослідження свідчать про те, що інноваційна діяльність промисловості України є не досить активною, а в деяких випадках навіть спостерігається тенденція до згортання основних показників, що характеризують ефективність інноваційного розвитку промисловості країни.

Проведена оцінка фінансових результатів інноваційної діяльності промислового комплексу України засвідчує наявність прямої залежності ведення інноваційної діяльності від економічної ситуації, що склалася як у світі загалом, так і в державі зокрема. Аналіз фінансових індикаторів інноваційного розвитку промисловості свідчить про відсутність позитивних зрушень у цій сфері та незадовільні умови для формування конкурентних переваг такого стратегічно важливого сектора національної економіки, як промисловість.

Наведені обставини вказують на необхідність формування на державному рівні дієвої інноваційної політики, спрямованої на активізацію інноваційних процесів та реалізацію інноваційного потенціалу національної економіки, що позитивно вплине на ефективність інноваційної діяльності промислового комплексу України.

Таблиця 3. Економетричні моделі динаміки ефективності інноваційної діяльності промисловості України за 2008-2013 рр. та прогноз на 2014-2016 рр[*]

Показник	Рівняння моделі*	R^2	Прогноз на:		
			2014 рік	2015 рік	2016 рік
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн грн	$y = \frac{t}{2{,}4649 \cdot 10^{-6} + 2{,}6033 \cdot 10^{-5} t - 2{,}9382 \cdot 10^{-9} t^2}$	0,978	37841	37929	37997
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, що є новою для ринку, млн грн	$y = \frac{t}{1{,}363 \cdot 10^{-5} + 8{,}9847 \cdot 10^{-5} t - 7{,}3102 \cdot 10^{-6} t^2}$	0,918	20722	24617	30240
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, що є новою для підприємств, млн грн	$y = \frac{t}{2{,}348 \cdot 10^{-6} + 3{,}6134 \cdot 10^{-5} t + 2{,}1186 \cdot 10^{-6} t^2}$	0,993	20310	19493	18735
Обсяг реалізованої інноваційної продукції за межі України, млн грн	$y = \frac{t}{1{,}2803 \cdot 10^{-6} + 7{,}7774 \cdot 10^{-5} t - 4{,}2369 \cdot 10^{-7} t^2}$	0,998	13330	13400	13473
Економічний ефект, млн грн	$y = \frac{t}{2{,}8841 \cdot 10^{-6} + 3{,}3503 \cdot 10^{-5} t + 1{,}3377 \cdot 10^{-6} t^2}$	0,992	23804	23106	22439
Індекс рентабельності інноваційної продукції	$y = \frac{t}{-0{,}0258 + 0{,}3206 t + 0{,}0427 t^2}$	0,970	1,75	1,62	1,52

**Позначення: y – результативний показник;*
t – період часу (рік).
[*]Власні дослідження.

Список літератури

1. *Ілляшенко, С. М. Маркетинг. Менеджмент. Інновації [Текст] : монографія / С. М. Ілляшенко. – Суми: ТОВ «Друкарський дім «Папірус». – 2010. – 621 с.*
2. *Федоренко, В. Г. Інноваційні процеси в змішаній економіці [Текст] : монографія / В. Г Федоренко, Н. П. Денисенко [та ін.]; у 2-х томах, том 2 – К. :Пік ДСЗУ. –2008. – 239 с.*
3. *Харів, П. С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів [Текст] / П. С. Харів. – Тернопіль: «Економічна думка». – 2003. – 326 с.*
4. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2008 році. Статистичний збірник / [Відпов. за випуск І. В. Калачова]. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2009. – 362 с.*
5. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2009 році. Статистичний збірник / [Відпов. за випуск І. В. Калачова]. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 348 с.*
6. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2010 році. Статистичний збірник / [Відпов. за випуск І. В. Калачова]. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2011. – 282 с.*
7. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році. Статистичний збірник / [Відпов. за випуск І. В. Калачова]. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2012. – 304 с.*
8. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2012 році. Статистичний збірник / [Відпов. за випуск І. В. Калачова]. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2013. – 288 с.*
9. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2013 році. Статистичний збірник / [Відпов. за випуск О. О. Кармазіна]. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2014. – 314 с.*
10. *Економіко-математичне моделювання [Текст] : навчальний посібник/ За ред. О. Т. Іващука. – Тернопіль: ТНЕУ «Економічна думка», 2008. – 704 с.*

References

1. *Illyashenko, S. M. (2010). Marketing. Management. Innovation. Sumy: Papyrus.*
2. *Fedorenko, V. & Denisenko, N. (2008). Innovative processes in a mixed economy. Kyiv: Peak DSZU.*
3. *Khariv, P. S. (2003). Innovation activities of enterprises and economic evaluation of innovative processes. Ternopil: "Economic Thought".*

4. *State Statistics Service of Ukraine. (2009). Naukova ta innovatsijna diial'nist' v Ukraini 2008. Statystychnyj zbirnyk" [Research and innovation activity in Ukraine 2008. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.*
5. *State Statistics Service of Ukraine. (2010). Naukova ta innovatsijna diial'nist' v Ukraini 2009. Statystychnyj zbirnyk" [Research and innovation activity in Ukraine 2009. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.*
6. *State Statistics Service of Ukraine. (2011). Naukova ta innovatsijna diial'nist' v Ukraini 2010. Statystychnyj zbirnyk" [Research and innovation activity in Ukraine 2010. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.*
7. *State Statistics Service of Ukraine. (2012). Naukova ta innovatsijna diial'nist' v Ukraini 2011. Statystychnyj zbirnyk" [Research and innovation activity in Ukraine 2011. Statistical yearbook], Derzhstat, Kyiv, Ukraine.*
8. *State Statistics Service of Ukraine. (2013). Naukova ta innovatsijna diial'nist' v Ukraini 2012. Statystychnyj zbirnyk" [Research and innovation activity in Ukraine 2012. Statistical yearbook], Derzhstat, Kyiv, Ukraine.*
9. *State Statistics Service of Ukraine. (2014). Naukova ta innovatsijna diial'nist' v Ukraini 2013. Statystychnyj zbirnyk" [Research and innovation activity in Ukraine 2013. Statistical yearbook], Derzhstat, Kyiv, Ukraine.*
10. *Ivaschuk, O. T. (2008). Ekonomiko-matematychne modeliuvannia [Economic- mathematical modeling], Ternopil : Ekonomichna dumka.*

Стаття надійшла до редакції 05.12.2014 р.

УДК [33.025.12: 334.72]:338.246

Геннадій Олександрович ГОНЧАРОВ

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри економіки,
Київський кооперативний інститут бізнесу і права
E-mail: gena_gon@mail.ru

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА УКРАЇНИ В АСПЕКТІ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Гончаров, Г. О. Оцінка ефективності державного регулювання малого підприємництва в Україні в аспекті його економічної безпеки [Текст] / Геннадій Олександрович Гончаров // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 43-50. – ISSN 1993-0259.

Аннотація

Процес розвитку підприємств різних форм власності в Україні свідчить, що недосконалість економічних, правових механізмів його забезпечення, політична та економічна нестабільність України об'єктивно вимагають зміни реальної державної, регіональної та територіальної політики забезпечення економічної безпеки малого підприємництва на основі розробки та впровадження ефективних концепцій і механізмів його функціонування. Тому в умовах економічних реформ в Україні, частих і різких змін економічної ситуації, актуальність подальшого методологічного і методичного обгрунтування формування системи економічної безпеки малого підприємництва, інструментарію вимірювання її ефективності та удосконалення об'єктивно зростає.

На теоретичні і практичні аспекти забезпечення безпеки підприємництва нині в Україні звертається значна увага. Проблеми забезпечення економічної безпеки підприємництва за останні роки стали предметом гострої дискусії в українському суспільстві та владних структурах. Однак, на нашу думку, теоретико-методологічні засади розробки та впровадження реальних ефективних моделей забезпечення безпеки малого підприємства є розробленими ще не достатньо.

У статті дається оцінка ефективності державного регулювання діяльності малого підприємництва в Україні. На основі узагальнення різних експертних висновків та власного дослідження запропоновано загальну оцінку ефективності системи державного регулювання малого підприємництва в аспекті забезпечення економічної безпеки цього сектора економіки.

Ключові слова: *державне регулювання; регуляторна політика; державні послуги; дозвільна система; ліцензування; державний контроль; оподаткування; економічна безпека; ефективність.*

Gennadiy Oleksandrovych GONCHAROV

PhD in Economics,
Associate Professor,
Head of Department of Economy
Kyiv Co-operative Institute of Economics and Law
E-mail: gena_gon@mail.ru

EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF STATE REGULATION OF SMALL BUSINESS OF UKRAINE IN THE ASPECT OF ECONOMIC SECURITY PROVIDING

Abstract

The process of business development in Ukraine shows the following aspects: the imperfection of the economic and legal foundation as well as political and economic instability of Ukraine objectively require the change of state and regional policy to provide a small enterprise with economic security. This policy should be based on effective conceptions of an enterprise's functioning which has to be developed and implemented. Undoubtedly, the functioning of a small enterprise depends on its security system. That is why the topicality of further methodological research on the SESSE is growing, taking into account economic reform and frequent and rapid changes in the Ukrainian economy. Further research on the SESSE and estimation of its efficiency are urgent nowadays.

© Геннадій Олександрович Гончаров, 2014

A lot of attention has been paid to theoretical and practical research on business security in Ukraine. Moreover, the problem of the economic security of an enterprise has been discussed a lot in Ukrainian society and government over the last years. However, as far as we are concerned, theoretical-methodological principles of development of effective business security and their implementation are not defined enough and they have to be described more thoroughly.

The article is devoted to the estimation of efficiency of state regulation of activity of small business entities. General evaluation of the effectiveness of the system of state regulation of small business is done in the aspect of providing of economic security of this sector of economy. The evaluation is given on the basis of various findings of the experts and author's research.

Keywords: *state regulation; regulatory policy; public services; permissive system; licensing; state control; taxation; economic security; efficiency.*

JEL classification: H19, M10

Вступ

Актуалізація проблем державного регулювання діяльності малого підприємництва в інтересах його економічної безпеки привела до значного зростання активності фахівців у пошуку шляхів їх вирішення. У наш час ці проблеми досліджуються такими відомими вітчизняними та зарубіжними вченими, як Ю. Алтухов, В. Андрійчук, О. Барановський, В. Богомолов, З. Варналій, Т. Васильців, Г. Вечканов, Л. Воротіна, В. Геєць, А. Грунін, А. Качинський, А. Козаченко, Д. Ляпін, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Сенчагов, А. Сухоруков та ін.

Враховуючи значний внесок вчених-економістів у вирішення зазначеної наукової проблеми, слід наголосити на об'єктивній необхідності і актуальності подальших досліджень проблем державного забезпечення економічної безпеки малого підприємництва як сектора національної економіки. Оскільки підсистема державного забезпечення економічної безпеки малого підприємництва реалізує свої функції за допомогою державного регулювання його діяльності, то саме ефективність такого регулювання є визначальним критерієм оцінки функціонування цієї підсистеми.

Мета та завдання статті

Метою дослідження є оцінити ефективність державного регулювання діяльності малого підприємництва в Україні (в аспекті забезпечення економічної безпеки цього сектора економіки) на основі узагальнення різних експертних висновків та власного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для оцінки ефективності державного регулювання діяльності малого підприємництва в аспекті забезпечення його економічної безпеки пропонуємо використовувати такі критерії: 1) оптимальність державного втручання у господарські відносини в межах державної регуляторної політики; 2) сприятливість дозвільної системи у сфері малого бізнесу; 3) зручність системи ліцензування господарської діяльності; 4) оптимальність оподаткування. 5) ефективність державного нагляду (контролю); 6) розвиненість сфери адміністративних послуг.

Оцінку ефективності державного регулювання, відповідно до запропонованого нами алгоритму, почнемо з аналізу та узагальнення *оцінок ефективності державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності*. Основи такої політики були закладені Законом України від 11.09.2003 № 1160 «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».[1] Як основну мету державної регуляторної політики, Закон визначив досягнення оптимального державного регулювання в економічній і соціальній сферах.

Оцінку оптимальності державного регулювання пропонуємо провести за допомогою узагальнення кількісних і якісних показників та характеристик, які реально використовуються різними експертами. Одним з таких експертів виступає Державна служба з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва України (Держпідприємництво), яка, реалізуючи свої функції, оцінює процес і результати державної регуляторної політики. За власною оцінкою Держпідприємництва, ця служба протягом 2010-2014 рр.: а) відпрацьовувала в середньому 2-2,5 тис. Проектів регуляторних актів центрального та місцевого рівнів управління щорічно, з числа яких – 23 % - 25 % було повернуто на доопрацювання через невідповідність законодавству про регуляторну політику; б) регулярно проводила узгодження проектів регуляторних актів (фактична частина таких проектів становила близько 30 % від

[1]*Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 №1160-IV // Відомості Верховної Ради, 2004, № 9, ст. 79.*

загальної кількості надісланих на погодження; в) прийняла 53 рішення щодо усунення порушень принципів державної регуляторної політики та вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»; г) вивчила близько 1500 проектів регіональних регуляторних актів, з числа яких у 33,9 % було виявлено порушення чинного законодавства та принципів державної регуляторної політики [1, с. 27-31].

Таким чином, за оцінкою Держпідприємництва, приблизно 25 % - 30 % регуляторних актів містять порушення законодавства і принципів регуляторної політики та потребують коректив. Що стосується реалізації регуляторних актів, то і там спостерігаються численні порушення. На жаль, кількість таких порушень не фіксується і ніде не публікується. Як позитив, Держпідприємництвом відзначається збільшення прозорості освітлення рішень місцевої влади. Загалом, за оцінками зазначеної державної служби, державне втручання в господарську діяльність не є оптимальним, а кількість порушень органами державної влади принципів і законодавчих норм у галузі регуляторної політики є значним (30 %) [1, с. 32-33].

Оцінка ефективності державної регуляторної політики з боку суб'єктів підприємницької діяльності є більш категоричною. Про це свідчать результати опитувань суб'єктів малого підприємництва. У серпні-вересні 2011 року Інститутом власності і свободи було проведено анкетування серед представників бізнес-асоціацій малого та середнього підприємництва, з метою оцінити основні проблеми, які стоять на шляху розвитку малого підприємництва в Україні. Більше 50 % респондентів визначили як вкрай необхідне: істотне скорочення кількості державних регуляцій; належне виконання органами влади Законів України; належне виконання держслужбами принципів і норм державної регуляторної політики; посилення діалогу між органами влади та малим бізнесом [2].

Опитування, які проводилися автором серед підприємців малого бізнесу протягом 2013-2014 рр. у містах Полтаві та Києві, а також у районних центрах Полтавської та Київської областей, свідчать, що більшість підприємців вважають державне втручання в справи бізнесу надмірним. Так анкетування, яке проводилося нами у м. Полтаві в квітні 2013 року, показало: серед 700 респондентів-підприємців цього сектора економіки більше 38 % вважають сучасну державну регуляторну політику такою, що загрожує розвитку малого бізнесу, ще 41 % - не сприяє, 12 % - не відчули ні позитивного, ні негативного впливу, і лише 9 % оцінили її позитивно. Опитування, яке проводилося в м. Києві у квітні-травні в 2014 р., показало, що серед 800 опитаних підприємців малого бізнесу: 81 % вважає державну регуляторну політику неефективною, а 31 % з них не вірить у те, що ефективність її підвищиться в найближчому майбутньому у зв'язку з реформами; 54 % вважає, що влада буде змушена підвищувати її ефективність у зв'язку з процесом інтеграції України до ЄС [3, с. 22-24].

Важливим інструментом оцінки досягнень країни у світовій системі координат є міжнародні рейтинги. Вони формуються на основі експертних оцінок групи змінних показників. Найбільш авторитетним показником рівня державного втручання в економіку вважається Індекс економічної свободи американського Фонду «Heritage» (публікується з 1995 р) - інтегральний показник, який характеризує ступінь державного регулювання. Індекс розраховується як середнє арифметичне з 10 оцінок, кожна з яких охоплює широку категорію факторів, що і утворюють поняття «економічна свобода». Ключовими показниками останньої, згідно з «Economic Freedom of the World: 2002 Annual Report», є свобода вибору, вільний обмін, вільна конкуренція, захист особистості та її власності.[1] Серед 179 країн, які оцінювалися у 2011 році, Україна посідала 164 місце (рейтинг 2,16 бала з 10) з діагнозом «задушена економіка». У 2012-2014 рр. рейтинги дещо покращилися (у 2012 р - 154, 2013 - 161, 2014 - 155 місця відповідно[2]) завдяки певним зрушенням у законодавстві та практиці в області регуляторної політики у бік економічної свободи. Однак ці позитивні зрушення не мають істотного значення.

Таким чином, узагальнення вищенаведених експертних оцінок показало, що ефективність державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності слід оцінити як дуже низьку (25 % - 30 %) та таку, що не сприяє належному забезпеченню економічної безпеки малого підприємництва.

Оцінка сприятливості дозвільної системи у сфері малого бізнесу. Основні принципи державної політики з питань дозвільної системи у сфері господарської діяльності вперше були закріплені Законом України від 06.09.2005 №2806 «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності».[3] З 1 січня 2012 року набрав чинності Закон України від 07.04.2011 № 3204 «Про внесення змін до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності».[4] Також на початку 2012 року набув чинності Закон

[1] Рейтинг країн світу за рівнем економічної свободи. Основні відомості про дослідження [Електронний ресурс] // The Heritage Fondation. - Режим доступу: http://www.gtmarket.ru.

[2] 2013 Index of Economic Freedom [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.heritage.org.

[3] Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 6 вересня 2005 р № 2806-IV // Відомості Верховної Ради, 2005, № 48, ст. 483.

[4] Закон України «Про внесення змін до Закону України« Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності » № 3204 від 7.04.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legalaid.ua.

України «Про внесення змін до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» щодо розширення мережі дозвільних центрів» № 3993 від 03.11.2011 р.[1] Законом України №3392 від 19.05.2011 р.[2] затверджено Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності, який налічує 141 позицію. Законом України «Про внесення змін до Закону України « Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» щодо вдосконалення процедури видачі документів дозвільного характеру, оформлених центральними органами виконавчої влади» № 1252, - VII від 13 травня 2014р.[3] введена спрощена процедура видачі дозвільних документів. Постановою Кабінету Міністрів України № 973 від 24.10.2012 р.[4] скорочено перелік видів діяльності, які не можуть здійснюватися на підставі декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання. Все це дозволило Держпідприємництву зробити висновок, що: «концептуально змінився порядок взаємодії між органами влади та суб'єктами господарювання щодо видачі документів дозвільного характеру. Забезпечено перехід від принципу «єдиного офісу» до принципу «єдиного вікна», ведеться робота щодо спрощення порядку видачі дозвільних документів і скорочення їх кількості [1, с.36-42].

Оптимістична оцінка дозвільної системи, яка дана Держпідприємництвом, не збігається з оцінками міжнародних незалежних експертів і думкою вітчизняних підприємців. Рейтинг України за індексом легкості ведення бізнесу (розраховується експертами світового банку на основі аналізу законодавства та правил ведення бізнесу) відповідав у 2010 р - 145-й, у 2011 р - 163-й, у 2012 р - 153-й, у 2013 - 137-й, у 2014 р - 122-й позиції зі 183 країн світу, які оцінювалися. До того ж автори звіту «Doing Business - 2014» зазначають, що підприємці України і надалі будуть стикатися з низкою проблем, які пов'язані з недосконалістю дозвільної системи. За даними зазначеного звіту сусіди України мають кращі показники: Польща займає 45 місце в рейтингу, Словаччина - 49, Угорщина - 54, Білорусь - 63, Румунія - 73, Молдова - 78, Росія - 92. Грузія займає найвищу позицію серед країн колишнього СРСР - 8. Україна належить до 20 % країн, які мають найнижчий рейтинг у 5 з 10 сфер регулювання. Зокрема в галузі отримання дозволів на будівництво країна посідає 183 місце з 185. Україна має найгірші у Східній Європі та Центральній Азії рейтинги реєстрації майна та закриття неплатоспроможних підприємств.[5]

Несприятливі умови ведення бізнесу підтвердили результати анкетування, яке було проведено в серпні-вересні 2011 року Інститутом власності і свободи та виявило, що, на думку більше 50 % респондентів, бізнес-клімат в Україні є несприятливим для малого та середнього підприємництва [2]. Опитування, яке проводилося нами в м. Полтаві у квітні 2013 року, показало, що серед 700 респондентів більше 60 % вважають дозвільну систему у сфері господарювання занадто обтяжливою і несприятливою для малого підприємництва. Опитування, яке проводилося автором у м. Києві у квітні-травні у 2014 р, показало, що серед 800 опитаних підприємців малого бізнесу: 57 % вважають дозвільну систему несприятливою для ведення малого бізнесу, а 44 % з них не вірять в те, що вона стане більш сприятливою в найближчому майбутньому (протягом року) [3, с. 25-28].

Таким чином, оцінюючи дозвільну систему у сфері господарської діяльності в Україні, слід зробити висновок, що вона на сьогодні є несприятливою для ведення малого бізнесу, а бізнес-середовище, враховуючи навіть певні позитивні зрушення в напрямку спрощення дозвільної системи, не є безпечним для малого підприємництва.

Оцінка зручності системи ліцензування господарської діяльності. Сьогодні в Україні, відповідно до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»[6], ліцензуванню підлягають 56 видів господарської діяльності, пов'язаної з виробництвом (виготовленням) продукції, торгівлею,

---

[1]Закон України «Про внесення змін до Закону України« Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності щодо розширення мережі дозвільних центрів» № 3993 від 03.11.2011 // Відомості Верховної Ради, 2012. - № 23. - Ст.236.

[2]Закон України «Про перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» № 3292-IV від 19.05.2011 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.legalaid.ua.

[3]Закон України «Про внесення змін до Закону України« Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» щодо вдосконалення процедури видачі документів дозвільного характеру, оформлених центральними органами виконавчої влади» № 1252, - VII від 13. травня 2014 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.legalaid.ua.

[4]Про внесення змін до переліку певних дій щодо провадження господарської діяльності або видів господарської діяльності, які не можуть провадитися на підставі декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства» Постанова КМУ № 973 від 24.10.2012 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.zakon4.rada.gov.ua.

[5] Smart erregulations forsmall and medium-size enterprises [Електронний ресурс]// Doingbusiness, 2013. - Режим доступу: http://www.doingbusiness.org.

[6]Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 1 червня 2000, № 1775-III [Електронний ресурс]. –- Режим доступу http://zakon.nau.ua.

наданням послуг, виконанням робіт. Ліцензійні умови розробляються органами державної виконавчої влади, які регулюють взаємовідносини у сфері ліцензування. Сьогодні ці функції здійснюють 33 державні інстанції [1, с. 43-46]. Загалом, за оцінкою Держпідприємництва України, чинну систему ліцензування поки ще не можна вважати оптимальною. Вона потребує подальшого істотного спрощення та скорочення видів діяльності, які підлягають ліцензуванню [1].

Опитування, яке проводилося нами в м. Полтаві у квітні 2013 року, показало, що серед 700 респондентів більше 43 % вважають систему ліцензування господарської діяльності незручною, а кількість видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, надмірним. Опитування, яке проводилося у м. Києві у квітні-травні 2014 р, показало, що серед 800 опитаних підприємців малого бізнесу: 51 % вважають систему ліцензування несприятливою для ведення малого бізнесу, а 36 % з них не вірять у те, що вона стане більш сприятливою в найближчому майбутньому (протягом року) [3, с. 29-30].

Оцінка оптимальності оподаткування малого бізнесу. Система оподаткування є важливим чинником економічної безпеки малого бізнесу в усіх країнах. При цьому важливими критеріями для знаходження оптимуму в оподаткуванні є: ставки податків, їх кількість, процедури обліку та сплати. Відповідно до чинного законодавства України, суб'єкти малого підприємництва сплачують податки за загальною або спрощеною системами оподаткування. Регламентуються обидві системи оподаткування Податковим кодексом України.[1] Спрощена система ще й додатково Законами України: «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» № 4014 - VI від 4 листопада 2011 р.[2]та «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок деяких податків і зборів » № 5503 - VI від 20 листопада в 2012 р.[3]

За оцінками Держпідприємництва, прийняття вищевказаних законів істотно поліпшило податковий клімат для підприємців [2]. За оцінками міжнародних експертів, наведених у «Doing Business», сумарна ставка податків в Україні становила у 2010 р, - 57,2 %, у 2011-2012 рр. - 55,5 %, у 2013-2014 рр. - 52,1 % від доходів (показник з урахуванням норм Податкового кодексу України). З січня 2013 р, відповідно до вимог Закону України № 5503 - VI, ставки єдиного податку для платників п'ятої та шостої групи знижені з 7 % до 5 % (у разі сплати ПДВ), і з 10 % до 7 % (у разі внесення ПДВ до складу єдиного податку). Тобто спостерігається певна тенденція до зменшення податкового тиску на малий бізнес. Однак, попри це, частина податків у доходах малого бізнесу в Україні сьогодні істотно відрізняється від показників пострадянських і постсоціалістичних країн. Більший, ніж в Україні, відсоток податків лише в Білорусі та Таджикистані (54,0 % і 86,0 % відповідно). У Польщі податки складають сумарно 41,6 % від прибутку, Молдові - 40,4 %, Казахстані - 28,6 %. Таким чином, ставки оподаткування малого підприємництва в Україні, які встановлені на даний момент часу Податковим кодексом України, не є оптимальними для забезпечення його економічної безпеки і розвитку.[4]Важливим критерієм, який визначає оптимальність системи оподаткування, є зручність процедур нарахування, звітності та сплати податків. За оцінками міжнародних експертів, наведеними у «Doing Business», кількість податкових платежів протягом року в Україні становила: у 2010 - 2011 рр. - 47, 2012-2014 рр. – 28. Це вимагало витрат часу на підготовку документації по сплаті податків відповідно - 657 годин в 2010-2011 рр. і 380 годин в 2012-2014 рр.[5] З січня 2013 р. для окремих категорій платників єдиного податку (друга група) було змінено період звітності - звітність стала не щоквартальною, а щорічною. Це істотно зменшило кількість звітів, а також час на їх підготовку та сплату податків. Для порівняння наведемо статистику сусідів України: у Польщі - 18 платежів і 286 годин; Молдові - 31 платіж і 181 година; Казахстані - 7 платежів і 186 годин. У Білорусі - 10 платежів і 319 годин.[6] Таким чином, порівняння різних складових оподаткування за 2010-2014 рр. в Україні свідчить про те, що умови, створені Податковим кодексом у 2011 році: зменшили суму податків у 2012-2014 рр. на 3,4 %; кількість платежів зменшилась на 19, а витрати часу на сплату податків зменшилися на 277 годин на рік відносно показників 2010 року. Але, навіть з урахуванням певних позитивних тенденцій, податкове адміністрування малого бізнесу в Україні залишається занадто

[1]Податковий кодекс України. Закон України №2755-IV від 2.12.2012 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.zakon4.rada.gov.ua.

[2]Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих норм Податкового кодексу України» від 4 листопада 2011 року № 4014-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, №24, ст.248.

[3]Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок деяких податків і зборів» №5503- VI від 20.11.2012 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.zakon4.rada.gov.ua .

[4]. Зелена книга малого бізнесу України. Інститут власності і свободи. - К., 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irf.ua.

[5]Міжнародні рейтинги України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uk.wikipedia.org.

[6]Зелена книга малого бізнесу України. Інститут власності і свободи. - К., 2011 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.irf.ua.

обтяжливим. Про це свідчить загальне місце України в рейтингу Doing Business, яке змінилося лише на 13 пунктів - з 181 позиції у 2010 р до 168 у 2014 р (з 183 країн світу).[1]

Таку оцінку підтверджують результати анкетування, яке проводилось у 2011 р Інститутом власності і свободи. Анкетування виявило найбільш чутливі проблеми, які загрожують безпеці малого бізнесу: а) високі нарахування на фонд оплати праці (єдиний соціальний внесок до Пенсійного фонду) – 89 % респондентів; б) процедури податкового адміністрування – 79 % респондентів; в) надмірна кількість і високі ставки податків у сфері малого бізнесу – 65 % респондентів [2]. Опитування, яке проводилося автором у м. Полтаві у квітні 2013 року, показало, що серед 700 респондентів більше 81 % вважають спрощену систему оподаткування занадто обтяжливою і несприятливою для малого підприємництва. За даними опитування в м. Києві в квітні-травні в 2014 р, серед 800 опитаних підприємців малого бізнесу: 76 % вважають систему оподаткування малого бізнесу такою, що не сприяє розвитку підприємництва, а 64 % з них - що вона сприяє переходу бізнесу в тінь [3, с.31-33]. Таким чином, систему оподаткування малого підприємництва на сьогодні слід оцінити як не оптимальну для забезпечення його економічної безпеки, таку, що потребує більш радикальних реформ, ніж ті, які були проведені у 2011-2012 рр.

Оцінка ефективності державного контролю у сфері господарської діяльності. Як основні показники ефективності державного контролю, використаємо: кількість контролюючих органів, тривалість перевірок, кількість порушень законодавства підприємцями, кількість порушень законодавства посадовими особами органів державного контролю.

Сучасна система державного контролю діє на основі Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» № 877 - V від 5 квітня 2007.[2]З метою зменшення адміністративного тиску з боку органів державного нагляду (контролю) та їх посадових осіб на фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб у 2012 році було прийнято Закон України «Про особливості здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності щодо фізичних осіб - підприємців та юридичних осіб, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності».[3] У зв'язку з цим відбулося певне скорочення кількості органів державного контролю. Але, навіть за оцінкою Держпідприємництва України, система державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності на даний момент часу не є оптимальною і потребує подальшого реформування [1].

На думку міжнародних експертів, окрім проблеми надмірної кількості органів контролю та кількості перевірок у сфері господарської діяльності, дуже гострою для України є проблема корупції в органах держконтролю. Для оцінки корупції в органах державного управління використовують індекс сприйняття корупції (Corruption Perception Index), розроблений міжнародною експертною організацією Transparency International. Він характеризує сприйняття корупції аналітиками, бізнесменами, соціологами тощо. За оцінкою експертів Transparency International рейтинг України у 2010-2011 рр. відповідав 134 позиції (28 балів зі 100 можливих), в 2012-2013 рр. - 144 позиції (25 балів). Якщо порівняти ці рейтинги з аналогічними показниками країн Європи, то стан корупції в Україні дійсно становить небезпеку для малого підприємництва. Найнижчий індекс сприйняття корупції у Данії - 87 балів, Фінляндії - 86 балів. Серед постсоціалістичних і пострадянських країн лідерами є Польща - 58 балів, Угорщина - 55 балів, Грузія - 52 бали, Чехія - 49 балів. У найближчих сусідів: Молдови - 36 балів, Білорусі - 31 бал, Росії - 28 балів. Україна з 26 балами зі 100 опинилася в компанії з Сирією, Республікою Конго і Камеруном.[4]

За оцінкою представників малого підприємництва, яку було здійснено в процесі анкетування (проведеного у 2011 р Інститутом власності і свободи), серед найважливіших проблем, які заважають розвитку малого та середнього бізнесу в Україні, слід назвати: високу корупцію в органах державної влади (81 % респондентів); надмірне втручання органів державної влади в діяльність підприємств (66 %) [3]. Опитування, яке проводилося в м. Полтаві у квітні 2013 року, показало, що серед 700 респондентів більше 76 % вважають систему державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності корумпованою. За даними опитування в м. Києві у квітні-травні у 2014 р. встановлено: серед 800 опитаних підприємців малого бізнесу: 57 % вважають систему державного нагляду (контролю) у

[1]Рейтинг країн світу за рівнем економічної свободи. Основні відомості про проходженні // The Heritage Fondation. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.gtmarket.ru.

[2]Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» № 877-v від 5.04 2007 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.zakon4.rada.gov.ua.

[3]Закон України «Про особливості здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності щодо фізичних осіб - підприємців та юридичних осіб, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності» № 4448-IV від 23.02.2012 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.zakon4.rada.gov.ua.

[4]CPI2010indetail [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.transparency.org.

сфері господарської діяльності такою, що не сприяє розвитку підприємництва, а 84 % з них вважають, що рівень корупції в органах державного контролю залишається вкрай високим [3, с. 33-35].

Таким чином усі наведені експертні оцінки визначають систему державного контролю у сфері господарської діяльності як неефективну, корумповану, таку, що створює загрози економічній безпеці малого підприємництва.

Оцінка розвиненості сфери адміністративних послуг. У якості основних показників розвиненості сфери адміністративних послуг використаємо: асортимент адміністративних послуг; рівень децентралізації надання адміністративних послуг; кількісний показник впровадження універсамів послуг - центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП); рівень дотримання стандартів роботи ЦНАП (результативність, своєчасність, доступність, зручність, відкритість, ввічливість, професійність).

Сучасна система надання адміністративних послуг в Україні діє на основі Закону «Про адміністративні послуги» від 6 вересня у 2012 р.[1] Для забезпечення виконання вимог цього Закону було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України № 57 від 30.01.2013 «Про затвердження Порядку ведення Реєстру адміністративних послуг».[2] На сьогодні, за оцінками самого Держпідприємництва, в цій сфері залишаються невирішеними наступні проблеми: а) наявність не передбачених законами видів адміністративних послуг; б) поділ адміністративної послуги на кілька платних; в) перекладання обов'язків адміністративних органів із збирання довідок або погодження документів на фізичних та юридичних осіб та ін. [1]. Як бачимо, рівень розвиненості сфери адміністративних послуг оцінюється Держпідприємництвом як такий, який потребує істотного підвищення за допомогою реформ, на основі прийнятої в кінці 2012 року законодавчої бази.

Щодо оцінки сфери адміністративних послуг України міжнародними експертними організаціями, то вона є більш категоричною - її сучасний стан характеризується низькими індексами економічної свободи, легкості ведення бізнесу, сприйняття корупції (див. вище), при наявності певної тенденції до покращення стану справ і застереженні, що при затягуванні реформ Україна може втратити історичну перспективу.

Опитування, яке проводилося у м. Полтаві у квітні 2013 року, показало, що серед 700 респондентів понад 83 % вважають, що система надання адміністративних послуг є недосконалою і заважає розвитку малого підприємництва. Опитування в м. Києві у квітні-травні у 2014 р виявило, що серед 800 опитаних підприємців малого бізнесу: 87 % вважають систему надання адміністративних послуг такою, що не відповідає сучасним умовам господарювання, а 89 % з них вважають, що вона потребує докорінних змін [3, с. 36-40].

Таким чином усі наведені експертні оцінки визначають сферу надання адміністративних послуг у сфері господарської діяльності як нерозвинену, неефективну, обтяжливу для малого бізнесу, таку, яка створює загрози економічній безпеці малого підприємництва та заважає його розвитку.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Оцінка ефективності державного регулювання діяльності малого підприємництва дозволила зробити наступні висновки.

1. Ефективність сучасної системи державного регулювання діяльності малого підприємництва в Україні є низькою і не забезпечує необхідного рівня його економічної безпеки. Низький рівень безпеки цього сектора економіки України є прямим результатом надмірного втручання держави в господарські відносини, обтяжливих для малого бізнесу систем ліцензування, оподаткування та дозвільної системи у сфері підприємництва, тотальності державного контролю, нерозвиненості сфери державних послуг і корупції в органах державної влади.

2. В Україні створена нормативно-правова база для реформування системи державного регулювання малого підприємництва, але темп реформ є дуже повільним, а їх результати не відповідають поставленим реформаторами завданням.

3. Реальна ситуація з економічною безпекою та розвитком малого підприємництва вимагає суттєвого прискорення процесів реформування системи державного регулювання цього сектора економіки. Повільний темп запланованих реформ веде до нівелювання їх результатів і загрожує Україні втратою перспектив розвитку і збільшенням відставання від розвинених країн.

[1]Закон України «Про адміністративні послуги» № 5203-VI від 6.12.2012 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.zakon.nau.ua.

[2]Про затвердження Порядку ведення Реєстру адміністративних послуг»: постанова КМУ № 57 від 30.01.2013 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.zakon4.rada.gov.ua.

Список літератури

1. *Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого і середнього підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / Державна служба України з питань регуляторної політики та підприємництва. - 2012 р - С. 5-9. - Режим доступу: http://www.dkrp.gov.ua.*
2. *Результати анкетування представників бізнес спільноти, шляхів поліпшення бізнес клімату та основних проблем, які заважають розвитку (Київ, 31 жовтня 2011 року) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.irf.ua.*
3. *Гончаров, Г. О. Теоретичні та практичні основи вдосконалення системи економічної безпеки малого підприємництва в Україні [Текст] : монографія / Г. О. Гончаров. – Полтава: ТОВ «Фірма Техсервіс», 2014. - 332 с.*

References

1. *Analytical report on the status and prospects of development of small and medium enterprises in Ukraine. (2012). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.dkrp.gov.ua.*
2. *The results of the survey of the business community, ways to improve the business climate and the main problems that hinder the development. (2011). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.irf.ua.*
3. *Goncharov, G. A. theoretical and practical basis for improvement of economic security of small business in Ukraine. (2014). Poltava : Techservice.*

Стаття надійшла до редакції 09.12.2014 р.

УДК 330.34(477):502.17:332.142.6; 504.062.2:628.5

Людмила Абдрахманівна МУСІНА

кандидат економічних наук, радник Міністра,
Міністерство економічного розвитку і торгівлі України
E-mail: musina@me.gov.ua

Тетяна Костянтинівна КВАША

завідувач відділення прогнозно-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності,
Український інститут науково-технічної та економічної інформації, м. Київ
E-mail: kvasha@uintei.kiev.ua

РЕСУРСОЕФЕКТИВНА ЕКОНОМІКА: ЄВРОПЕЙСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Мусіна, Л. А. Ресурсоефективна економіка: європейські тенденції та уроки для України [Текст] / Людмила Абдрахманівна Мусіна, Тетяна Костянтинівна Кваша // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 51-62. – ISSN 1993-0259.

Анотація.

Вступ*. Нестійке постачання матеріальних ресурсів, їх надмірне і неефективне використання поряд з швидким зростанням чисельності населення світу стало одним з головних викликів XXI століття. У відповідь міжнародними організаціями та розвинутими країнами пропонуються стратегії стійкої, інклюзивної економіки та їх складової – зеленої економіки. Основні цілі цієї політики передбачають підвищення ефективності використання ресурсів, яке охоплює всі етапи життєвого циклу продукції: від проектування до повторного використання відходів виробництва.*

Метою *роботи є дослідження останніх тенденцій реалізації країнами ЄС політики ефективного використання ресурсів та надання пропозицій щодо заходів з розбудови ресурсоефективної економіки в Україні.*

Результати. *Реалізація політики ресурсоефективності здійснюється в країнах ЄС відповідно до пріоритетів, визначених у програмних документах їх розвитку, за двома напрямами: продуктивне використання природних ресурсів та зменшення обсягів відходів, їхнє повторне використання та перероблення.*

Основними інструментами сприяння продуктивному використанню ресурсів є перехід від оподаткування доходів з праці до оподаткування використаних ресурсів та завданого екологічного збитку і запровадження політики державних закупівель продукції з високою часткою повторно використаних матеріалів та відновлювальних джерел енергії («зелені закупівлі»). Пошук шляхів зменшення обсягів відходів та підвищення ступеня їх переробки і повторного використання призвів до поширення таких ініціатив, як підвищення відповідальності виробника та циркулярна економіка (економіка замкненого циклу), які базуються на принципі «забруднювач платить», подовженні терміну використання матеріалів у продукті через його тривале уживання і більш широке використання вторинної сировини.

Для підвищення відповідальності виробника запроваджено принцип "ієрархії відходів", встановлено диференційовану плату за утилізацію відходів залежно від їх місця в ієрархії. Для сприяння розвитку циркулярної економіки встановлено цілі щодо використанню відходів як ресурсу, оцінювання фактичного ступеня повторної переробки, припинення складування на звалищах відходів, які можуть повторно перероблятися, застосування сміття для виробництва енергії та біопалива.

Основними заходами, які пропонуються для підвищення ресурсоефективності вітчизняної економіки, є розроблення плану дій щодо розвитку засад зеленої економіки в Україні, визначення у ньому цілей та важелів стимулювання економії матеріальних ресурсів бізнесом та впровадження екоінновацій, серед них фіскальні стимули, диференціація плати за утилізацію відходів, більш високі та справедливі ціни на природні ресурси.

Ключові слова*: зелена економіка; ресурсна ефективність; інструменти політики сприяння продуктивному використанню ресурсів.*

© Людмила Абдрахманівна Мусіна, Тетяна Костянтинівна Кваша, 2014

Ludmyla Abdrakhmanivna MUSINA

PhD in Economics,
Advisor to the Minister,
The Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine
E-mail: musina@me.gov.ua

Tetlana Kostiantynivna KVASHA

The Head of Department of Forecasting and Analytical Support Innovation,
Ukrainian Institute for Scientific, Technical and Economic Information
E-mail: kvasha@uintei.kiev.ua

THE RESOURCE-EFFICIENT ECONOMY: EUROPEAN TRENDS AND LESSONS FOR UKRAINE

Abstract

Introduction. *Unstable supply of material resources, their excessive and inefficient use along with the rapid growth of world population have become one of the main challenges of XXI century. In response, international organizations and developed countries propose a variety of concepts for sustainable, inclusive economy and its component – the green economy. The key objectives of these policies include the more efficient use of resources, which covers all stages of the product life cycle: from its design to recycling waste.*

Purpose *of this article is the studying the latest trends in implementation of the EU policies for productive use of resources and preparation of proposals on the measures and tools for developing the resource-efficient economy in Ukraine.*

Results. *In the EU member-countries the resource efficiency measures are implemented in accordance with the priorities, which have been set out in the policy documents, in two areas: towards productive use of natural resources and reduction of wastes, their reuse and recycling. The main tools of the promotion of the productive use of resources are: the shift from taxation of labor income to taxation of the resources used and of the environmental damage as well as the introduction the public procurement of products with a high proportion of reused materials and renewable energy sources ("green procurement"). Search of the ways to reduce wastes and improve their reuse and recycling have led to such initiatives as Extended Producer Responsibility and the Circular economy (zero-waste economy), which are based on the "polluter pays" principle, extension of the use of materials in the product due to its prolonged use and increased use of secondary raw materials.*

To increase the Extended Producer Responsibility the "waste hierarchy" principle has been introduced with the differentiated fees for waste disposal regarding their place in the hierarchy. To develop the circular economy some aims have been set including the use of waste as a resource, the assessment of the actual rate of recycling, the cease of storage in landfills the wastes that are recyclable, the use of garbage for energy and biofuels.

The main measures that have been proposed to improve the resource efficiency in the Ukrainian economy have become the elaboration of an action plan for the green economy development in Ukraine, the definition of its objectives and instruments to stimulate resources saving in business activity and introduction the eco-innovation, among them fiscal incentives, green procurement, differentiation of fees for waste disposal, higher and fair prices on resources.

Keywords*: green economy; resource efficiency; policy instruments to enhance productive use of resources.*

JEL classification: O200, O520, Q300

Вступ

В останнє десятиліття збільшення добробуту і чисельності населення у світі спричинили зростання споживання ресурсів. Через надмірне використання природних ресурсів та підвищення волатильності цін на ринках матеріалів спостерігається нестійке постачання матеріальних ресурсів. Наприклад, між 2000 і 2010 рр. вартість виробництва сталі західними компаніями досягла 50–70 % загального обсягу видатків на виробництво здебільшого через стрибки цін на сировинні товари.

Уже зараз багато країн і компаній відреагували на ці мегатренди і визнали важливу роль мінеральних і природних ресурсів для економічної стабільності і зростання. Розвинутими країнами розробляються стратегії стійкої, інклюзивної економіки, та їх складової – зеленої економіки. Серед ключових завдань цих стратегій – підвищення ефективності використання ресурсів як додаткового джерела створення доданої вартості та зменшення навантаження на базу природних ресурсів.

Однією з основних проблем при переході до зеленої економіки є впровадження стимулів для ефективного використання матеріалів, яке повинно здійснюватися на всіх етапах їх життєвого циклу – від проектування продукту до утилізації або повторного використання відходів виробництва.

Шляхам вирішення цих проблем присвячені доповіді ОЕСР, ЮНЕП, ЮНІДО, рекомендації міжнародних конференцій та форумів. Досягнення цілей ресурсоефективної економіки поставили перед собою країни ЄС в Стратегії "Європа 2020".

Україна є членом Платформи зеленої промисловості [1], у вересні 2014 р. приняла план імплементації Угоди про Асоціацію з ЄС, а відтак має провадити політику ефективного використання ресурсів, зміцнювати управління відходами.

Розробленість питання

Проблемі ресурсної, зокрема матеріальної, продуктивності (або ефективності) присвятили свої праці зарубіжні вчені – Х. Вансаурнаут, Р. Данджеліко, К. Гейзер, С. Кумар, С. Морх, С. Нек, Д. Пуджарі, М. Роджерс, С. Русінко, К. Самерс, С. Шварц та інші. Вони аналізують вплив матеріальних потоків на конкурентоздатність виробництва і стан довкілля, дають означення "зелених" інновацій та "зелених" продуктів, досліджують питання навчання працівників з проблем зменшення енергоспоживання, викидів та обсягів твердих відходів; доводять, що технологічні досягнення сприяють зростанню продуктивності ресурсів і, тим самим, допомагають виробникам промислової продукції не тільки упоратися із зростаючою нестачею матеріальних ресурсів, а й здійснити промислову революцію. Усе більшу увагу на питання зелених інновацій звертає фундаментальна наука [9], зокрема в контексті впливу різних стратегій на випуск зеленої інноваційної продукції [10, 11]. Зростаючий потік досліджень розглядає організаційні аспекти таких інновацій, у тому числі вплив дизайну продукції, утилізації та вторинного використання відходів на ефективність виробництва [12], прогнозування витрат на утилізацію наприкінці життєвого циклу продукції, визначення тієї частки продукції, яка може бути відновленою, відремонтованою або переробленою [13] тощо.

Серед українських авторів, які досліджують питання матеріальної або ресурсної ефективності, слід назвати Андреєву Н. М., Бурун М. В., Веклич О., Данилишина Б. М. Дрозда І. П., Квашу Т. К., Литвиненко Ю. І., Люльчак З. С. , Михаліцьку Н. Я. , Моісеєнко Т. Є. , Мусіну Л. А., Приварникову І. Ю. Сотника І. М., які присвятили свою увагу ресурсоефективному та чистому промисловому виробництву, розкриттю методичних підходів до розрахунку "зеленого" валового внутрішнього продукту та його обчисленню для України, сучасним тенденціям розвитку економіки України на основі ресурсозбереження та актуальним напрямам ресурсозберігаючої діяльності; сутності сталого розвитку, коричневої, зеленої та синьої економіки і передумовам "озеленення" (екологізації) економіки та її окремих галузей; проблемам ресурсного забезпечення інноваційної діяльності підприємств та оптимізації ресурсів по етапах здійснення новаторської діяльності; аналізу зрушень у сфері реалізації вітчизняної політики енерго- та ресурсозбереження в контексті забезпечення національної безпеки України, показникам оцінювання матеріальної продуктивності, удосконаленню управління відходами тощо.

Питання аналізу останніх тенденцій щодо забезпечення ресурсної ефективності економічного розвитку в роботах українських фахівців не розглядалися.

Мета та завдання статті

Дослідити останні тенденції проведення політики досягнення цілей ресурсоефективної економіки та запропонувати необхідні заходи для України.

Виклад основного матеріалу

Дослідження щодо ефективності використання ресурсів останніми роками набули поширення як в академічному, так і в бізнес-середовищі, оскільки бізнес у всьому світі стикається з ростом цін на проміжні матеріали та водночас має задовольнити бажання клієнтів, інвесторів і місцевих громад не підвищувати ціни на кінцеві продукти. Широке коло підприємств усіх типів уже бере участь у реалізації різних ініціатив та інновацій з метою підвищення конкурентоспроможності, зниження ризиків бізнесу, залучення інвестиції, клієнтів та отримання прибутків, оздоровлення довкілля. "Стале" або "зелене" виробництво – назва нового способу ведення бізнесу та створення доданої вартості.

На сьогодні немає єдиного загальновизнаного визначення сталого/ зеленого виробництва. Департамент США з торгівлі пропонує визначити його як таке, що спрямоване на «створення промислових продуктів з використанням процесів, що мінімізують негативний вплив на навколишнє середовище, сприяють економії енергії та природних ресурсів, є безпечними для працівників, спільнот і споживачів та економічно вигідними" [25].

Основні матеріали, ресурси, споживання яких є важливими для людства, – це метали і мінерали; викопне паливо; біоресурси – вода, родючі землі, риба, ліси.

Сільське, лісове та рибне господарство знаходяться під високим ризиком скорочення обсягів доступних ресурсів та впливу цих тенденцій довкілля, як, наприклад, втрата біорізноманіття та зміна клімату. Три категорії біотичних ресурсів: для сільського господарства, деревообробної та рибної

промисловості – мають рівні ризики обмеженого доступу, наприклад, обмежений доступ до води і родючої землі для сільськогосподарського виробництва, обмежені запаси риби – для рибного господарства і т. д.

Стосовно металів і мінералів основні ризики втілюються у зростанні цін та залежності від імпорту, обмеженні поставок та можливостей заміни цих матеріалів на більш доступні та безпечні. Узяті разом, ці ризики створюють шоки пропозиції.

Стосовно викопного палива основні ризики лежать у площині геологічної доступності ("піку нафти") і високої імпортозалежності Європи, зокрема по нафті та газу. Зміна клімату є серйозною екологічною небезпекою для цих матеріалів.

Дослідження щодо економії природних ресурсів у виробництві здійснюються за двома напрямами: (1) продуктивне використання природних ресурсів та (2) зменшення обсягів відходів, їхнє повторне використання та перероблення.

Перший напрям досліджень сприяв появі низки нових підходів та моделей забезпечення сталого промислового розвитку. Серед них – модель, розроблена Кембриджським інститутом промисловості [26], яка зосереджена на виявленні невикористаного потенціалу зростання, а саме – зростання продуктивності матеріальних ресурсів, а не праці, відокремленні економічного успіху від споживання природних ресурсів. Продуктивне використання ресурсів охоплює енергоефективність, ефективність перевезень, скорочення обсягів утворених відходів та використання пакувальних матеріалів, оптимізацію процесу пакування, ефективність руху ресурсів упродовж постачально-збутових ланцюжків.

Новий підхід до виявлення джерел зростання розглядає три напрями оптимізації відповідно до сьогоднішніх завдань бізнесу:

Зменшення (англ. – *reduce*) – поліпшення ефективності використання матеріальних (нетрудових ресурсів);

Заміна (англ. – *replace*) – реінвестування зекономлених коштів у сферу сталого використання матеріалів та відновлюваних джерел енергії;

Оновлення пропозиції (англ. – re-offer) – комерціалізація конкурентних переваг (розвиток нової інноваційної продукції, збільшення частки на ринку тощо).

Цей підхід надає істотні переваги виробничому сектору економіки та довкіллю, як показано на схемі тривимірних вигод (рис. 1) [27].

Рис. 1. Схема нової індустріальної моделі та тривимірних вигод від її використання

Враховуючи, що загальний обсяг видобутих, зібраних і спожитих матеріальних ресурсів досяг у світі 62 млрд тонн у 2008 р., збільшившись на 65 % з 1980 р. і, за оцінками, зросте ще у 8 разів за поточне сторіччя, зелене зростання та ефективність використання ресурсів є основним макроекономічним завданням сьогодення. Проведення політики, яка забезпечує стійке управління матеріальними ресурсами, спираючись на зазначені принципи, має на сьогодні вирішальне значення [28].

Для реалізації цієї моделі необхідно залучити значні інвестиції та об'єднати зусилля багатьох країн з метою розвитку наукових досліджень у матеріалознавстві та енергоефективності, розширення випуску нових матеріалів – замінників традиційних та матеріалів з наперед заданими властивостями. Це вимагає сприяння інноваційним компаніям та надання їм преференцій, і не лише фінансових. Майже у всіх країнах світу є програми, орієнтовані на виробництво матеріалів, що замінюють або дозволяють економити традиційну сировину, та програми енергоефективності.

Рушійними силами переходу до нової індустріальної моделі є встановлення обов'язкових цілей з підвищення енергоефективності, використання відновлюваних джерел енергії, зниження цін на них, і, навпаки, підвищення цін на невідновлювані матеріали, зменшення викидів парникових газів, зменшення негативного впливу на довкілля через політику оподаткування і державних закупівель, зокрема:

– перехід від оподаткування доходів з праці до оподаткування використаних ресурсів та завданого екологічного збитку;
– запровадження політики державних закупівель продукції з високою часткою повторно використаних матеріалів та відновлюваних джерел енергії [27].

Дослідження питань зменшення обсягів відходів та підвищення ступеню їх перероблення та повторного використання, призвели до таких концепцій управління відходами як підвищення відповідальності виробника та циркулярна економіка.

Підвищена відповідальність виробника (Extended Producer Responsibility – EPR) визначається ОЕСР як «підхід, за якого відповідальність виробника за продукт поширюється на постспоживчий етап життєвого циклу продукту».

Циркулярна економіка – нова концепція, яка спрямована на ліквідацію матеріальної петлі і розширення терміну служби матеріалів через тривале його уживання і більш широке використання вторинної сировини.

Забруднювач платить – принцип екологічної політики, який вимагає, щоб витрати із зменшення забруднення довкілля фінансували ті, хто викликає це забруднення [29].

Підходи щодо EPR вперше з'явилися в політиці та законодавстві на початку 1990-х років у ЄС [30] та низці розвинених країн, зокрема у Німеччині, Швеції, Франції, Японії. В останнє десятиліття програми EPR набули значного поширення у світі, зокрема в ЄС прийнято оновлені програми [31, 32], обов'язкові до виконання в усіх країнах-членах ЄС. У багатьох країнах прийнято власне законодавство з цього питання, наприклад у Фінляндії [33], Австралії [34], Республіці Корея [35]. Наслідком такої політики в Кореї стало її лідерство у світі щодо максимально розвиненого рівня вторинної переробки паперу та картону (92,1 %) [36].

EPR базується на трьох основних принципах: скорочення, повторне використання, перероблення (англ. – Reduce, Reuse, Recycle) [28]. Глобальний форум з навколишнього середовища (Токіо, Японія, 17-19 червня 2014 р.) [37], зібрав з усього світу політиків, бізнесменів, та громадських організацій з метою виявлення ключових проблем і можливостей для подальшого розвитку EPR.

Основний механізм EPR полягає в оплаті виробником вартості захоронення або перероблення відходів, що утворилися під час випуску продукції, та зменшенні тим самим навантаження на фінанси центральних і місцевих органів влади. Це означає, наприклад, що електронна компанія повинна фінансувати і організовувати переробку своїх комп'ютерів і мобільних пристроїв, викинутих споживачами. У більшості країн ОЕСР політику EPR проводять у таких ключових секторах, як упаковка, електроніка, акумулятори, шини і автомобілі. В останні роки країни Азії, Африки та Південної Америки також переходять на цей шлях. На сьогодні виконується близько 400 EPR програм в усьому світі.

Успішне впровадження EPR може зменшити державні витрати, які виділяються на управління відходами, значно поліпшити ступінь утилізації і навіть вплинути на проектування/дизайн продукту в напрямі зменшення відходів під час його виробництва. У Франції, наприклад, близько 15 % бюджетних коштів, які виділяються на управління муніципальними відходами, нині фінансуються за рахунок виробників через політику EPR. Значне покращення показників утилізації наявне в Японії після введення таких схем, де утилізація тари і пакувальних відходів збільшилася на 27 % у період між 1997 і 2000рр.

Інструменти EPR. Директивою ЄС [38] введено принцип "ієрархії відходів", який встановлює такий порядок пріоритетів при формуванні політики поводження з відходами: запобігання, повторне використання, переробка, відновлення і, як найменш бажаний варіант, утилізація (захоронення або спалювання відходів без рекуперації енергії). Інструментом зменшення обсягів відходів є

диференційовані податки на сміття, відповідно до ієрархії. На сміття, що захоронюється або спалюється, вводяться найбільші ставки податків.

Окремо регулюються відходи від упаковки та пакувальних матеріалів. Директива ЄС щодо відходів від упаковки і пакувальних матеріалів 1994 р. [39] встановила рамки зобов'язань для виробників. Її імплементація у Великобританії у 2007 р. [40] зажадала від компаній, які вводять упаковку на ринок, розподілити витрати з її переробки пропорційно до отриманих доходів у ланцюжку поставок продукції.

Акти щодо регулювання процесів пакування та їх відходів [41, 42] визначили основні вимоги до тари і упаковки, а саме: зведення до мінімуму їх обсягу і ваги при збереженні безпеки, гігієни та прийнятності; встановили вимоги щодо наповнення Національної бази даних з упаковки. Упаковка має бути придатною до відновлення або забезпечувати повторне використання при дотриманні екологічних стандартів.

З підприємців, що своєю продукцією сприяють утворенню відходів від упаковки, відповідно до правил відновлення упаковки [43] у 2011 році збиралася наступна плата за тонну виробленої упаковки: зі скла – 9,35 фунтів стерлінгів, з паперу – 1,1; алюмінію – 9,32; сталі – 4,79; пластика – 4,64; дерева – 1,59; для іншої упаковки, що використовується для вироблення енергії, – 0,65 фунтів стерлінгів [44].

Виробники повинні щорічно звітувати про тип використаних пакувальних матеріалів, їхній обсяг, напрями використання виробленої упаковки. Після цього розраховуються конкретні кількісні зобов'язання щодо відновлення і перероблення упаковки. Всі звіти заносяться до Національної бази даних з упаковки [45].

Агентство із захисту довкілля Великобританії має повноваження щодо тиску на компанії, які не виконують ці правила. Проти порушників може бути відкрито кримінальну справу, яка закінчується сплатою штрафу або здійсненням інших дій для відшкодування провини та її наслідків.

У Нідерландах для вирішення проблеми відходів спочатку було прийнято рішення щодо розширення санітарної обробки та спалювання відходів і звалищ. Пізніше утилізацію відходів переведено на новий рівень профілактики в межах політики «відповідальності виробника», а також заборони звалищ, де відходи можливо спалювати. Крім того, забороняється вивезення відходів на звалища в інші країни. Урядом застосовується зелений податок на відходи, який стягується з відходів, які спрямовуються на звалища та сміттєпереробні установки або скидаються на території підприємства після спалювання. Податок на відходи підвищується у випадку захоронення відходів з метою мотивації їх власників до більш бажаних альтернатив, таких, як переробка та профілактика відходів, або, у крайньому випадку – їх спалювання. Власники відходів несуть відповідальність за сплату податку, проводячи витрати за статтею – постачальники відходів. Потоки відходів, як правило, не диференційовані, за винятком органічних відходів, які збираються окремо для компостування і не оподатковуються.

Модель безвідходної або циркулярної економіки може забезпечити максимально довгострокове збереження доданої вартості товарів та звести виробництво відходів до нуля. Ресурси залишаються в економічному обігу після завершення строку придатності того чи іншого виробу та можуть бути використані знову і знову для створення нової доданої вартості. Перехід до економічного устрою з повторним використанням ресурсів вимагає змін в усіх ланцюгах створення доданої вартості – від проектування (дизайну) виробів до нових бізнес-моделей, від нових способів перетворення відходів на ресурси до нових моделей поведінки споживачів. Це означає необхідність всеохопних системних змін та інновацій не лише у технологіях виробництва, а і у питаннях організації, суспільного устрою, способах фінансування та заходах політики [46]. На думку Європейської Комісії, перехід до безвідходної економічної моделі дозволить подолати сучасні та майбутні виклики, пов'язані з глобальною конкуренцією за доступ до ресурсів та, відповідно, зниженням стабільності їх постачання.

Водночас наявні інфраструктура, бізнес-моделі та технології разом з усталеними моделями поведінки «прив'язують» економіку до старої лінійної моделі розвитку, заважаючи продуктивному управлінню ресурсами. Компаніям може не вистачати інформації, впевненості у власних силах та можливостей для переходу до безвідходного способу господарювання. Чинна фінансова система часто не здатна надати інвестиції для запровадження інноваційних бізнес-моделей, які вважаються більш ризикованими, складними та відлякують інвесторів. Сформовані звички споживачів також можуть гальмувати розробку нових продуктів та послуг. Такі бар'єри нерідко буває важко усунути, оскільки ціни можуть не відображати справжньої вартості використання ресурсів для суспільства, а політичним діячам не вдається надати відповідні сигнали.

За оцінками експертів, за умови подолання зазначених бар'єрів зменшення кількості відходів, екологічне проектування (дизайн), повторне використання матеріалів та інші подібні заходи допомогли б заощадити 8 % річного обороту компаній в ЄС та скоротити обсяг викидів парникових газів на 2-4 % щорічно.

У безвідходній економіці обсяги відходів зводяться до мінімуму на всіх етапах виробництва, а інновації застосовуються протягом усього ланцюга створення вартості, на відміну від домінуючої

практики пошуку рішень на кінцевих стадіях життєвого циклу продукції. Серед таких інновацій у своєму пакеті безвідходної економіки Європейська комісія наводить наступні:

– зменшення кількості матеріалів, необхідних для надання певної послуги;
– подовження терміну експлуатації продукту (*довговічність*);
– зниження витрат енергії та матеріалів у виробництві та експлуатації;
– зниження витрат небезпечних матеріалів або матеріалів, які важко використовувати повторно, у виробах та у виробничих процесах (*заміна*);
– створення ринків вторинної сировини (через стандарти, державні закупівлі);
– проектування продукції, більш легкої в обслуговуванні, ремонті, оновленні, повторному використанні або переробці (*екодизайн*);
– розробка необхідних послуг для споживачів (технічне обслуговування, ремонт тощо) та їх заохочення до зменшення кількості відходів;
– підтримка у створенні та використанні систем роздільного збору відходів, які мінімізують витрати на переробку та повторне використання;
– сприяння у кластеризації діяльності, спрямованої на запобігання перетворенню побічних продуктів на відходи (*промисловий симбіоз*);
– забезпечення кращого та ширшого вибору для споживачів завдяки оренді або колективному використанню послуг замість самостійного володіння товарами (захист, інформування, умови постачання, страхування тощо).

Важливим відправним пунктом є проектування/дизайн виробничих процесів, товарів та послуг. Дизайн продуктів може модифікувати продукцію, подовжити її термін експлуатації. Проектування продукції повинно враховувати ремонт, модернізацію, заміну тих чи інших вузлів. Виробничі процеси, тим самим, можуть бути спрямовані на забезпечення можливості повторного використання продуктів/сировини замість простої утилізації та збереження природних ресурсів, а інноваційні бізнес-моделі можуть створити новий формат стосунків між виробниками та споживачами.

Наступна концептуальна діаграма спрощено ілюструє основні фази безвідходної економіки, кожна з яких створює можливості для зниження витрат та залежності від природних ресурсів, економічного зростання та створення нових робочих місць, обмеження обсягу відходів та шкідливих викидів (рис. 2).

Залучення інвестицій в інновації для безвідходної економіки, а також усунення усіх бар'єрів задля мобілізації коштів приватних інвесторів з метою підвищення ресурсоефективності: розкриття інвесторам екологічної інформації та інформації про інвестиційні ризики, пов'язані з кліматичними змінами та браком ресурсів, скасування екологічно шкідливих субсидій та зміщення пріоритетів оподаткування з витрат на працю до показників забруднення довкілля та використання ресурсів.

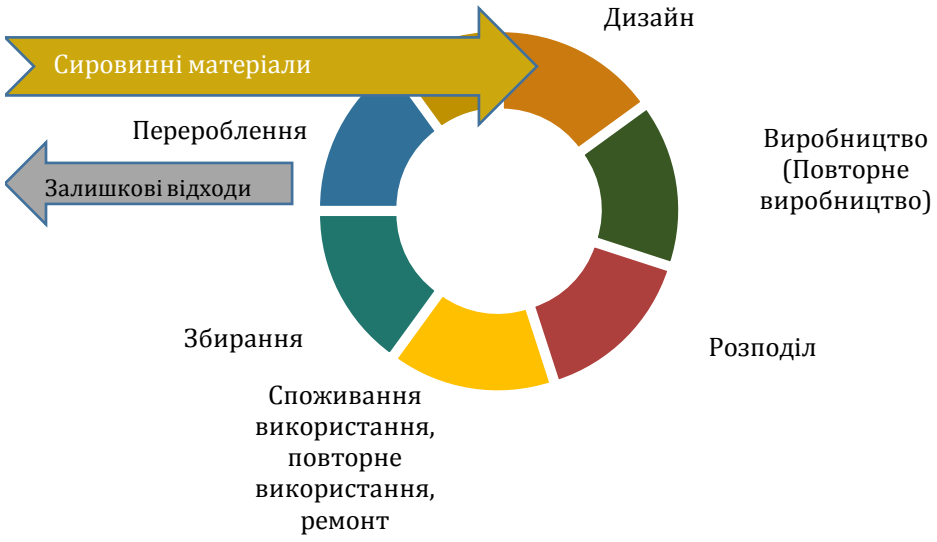

Джерело: [46]

Рис. 2 Основні фази циркулярної економіки

Модернізація політики поводження з відходами та її цілей – відходи як ресурс: визначення цілей по відходах, уточнення методів оцінювання фактичного ступеня повторної переробки, припинення складування на звалищах усіх відходів, які можуть бути повторно перероблені, регенерація енергії, разом із застосуванням сміття для її виробництва та біопалива тощо. Спрощення та краще впровадження законодавства про відходи – оподаткування звалищ та спалення відходів, платна утилізація та

розширена відповідальність виробників, стимули місцевим органам влади для запобігання утворенню відходів, їх повторного використання і переробки.

Досягнення прогресу вимагає також технологічних, економічних, соціально-культурних та інституційних змін. Урядами країн ЄС сформульовано інноваційні цілі управління ресурсами, які разом із фінансовим забезпеченням, спрямовані на державну підтримку наукових досліджень, розробок і демонстраційних проектів відповідного напряму; на встановлення жорстких мінімальних стандартів якості продукції та впливу виробничого процесу на стан довкілля.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Основними заходами, які пропонуються для підвищення ресурсоефективності української економіки, є розроблення Концепції та Плану дій щодо державної політики розвитку засад зеленої економіки в Україні, визначення в цих документах цілей та важелів стимулювання економії матеріальних ресурсів бізнесом та населенням, впровадження сучасних бізнес-моделей та екоінновацій, нарощування відповідного кадрового потенціалу шляхом оптимізації програм вищої освіти, економічного стимулювання навчання фахівців. Крім того, у 2015 р. потрібно прийняти урядовим рішенням концепцію та стратегію впровадження в Україні більш чистого виробництва, розроблення яких передбачене Законом України про основні засади (Стратегію) екологічної політики від 2010 року.

Серед фіскальних та цінових стимулів, які пропонуються для України:

- більш високі та справедливі ціни на природні ресурси;
- перехід від оподаткування доходів з оплати праці до оподаткування використаних ресурсів та завданого екологічного збитку;
- запровадження політики державних закупівель продукції з високою часткою повторно використаних матеріалів та відновлюваних джерел енергії;
- диференціація плати за утилізацію відходів, визначення ієрархії відходів, встановлення ціни на утилізацію відходів залежно від цієї ієрархії,
- перегляд принципів формування державного замовлення на наукову та науково-технічну діяльність з урахуванням пріоритетів інноваційного розвитку України, які містять широкий перелік пріоритетів у сфері ресурсозбереження.

Список літератури

1. *Про підписання листа Уряду України до Організації Об'єднаних Націй з промислового розвитку щодо підтримки Платформи зеленої промисловості та участі у складі Консультативної ради Платформи зеленої промисловості і заява про підтримку Платформи зеленої промисловості [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.06.2012 №396. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/396-2012-%D1%80.*
2. *Pujari, D. Green and competitive: Influences on environmental new product development performance [Text] / D. Pujari, G. Wright, K. Peattie //J. Bus. Res., 2003. – vol. 56. – no. 8. – pp. 657-671.*
3. *Driessen, Paul H. Green New Product Development: The Pivotal Role of Product Greenness [Text] / Paul H. Driessen, Bas Hillebrand, Robert A. W. Kok, Theo M. M. Verhallen // IEEE Transactions on Engineering Management, 2013. – №60 (2). – С. 315-326.*
4. *Geiser, K. Materials Matter: Toward a Sustainable Materials Policy [Text] / K. Geiser. – Cambridge, MA: MIT Press, 2001.*
5. *Singh, Abhishek Kumar. Green Manufacturing Practices in Brick Industries: A Case Study Using Ahp [Електронний ресурс] / Abhishek Kumar Singh, Shubhanshu Shekhar Shukla, Sanjay Kumar Jha // International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology, June 2013. – Vol. 2. – Issue 6. – С. 2236-2242. – Режим доступу: http://www.ijirset.com/upload/june/34_GREEN.pdf.*
6. *Rusinko, C. A. Green manufacturing: An evaluation of environmentally sustainable manufacturing practices and their impact on competitive outcomes [Text] / C. A. Rusinko // IEEE Trans. Eng. Manag., 2007. – Vol. 54. – no. 3. – С. 445-454.*
7. *Heck, Stefan Are you ready for the resource revolution? [Text] / Stefan Heck and Matt Rogers. – McKinsey & Company, 2014 – 14 с.*
8. *Dangelico, R. M. From green product definitions and classifications to the Green Option Matrix [Text] / R. M. Dangelico and P. Pontrandolfo //J. Cleaner Production, 2010. – vol. 18. – no. 16-17. – С. 1608-1628.*
9. *Schiederig, T. Green innovation in technology and innovation management – an exploratory literature review [Електронний ресурс] / T. Schiederig, F. Tietze, and C. Herstatt // R&D Management, 2012. – vol. 42. – no. 2. – С. 180-192. – Режим доступу: http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9310.2011.00672.x/pdf.*
10. *Albino, V. Environmental strategies and green product development: an overview on sustainability-driven companies [Text] / V. Albino, A. Balice, R. M. Dangelico // Bus. Strategy Environment, 2009. – Vol. 18. – No. 2. – С. 83-96.*

11. *McCormick, Kes Strategies for sustainable solutions: an interdisciplinary and collaborative research agenda / Kes McCormick, Oksana Mont, Håkan Rodhe, Renato Orsato, Chris Ryan, Lena Neij // Cleaner Production, 2014. – Vol. 83, C. 5-6.*
12. *Mangun, D. Incorporating component reuse, remanufacture, and recycle into product portfolio design [Text] / D. Mangun and D. L. Thurston // IEEE Trans. Eng. Manag., 2002. – vol. 49. – no. 4 . – C. 479-490.*
13. *Cheung, Wai M. Towards cleaner production: a roadmap for predicting product end-of-life costs at early design concept [Електронний ресурс] / Wai M. Cheung, Robert Marsh, Paul W. Griffin, Linda B. Newnes, Antony R. Mileham, John D. Lanham // Cleaner Production, 2014. – vol. 82. – C. 431-441. – Режим доступу: http://ac.els-cdn.com/S0959652614010750/1-s2.0-S0959652614010750-ain.pdf?_tid=73ec3684-7c87-11e4-afb9-00000aab0f02&acdnat=1417788373_35ab3a2aca35d55c84021f2843ecc1d3.*
14. *Данилишин, Б. М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України [Текст] / Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, В. С. Міщенко, Я. В. Коваль та ін. – К. : РВПС України НАН України, 1999. – 716 с.*
15. *Мусіна, Л. А. Важелі та інструменти підвищення ресурсної продуктивності промислового виробництва: рекомендації для України у світлі світового досвіду [Електронний ресурс] / Л. А. Мусіна //Формування ринкових відносин в Україні . – 2013. – № 11. – С. 133-139. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/frvu_2013_11_30.pdf.*
16. *Веклич, О. "Екологічна ціна" економічного зростання України [Електронний ресурс] / О. Веклич, М. Шлапак // Економіка України . – 2012. – № 1. – С. 51-60, № 2. – С. 38-45. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/EkUk_2012_2_5.pdf.*
17. *Сотник, І. М. Сучасні проблеми та особливості розвитку ресурсозберігаючих процесів в економіці України [Електронний ресурс] / І. М. Сотник, Л. А. Кулик // Вісник Сумського державного університету. Сер. : Економіка . – 2013. – № 3. – С. 5-15. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VSU_ekon_2013_3_3.pdf.*
18. *Люльчак, З. С. Сутність та практичне застосування концепцій сталого розвитку та зеленої економіки у промисловості України стосовно ресурсо- та енергозбереження [Електронний ресурс] / З. С. Люльчак, Д. О. Гречанюк // Економіка. Менеджмент. Підприємництво . – 2013. – № 25(1). – С. 7-17. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecmepi_2013_25(1)__3.pdf.*
19. *Моісеєнко, Т. Є. Ресурсопридатність результату інноваційної діяльності [Електронний ресурс] / Т. Є. Моісеєнко //Фінанси, облік і аудит . – 2012. – Вип. 20. – С. 105-111. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Foa_2012_20_15.pdf.*
20. *Михаліцька, Н. Я. Реалізація політики енерго- та ресурсозбереження в контексті зміцнення національної безпеки [Електронний ресурс] / Н. Я. Михаліцька // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна . – 2013. – Вип. 2. – С. 108-117. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvldu_e_2013_2_14.pdf.*
21. *Дрозд, І. П. Через ресурсо- та енергозбереження до сталого розвитку суспільства / І. П. Дрозд, А. В. Гулий // Збірник наукових статей ІІІ-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю. – Вінниця, 2011. –Т. 2. – С. 680–684. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eco.com.ua/*
22. *Кваша, Т. К. Зелене зростання як альтернативна модель інноваційного розвитку із врахуванням екологічних викликів / Т. К. Кваша, О. Ф. Паладченко // Наука та наукознавство, 2014. – № 2(84). – С. 50-60.*
23. *Андрєєва, Н. М. Ресурсозберігаюча складова як аспект екологізації виробництва [Електронний ресурс] / Н. М. Андрєєва, М. В. Барун // Економічні інновації . – 2014. – Вип. 57. – С. 24-31. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecinn_2014_57_5.pdf.*
24. *Приварникова, І. Ю. Удосконалення управління відходами на державному рівні задля ресурсозбереження [Електронний ресурс] / І. Ю. Приварникова, Ю. І. Литвиненко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки . – 2014. – № 3(2). – С. 255-259. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vchnu_ekon_2014_3(2)__55.pdf.*
25. *Sustainable Manufacturing Initiative website. – US Department of Commerce, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://Trade.gov/Competitiveness/ Sustainablemanufacturing/Index.Asp.*
26. *Lavery, Greg Next Manufacturing Revolution: Non-Labour Resource Productivity and its Potential for UK Manufacturing / Lavery, Greg, Nick Pennel, Simon Brown, Steve Evans. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nextmanufacturingrevolution.org/.*
27. *Мусіна, Л. А. Вплив науково-технічної та інноваційної діяльності на економічне зростання в Україні, його чинники і ресурси / Л. А. Мусіна, Т. К. Кваша // Моделювання та інформаційні системи в економіці: зб. наук. пр., 2014. – № 90. – С. 136-152.*
28. *Global Forum on Environment: Promoting Sustainable Materials Management through Extended Producer Responsibility (17-19 June 2014): Information note. – Japan, Tokyo, 2014. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.oecd.org/ environment/waste/Information-Note-GFENV-Japan-2014.pdf*

29. *The State of Play on Extended Producer Responsibility. Opportunities and Challenges: Issues Paper of Global Forum on Environment. – 17 – 19 June 2014, Tokyo, Japan. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oecd.org/environment/waste/Global%20Forum%20Tokyo%20Issues%20Paper%20 30-5-2014.pdf.*
30. *European Parliament and Council Directive 94/62/EC of 20 December 1994 on packaging and packaging waste. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:31994L0062.*
31. *Review of Waste Policy and Legislation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/environment/waste/target_review.htm.*
32. *A resource-efficient Europe – Flagship initiative of the Europe 2020 Strategy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec. europa. eu/resource-efficient-europe/.*
33. *Government Decree on Waste № 179/2012. – Ministry of the Environment, Finland [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.finlex. fi/en/laki/ kaannokset/2012/en20120179.pdf.*
34. *Product Stewardship Act 2011. – Australian Government. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.comlaw.gov. au/Details/C2011A00076.*
35. *ACT ON THE PROMOTION OF SAVING AND RECYCLING OF RESOURCES. – Korean Ministry of Environment. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.moleg.go.kr/english/korLawEng?pstSeq=47557.*
36. *Корея лидирует в мире по вторичной переработке бумаги. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://greenevolution.ru/2014/12/04/koreya-lidiruet-v-mire-po-vtorichnoj-pererabotke-bumagi/.*
37. *Global Forum on Environment: Promoting Sustainable Materials Management through Extended Producer Responsibility [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oecd.org/env/waste/gfenv-extendedproducerresponsibility-june2014.htm.*
38. *Directive 2008/98/EC on waste [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec. europa. eu/environment/waste/ framework.*
39. *Packaging and packaging waste: European Parliament and Council Directive 94/62/EC of 20 December 1994 on packaging and packaging waste [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa. eu/legislation_summaries/environment/ waste_management/l21207_en.htm.*
40. *Producer Responsibility Obligations (Packaging Waste) Regulations 2007 (as amended) № 871. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legislation.gov.uk/uksi/2007/871/contents/made.*
41. *The Packaging (Essential Requirements) Regulations 2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: / – http://www.legislation.gov. uk/uksi/2003/1941/contents/made.*
42. *The Producer Responsibility Obligations (Packaging Waste) (Amendment) Regulations 2014 No. 2890. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legislation.gov.uk/uksi/2014/2890/contents/made.*
43. *Packaging Recovery Note (PRNs) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.t2e.co.uk/packaging-recovery-note.html.*
44. *Sustainable Management of resources. Case Study_Packing. Packing UK_vf- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://epr.eu-smr.eu/documents.*
45. *National Packaging Waste Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://npwd. environment-agency.gov.uk.*
46. *Towards a circular economy: A zero waste programme for Europe. – COM(2014) 398 final. – Brussels, 2. 7. 2014. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://cor. europa. eu/en/activities/stakeholders/Documents/COM(2014)%20398%20final.pdf.*

Reference

1. *Rozporiadzennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.06.2012 №396. Pro pidpysannia lysta Uriadu Ukrainy do Organizatsii Obiednanykh Natsii z promyslovogo rozvytku shchodo pidtrymky Platformy zelenoi promyslovosti ta uchasti u skladi konsultatyvnoi rady Platformy zelenoi promyslovosti I zaiava pro pidtrymku Platformy zelenoi promyslovosti. (2012). Retrieved December, 1, 2014, from : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/396-2012-%D1%80.*
2. *Pujari, D., G. Wright, and K. Peattie. (2003). Green and competitive: Influences on environmental new product development performance. J. Bus. Res., 56, 8, 657-671.*
3. *Driessen, Paul H., Hillebrand, Bas, Kok, Robert A. W., and Verhallen, Theo M. M. (2013). Green New Product Development: The Pivotal Role of Product Greenness. IEEE Transactions on Engineering Management, 60 (2), 315-26, DOI: 10. 1109/TEM. 2013. 2246792.*
4. *Geiser, K. (2001). Materials Matter: Toward a Sustainable Materials Policy. MIT Press, Cambridge, MA.*
5. *Singh, Abhishek Kumar, Shubhanshu Shekhar Shukla, Sanjay Kumar Jha. (2013). Green Manufacturing Practices in Brick Industries: A Case Study Using Ahp. International Journal of Innovative Research in*

Science, Engineering and Technology, 2(6), 2236-2242. Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.ijirset.com/ upload/june/34_GREEN.pdf.

6. *Rusinko, C. A. (2007). Green manufacturing: An evaluation of environmentally sustainable manufacturing practices and their impact on competitive outcomes. IEEE Trans. Eng. Manag., 54(3), 445-454.*
7. *Heck, Stefan and Rogers, Matt. (2014). Are you ready for the resource revolution? McKinsey & Company.*
8. *Dangelico, R. M. and Pontrandolfo, P. (2010). From green product definitions and classifications to the Green Option Matrix.. Cleaner Production, 18 (16-17), 1608-1628.*
9. *Schiederig, T., Tietze, F., and Herstatt, C. (2012). Green innovation in technology and innovation management – an exploratory literature review. R&D Management, 42 (2), 180-192. Retrieved December, 1, 2014, from : http://onlinelibrary. wiley.com/doi/10. 1111/ j. 1467-9310. 2011. 00672. x/pdf.*
10. *Albino, V., Balice, A. and Dangelico, R. M. (2009). Environmental strategies and green product development: an overview on sustainability-driven companies. Bus. Strategy Environment, 18 (2), 83-96.*
11. *Kes, McCormick, Oksana Mont, Håkan, Rodhe, Orsato, Renato, Ryan, Chris and Neij, Lena. (2014). Strategies for sustainable solutions: an interdisciplinary and collaborative research agenda. Cleaner Production, 83, 5-6.*
12. *Mangun, D. and Thurston, D. L. (2002). Incorporating component reuse, remanufacture, and recycle into product portfolio design.IEEE Trans. Eng. Manag., 49 (4), 479-490.*
13. *Wai, M. Cheung, Marsh, Robert, Griffin, Paul W., Newnes, Linda B., Mileham, Antony R. and Lanham, John D. (2014). Towards cleaner production: a roadmap for predicting product end-of-life costs at early design concept. Cleaner Production, 82, 431-441. Retrieved December, 1, 2014, from : ://ac.els-cdn.com/S0959652614010750/1-s2.0-S0959652614010750-main.pdf?_tid=73ec3684-7c87-11e4-afb9-00000aab0f02&acdnat=1417788373_35ab3a2aca35d55c84021f2843ecc1d3.*
14. *Danilishin, B. M., S. I. Doroguntsov, V. S. Mishchenko, Ya. V. Koval and other. (1999). Pryrodno-resursnyy potentsial stalogo rozvytku Ukrainy. Kyyiv:, RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 176.*
15. *Musina, L. A. (2013). Vazheli ta instrument pidvyshchennia resursnoi produktyvnosti promyslovogo vyrobnytstva: rekomendatsii dlia Ukrainy u svili svitovogo dosvidu. Formuvannia runkovukh vidnosyn v Ukraini, 11, 133-139. Retrieved December, 1, 2014, from : Retrieved December, 1, 2014, from : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/frvu_2013_11_30.pdf.*
16. *Veclich, O. and M. Shlapak, (2012). "Ekologichna tsina" ekonomichnogo zrostannia Ukrainy. Ekonomika Ukrainy, 1, 51-60; 2, 38-45. Retrieved December, 1, 2014, from : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/EkUk_2012_2_5.pdf.*
17. *Sotnik, I. and Kulyk L. (2013). Suchasni problem ta osobluvosti rozvutku resursozberigayuchykh protsesiv v Ukraini. Visnyk Sumskogo derzhavnogo universytetu, Ser. : Ekonomika, 3, 5-15. Retrieved December, 1, 2014, from : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VSU_ekon_2013_3_3.pdf.*
18. *Liulchak, Z. S. and D. O. Grechanuk. (2013). Sutnist ta practychne zastosuvannia kontseptsii stalogo rozvytku ta zelenoi ekonomiky u promyslovosti Ukrainy stosovno resurso- ta energozberezhennia, Ekonomika. Menedzhment. Pidpryemnutstvo, 25(1), 7-17. Retrieved December, 1, 2014, from : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecmepi_2013_25(1)__3.pdf.*
19. *Moiseienko, T. Ye. (2012). Resursoprydatnist rezultatu innovatsiinoi diialnosti", Vyp. 20, 105-111, http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Foa_2012_20_15.pdf.*
20. *Mykhalitska, N. Ya. (2013). Realizatsiia polityki energo- ta resursozberezhennia v konteksti zmitsnennia natsionalnoi bezpeky. Naukovyi visnyk Lvivskogo derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia ekonomichna, 2, 108-117. Retrieved December, 1, 2014, from : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvldu_e_2013_2_14.pdf.*
21. *Drozd, I. P. and A. V. Gulii. (2011). Cherez resurso- ta energozberezhennia do stalogo rozvytku suspilstva. Zbirnyk naukovykh statei III-go Vseukraiskogo zizdu ekologii z mizhnarodnoiu uchastiu, Vinnytsia, T. 2, 680-684. Retrieved December, 1, 2014, from : http://eco.com.ua/.*
22. *Kvasha, T. K. and O. F. Paladchenko. (2014). Zelene zrostannia uak alternatyvna model innovtsiinogo rozvytku iz vrakhuvanniam ekologichnykh vyklykiv. Nauka ta Naukoznavstvo, 2(84). 50-60.*
23. *Andreeva, N. M. and Barun, M. V. (2014). Resursozberigaiycha skladova yak aspect ekologizatsii vurobnytstva. Ekonomichni innovatsii, 57, 24-31. Retrieved December, 1, 2014, from : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecinn_2014_57_5.pdf.*
24. *Privarnikova, I. Yu. and Litvinenko, Yu. I. (2014). Udoskonalennia upravlinnia vidkhodamy na derzhavnomu rivni zadlia resursozberezhennia. Visnyk Khmelnytskogo natsionalnogo universytetu. Ekonomichni nauky, 3(2), 255-259. Retrieved December, 1, 2014, from : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vchnu_ekon_2014_3(2)__55.pdf.*
25. *Sustainable Manufacturing Initiative. US Department of Commerce website. (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://trade.gov/competitiveness/sustainablemanufacturing/index.asp.*

26. *Lavery, Greg, Pennel, Nick, Brown, Simon, Evans, Steve. (2013). Next Manufacturing Revolution: Non-Labour Resource Productivity and its Potential for UK Manufacturing. Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.nextmanufacturingrevolution.org/.*
27. *Musina, L. A. & Kvasha, T. K. (2014). Vplyv naukovo-tekhnichnoi ta innovatsiinoi diialnosti na ekonomichne zrostannia v Ukraini, yogo chynnyki i resursy. Modeliuvannia ta informatsiini systemy v ekonomitsi: zb. nauk. pr., 90, 136-152.*
28. *Global Forum on Environment: Promoting Sustainable Materials Management through Extended Producer Responsibility (EPR) (17-19 June 2014): Information note, Japan, Tokyo. Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.oecd.org/environment/waste/Information-Note-GFENV-Japan-2014.pdf.*
29. *The State of Play on Extended Producer Responsibility (EPR). Opportunities and Challenges: Issues Paper of Global Forum on Environment. (17-19 June 2014). Japan, Tokyo. Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.oecd.org/environment/waste/Global%20Forum%20Tokyo%20Issues%20Paper%2030-5-2014.pdf.*
30. *European Parliament and Council Directive 94/62/EC of 20 December 1994 on packaging and packaging waste. (1994). Retrieved December, 1, 2014, from : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31994L0062.*
31. *Review of Waste Policy and Legislation, European Comission website. (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://ec.europa. eu/environment/waste/target_review.htm.*
32. *A resource-efficient Europe – Flagship initiative of the Europe 2020 Strategy. (n. d.). Retrieved December, 1, 2014, from : http://ec.europa.eu/resource-efficient-europe/.*
33. *Government Decree on Waste 179/2012, Ministry of the Environment, Finland. (2012). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2012/en20120179.pdf.*
34. *Product Stewardship Act – C2011A00076. (2011). Australian Government. Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.comlaw.gov. au/Details/C2011A00076.*
35. *Act on the Promotion of Saving and Recycling of Resources, Korean Ministry of (n. d.). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.moleg.go. kr/english/korLawEng?pstSeq=47557.*
36. *Koreia lidiruet v mire po vtorichnoi pererabotke bumagi. (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://greenevolution.ru/2014/12/04/koreya-lidiruet-v-mire-po-vtorichnoj-pererabotke-bumagi/.*
37. *Global Forum on Environment: Promoting Sustainable Materials Management through Extended Producer Responsibility (EPR). (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.oecd.org/env/waste/gfenv-extendedproducerresponsibility-june2014.htm.*
38. *Directive 2008/98/EC on waste (Waste Framework Directive). (2008). Retrieved December, 1, 2014, from : http://ec.europa.eu/environment/waste/framework/.*
39. *Packaging and packaging waste: European Parliament and Council Directive 94/62/EC of 20 December 1994 on packaging and packaging waste. (1994). Retrieved December, 1, 2014, from : Retrieved December, 1, 2014, from : http://europa. eu/legislation_summaries/environment/waste_management/l21207_en.htm.*
40. *Producer Responsibility Obligations (Packaging Waste) Regulations 2007. (2007). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.legislation.gov. uk/uksi/2007/871/contents/made.*
41. *The Packaging (Essential Requirements) Regulations 2003. (2003). Retrieved December, 1, 2014, from : Retrieved December, 1, 2014, from : Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.legislation.gov.uk/uksi/2003/1941/contents/made.*
42. *The Producer Responsibility Obligations (Packaging Waste) Regulations 2014, No. 2890. (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.legislation.gov.uk/uksi/2014/2890/contents/made*
43. *Packaging Recovery Note (PRNs). (n. d.). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.t2e.co.uk/packaging-recovery-note.html.*
44. *Sustainable Management of resources. Case Study_Packing. Packing UK_vf. (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://epr. eu-smr.eu/documents.*
45. *National Packaging Waste Database. (n. d.). Retrieved December, 1, 2014, from : .http://npwd. environment-agency.gov.uk.*
46. *COM(2014) 398 final, Brussels, 2.7.2014. (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://cor.europa.eu/en/activities/stakeholders/Documents/COM(2014)%20398%20final.pdf.*

Стаття надійшла до редакції 06.12.2014 р.

УДК 336.71+330.34

Ольга Володимирівна ПИРОГ

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва,
Національний університет «Львівська політехніка»
E-mail: pyrog_ov@i.ua

Наталія Володимирівна ШЕВЧЕНКО

асистент кафедри фінансів,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
E-mail: nata.katan@gmail.com

МАКРОПРУДЕНЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Пирог, О. В. Макропруденційне регулювання інвестиційної діяльності як механізм забезпечення стабільного розвитку національної економіки [Текст] / Ольга Володимирівна Пирог, Наталія Володимирівна Шевченко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 63-70. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. *У статті наведено результати вивчення сучасних тенденцій економічного розвитку країни й інвестиційної діяльності, виявлено особливості у розрізі макро- та мезорівнів та обґрунтовано механізм макропруденційного регулювання для забезпечення стабільного розвитку економічної систем України.*

Мета.

Метод (Методологія). *У процесі роботи застосовано методи аналізу та синтезу, статистичний, фрактальний та кореляційно-регресійний методи аналізування. Інформаційною базою для проведення дослідження «економічний розвиток – інвестиційна діяльність» стала офіційна статистична інформація України.*

Результати*. Обґрунтовано, що механізм державного регулювання інвестиційною діяльністю в Україні потребує удосконалення для забезпечення стабільності економічної системи. Динаміка економічного зростання є стабільною для більшості видів економічної діяльності країни, але темпи їх зростання та динаміка різна, при цьому високі темпи зростання валової доданої вартості не забезпечують видам економічної діяльності вагомий внесок у валову додану вартість. Інвестиційна діяльність не визначає та не стимулює економічний розвиток національної економіки та видів економічної діяльності України. Макропруденційне регулювання інвестиційної діяльності є комплексом превентивних заходів, упроваджених на національному фінансовому рівні мегарегулятором, та сприяє мінімізації накопичення системних ризиків, зменшує циклічність в інвестиційній діяльності, особливо фінансового сектору, з метою забезпечення стабільності розвитку національної економіки України.*

Ключові слова: *стабільний розвиток; економічний розвиток; інвестиційна діяльність; механізм; макропруденційне регулювання; національне господарство; Україна.*

© Ольга Володимирівна Пирог, Наталія Володимирівна Шевченко, 2014

Olha Volodymyrivna PYROH

Doctor of Economics,
Associate Professor
Professor,
Department of Management and International Business,
Lviv Polytechnic National University
E-mail: pyrog_ov@i.ua

Natalia Volodymyrivna SHEVCHENKO

Assistant,
Department of Finance,
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

MACROPRUDENTIAL REGULATION OF INVESTMENT ACTIVITY AS THE MECHANISM OF PROVIDING OF STABLE DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMY

Abstract

The article presents the results of current trends of economic development and investment. The features in terms of macro- and meso level and macro-prudential regulation reasonable mechanism to ensure sustainable economic development of Ukraine are determined. The methodical base of research includes the methods of analysis and synthesis, statistical, fractal and correlation and regression analysis techniques. The official statistical information of Ukraine has become the information base of the study "economic development – investment activity". It has been proved that the mechanism of state regulation of investment activity in Ukraine needs some improvement to ensure the stability of the economic system. The dynamics of economic growth is stable for most types of economic activities of the country. But high growth of gross value added rates does not provide the types economic activity with significant contribution to gross value added. Investment activity does not define economic development of the national economy and economic activities of Ukraine. Macroprudential regulation of investment activity is a complex of preventive measures that has been introduced at the national financial level by megaregulator, helps to minimize the accumulation of systemic risk and reduces cyclical investment banking, especially the financial sector, in order to ensure stability of the national economy of Ukraine.

Keywords: *stable development; economic development; investment activity; mechanism; macroprudential regulation; national economy; Ukraine.*

JEL classification: E44

Вступ

Постіндустріальне суспільство характеризується стабільним економічним розвитком країни, її регіонів (адміністративно-територіальних одиниць) та видів економічної діяльності з визначальним впливом інтенсивних факторів. Проблема економічного розвитку посідає ключове місце в стратегічних документах будь-якої країни світової спільноти. Вже тривалий час (понад 10 років) стратегічним завданням розвитку України залишається розвиток на рівні розвинутих країн світу, що й досі залишається недосяжним.

Серед сукупності інтенсивних факторів для забезпечення стабільного розвитку національної економіки в умовах постіндустріального суспільства пріоритетне значення мають інвестиції. Україна потребує нового механізму державного регулювання для забезпечення стабільності економічної системи, яка має ґрунтуватись на забезпеченні загальної макроекономічної стабільності, удосконаленні національного законодавства загалом та особливо у сфері інвестиційної діяльності, протидії тіньовим та кримінальним процесам у національній економіці.

Проблеми теоретичного та методологічного забезпечення розвитку національної економіки країни розглядають у своїх працях українські науковці: О. І. Амоша [5], Ю. М. Бажал, В. Е. Воротін, В. М. Геєць [2; 4], З. В. Герасимчук, С. І. Дорогунцов, Я. А. Жаліло [10], М. З. Згуровський, Б. Є. Кваснюк, Ю. В. Кіндзерський, О. А. Кириченко, Л. Г. Мельник, Л. І. Федулова, А. А. Чухно [11] та інші. Проблеми впровадження, адаптації та удосконалення макропруденційного нагляду опрацьовано у низці наукових праць українських (Я. В. Белінська [1], В. В. Коваленко, Я. О. Костюченко, А. О. Крилова, В. І. Міщенко) та іноземних (Б. Арнольд, Ф. Девіс,) вчених, а також у дослідницьких проектах міжнародних організацій (Міжнародного валютного фонду, Банку міжнародних розрахунків). Зважаючи на важливість ролі інвестицій у економічному розвитку країни, регіонів та видів економічної діяльності, актуальним є

аналізування економічного розвитку України, інвестування та системи регулювання з визначенням основних тенденцій та проблем у цих сферах.

Мета та завдання статті

Метою дослідження є встановлення сучасних тенденцій економічного розвитку країни й інвестиційної діяльності як базису для розвитку національної економіки, виявлення особливостей у розрізі макро- та мезорівнів та обгрунтування механізму макропруденційного регулювання для забезпечення стабільного розвитку економічної та фінансової систем України.

Послідовність проведеного дослідження наступна:

1. Аналізування сучасного стану економічного розвитку із встановленням особливостей галузевого зростання. Макроекономічними показниками, які використовуються під час дослідження на цьому етапі, виступають валовий внутрішній продукт (ВВП на макрорівні) та валова додана вартість (ВДВ на мезорівні), які відображають динаміку й обсяги структурних зрушень в економіці України.
2. Дослідження сучасного стану інвестиційної діяльності України з виявленням галузевих особливостей. Показником, який використовується під час дослідження на другому етапі, є інвестиції в основний капітал (Іок), які характеризують вкладення реального капіталу на довгостроковий період у національну економіку та види економічної діяльності країни.
3. Оцінювання впливу інвестиційної діяльності на економічний розвиток України та видів економічної діяльності (ВЕД) за допомогою кореляційно-регресійного аналізу. Були сформовані регресійні моделі «інвестиційна діяльність → економічний розвиток» для України загалом та для кожного ВЕД, які перевірені на адекватність з використанням критерію Фішера та t-критерію Стьюдента. Таке оцінювання дало змогу визначити на макрорівні: вплив інвестицій в основний капітал на економічний розвиток України; на мезорівні: види економічного розвитку, для економічного розвитку яких інвестиції в основний капітал мають значення та на які не впливають.
4. Обґрунтування механізму макропруденційного регулювання інвестиційної діяльності фінансового сектору, який забезпечує стабільність економічного розвитку національної економіки України, активізує інвестиційні потоки в малий та середній бізнес, зменшує валютні спекуляції та накопичення валютних ризиків, створює сприятливі умови для економічного розвитку країни.

У дослідженні застосовано методи аналізу та синтезу, статистичний, фрактальний та кореляційно-регресійний методи аналізування.

Інформаційною базою для проведення дослідження «економічний розвиток – інвестиційна діяльність» стала офіційна статистична інформація України та видів економічної діяльності за період 2001 – 2012 рр. [6-9].

Виклад основного матеріалу дослідження

Економічний розвиток України у період 2001 – 2012 рр. характеризувався зростанням ВВП у 6,64 раза із максимальним – у фінансовій діяльності (у 11,8 раза) та мінімальним – у рибальстві та рибництві (у 2,1 раза). Дослідження темпів зростання ВДВ за ВЕД України свідчать, що динаміка зростання є стабільною для більшості ВЕД країни, але темпи їх зростання та динаміка різна. Межі зростання не є постійними та значно коливаються з року в рік. Траєкторія темпів зростання ВДВ України внаслідок диференціації галузевих темпів формує широкий потік, який змінює свій напрям з нерівномірною щільністю. Спостерігається велика ширина потоку темпів приросту між видами ВЕД України: від 70,2 відсоткових пунктів (в. п.) у 2001 р. до 45,8 в. п. у 2012 р. Якщо порівняти ширину потоку 2012 р. з 2001 р., можна стверджувати, що за період дослідження відбулось скорочення потоку майже у 2 рази (на 24,4 в. п.), що може свідчити про різноспрямованість, хаотичність та асиметричність економічного зростання ВЕД України. Середній темп приросту ВДВ протягом 2001 – 2012 рр. не є однорідним та щороку змінюється: від 2,4 % у 2010 р. до 10,9 % у 2001 р. та 13,5 % у 2009 р.

Економічне зростання національної економіки України забезпечується переважаючою кількістю ВЕД зі зростаючими темпами ВДВ (рис. 1).

У 2001-2007 рр. та 2010-2012 рр. економічне зростання забезпечилось майже всіма ВЕД, за винятком рибальства та рибництва, які характеризуються спадаючими темпами розвитку. Світова фінансово-економічна криза негативно вплинула вже у 2008 р., коли 7 з 16 ВЕД країни мали спадаючі темпи ВДВ. Повною мірою наслідки кризи національна економіка України відчула у 2009 р., коли всі ВЕД, за винятком охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, знаходились у рецесії. Однак уже у 2010 – 2012 рр. відновили економічне зростання 10 та 11, відповідно, із 16 ВЕД України.

До групи лідерів ВЕД за темпами зростання / зменшення ВДВ протягом 2001 – 2012 рр. входять фінансова діяльність й операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям, які належать до сфери послуг. А от до переліку ВЕД з найменшим зростанням або зменшенням ВДВ відносяться рибальство та рибництво, сільське господарство та освіта.

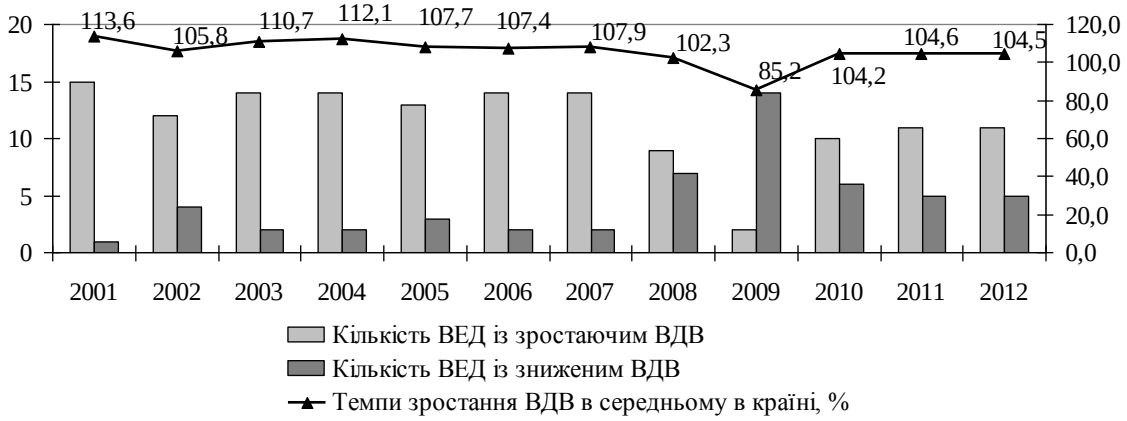

Рис. 1. Співвідношення видів економічної діяльності України зі зростаючим і спадаючим темпом зростання валової доданої вартості за 2001-2012 рр. *

**Складено та розраховано авторами за даними [6 – 9]*

Однак спостерігаються тенденції щорічної зміни лідерів, що характеризується нестабільністю в економічному зростанні та відображає асиметрію в темпах ВДВ. До групи лідерів переважно входили переробна промисловість, торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку й діяльність транспорту та зв'язку, сукупна питома вага яких становила 45,06 – 45,51 %; також у 2001 – 2005 рр. – сільське господарство із постійно зменшуваною питомою вагою (з 16,05 % у 2001 р. до 10,24 % у 2005 р.), а з 2009 – 2011 рр. – операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям (питома вага 10,18 – 11,45 %).

Для визначення темпів зростання ВДВ, які були характерні для більшості ВЕД України, була сформована варіаційно-динамічна таблиця. Для більшості ВЕД (86 із 192 спостережень з питомою вагою 45,44 %) характерне економічне зростання з темпами в межах 100,0 – 109,9 % протягом усього періоду дослідження. Окрім зазначених темпів, для ВЕД України також були характерні темпи зниження в межах 90,0 – 99,9 % (36 із 192 спостережень з питомою вагою 18,18 %).

Асиметрія в економічному розвитку ВЕД національної економіки полягає в наступному: більше половини (44,5 – 61,1 %) ВДВ створюється лише 4 ВЕД (переробна промисловість, торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку й діяльність транспорту та зв'язку), у той час, як інші 11 ВЕД країни створюють менше половини ВДВ.

Інвестиції у країнах, що розвиваються, в умовах постіндустріального суспільства виступають фактором формування ринкового інституціонального середовища. Політика залучення інвестицій спрямовується на вирішення економічних та соціальних програм, що стоять перед країною та ВЕД, й є фактором забезпечення стабільного економічного розвитку.

Динаміка інвестицій в основний капітал України протягом періоду дослідження переважно залишається позитивною, проте нестійкою. Іок національної економіки за період 2001 – 2012 рр. збільшились 9,02 раза із максимальним – у державне управління (у 38,73 раза) та мінімальним – у рибальство та рибництво (у 1,85 раза).

Траєкторія темпів зростання Іок за ВЕД України внаслідок диференціації галузевих темпів формує широкий потік, який змінює свій напрям з нерівномірною щільністю. Спостерігається велика ширина потоку темпів приросту між ВЕД України: від 52,64 в. п. у 2009 р. до 216,04 в. п. у 2010 р. Порівнявши ширину потоку 2012 р. з 2001 р., встановлено, що за вказаний період відбулось розширення потоку у 1,5 рази, що свідчить про галузеву розбалансованість інвестування національної економіки України. Середній темп приросту Іок ВЕД протягом 2001 – 2012 рр. також не є однорідним та щороку змінюється: від 10,7 % у 2012 р. до 43,9 % у 2011 р. та -35,2 % у 2009 р.

Ефективність інвестування серед ВЕД України протягом періоду дослідження реалізується через постійно зростаючу кількість ВЕД із зростаючими темпами Іок (рис. 2). Очевидним лідером серед ВЕД за темпами зростання Іок є торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку. Також до четвірки лідерів за темпами зростанням протягом 2001 – 2012 рр. найчастіше входять фінансова діяльність, операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям й надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту. А от до переліку ВЕД з найменшим зростанням або зменшенням Іок належать добувна промисловість, діяльність транспорту та зв’язку, державне управління та будівництво.

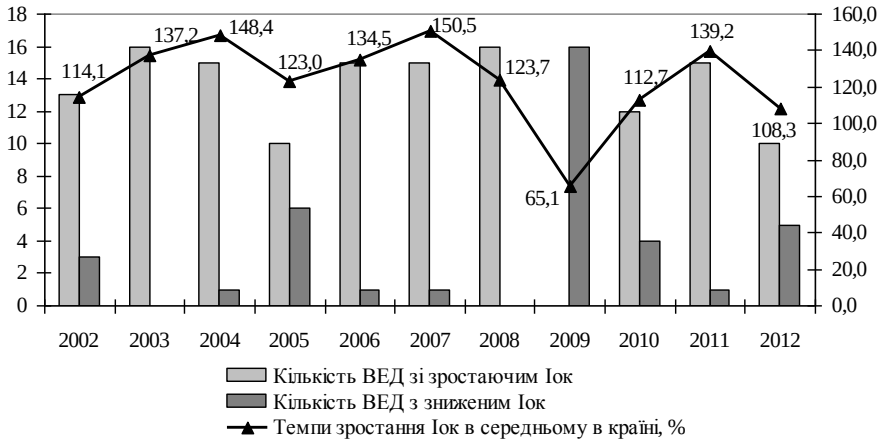

Рис. 2. Співвідношення видів економічної діяльності України зі зростаючим і спадаючим темпом зростання інвестицій в основний капітал у період 2002 – 2012 рр*.

**Складено та розраховано авторами за даними [6 – 9]*

Для визначення темпів зростання Іок, які були характерні для більшості ВЕД України протягом періоду дослідження, була сформована варіаційно-динамічна таблиця. Отже, для більшості ВЕД (106 із 176 спостережень з питомою вагою 60,24 %) характерне зростання Іок з темпами більше 120,0 % протягом усього періоду. За іншими діапазонами ВЕД розподілились рівномірно, але ці темпи зростання характерні меншості спостережень.

Якщо розглядати структуру Іок за ВЕД, то у період 2001 – 2012 рр. відбулись суттєві зміни: за рахунок скорочення інвестування на 6,98 в. п. промисловості й 9,38 в. п. діяльності транспорту та зв'язку відбулось нарощення інвестицій у таких ВЕД: будівництві – на 9,3 в. п., торгівлі – на 4,5 в. п., державному управлінні – на 3,3 в. п. та сільському господарстві – на 2,67 в. п. В. Дергачова [3] вважає, що наслідками такого вектора суспільного розвитку стають втрата якості трудових ресурсів (через втрату промислового інтелекту) і критичне спрацювання основних фондів. Ці фактори закривають перспективи для конкурентоспроможності національної економіки у відкритому режимі економічних і валютних відносин.

Асиметрія інвестування національної економіки України за ВЕД полягає в наступному: дві третини інвестицій (63,9 %) зосереджуються у чотирьох ВЕД (переробна промисловість, будівництво, діяльність транспорту та зв'язку й операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям), тоді як інші 11 ВЕД країни – залучають одну третину Іок.

Ефективність використання економічного потенціалу та економічного розвитку країни та ВЕД детермінуються можливостями формування та використання їх інвестиційного потенціалу і передусім залученням інвестиційних ресурсів. У ході дослідження був проведений кореляційно-регресійний аналіз взаємозв'язку економічного розвитку України й ВЕД з інвестиційною діяльністю. За результатами кореляційно-регресійного аналізу «впливу зростання інвестування ВЕД на їх економічний розвиток» за період 2001 – 2012 рр. виявлено, що вплив інвестиційної діяльності є середнім, та класифіковано ВЕД за коефіцієнтом детермінації, F – критерієм та t – критерієм таким чином:

1 група – інвестування ВЕД має визначальне значення для їх економічного розвитку за цей період (R^2 > 80 %), до якої не увійшов жоден з ВЕД;

2 група – інвестування ВЕД має середній вплив на їх економічний розвиток за цей період (50 % < R^2 < 80 %): переробна промисловість (X_{32}) (R^2 =40,1 %), будівництво (X_4) (R^2 =55,4 %) та діяльність транспорту та зв'язку (X_7) (R^2 =45,9 %);

3 група – інвестування ВЕД є потенційно визначальними для їх економічного розвитку за умов постіндустріального суспільства: сільське господарство (X_1) (R^2 =20,9 %), торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (X_5) (R^2 =10,2 %), фінансова діяльність (X_8) (R^2 =4,9 %) та операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям (X_9) (R^2 =22,5 %). До цієї групи увійшли ВЕД, які складають переважно сферу нематеріального виробництва, що є підтвердженням необхідності розвитку цієї сфери національного господарства.

Таким чином, інвестиційна діяльність не визначає та не стимулює економічний розвиток національної економіки та ВЕД України, що пояснюється хаотичністю вкладення капіталу та відсутністю тенденцій стабільності інвестування ВЕД України.

У сучасних умовах глобалізації національних економік та взаємозалежності фінансових ринків потребує вирішення питання про впровадження сучасної системи державного регулювання, що надасть можливість передбачити системні кризи та циклічні шоки, які виникають унаслідок взаємозалежності між інституційними складовими фінансової системи та у разі накопичення яких виникає ризик поширення криз на всі сектори національної економіки, що призводить до стагнації. За результатами аналізування наявних наукових напрацювань встановлено, що саме макропруденційне регулювання інвестиційної діяльності як комплекс превентивних заходів, упроваджених на національному фінансовому рівні мегарегулятором, сприяє мінімізації накопичення системних ризиків та зменшує циклічність в інвестиційній діяльності, особливо фінансового сектору, з метою забезпечення стабільності розвитку національної економіки України.

Механізм макропруденційного регулювання інвестиційної діяльності фінансового сектору наведено на рис. 3.

Рис. 3. Механізм макропруденційного регулювання інвестиційної діяльності фінансового сектору*

**Удосконалено авторами*

Суб'єктом механізму макропруденційного регулювання є мегарегулятор, Національний банк або новостворений департамент НБУ. Об'єктом є взаємозв'язки інвестиційної діяльності фінансового сектору (фінансових посередників, ринків, фінансової системи та реального сектору економіки). Підтверджено існування взаємозв'язків між фінансовою системою та реальним сектором, оскільки інвестиційна діяльність фінансового сектору виступає ключовим джерелом фінансових ресурсів для розвитку та модернізації реального сектору національної економіки.

Для виконання цих завдань використовуються чотири види інструментів: вимоги до капіталу, вимоги до ліквідності, нормативи балансу банків, лімітування ризиків. Актуальним для українських банків є лімітування ризиків, оскільки інвестиційна діяльність фінансового сектору України не здатна розвиватися в умовах постійної нестабільності й накопичення ризиків, що призводять до падіння банків та звуження спектра банківських інвестицій до найбільш ліквідного й низькоризикового інвестування – купівлі ОВДП.

Для формування ефективного механізму макропруденційного регулювання інвестиційної діяльності фінансового сектору необхідно забезпечити фінансову стабільність у довгостроковому періоді за допомогою запобігання системному накопиченню ризиків і подолання дисбалансів на мікро-, мезо- та макрорівнях національної економіки. При моделюванні системи індикаторів раннього сповіщення в межах макропруденційного регулювання досліджено дев'ять макропоказників на предмет циклічності та кореляційних зв'язків з урахуванням часових лагів. Встановлено, що всі аналізовані макропоказники мають довгострокову пам'ять, тобто їм притаманні ознаки циклічності. Для кожного показника розраховано глибину пам'яті: найменшою вона виявилась для капітальних інвестицій за рахунок кредитів банків та індексу ПФТС, а найбільша спостерігалась у валютних курсів, індексу споживчих цін та індексу цін виробників промислової продукції. Отримані результати свідчать про хаотичний характер та велику волатильність темпу зростання капітальних банківських інвестицій та індексу ПФТС, а також про виникнення циклу у валютних курсах, індексах споживчих цін і цін виробників промислової продукції. Циклічність валютних курсів має потенційно негативний вплив на національну економіку та може стати тригером кризових явищ.

Для макропруденційного регулювання доведено необхідність запровадження низки інструментів, що створюють контрциклічні буфери капіталу, встановлюють вимоги до нормативів, упроваджують ліміти концентрації ризику та введення стрес-тестування розвитку банківської системи, з метою подолання наслідків кризи.

Висновки та перспективи подальших досліджень

За результатами проведеного дослідження можна сформувати наступні висновки щодо економічного розвитку та інвестиційної діяльності України та ВЕД за період 2001-2012 рр. :

- діапазон зміни темпів зростання ВДВ був значним: від 51,8 % у 2009 р. (будівництво) до 157,1 % у 2006 р. (діяльність готелів та ресторанів). Для більшості ВЕД України характерне економічне рівнозначно в межах 100,0 – 104,9 % та 105,0 – 109,9 % протягом усього періоду. Якщо зіставити темпи зростання ВДВ та його галузеву структуру, то види економічної діяльності зі питомою вагою більше 10 % у загальному обсязі ВДВ не мали високих темпів зростання. Високі темпи зростання не забезпечують ВЕД вагомий внесок у ВДВ;
- інвестиції в основний капітал за ВЕД України у 2001 – 2012 рр. збільшились у 9,02 раза. Для більшості ВЕД України характерне зростання інвестицій в основний капітал з темпами понад 120,0 %. При цьому, діапазон зміни темпів зростання Іок був значним. Навіть під кінець періоду дослідження зростання Іок за ВЕД України не характеризується усталеністю та однорідністю;
- надмірна волатильність та циклічність глобальної економіки спричинила схильність національних економік до кризових явищ та розбалансування. Макропруденційне регулювання інвестиційної діяльності сприяє подоланню дисбалансів на мікро- та макрорівнях, запобігає системним шокам та забезпечує раціональне та ефективне розміщення та використання ресурсів.

Отже, виявлені тенденції є наслідками незбалансованої те неузгодженої інвестиційної політики як на державному, так і на галузевому рівнях. У сучасних умовах розвитку національної економіки від правильності дій та ефективності використання інвестиційних інструментів державними та місцевими органами влади залежить подальший збалансований та пропорційний економічний розвиток України. Для суттєвих змін у напрямі залучення інвестицій, активізації інвестиційної діяльності та підвищення дієздатності механізмів забезпечення сприятливого інвестиційного середовища необхідно трансформувати чинну парадигму державного регулювання фінансового сектору України в напрямі макропруденційного нагляду, удосконалити нормативно-правову базу, а також використовувати нові та ефективні інструменти впливу і формувати підґрунтя для збереження та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, що буде здійснено у подальших дослідженнях.

Список літератури

1. *Белінська, Я. В. Структурні суперечності монетарної сфери та напрями посилення стабілізаційно-стимулюючого впливу грошово-кредитних механізмів: аналітична записка [Електронний ресурс] / Я. В. Белінська. – Режим доступа: http://www.niss.gov.ua/articles/1441/ – Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України.*
2. *Геєць, В. М. Нестабільність та економічне зростання [Текст] / В. М. Геєць. – К. : ІЕП НАН України, 2000. – 344 с.*

3. *Дергачова, В. Моніторинг національного розвитку як фактор економічної безпеки держави [Текст] / В. Дергачова, М. Савельєв // Економіка України. – 2010. – №1 . – С. 19 – 28.*
4. *Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку [Текст] / За ред. В. М. Гейця. – К. : Інститут економічного прогнозування НАНУ; Фенікс, 2003. – 1008 с.*
5. *Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави [Текст] : нац. доп. / О. І. Амоша, Є. І. Андрос, Ю. М. Бажал [та ін.] ; за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]; НАН України, Секція суспіл. і гуманіт. наук. – К. : НБУВ, 2009. – 687 с.*
6. *Статистичний щорічник України за 2001 рік [Текст] / Державний комітет статистики України; Відп. за вип. В. А. Головко. – К. : Техніка, 2002. – 509 с.*
7. *Статистичний щорічник України за 2005 рік [Текст] / Державний комітет статистики України; За ред. О. Г. Осауленка. – К. : Видавництво «Консультант», 2006. – 570 с.*
8. *Статистичний щорічник України за 2010 рік [Текст] / Державна служба статистики України; За ред. О. Г. Осауленка. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2011. – 560 с.*
9. *Статистичний щорічник України за 2012 рік [Текст] / Державна служба статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2013. – 552 с.*
10. *Формування моделі економічного розвитку України у післякризовому світі [Текст] / за ред. Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2013. – 65 с.*
11. *Чухно, А. А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання [Текст] / А. А. Чухно // Економіка України. – 2010. – № 1. – С. 4-18.*

References

1. *Belinska, Y. (2014). Structural contradictions monetary and directions gain stabilization-stimulating effects of monetary mechanisms. NISS.gov.ua. Retrieved November 24, 2014, from http://www.niss.gov.ua/articles/1441/.*
2. *Heyets, V. M. (2000). Instability and Economic Growth. Kiyiv: IEF National Academy of Sciences of Ukraine.*
3. *Derhachova, B., Saveliev, M. (2010). Monitoring of national development as the factor of economic security. Economy of Ukraine, 1, 19-28.*
4. *Heyets, V. M. (2003). Economy of Ukraine: strategy and long-term development policy. Kiyiv: Institute of Economic Forecasting NASU; Phoenix.*
5. *Amosha O. I. (2009). The socio-economic situation in Ukraine: implications for people and the state. Kiyiv: NBUV.*
6. *Statistical Yearbook of Ukraine for 2001. (2002). Kyyiv: Engineering.*
7. *Statistical Yearbook of Ukraine for 2005. (2006). Kyyiv: Consultant.*
8. *Statistical Yearbook of Ukraine for 2010. (2011). Kyyiv: August Trade.*
9. *Statistical Yearbook of Ukraine for 2012. (2013). Kyyiv: August Trade.*
10. *Zhalilo, Ya. A. (2013) Formation model of economic development in the post-crisis world Ukraine. Kiyiv: NISS.*
11. *Chukhno, A. A. (2010). The current financial crisis: nature, ways and means to overcome. Economy of Ukraine, 1, 4-18.*

Стаття надійшла до редакції 29.11.2014 р.

УДК 005.95/.96:159.9(02)

Олександр Миколайович СКІБІЦЬКИЙ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств,
Національний авіаційний університет
E-mail: skibo@ukr.net

РОЗГЛЯД ОКРЕМИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ ПОТЕНЦІАЛОМ

Скібіцький, О. М. Розгляд окремих теоретичних питань управління людським потенціалом [Текст] / Олександр Миколайович Скібіцький // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 71-79. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. *В умовах конкуренції, у т. ч. й на ринку праці (значне скорочення працівників, вимушені звільнення, банкрутство підприємств), кваліфікаційний рівень працівників має постійно зростати. Висока кваліфікація стає найважливішим знаряддям у конкурентній боротьбі як самих підприємств, так і фахівців на ринку праці.*

У подібній ситуації персонал, який відчуває на собі вплив змін і є відповідальним за прийняття рішень, повинен продемонструвати здатність управляти невизначеністю – визначальною рисою часу, в якому ми живемо. Наразі в більшості вітчизняних підприємств у працівників відсутня фундаментальна мотивація, і саме це обумовлює необхідність опрацювання стратегії управління персоналом і розвитку людського потенціалу.

Збереження старих технологій індустріального типу при високій інтенсивності праці призводить до багатопланових негативних наслідків з погляду розвитку людини. Несприятливі умови й режими праці негативно впливають на працездатність, сприяють прискореному фізичному зношуванню людського капіталу. Унаслідок цього знижується мотивація до праці, росте частка працівників, які не прагнуть до стабільності трудових відносин (міцним зв'язкам з підприємством), а виходить, не орієнтовані на професійний розвиток.

У цих умовах система підготовки, перепідготовки й профорієнтації кадрів повинна стати важливим блоком інфраструктури ринку праці, який реалізує функції формування конкурентоспроможності працівників при переході до ринку, підтримки якісної збалансованості попиту та пропозиції робочої сили і, в остаточному підсумку, – сприяють ефективній реалізації активної політики зайнятості

Результати. *Уточнено визначення ключових термінів теорії людського потенціалу, розглянуто його основні складові і напрямки розвитку та вдосконалення системи управління ним.*

Визначено об'єктивну необхідність подальшого розвитку теоретичних та методико-прикладних засад формування ефективних систем управління людським потенціалом підприємств.

Здійснення інноваційних та структурних змін у підприємстві передбачає не лише вибір певної форми реорганізації (перетворення організаційно-правової форми або трансформації організаційної структури), але й, як стрижневих елементів цього процесу, – реформування відносин власності, модернізацію техніко-технологічної бази підприємства, формування складного мотиваційного механізму забезпечення продуктивної зайнятості персоналу.

Ключові слова*: потенціал; людський потенціал; інтелектуальний потенціал; психофізіологічний потенціал; трудовий потенціал; кадровий потенціал; людський капітал; трудові ресурси; персонал; менеджмент персоналу.*

© Олександр Миколайович Скібіцький, 2014

Oleksandr Mykolayovych SKIBITSKYI

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Foreign Economic Activity Management of Enterprises,
National Aviation University
E-mail: skibo@ukr.net

CONSIDERATION OF SOME THEORETICAL QUESTIONS OF HUMAN POTENTIAL

Abstract

In a competitive environment, including the labor market (significant layoffs, forced dismissal, bankruptcy), qualification of employees should be constantly growing. High qualification becomes an important tool in the competition of both the companies and professionals in the labor market.

In this situation, the staff that is affected by changes and is responsible for decision-making must demonstrate the ability to manage uncertainty – the hallmark of the times we live in. At present, workers of most domestic enterprises lack fundamental motivation and this necessitates the study of human resource strategies and human development.

Saving old technology industrial type with high labor intensity leads to multifaceted negative consequences in terms of human development. Adverse conditions and modes of work negatively affect the performance, facilitate rapid physical deterioration of human capital. As a result, motivation to work reduces, share of workers who do not seek stability of employment (strong links with a company) increases, and thus they are not focused on professional development.

In these conditions, system of training, retraining and career counseling of personnel should be an important infrastructure unit of labor market that realizes the functions of forming workers competitiveness in transition to a market economy, promoting good balance in demand and supply of labor and, finally, – contributes to the effective realization of active employment policy

Clarification of the Definition of key terms of the theory of human development are clarified, its basic components and areas of development and improvement of potential management are considered.

It has been defined the objective need for further development of theoretical and methodological grounds, applied principles of formation of effective systems of human potential business.

Innovation and structural changes in the company provide not only a choice of some form of reorganization (transformation of legal form or transformation of the organizational structure), but as a pivotal elements of this process – reforming of property relations, modernization of technical-technological base of an enterprise, forming complex of motivational mechanism to ensure productive employment of staff.

Keywords: *potential; human potential; intellectual potential; psychophysiological potential; labor potential; human resources potential; human capital; human resources; personnel; HR management.*

JEL classification: I25, J24, O15

Вступ

В Україні, як і в усьому світі, підвищується значущість людського капіталу як реалізованого людського потенціалу. Висококваліфіковані, грамотно підібрані кадри стали головною конкурентною перевагою для будь-якої сфери бізнесу, тому зростає значення пошуку й добору персоналу. Причому, на відміну від інших видів ресурсів, персонал згодом не втрачає, а, навпаки, здобуває додаткову цінність.

Наразі, у період поглиблення проблем в області навчання, передачі знань і підвищення кваліфікації, особливої гостроти набула проблема розвитку персоналу. Цей напрямок містить у собі етапи розвитку, який складається з його підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації і кар'єрного просування.

Тиск обставин, які підштовхують компанії до змін сьогодні, поступово змістився в бік зовнішніх факторів, і, як наслідок, – менеджмент організацій став втрачати контроль над змінами, що відбуваються. У такій ситуації персонал, який відчуває на собі вплив змін і є відповідальним за прийняття рішень, повинен продемонструвати здатність управляти невизначеністю – визначальною рисою часу, в якому ми живемо. Наразі в більшості вітчизняних підприємств у працівників відсутня фундаментальна мотивація, і саме це обумовлює необхідність опрацювання стратегії управління персоналом і використання людського потенціалу.

В умовах конкуренції, в т. ч. й на ринку праці (значне скорочення працівників, вимушені звільнення, банкрутство підприємств), кваліфікаційний рівень працівників має постійно зростати. Висока кваліфікація стає найважливішим знаряддям у конкурентній боротьбі як самих підприємств, так і фахівців на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми управління людським потенціалом і його кадрове забезпечення досліджувалися в працях таких іноземних фахівців, як: І. Ансофф, М. Армстронг, Г. Гант, Г. Дреслер, П. Друкер, Г. Емерсон, Р. Лайкерт, Е. Лоулер, Р. Марр, М. Маслоу, Е. Мейо, М. Мескон, Л. Мізес, Л. Портер, Д. Сульє, Ф. Тейлор, А. Файоль, М. Фоллет, Г. Форд, Г. Шмідт, Й. Шумпетер. Процес формування й розвитку теорії людського потенціалу і капіталу також пов'язаний з іменами таких вчених, як: Г. Беккер, У. Боуен, Дж. Мінцер, Т. Шульц.

Окремі теоретичні проблеми управління людським потенціалом досліджували: К. Брюстер (C. Brewster) , Е. Брайан (E. Brian), Ф. Бурнуа (F. Bournois), Г. Флассбек (H. Flassbeck), Б. Кауфман (B. Kaufman), Ф. Махлуп (F. Machlup), А. Марк (A. Mark), К. Рей (C. Ray).

Теоретичні аспекти актуальних проблем управління людським потенціалом знайшли відображення в працях таких вітчизняних і російських вчених, як: В. Адамчук, В. Антонюк, О. Амоша, І. Бажан, С. І. Бандур, Т. Білорус, Д. Богиня, В. Василенко, В. С. Васильченко, . О. Віханський, А. Градов, А. М. Гриненко, В. Гриньова, О. Грішнова, Б. Данилішин, М. Долішній, І. Джаін, Л. П. Керб, М. Кизим, М. Ким, А. Колот, В. Костів, А. Криклій, О. Кузьмін, Е. Лібанова, О. Левченко, В. Лич, Г. Назарова, М. Ніколайчук, О. Новікова, Л. Ноджак, А. Панкратов, С. Пирожков, В. Пономаренко, В. Приймак, О. Ромашов, В. Савченко, А. І. Соболєв, Р. Фатхутдінов, М. Чумаченко, Л. Шамільова, Н. Шаталова, Л. Шаульська, С. Шекшня, О. Ястремська. Проте концептуальні підходи до управління людським потенціалом як системи вимагають подальшого дослідження.

Мета статті

Метою статті є аналіз теоретичних питань управління людським потенціалом, розгляд і визначення впливу кадрової політики, освітнього рівня персоналу, лідерства на стратегію управління людським потенціалом організації загалом і необхідними змінами зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження

Перші наукові міркування про працю були висловлені грецьким філософом Арістотелем (384-322 рр. до н. е.), який на основі праці позначив проблему зіставності товарів. Основоположниками науки про працю є Вільям Петті (1623-1687) і Пьер Буагільбер (1646-1714).

Розвиток науки про працю проходив у такій послідовності:

- У. Петті (1623-1687). Основоположник класичної політекономії. «Праця є батько й активний принцип багатства, а земля його мати»;
- Ф. Кене (1694-1774). Основоположник школи фізіократів. Джерелами чистого продукту є земля й прикладена до неї праця;
- А. Сміт (1723-1790). Становлення політичної економії як науки, розвиток концепції економічного лібералізму. Автор трьох концепцій вартості;
- Д. Рікардо (1772-1823). Прихильник однофакторної оцінки вартості товарів. Вартість товару залежить від кількості праці, необхідної для його виробництва;
- К. Маркс (1818-1883). У завершеному вигляді сформулював трудову теорію вартості;
- Д. Кларк (1847-1938). Теорія граничної корисності;
- Й. Шумпетер (1883-1950). Обґрунтував функцію виробництва – підприємництво;
- Д. М. Кейнс (1883-1946). Теорія державного регулювання ринкової економіки.

Класики політичної економії визначили основний понятійний апарат теорії мотивації й стимулювання особистості до праці через потреби в благах. Власне, визначення науки «Політична економія» говорить про те, що праця втілює в собі мотиви й стимули людей до праці з огляду на завдання і цілі розвитку суспільства. Хоча стимул і не тотожний мотиву, проте в низці випадків може перетворюватися в мотив.

Ф. Тейлор звернув увагу на людський потенціал у процесі виробництва й довів його значущість. Він поклав початок численним експериментам з дослідження ролі людини у виробництві, науковій організації праці.

У сучасній науковій літературі також з’явилися роботи, в яких зроблено спробу дати визначення трудового потенціалу, виявити ознаки, які характеризують його в якості економічної категорії, зв’язати з іншими категоріями. Вивчення найбільш значущих робіт останніх років дозволяє зробити висновок, що більшість дослідників визначає трудовий потенціал як «ресурси праці, якими володіє суспільство» або як «виражені у фізичних особах або в робочому часі потенційні запаси живої праці, якими володіє суспільство на визначений момент часу», тобто – трудові ресурси представлені в поєднанні їх кількісних та якісних характеристик.

Дослідження людської праці не є монополією якоїсь однієї науки, і тому працю як загальну умову розвитку суспільства важко адекватно втілити у змісті одного поняття, і цим зумовлено появу численних визначень праці. Не заглиблюючись у розгляд можливих формулювань одного загального визначення праці, наведемо розгорнене, описове, яке дають сучасні українські економісти Д. Богиня і О.

Грішнова: «праця – свідома цілеспрямована створююча діяльність, прикладання людиною розумових та фізичних зусиль для одержання корисного результату у задоволенні своїх матеріальних та духовних потреб; процес перетворення ресурсів природи у цінності і блага, що здійснюється і керується людиною під дією як зовнішніх стимулів (економічних та адміністративних), так і внутрішніх спонукань; як вияв людської особистості» [5, с. 14].

Наразі необхідно визначити поняття «робоча сила», «трудові ресурси», «кадри», «персонал», «людські ресурси». В принципі ці поняття визначають той самий об'єкт. Використання різних найменувань визначається тим аспектом сприйняття, тією точкою зору на об'єкт, які мали дослідники цієї проблематики. Одні автори й школи використовують термін «персонал», практики в області управління у своїй більшості використовують поняття «людські ресурси» (HR).

У нашій роботі використовується поняття «людські ресурси» або «human resourse» (далі HR) як більш широке. Крім того, це відображає ставлення до людей як до основного надбання будь-якої організації. Необхідно також уточнити позицію деяких авторів щодо термінів «управління» й «управління HR». Однією із засад нашої роботи є неподільність цих понять: управління HR є основною частиною, яка визначає управління загалом. Наразі ці поняття мають істотні відмінності, обумовлені зведенням поняття «управління HR» до переліку функціональних завдань служби управління персоналом. У результаті подібного звуження виникають складності щодо інтеграції роботи в області управління HR у стратегічне управління організацією, з пов'язуванням витрат на HR з економічною ефективністю організації.

Причиною використання різних понять може виступати й характер діяльності по управлінню персоналом. Стратегічний аспект цієї діяльності більше пов'язаний з поняттям людських ресурсів. У межах цього аспекту здійснюється планування людських ресурсів, розвиток індивідуальних здатностей і підвищення кваліфікації, планування витрат на персонал, тобто вирішення глобальних, довгочасних, принципово нових завдань.

Отже, персонал – це весь особовий склад підприємства, установи, організації або частина цього складу, який представляє собою групу по професійним чи іншим ознакам. Він також містить усіх найманих працівників, а також працюючих власників і співвласників [8].

Оперативна діяльність, вирішення повсякденних проблем, які вимагають адміністративного втручання, має більший зв'язок з терміном «управління персоналом». Це добір і розміщення кадрів, управління трудовою мотивацією, контроль над станом техніки безпеки.

Слово «кадри», яке використовується стосовно працюючого персоналу підприємств і організацій, належить до розряду неологізмів. У XIX та на початку XX століття іменника «кадри» просто не існувало. У словниках зустрічався запозичений із західноєвропейських мов прикметник «кадровий», який використовувався тільки у сполученні зі словами «солдат» чи «офіцер» і означав військовослужбовців, які у мирний час знаходилися у боєздатних армійських підрозділах.

Розширення значення цього слова здійснив Л. Троцький під час створення «трудових армій». Тоді поняття «кадровий» стало поширюватися на робочих та інженерів і означало постійно працюючий персонал. Робітники, які працювали тимчасово або поденно, кадровими не вважалися. Поступово постійна зайнятість збільшувалася, а ідея трудармій втратила свою актуальність. Проте мілітаризоване слово залишилося і стало означати постійний персонал підприємств.

Цей неологізм міцно вкоренився у мові і став означати цілу сферу діяльності в організаціях – «кадрова політика», дав назву групі професій – «кадровики», нарешті, функціональній службі – «відділ кадрів». Натомість, за цим поняттям закріпився і більш складний зміст. Так кадрова політика – це не проста політика управління персоналом, а радянська, тобто здійснювана в умовах організацій і підприємств, які працювали в централізованій економіці. Не випадково зараз зустрічаються фрази типу: «пора переходити від традиційної кадрової політики до управління персоналом». Хоча можна ставитися до цього простіше і сприймати слово «кадри» як аналог слову «персонал».

В умовах зростаючого дефіциту кваліфікованого персоналу компанії витрачають значні суми для переманювання кращих фахівців і менеджерів з інших компаній, від конкурентів. Часто цей дуже дорогий фахівець, досить успішний на колишньому місці роботи, виявляється марним у новій компанії. Причина – інший мікроклімат, інша корпоративна культура.

Треба розрізняти поняття: людський потенціал (інтелектуальний та психофізіологічний), трудові ресурси, трудовий потенціал, кадровий потенціал, персонал, менеджмент персоналу.

Збереження старих технологій індустріального типу при високій інтенсивності праці призводить до багатопланових негативних наслідків з погляду розвитку людини. Несприятливі умови й режими праці негативно впливають на працездатність, сприяють прискореному фізичному зношуванню людського капіталу. Унаслідок цього знижується мотивація до праці, росте частка працівників, які не прагнуть до стабільності трудових відносин (міцних зв'язків із підприємством), а виходить, не орієнтовані на професійний розвиток [3, с. 8].

І нарешті, відставання технологічної бази веде до деградації професійних навичок, перешкоджає природному нагромадженню й відновленню людського капіталу, унеможливлює підвищення професіоналізму працівників, а отже, й їхньої участі в майбутній модернізації з її новими вимогами до якості робочої сили.

Відновлення кадрової політики, формування нової концепції управління персоналом на підприємствах в умовах ринкової економіки є істотними резервами конкурентоспроможності й необхідними факторами ефективного розвитку підприємства.

Таким чином, система підготовки, перепідготовки й профорієнтації кадрів повинна стати важливим блоком інфраструктури ринку праці, що реалізують функції формування конкурентоспроможності працівників при переході до ринку, підтримки якісної збалансованості попиту та пропозиції робочої чинності й, в остаточному підсумку, які сприяють ефективної реалізації активної політики зайнятості [6].

Природно, що постійне виробниче навчання вимагає певних інвестицій у людський капітал. Наразі фірми все більше коштів витрачають на підвищення кваліфікації та перепідготовку своїх працівників. Отже, сучасна модернізація стимулювала вкладення коштів у «якість» працівників як «нематеріального» активу, перетворюючи сьогодні їхній розвиток в «інтелектуальну, творчу революцію» у виробництві [2].

Отже, формування конкурентоздатного ресурсного потенціалу України обумовлене якістю вищої освіти, підготовкою сучасних фахівців, конкурентоспроможність яких у сучасних умовах визначається високою адаптивністю до непередбаченої соціально-політичної обстановки, креативністю й здатністю до нестандартних розв'язків завдань, наявністю в особистості знань, умінь і мотивів, які дозволяють залучатися в різноманітні види професійної діяльності, досягати максимального ефекту, а також готовністю до постійного самовдосконалення [5, с. 38].

Виявлення потенціалу особистості, управління конкурентоздатністю освітніх установ вимагає вирішення таких питань, як якість персоналу й програм, рівень підготовки студентів, інфраструктури й навчального середовища [1].

Таким чином, людський капітал посідає провідне місце серед конкурентних переваг підприємства, а отже, аналіз і оцінка персоналу є найважливішою умовою успішного лідерства будь-якої організації. Без інвестицій у персонал забезпечення конкурентних переваг неможливо.

Таким чином, вимір ефективності діяльності співробітників компанії важливий для втримання конкурентної позиції на ринку. Проте слід урахувати, що універсального підходу до визначення вартості людського капіталу комерційних підприємств наразі не існує.

Крім того, людський потенціал посідає головне місце в інноваційному управлінні підприємством. Будь-які інновації (технічні, технологічні, фінансові, управлінські, маркетингові) викликають зміни і відповідний спротив персоналу підприємств. В умовах стрімкої трансформації як вітчизняної, так і світової економіки постає проблема ефективного управління змінами – складного процесу, який будується на таких принципах:

- принцип програмно-цільового управління,
- системності управління,
- цілісності,
- правової визначеності,
- економічності,
- мотиваційного забезпечення,
- плановості дій,
- принцип логічної основи та зворотного зв'язку [7].

Зазначені принципи зумовлюють необхідність формування концепції управління стратегічними змінами щодо інноваційного розвитку підприємства, заснованої на системному підході. Хоча існує точка зору, що управляти змінами неможливо, проте це не так, – зміни можливо передбачити, випередити, а це й є управління змінами.

Особливе місце при впровадженні різних змін, які відбуваються в організаціях, займає керівник, який посідає певну посаду й має владу. Використовуючи її, керівник впливає на підлеглих, аби вони найбільше успішно виконували свою роботу. Для цього керівник повинен бути лідером [4].

Як відомо, лідерство – це здатність людини впливати на окремі особистості й групи працівників, спрямовуючи їх зусилля на досягнення цілей підприємства. Влада – це можливість впливати на поведінку інших. Вона – необхідна умова успішної діяльності підприємства.

Вплив і влада в рівних частинах залежать від особистостей, які підпорядковані цьому впливу, а також від ситуації й здатностей менеджерів-керівників. Звичайно керівник має владу над підлеглим тому, що останній залежить від нього в таких питаннях, як підвищення заробітної плати, одержання завдання, просування по службі тощо. Але й підлеглі мають владу над керівником.

Організаційні зміни розглядаються сьогодні як спосіб упровадження сучасних методів і стилю менеджменту. Стиль роботи керівника – це сукупність методів, прийомів і дій, які використовуються ним

у процесі управління, а також характер його поведінки при вирішенні конкретних виробничих ситуацій [9].

Процеси змін в організаціях належать до стратегічних питань функціонування. Не слід забувати, що питання стратегічного планування змін у першу чергу повинні бути спрямовані на виявлення критично важливих потреб зацікавлених сторін і загроз із боку навколишнього середовища, здатних перешкодити досягненню успіху.

Стратегічні плани організації повинні базуватися на аналізі корпоративних цінностей і ресурсів, потреб і можливостей, компетентності персоналу й системі поглядів, що відповідають обраним цілям. Плани перебудови робочих операцій і процесів слід спрямувати на реалізацію програми змін, забезпечивши участь всього персоналу, який зачіпається ними. Менеджери, які готові прийняти на себе обов'язки по керівництву змінами, повинні мати досвід інтеграції менеджменту в бізнес-плани.

Слід зазначити, що будь-які зміни вимагають навчання персоналу. Тому керівництво організації повинне вживати заходи з вивчення на кожному рівні саме тих питань, які потрібні для планованих змін. Ефективний менеджмент змін припускає, що виконавці мають глибокі знання про впроваджувану систему, а також володіють навичками методології управління проектами змін [7].

Основні фактори, які визначають необхідність внесення змін до діяльності організацій – економічні, політичні, технологічні і соціальні – наразі є зовнішніми стосовно організації, у той час як у попередні десятиліття джерела змін перебували всередині організації. Її співробітники, як керівники, так і службовці, знаходили можливості для вдосконалювання роботи й були впевнені в тому, що контролюють ситуацію. Пріоритетним завданням змін було розширення або збагачення вже наявних в організації цінностей.

Під час організаційних перетворень дуже часто виникає питання про опір персоналу змінам усталених певних порядків. У перехідний період персоналу часто доводиться відмовлятися від старих прийомів і методів роботи й здобувати нові навички. Цьому періоду властиві: невизначеність, хвилювання, недовіра, напруженість, конфлікти, невдоволення тощо, що супроводжуються зниженням ефективності роботи на всіх рівнях.

Наприклад, опитування менеджерів 210 північноамериканських компаній показало, що тільки чверть опитаних оцінили свій досвід упровадження змін як вдалий. Свої розчарування вони схильні пояснювати опором інноваціям. Тому перед керівництвом організації постає завдання заздалегідь передбачити заходи, спрямовані на адаптацію працівників і керівників нижчої ланки до майбутніх перетворень [9].

Адаптацію до змін часто вважають винятково індивідуальним процесом, що є оманою. Насправді будь-які зміни в організації відбуваються на трьох щільно взаємопов’язаних і взаємозалежних рівнях: індивідуальному, колективному й організаційному. Будь-які порушення в одному з них неминуче впливають на два інших, і ця взаємозалежність ускладнює завдання здійснення змін.

Існує базовий принцип, якого повинні дотримуватися всі, хто проводить інновації: необхідний прямий діалог з тими, кого ці зміни обходять. Упровадження інновацій відбувається набагато успішніше, якщо вищі керівники організації безпосередньо беруть участь у їх просуванні [10].

У перехідний період організація стає більш уразливою, страждають якість продукції, ресурси й внутрішня динаміка. Для подолання ризиків, які виникають при небажаних наслідках впровадження інновацій, керівництво організації повинне знаходити засоби управління, зорієнтовані на зниження стомлюваності співробітників, усунення джерел їх тривоги [12].

У контексті безлічі супутніх діяльності організації факторів і виникнення невизначеності в навколишніх умовах деякі керівники схильні перебільшувати складності в діяльності своєї організації, нерідко впадаючи при цьому в агресивність.

Стикаючись з мінливою дійсністю й труднощами досягнення оптимальних умов роботи, деякі організації регулярно здійснюють структурні зміни. Як правило, структурна реорганізація й зміна режимів роботи відбуваються незалежно одне від одного у відповідь на нові обставини, які виникають зненацька. Через це рідко вдається забезпечити повну погодженість проведених змін і досягти стабільності в роботі персоналу [12].

Безумовно, організації повинні шукати вихід зі складної дійсності, реагуючи на виникаючі проблеми. Однак керівництво не повинне занадто легко зважуватися на реорганізацію. За відсутності ретельного аналізу внутрішніх і зовнішніх впливів, які загрожують добробуту організації, а також відповідних заходів, можливі непродумані дії, які породжують хаос та призводять до парадоксів і катастроф (криз).

Існують керівники з чудовою академічною освітою, однак мають при цьому обмежений досвід прийняття рішень. Такі люди схильні переоцінювати здатність організації витримувати потік змін і, навпаки, недооцінюють витрати часу й зусиль на здійснення ініційованих ними ж численних проектів, що лягають додатковим тягарем на персонал.

Не слід забувати, що організаційні зміни розглядають як перехід від стану «проблеми» до стану прийняття рішення (щодо «можливості поліпшення»). Успіх перетворень припускає прояв ініціативи у відповідь на мінливу ситуацію, що вимагає від лідера відповідних дій. Гарні результати дає груповий

підхід, при цьому вище керівництво організації повинне бути в курсі майбутніх змін, щоб забезпечити їх підтримку. Можливі випадки, коли зміни вимагають невідкладних дій у межах попередньо спланованих поточних заходів або наявних зведень правил. Керівництву або співробітникам компанії для менеджменту змін доведеться вдатися до моделі, яка передбачає планування й виконання дій протягом короткого проміжку часу.

Разом із підготовленими компетентними співробітниками слід ідентифікувати ризики й визначити їхню пріоритетність. Ці дії можуть мати характер проектів з аналізу потенційних ризиків в області довкілля, здоров'я й безпеки, якості або фінансів.

Слід оцінити, чи будуть проведені зміни задовольняти відповідні вимоги, стандарти, кодекси, належну практику, корпоративні вимоги і вимоги організації. Внесення деяких перетворень, наприклад зміна процесів, застосування нового обладнання або хімічних речовин, вимагає, щоб повідомлення про це було надіслано до місцевих органів, які опікуються питаннями охорони праці або довкілля. Крім того, може бути проведена попередня інспекція робочих місць щодо виконання вимог охорони здоров'я і безпеки.

Ключовою ознакою правильного управління змінами є його гнучкість. Менеджмент слід вибудувати відповідно до пріоритетів, визначених у межах процесу оцінки ризиків.

Необхідно чітко розуміти, якими є цілі майбутніх змін і чи підтримують ці зміни положення політики системи менеджменту (наприклад, постійне поліпшення продукції, відповідність законодавству, запобігання забрудненню довкілля, поліпшення показників здоров’я й безпеки, захист прав робітників тощо).

Для управління змінами слід зрозуміти цілі й завдання, розробити необхідні програми, визначити часові фактори й одиниці виміру; слід взяти до уваги, а також виявити потреби в ресурсах. Варто визначити обов'язки й відповідальність персоналу й проінформувати про це всіх співробітників організації. Необхідно ввести порядок затвердження й призначення, який відповідав би рівню ризиків. Розроблювачем документації може бути будь-який співробітник, що розділяє цілі й потреби планованих змін. Слід проводити призначення співробітників за наступними напрямками: оцінка ризиків, аналіз безпеки, співробітництво з повноважними органами й консультування працівників, планування й затвердження змін, перегляд плану змін [11].

У кожній організації повинна бути встановлена власна структура процесів роботи з інноваційного менеджменту. Слід пам'ятати, що спроба займатися менеджментом одночасно в декількох напрямках може викликати децентралізацію інформації й ускладнити ідентифікацію змін, за якими здійснюється менеджмент.

Зміни є частиною роботи з постійного поліпшення чинної в організації системи менеджменту. За своїм напрямком управління організаційними змінами належить до сфери стратегічного планування й вимагає дотримання певних етапів їх проведення. В основі цієї діяльності повинен обов'язково бути лідер, який у змозі втілити й очолити цей трудомісткий процес.

Висновки й перспективи подальших розвідок

Наразі організації вступають у період дієвих перетворень, які характеризуються низкою ознак, серед яких розрив з минулим, фрагментарність, одночасність і повторюваність.

В умовах конкуренції, у т. ч. й на ринку праці (значне скорочення працівників, вимушені звільнення, банкрутство підприємств), кваліфікаційний рівень працівників має постійно зростати. Висока кваліфікація стає найважливішим знаряддям у конкурентній боротьбі як самих підприємств, так і фахівців на ринку праці.

У подібній ситуації персонал, який відчуває на собі вплив змін і є відповідальним за прийняття рішень, повинен продемонструвати здатність управляти невизначеністю – визначальною рисою часу, в якому ми живемо. Наразі в більшості вітчизняних підприємств у працівників відсутня фундаментальна мотивація і саме це обумовлює необхідність опрацювання стратегії управління персоналом і розвитку людського потенціалу.

Збереження старих технологій індустріального типу при високій інтенсивності праці призводить до багатопланових негативних наслідків з погляду розвитку людини. Несприятливі умови й режими праці негативно впливають на працездатність, сприяють прискореному фізичному зношуванню людського капіталу. Внаслідок цього знижується мотивація до праці, росте частка працівників, які не прагнуть до стабільності трудових відносин (міцних зв'язків з підприємством), а отже, не орієнтовані на професійний розвиток.

За цих умов система підготовки, перепідготовки й профорієнтації кадрів повинна стати важливим блоком інфраструктури ринку праці, який реалізує функції формування конкурентоспроможності працівників при переході до ринку, підтримки якісної збалансованості попиту та пропозиції робочої сили і, в остаточному підсумку, – сприяння ефективної реалізації активної політики зайнятості

Треба визначити об'єктивну необхідність подальшого розвитку теоретичних та методико-прикладних засад формування ефективних систем управління людським потенціалом підприємств.

Здійснення інноваційних та структурних змін у підприємстві передбачає не тільки вибір певної форми реорганізації (перетворення організаційно-правової форми або трансформації організаційної структури), але й, як стрижневих елементів цього процесу, – реформування відносин власності, модернізації техніко-технологічної бази підприємства, формування складного мотиваційного механізму забезпечення продуктивної зайнятості персоналу.

Незалежно від обраного підходу до здійснення інновацій – радикальні заходи або покрокові (ітераційні) дії – треба починати з аналізу відповідності ресурсів (насамперед людських), якими володіє організація, і тих умов, у яких вона здійснює свою діяльність і які превалюють на даний момент.

Треба зазначити необхідність опрацювання і конкретного застосування нових ефективних методик управління організаційними змінами в системі менеджменту, спрямованих на комплексний розвиток підприємств як одного з головних засобів підвищення конкурентоспроможності та забезпечення їхньої успішної діяльності.

Вбачаються перспективними дослідження наукових обґрунтувань стратегії прискореного, випереджувального розвитку освіти і науки, виробництва і культури, фізичних, інтелектуальних, моральних, харизматичних та інших якостей особистості, які забезпечать її самоствердження і самореалізацію.

Список літератури

1. *Балабанова, Л. В. Стратегічне управління персоналом підприємства в умовах ринкової економіки [Текст] : монографія / Л. В. Балабанова, О. В. Стельмашенко. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. – 238 с.*
2. *Бандур, С. І. Трудовий потенціал України: проблеми формування, загрози та пріоритети розвитку [Текст] / С. І. Бандур, О. І. Цимбал // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: Сб. науч. тр. – Донецк: ДонНУ, 2008. – Ч II. – С. 456-459.*
3. *Беззубко, Л. В. Трудовий і кадровий потенціали [Текст] : монографія / Л. В. Беззубко, Л. О. Гончарова, Б. І. Беззубко. – Донецьк: Норд-прес, 2008. – 201 с.*
4. *Білорус, Т. В. Стратегічне управління кадровим потенціалом підприємства [Текст] : монографія / Т. В. Білорус. – Ірпінь: Національна академія Державної податкової служби України, 2007. – 174 с.*
5. *Богиня, Д. П. Концептуальні підходи до визначення конкурентоспроможності робочої сили на ринку праці [Текст] / Д. П. Богиня // Україна: аспекти праці. – 1999. – № 6. – С. 38.*
6. *Бондарчук, К. Профорієнтація як складова відтворення людського потенціалу в Україні [Текст] / К. Бондарчук // Україна: аспекти праці. -2007. -№7. – С. 26-29.*
7. *Верхоглядова, В. І. Управління розвитком людських ресурсів [Текст] : монографія / В. І. Верхоглядова, С. Б. Ільївна, Н. А. Іваннікова, О. В. Лавріченко. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2008. – 317 с.*
8. *Грішнова, О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки [Текст] / О. А. Грішнова. – К. : Т-во «Знання», 2001. – 254 с.*
9. *Людський потенціал: механізми збереження та розвитку [Текст] : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. ; НАН України. Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2008. - 468 с.*
10. *Пономаренко, В. С. Визначення інтегрального показника системної ефективності розвитку підприємства [Текст] / В. С. Пономаренко, І. В. Гонтарева // Економіка розвитку. – 2012. – № 1(61). – С. 86–94.*
11. *Сидорко, Н. Л. Роль инвестиций в формировании человеческого капитала (методологический аспект) [Текст] / Н. Л. Сидорко // Бизнес-Навигатор. – М. – 2010. – №2. – С. 11-12.*
12. *Терон, І. В. Трудоресурсний капітал і критерії конкурентоспроможності країни в глобальному економічному просторі [Текст] / І. В. Терон // Наука й економіка: Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. – Хмельницький, 2008. – Випуск 4 (12). – С. 218-223.*

References

1. *Balabanova, L. V. & Stelmashenko, O. V. (2010). Strategichne upravlinnya personalom pidpriemstva v umovah rinkovoyi ekonomiki [Strategic HR of the company in a market economy]. Donetsk: DonNUET.*
2. *Bandur, S. I. & Tsimbal, O. I. (2008). Trudoviy potentsial Ukrayini: problemi formuvannya, zagrozi ta prioriteti rozvitku [The employment potential of Ukraine: problems of formation, development priorities and threats], II, 456-459. Problemyi razvitiya vneshneekonomicheskih svyazey i privlecheniya inostrannyih investitsiy: regionalnyiy aspekt: Sb. nauch. tr. Donetsk: DonNU.*
3. *Bezzubko, L. V., Goncharova, L. O. & Bezzubko, B. I. (2008). Trudoviy i kadroviy potentsiali [Labor and staff]. Donetsk: Nord-pres.*
4. *Bilorus, T. V. (2007). Strategichne upravlinnya kadrovim potentsialom pidpriemstva [Strategic human resources management company]. Irpin: Natsionalna akademiya Derzhavnoyi podatkovoyi sluzhbi Ukrayini.*

5. *Bogynya, D. P. (1999). Kontseptualny pydhodi do viznachennya konkurentospromozhnosti robochoyi sili na rinku pratsy [Conceptual approaches to determining the competitiveness of labor in the labor market]. Ukrayina: aspekti pratsi, 6, 38.*
6. *Bondarchuk, K. (2007). Proforientatsiya yak skladova vidtvorennya lyudskogo potentsialu v Ukrayini [Career guidance as part reproduction of the human potential in Ukraine]. Ukrayina: aspekti pratsi, 7, 26-29.*
7. *Verhoglyadova, V. I., Ilyivna S. B., Ivannikova, N. A., Lavrichenko, O. V. (2008). Upravlinnya rozvitkom lyudskih resursiv [Management of Human Resources]. Dnipropetrovsk: Nauka i osvita.*
8. *Grishnova, O. A. (2001). Lyudskiy kapital: formuvannya v sistemi osviti i profesiynoyi pidgotovki [Human capital: the formation of a system of education and training]. Kyiv : Znannya.*
9. *Novikova, O. F., Amosha, O. I., Antonyuk, V. P. (2008). Lyudskiy potentsial: mehanizmi zberezhennya ta rozvitku [Human Potential: mechanisms of conservation and development]. Donetsk.*
10. *Ponomarenko, V. S. & Gontareva, I. V. (2012). Viznachennya integralnogo pokaznika sistemnoyi efektivnosti rozvitku pidpriemstva [Definition integral index system efficiency of enterprise development]. Ekonomika rozvitku, 1(61), 86-94.*
11. *Sidorko, N. L. (2010). Rol investitsiy v formirovanii chelovecheskogo kapitala (metodologicheskiy aspekt) [The role of investment in capital human formation (methodological aspect)]. Biznes-Navigator, 2, 11-12.*
12. *Teron, I. V. (2008). Trudoresursniy kapital i kriteriyyi konkurentospromozhnosti krayini v globalnomu ekonomichnomu prostori [Capital of labor and resource criteria for the country's competitiveness in the global economic environment]. Nauka i ekonomika, 4 (12), 218-223.*

Стаття надійшла до редакції 03.12.2014 р.

УДК 658.5

Микола Валерійович СУБОТА

головний спеціаліст відділу молоді та спорту,
Лисянська райдержадміністрація Черкаської області
jasmine75@ukr.net

ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ГАЛУЗІ

Субота, М. В. Зовнішні чинники розвитку підприємств олійно-жирової галузі [Текст] / Микола Валерійович Субота // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 80-87. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У публікації узагальнено основні тенденції розвитку олійно-жирової галузі, які склалися під впливом факторів зовнішнього середовища. Стрімкий розвиток галузі протягом останніх десятиріч зумовлений впливом чинників, які характеризують глобальні зміни в споживанні продукції харчування. Досліджено динаміку зміни чисельності населення світу, яке формує основного суб'єкта на ринку споживачів олії.

Доведено, що зростання кількості населення призвело до зростання потенціалу виробництва олії в Україні та перетворення її в основного постачальника олії на світовий ринок.

Позиції лідера України на світовому ринку активізували процеси в аграрному секторі економіки країни та змінили структуру виробництва сільськогосподарських культур у напрямі зростання площ посівів насіння соняшнику. Розвиток селекційної справи відбувався в напрямі виведення високоврожайних сортів їх насіння та поширення посівів у північні райони України. Все це сприяло зростанню сировинної бази для олійно-жирових підприємств на фоні низки негативних наслідків для якості земельних ресурсів України.

Така ситуація призвела до зростання потужностей олійно-жирової галузі та подальшого зростання дефіциту сировини для завантаження потужностей, що спровокувало процес зростання ціни на насіння соняшнику та вищу рентабельність реалізації насіння порівняно з реалізацією олії. Виникнення диспропорції в ланцюзі «виробник-переробник» може мати низку негативних наслідків для економіки галузі та економіки країни. Одним із способів розв'язання диспропорцій є координація закупівельної політики виробників олії як членів асоціації «Укроліяпром», так і тих, хто не є її членами. Договірна співпраця як між усіма виробниками олії, так і з виробниками насіння соняшнику дозволить підтримати збалансовані норми рентабельності всіх учасників технологічного ланцюга «виробник соняшнику-виробник олії», забезпечивши тим самим економічну ефективність сільськогосподарського виробництва, харчової промисловості та сприяючи збільшення надходження податків до державного бюджету.

Ключові слова: *підприємство; олійно-жирова галузь; експорт; ціна; чинники; рентабельність.*

Mykola Valeriyovych SUBOTA

Main Specialist,
Department of Youth and Sports,
Lysyansk State Administration
E-mail: jasmine75@ukr.net

EXTERNAL FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF OIL AND FAT REFINING ENTERPRISES

Abstract

This article summarizes the main trends in oil and fat industry, that have been formed under the influence of environmental factors. The rapid development of the industry over the past decades is caused by the influence of factors that characterize the global changes in the consumption of food. The dynamics of demographic changes in the world, which forms the main subject on the consumer market oil, is investigated.

It is proved that the population growth has led to an increase in potential of oil production in Ukraine and its turning into the main supplier of oil to the world market.

Leading positions of Ukraine on the world market have intensified processes in the agricultural sector and changed the structure of agricultural crops towards growth of sunflower acreage. The development of selection has led to withdrawal of high-yielding varieties of seeds and spread of crops in northern regions of Ukraine. All these facts

© Микола Валерійович Субота, 2014

have contributed to the growth of the resource base for oil and fat enterprises notwithstanding a number of negative effects on the quality of Land Resources of Ukraine.

This situation has led to an increase in capacity of oil and fat industry and to further decrease of raw materials for capacity load, which, in turn, has led to the sunflower seeds price growth and a higher profit margin for sunflower seeds in comparison with sunflower oil. Imbalances in the "producer-processor" chain can have a number of negative consequences for the industry and the economy in whole. One way to resolve imbalances is to coordinate procurement policies of oil producers-members of "Ukroliyaprom" association and those producers who are beyond the association. Cooperation between both oil producers and sunflower seeds producers will maintain rates of return of all participants of the production chain in balance, thus ensuring economic efficiency of agricultural production, food industry and contribution to an increase in tax revenues in the state budget.

Keywords: *enterprise; oil and fat industry; export; price factors; profitability.*

JEL classification: P420

Вступ

Олійно-жирова галузь промисловості України протягом останніх десятиріч демонструє значні темпи свого зростання, проявами чого є щорічне зростання чистого доходу галузі в середньому на 10-30 млрд грн, щорічне зростання обсягів переробки насіння соняшнику на 3 млн т, модернізація на розширення виробничих потужностей [6]. Стрімкий розвиток олійно-жирової галузі відбувається переважно за рахунок зростаючого зовнішнього попиту, в основі якого лежить низка зовнішніх факторів його стимулювання.

На сьогодні тенденції розвитку олійно-жирової галузі та фактори, що їх обумовлюють, викликають зростаючий інтерес науковців до їх дослідження. Однак більшість фахівців [1; 2; 4] розкривають вплив зовнішніх факторів з огляду на їх тенденції, без дослідження диспропорцій, які виникають у результаті спрямованості такого впливу.

Мета статті

Метою статті є виявлення основних тенденцій та економічний аналіз факторів зовнішнього впливу на розвиток олійно-жирової галузі України. Основними задачами, вирішення яких дозволило досягти визначеної мети, були наступні: ідентифікація факторів зовнішнього середовища, дослідження глобальних чинників формування експорту олії, національних чинників зовнішнього впливу, виявлення диспропорцій між спрямованістю впливу зовнішнього середовища та тенденціями розвитку олійно-жирової галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження

Питання дослідження факторів впливу зовнішнього середовища на ефективність діяльності підприємств олійно-жирового комплексу не є новими. Вони активно аналізуються в економічній літературі, що дозволяє чітко визначити як спрямованість, так і силу впливу фактору на результати діяльності підприємств. Так за результатами наукових досліджень, серед усієї сукупності найбільший вплив на розвиток комплексу мають наступні чинники:

- зовнішні: загроза продовольчої кризи, зростання кількості населення світу, зростання промислового попиту на олію, сприятливі кліматичні умови для вирощування олійних культур, зростання попиту на жири рослинного походження, урожайність олійних культур, якість і ціна вихідної сировини тощо.
- галузеві: висока рентабельність виробництва, незначна кількість виробників, наявність інтеграційних відносин з виробниками насіння, невисокі бар'єри входження в галузь, експортне мито на насіння соняшнику, розвиток технологій екстракції тощо.
- внутрішні: технічний рівень забезпечення виробництва, наявність договірних відносин з постачальниками сировини, кваліфікація персоналу, якість продукції, наявність власної логістики.

За період свого розвитку олійно-жирова галузь України реалізує стратегію експортної орієнтації, поставляючи за межі кордонів України до 80 % виробленої в Україні соняшникової олії. На забезпечення внутрішніх потреб надходить лише 20 % виробленої соняшникової олії.

Так, за даними Держкомстату України, лише за період 2006-2013 років експорт олії тваринного походження збільшився в 2 рази і становив обсяг, який прирівнюється до обсягів експорту продукції харчової промисловості (табл. 1).

Основними факторами реалізації стратегії експортної орієнтації діяльності виробників соняшникової олії в Україні є наступні:

- зростання зовнішнього попиту як за рахунок зростання чисельності населення та збільшення його кінцевого споживання населенням, так і зростання технічного використання;
- сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування насіння соняшнику.

Щодо зростання зовнішнього попиту, то слід зазначити, що динамічне збільшення використання соняшникової олії обумовлено щорічним зростанням чисельності населення від 1,1 до 1,5 %.

Таблиця 1. Експорт аграрної та продукції харчової промисловості, млн дол. *.

	Роки							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Всього	38368	49296,1	66967,3	39695,7	51405,2	68394,2	68809,8	63312,0
Продукти рослинного походження	1950,5	1726,5	5577,4	5034,9	3976,2	5531,9	9213,9	8875,9
зернові культури	1353,7	763,7	3703,8	3556,2	2467,1	3617,1	6999,9	6371,3
насіння і плоди олійних культур	314,3	666,8	1426,2	1040,4	1085,7	1434,8	1753,9	2048,1
Жири та олії тваринного та рослинного походження	971,4	1718	1945,7	1796	2617,3	3396,4	4211,5	3507,1
Готові харчові продукти	1394,2	2095,3	2518,2	2088	2571,1	2939,1	3493,9	3557,2

**Складено за даними [6]*

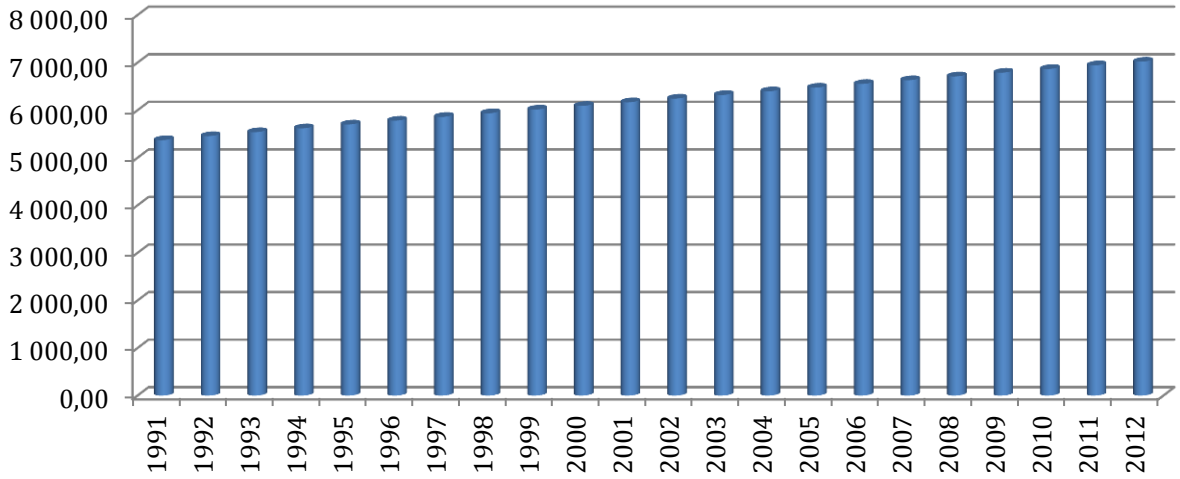

Рис. 1. Чисельність населення світу, млн чол. *

**Складено за даними [6]*

Окрім того, на сьогодні населення світу віддає перевагу здоровому способу харчування, зменшуючи споживання тваринних жирів і збільшуючи споживання рослинної олії. Поживна цінність олії визначається високим вмістом тригліцеридів вищих жирних кислот, фосфатидів, стеринів, токоферолів. Сукупність цих факторів призвела до щорічного зростання світового виробництва олії соняшникової в останній період на 5 % (рис. 2).

Отже, темп споживання олії соняшникової на сьогодні перевищує темпи приросту населення світу, що є підтвердженням зростання обсягів споживання олії. Основними промисловими споживачами олії є кондитерське, консервне, хлібопекарське виробництво.

Отже, розвиток олійно-жирової галузі промисловості України визначається економічним розвитком економік країн світу та станом сукупного попиту.

Динамічний розвиток економік країн світу, особливо ЄС, підтримує розвиток національної олійно-жирової промисловості.

Сукупність вищеозначених факторів визначила стійку тенденцію зростання обсягів виробництва та експорту соняшникової олії як країнами-основними експортерами, так і Україною (рис. 3).

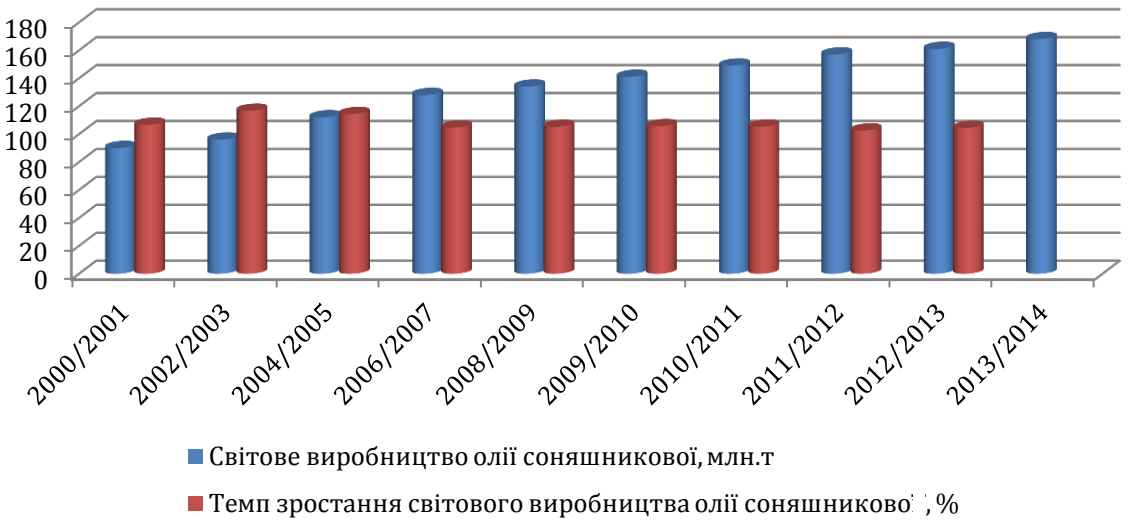

Рис. 2. Світове виробництво олії соняшникової*

**Складено за даними [3]*

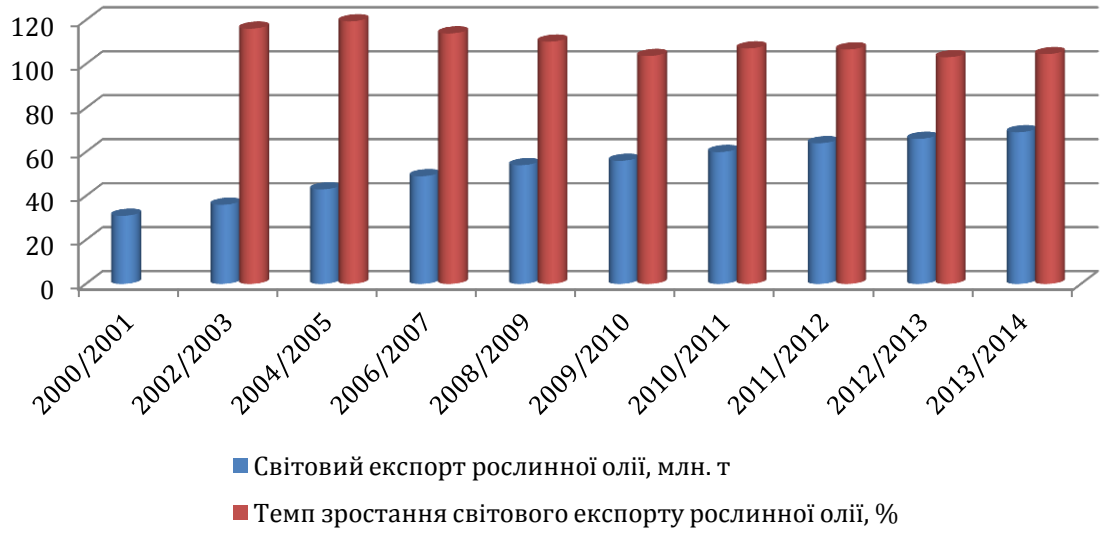

Рис. 3. Світовий експорт рослинної олії, млн т

**Складено за даними [6]*

Завдяки наявному потенціалу Україна перетворилася в лідера поставок олії соняшнику на світовий ринок (табл. 2).

Таблиця 2. Географічна структура світового експорту олії соняшникової в 2013/2014 МР*

Країна	Обсяг експорту, млн т	Питома вага, %
Україна	3,85	55,9
Росія	1,40	20,3
Аргентина	0,72	10,45
Туреччина	0,35	5,1
ЄС-27	0,16	2,3
Інші	0,41	5,9
Всього	6,89	100,00

**Складено за даними [3]*

Основним чинником розвитку олійно-жирової галузі України виступив і фактор зміни ринків збуту української соняшникової олії.

За останні 5 сезонів напрямки експорту української соняшникової олії істотно змінилися. До 2007 року основними покупцями були країни ЄС (52 %), країни СНД (17 %) і Туреччина (10 %).

Починаючи з 2011-2012 років, основний потік олії спрямований до Індії (38 %), Єгипту (11 %), Ірану (4 %) та Алжиру (7 %). Раніше ці країни закуповували незначну кількість олії. Частка країн ЄС скоротилася до 14 %.

Останнім часом для України відкрився дуже перспективний китайський ринок. Китай минулого сезону імпортував з України всього 10 тис. т соняшникової олії, в сезоні 2011-2012 відвантаження соняшникової олії у Китай зросли до 90 тис т або до 4 % загального експорту.

Крім Китаю, новими ринками збуту для української соняшникової олії стали Саудівська Аравія та Алжир, куди відвантаження олії з кожним сезоном збільшуються.

У 2000-і роки остаточно визначилася експортна орієнтація галузі, коли приблизно 80 % виробленої олії вивозилося на зарубіжні ринки.

Лідерські позиції українських виробників олії забезпечили національним виробникам пріоритетне право у формуванні світової ціни на соняшнику олію.

Основним фактором, який впливає на формування ціни соняшникової олії, є ціна соняшникового насіння, яка залежить від обсягів зібраного урожаю.

Порівняння темпів річної зміни ціни на насіння соняшнику та продукти його переробки дозволяє виявити прямо пропорційну залежність між динамікою зміни ціни на насіння та олію (рис. 4).

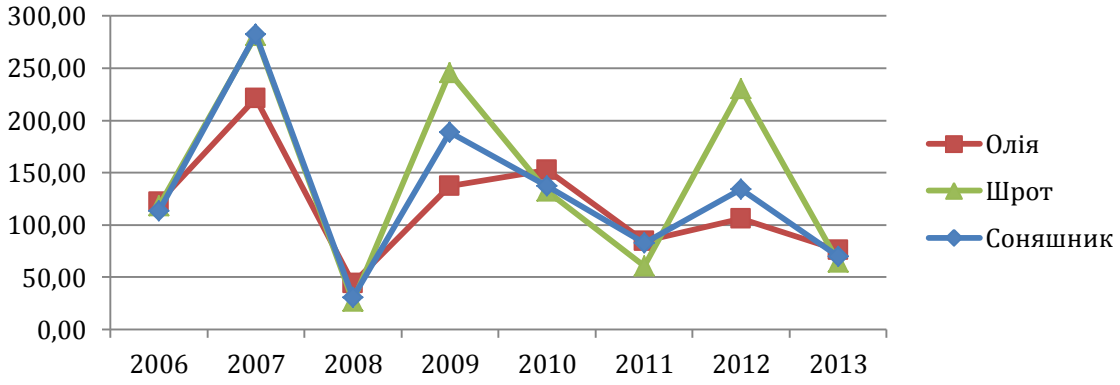

Рис. 4. Динаміка зміни ціни за 2006-2013 року, %*

**Складено за даними [3]*

Експортна ціна на умовах EXW (франко-склад) на олію нерафіновану демонструє різну динаміку в різні роки. Найбільше зростання ціни спостерігалося в 2007 та 2010 роках. Найбільше падіння ціни – в 2008, 2011 та 2013 роках (рис. 5).

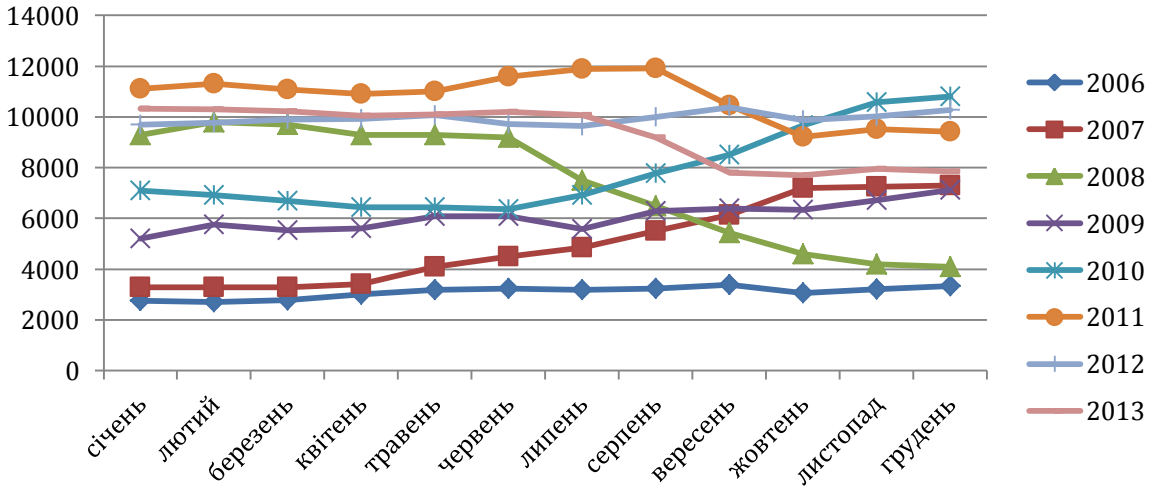

Рис. 5. Динаміка ціни на олію соняшникову нерафіновану за 2006-2013 роки, грн /т*

**Складено за даними [3]*

Волатильність експортної ціни на олію обумовлена змінами обсягів валового збору соняшнику. Так найнижчі його обсяги були у 2004, 2007, 2009 та 2010 роках. Найвищі – в 2008, 2011 та 2013 роках (рис. 6).

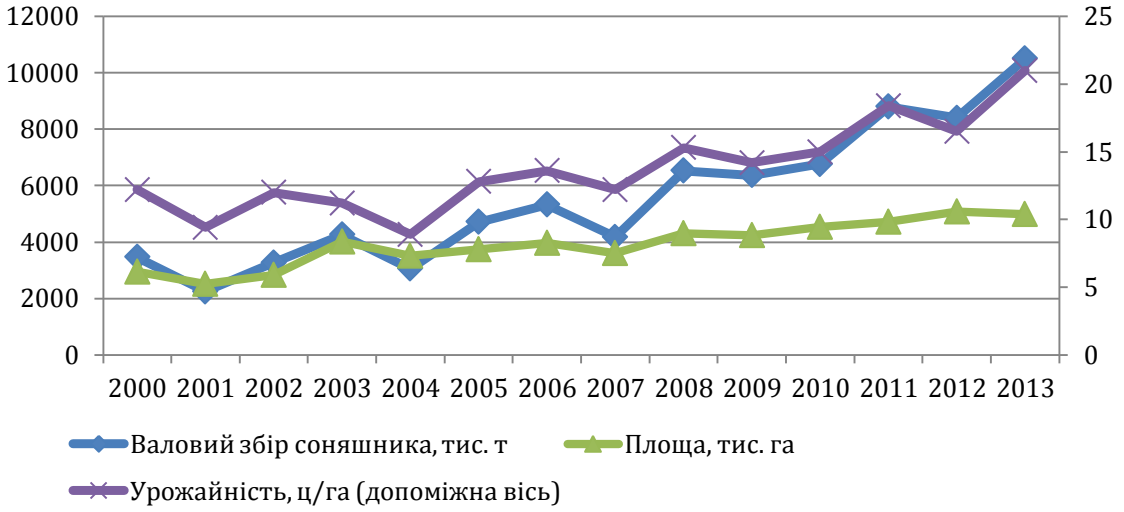

Рис. 6. Валовий збір соняшнику, площа та урожайність*

**Складено за даними [3]*

Проведені аналітичні дослідження виявляють обернену залежність між валовим збором соняшника та експортною ціною на соняшник. Що вищий валовий збір соняшнику у визначеному році, то більш явною є тенденція зниження його ціни у році.

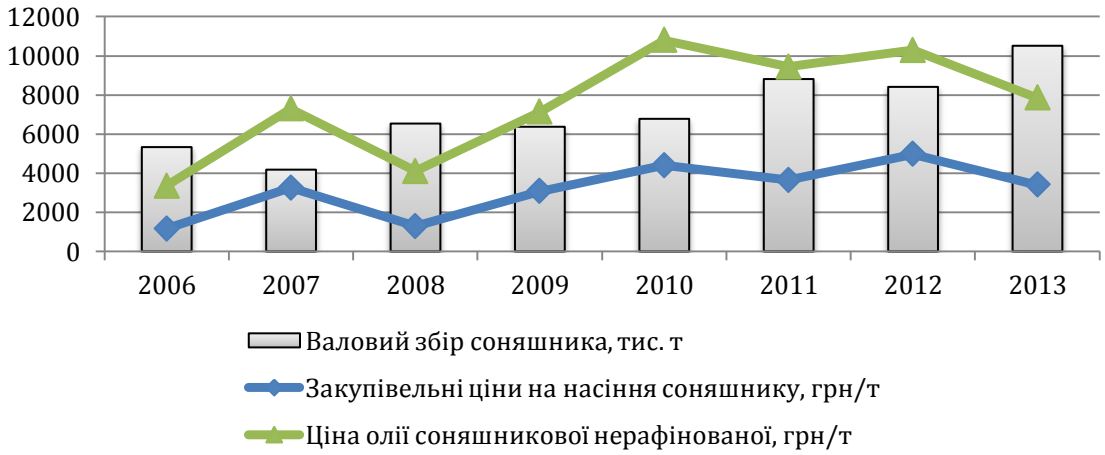

Рис. 7. Валовий збір соняшника та ціни*

**Складено за даними [3]*

Говорячи про загальну динаміку ціни протягом досліджуваного періоду, зауважимо тенденцію стійкого зростання ціни соняшнику в умовах постійного зростання площ посівів та зростання валового збору.

У ситуації, коли зростання обсягів пропозиції соняшнику відбувається в умовах збільшення попиту на нього, рівноважна ціна на соняшник встановлюється на рівні, вищому попередніх його значень, що призводить до поступового зростання ціни на насіння та соняшникову олію.

Зростання валового збору зерна обумовлено як зростанням площі посівів соняшнику, так і зростанням його урожайності. Якщо у 2004 році врожайність соняшнику становила 8,9 ц/га, то в 2013 році – 21 га/ц, що демонструє тенденцію до поступового збільшення. Ця урожайність є вищою середньосвітового показника, але нижчою, аніж у деяких країнах з передовим досвідом агровиробництва соняшнику. Зокрема у Франції середня урожайність становить 21-25 ц/га завдяки забезпеченню відповідності між якістю ґрунтів та сортом гібриду насіння [5, с. 177]. Зростання урожайності соняшнику

відбувається в результаті використання високопродуктивних гібридів. За останні роки вдалося досягти зростання урожайності та вмісту олії.

Урахування світового досвіду вирощування насіння соняшнику та наявності сприятливих природно-кліматичних умов в Україні дозволяє сподіватися на значний потенціал зростання врожайності за рахунок використання високоселекційних сортів насіння.

Тенденція поступового зростання ціни на соняшник при збереженні високого рівня його рентабельності призводить до поступового розширення посівних площ (рис. 8).

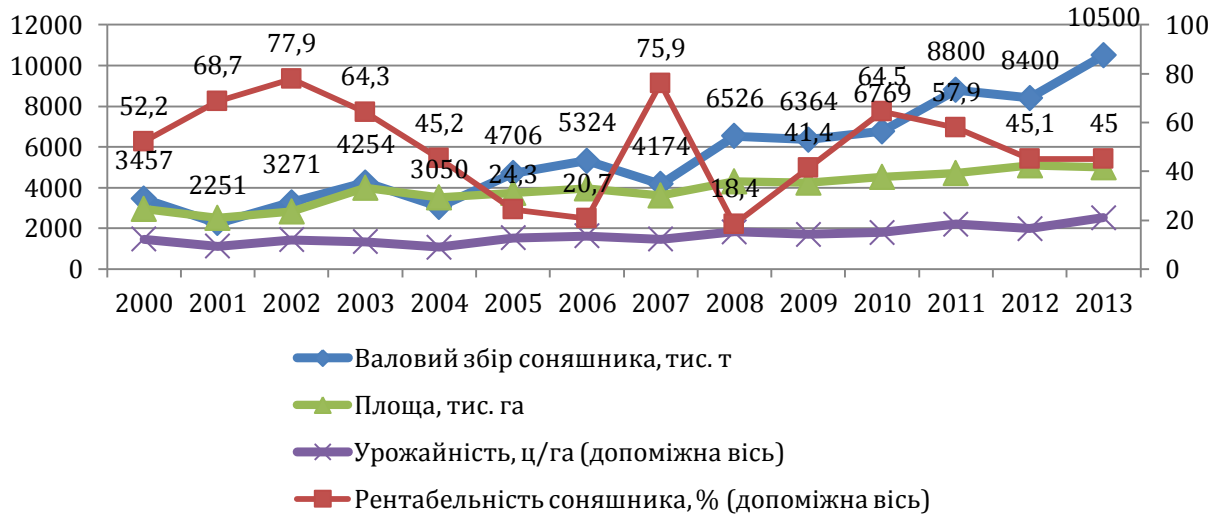

Рис. 8. Показники ефективності виробництва соняшнику*

**Складено за даними [3]*

Середнє значення темпу зростання площ посівів соняшнику становить 5 % у рік. Із загальної площі земель сільськогосподарського призначення під посівами насіння соняшнику зайнято 20 %.

«Із точки зору агротехнології, розширення посівних площ під соняшником не є позитивним показником, що пов'язано з його біологічними властивостями як сільськогосподарської культури. Він вкрай виснажує ґрунт, у зв'язку з чим його доцільно повертати на попереднє поле лише через декілька років» [5, с. 176].

Постановою Кабінету Міністрів України № 164 від 11 лютого 2010 року затверджено нормативи оптимального співвідношення культур у сівозмінах – для соняшнику не менше ніж через 7 років [6], однак не всі господарства дотримуються законодавчо визначених норм.

Значний внесок у розвиток олійно-жирової галузі внесла і держава, ввівши та зберігши у зв'язку з членством у СОТ мито на експорт. Така законодавча норма дозволила знизити обсяги вивезення насіння та завантажити потужності олійно-жирових підприємств.

Щорічне зростання потужностей олійно-жирових підприємств призвело до зростання попиту на сировинні ресурси галузі та виникнення диспропорцій між пропозицією соняшнику і збільшеним виробничим потенціалом галузі.

Результатом існування означеної диспропорції став перерозподіл доданої вартості в ланцюжку «вирощування соняшнику-виробництво олії» на користь сільськогосподарських виробників. Так при середній рентабельності виробництва соняшнику на рівні 45 % у 2013 році, рентабельність виробництва олії становила 40 %. При збереженні диспропорції між пропозицією соняшнику та потужностями з його переробки можливі наступні сценарії її розв'язання:

- відбуватиметься подальша консолідація земельних активів агропромисловими холдингами, в структурі яких є олійно-жирові заводи. Така стратегія дозволить уникнути ризику низької завантаженості переробних потужностей;
- знизиться притік інвестицій в олійно-жирову галузь;
- відбудеться відтік іноземної інвестиції в країни зі сприятливими умовами виробництва олії (зокрема у Росію, де прибутковість олії значно вища);
- зростатимуть площі під посівами соняшнику, що стимулюватиме зниження ціни;
- зростатимуть посіви інших олійних культур.

Одним із способів розв'язання диспропорцій є координація закупівельної політики виробників олії як членів асоціації «Укроліяпром», так і тих, що не є її членами. Договірна співпраця як між усіма виробниками олії, так і з виробниками насіння соняшнику дозволить підтримати збалансовані норми

рентабельності всіх учасників технологічного ланцюга «виробник соняшнику-виробник олії», забезпечивши тим самим економічну ефективність сільськогосподарського виробництва, харчової промисловості та сприяючи збільшенню надходження податків до державного бюджету.

Висновки та перспективи подальших розвідок.

Зростання попиту зовнішнього ринку на олію у сукупності зі сприятливими кліматичними умовами України сприяли перетворенню олійно-жирової галузі на лідера поставок олії на світовий ринок. Серед таких факторів, щонайперше, слід відзначити тенденції зростання споживачів олії у світі, зростання обсягів промислового споживання олії у кондитерській та хімічній галузях, зростання площ посівів соняшнику в Україні, появу нових високоврожайних сортів насіння та зростання врожайності тощо. Все це призвело до розвитку олійно-жирової галузі та надлишку виробничих потужностей над запасами сировини, що зумовило зниження ефективності переробки насіння соняшнику та виникнення диспропорцій, розв'язання яких можливе за одним із сценаріїв, який знизить бюджетну ефективність перспектив розвитку олійно-жирової галузі.

Список літератури

1. *Бритвєнко, А. С. Функціонування олійно-жирового комплексу України [Текст] / А. С. Бритвєнко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – № 1. – (21) 2013. – С. 20-23.*
2. *Манойленко, О. В. Місце і роль олійно-жирової галузі в національній економіці України [Текст] / О. В. Манойленко, Т. А. Жадан // Проблеми економіки. – 2013. – № 1 – С. 49-55.*
3. *Олійно-жирова галузь України / Інформаційно-аналітичний бюлетень олійно-жирової галузі України та Російської Федерації. Показники роботи за 2012-2013 рр. – Харків : УкрНДІОЖ НААН. – 145 с.*
4. *Перетятько, І. В. Економічна ефективність виробництва соняшнику в сільськогосподарських підприємствах України [Текст] / І. В. Перетятько // Вісник Полтавської державної аграрної академії – № 2 – 2013. – С. 174-179.*
5. *Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 року, № 164. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.*
6. *Статистична інформація Державного служби статистики України [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua.*

References

1. *Britvenko, A. S. (2013). Functioning of oil and fat industry of Ukraine. Journal of Berdyansk University of Management and Business, 1(21), 20-23.*
2. *Manoylenko, O. V., Zhadan T. A. (2013). Place and role of oil and fat industry in the national economy of Ukraine. Economic problems, 1, 49-55.*
3. *Oil and fat industry of Ukraine (2013). Analtical Bulletin of Oil and fat industry of Ukraine and Russia. Performance for the 2012-2013 biennium. Kharkov: UkrNDIOZh NAAS.*
4. *Peretyatko, I. V. (2013). Economic efficiency of sunflower farms in Ukraine. Poltava State Agricultural Academy Bulletin, 2, 174-179.*
5. *Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine. (2010). On approval of the optimum ratio of crops in rotations in different natural and agricultural areas.*
6. *Statistical information of the State Statistics Service of Ukraine (2013). Kyiv: Derzhkomstat.*

Стаття надійшла до редакції 01.12.2014 р.

УДК 336.748.12(045)

Юлія Валентинівна СУСІДЕНКО

кандидат економічних наук, доцент,
викладач кафедри фінансів,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: aktiving@mail.ru

ВПЛИВ ІНФЛЯЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Сусіденко, Ю. В. Вплив інфляційних процесів на економіку України [Текст] / Юлія Валентинівна Сусіденко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 88-92. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ*. Проаналізовано особливості інфляції як процесу зростання загального рівня цін в Україні в наслідок порушення закону грошового обігу. Розглянуто причини інфляції та її соціально-економічні наслідки.*

Мета*. Метою статті є пошук основних інструментів подолання інфляції в Україні, які сприятимуть подальшому розвитку країни та її економічному зростанню. Проаналізовано динаміку індексів інфляції від 2009-2014 роки.*

Метод (методологія). *Дослідження ґрунтується на факторному методі.*

Результати*. На основі отриманих результатів та показників встановлено причини інфляції, вплив її на економіку держави. Визначено методи та інструменти подолання інфляції в Україні за певний період залежно від причин її виникнення.*

Ключові слова*: інфляція; форми вияву інфляції; соціально-економічні наслідки інфляції; закони грошового обігу; індекс споживчих цін; подолання інфляції.*

Yulia Valentynivna SUSIDENKO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Lecturer,
Department of Finance,
Vinnytsia Trade and Economic Institute of Kyiv National University of Trade and Economics
E-mail: aktiving@mail.ru

IMPACT OF INFLATION ON THE ECONOMY OF UKRAINE

Abstract

Introduction. *It has been analysed the features of inflation as the process of the growth of the general price level in Ukraine as a result of violation of money circulation law. The reasons of inflation and its socio-economic consequences are considered.*

Purpose. *The article aims to search the main tools for fighting inflation in Ukraine. They will contribute to further development of the country and its economic growth. The dynamics of inflation rates from 2009-2014 years has been considered.*

Method (methodology). *The study is based on the factor method.*

Results. *On the basis of the results and indicators it has been established the reasons of inflation, its impact on the economy of the state. The methods and tools for fighting inflation in Ukraine for a certain period depending on the cause of its occurrence are determined.*

Keywords: *inflation; forms of manifestation of inflation; socio-economic effects of inflation; money circulation law; Consumer Price Index; fight inflation.*

JEL classification: H82, O21

© Юлія Валентинівна Сусіденко, 2014

Вступ

Поняття «інфляція» виступає як процес зростання загального рівня цін у країні внаслідок порушення закону грошового обігу. Інфляція веде до знецінення грошей, при якому останні «дешевіють», а ціни набувають тенденції до зростання. Це тонке соціально-економічне явище, породжене диспропорціями виробництва в різних сферах ринкового господарства України.

Загалом фундамент для нинішнього зростання цін та виникнення такого явища, як інфляція, заклався декілька десятків років тому, коли найпотужніші економіки світу визначили курс на збільшення грошової маси й виробництво біопалива. Саме ці два фактори стали основними двигунами, що штовхнули ціни вгору і стали визначальними.

Інфляційні процеси, які відбуваються в економіці будь-якої країни, досить складні, спрогнозувати їх майже неможливо, через цю невизначеність багато країн світу, в тому числі – і високорозвинені, зазнають великих економічних втрат та соціальних збитків. Щодо інфляції в Україні, то аналізом певних її аспектів займалися такі економісти: А. В. Безкровний, А. О. Ревенко, С. М. Олійник, В. О. Попов, А. Н. Щербак, а також П. Порошенко, [8] який розглянув причини та наслідки інфляції в Україні, та О. Петрик [9], предметом дослідження якого стала інфляція в Україні, її проблеми, ризики і перспективи подальшого розвитку. Аналіз впливу інфляції на економіку України є досить актуальним питанням, адже саме від рівня інфляції залежить економічний розвиток країни та напрям, у якому уряд повинен рухатися, щоб країна не перебувала у стані застою, а економічно зростала.

Постановка проблеми

Підвищення індексу споживчих цін під час інфляції, неспроможність прогнозування певних показників та незахищеність від раптових змін є основною проблемою сучасної економіки.

Мета та завдання статті

На основі теоретичного матеріалу розглянуто інфляцію, її причини, соціально-економічні наслідки, проаналізовано сучасний стан інфляційних процесів України та розглянуто шляхи їх подолання. Також було розглянуто всі наявні проблеми, пов’язані з інфляційними процесами та їх вплив на економіку країни загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження

Як економічне явище, інфляція існує вже тривалий час. Вважається, що її поява пов’язана з виникненням саме паперових грошей і нерозривно функціонує до сьогодні. Термін інфляція (від лат. Inflatio – надування) вперше почав вживатися в Північній Америці в період громадянської війни 1861-1865 рр. і означав процес збільшення паперово-грошового обігу. У XIX столітті цей термін почав вживатися також в Англії і Франції. Широкого розповсюдження в економічній літературі поняття інфляції одержало в XX столітті відразу після першої світової війни, а далі поширилось і на території України.

Інфляція є однією з найбільш гострих проблем сучасного розвитку економіки в багатьох країнах світу, негативно впливаючи на всі аспекти життя суспільства. Вона знецінює результати праці, знищує заощадження юридичних і фізичних осіб, перешкоджає довгостроковим інвестиціям і економічному зростанню. Висока інфляція руйнує грошову систему, провокує втечу національного капіталу за кордон, послаблює національну валюту, сприяє її витісненню у внутрішньому обігу іноземною валютою, підриває можливості фінансування державного бюджету. Інфляція є найефективнішим засобом перерозподілу національного багатства – від бідніших верств суспільства до більш багатих, посилюючи тим самим його соціальне розшарування. Інфляція може проявляти себе у різних формах, починаючи від збільшення цін, знецінення грошової одиниці, зменшення валютного курсу національних грошей і т. д. Схематично форми вияву інфляції можна прослідкувати на рис. 1.

Загальні наслідки інфляції зумовлюються складними і різними напрямами соціально-економічних і політичних причин. Для одних економічних суб’єктів інфляція може виявитися досить прибутковою справою, а для інших – збитковою. Тому ті, для кого інфляція виявилася прибутковою, шукають об’єктивні причини інфляції, а ті, для кого інфляція принесла збитки, звинувачують перших у свідомому її розкручуванні. Загалом причини інфляції можуть бути зовнішніми та внутрішніми [1, с. 68-70].

Зовнішні причини інфляції такі: зростання цін на світових ринках; скорочення грошових надходжень від зовнішньої торгівлі; від’ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу. Внутрішні причини інфляції такі: запровадження не розмінних на золото паперових (неповноцінних) грошей; розбалансованість економіки держави; монополія держави на грошову емісію; монопольне становище великих виробників та встановлення ними монопольно високих цін на ринку; запровадження непомірно високих податків та відсоткових ставок за кредит.

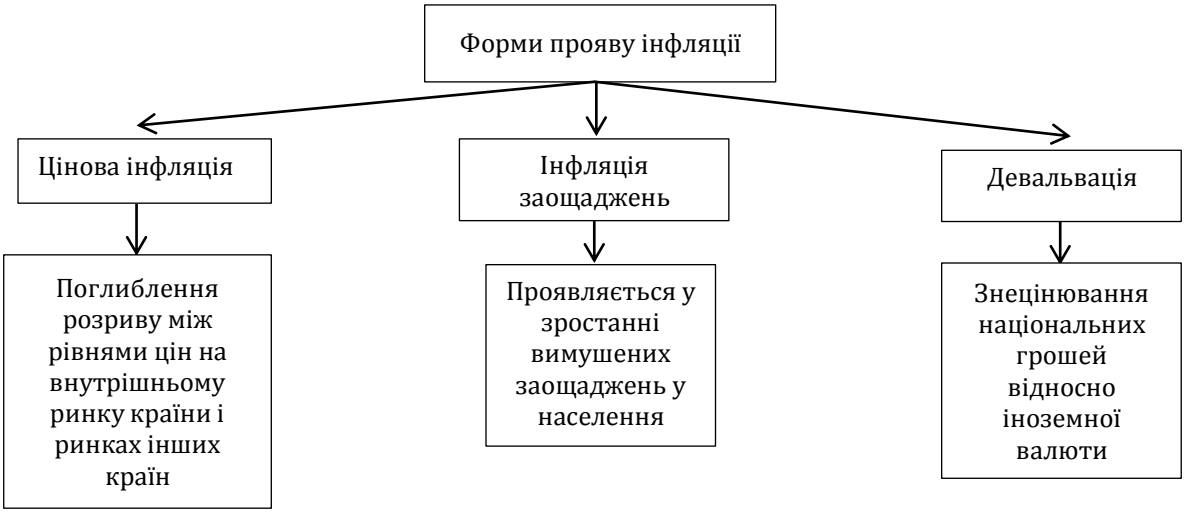

Рис. 1. Схема основних форм прояву інфляції

Причиною інфляції може бути також перевищення попиту над пропозицією та відставання попиту від пропозиції. Результатом перевищення попиту над пропозицією є інфляція попиту, а відставання попиту від пропозиції викликає інфляцію витрат або пропозиції.

Для того, щоб мати певні уявлення про інфляційні процеси в Україні, слід почати з причин, які сприяють її виникненню. До таких основних причин виникнення інфляції в Україні можна віднести: диспропорцію внутрішніх і світових цін; високу монополізацію економіки; тиск зовнішнього боргу на державний бюджет. Останнє спричиняє виникнення несприятливого інвестиційного клімату і дає поштовх спекулятивному бізнесу [2, с. 7-9].

Надмірне затягування інфляційного процесу на досить високому рівні (в середньому на 20 %) без відчутного впливу на економічне зростання призвело до того, що інфляція набула форми стагфляції. Вона характеризується загальним застоєм у державі (застій в економіці, виробництві, соціальній сфері) і одночасно інфляцією. У країнах з розвиненою ринковою економікою інфляція може розглядатися як невід'ємний елемент господарського механізму. На відміну від цих країн, в Україні, яка здійснює перетворення господарського механізму, інфляційний процес розгортається, як правило, в зростаючих масштабах. Це вельми незвичайний, специфічний тип інфляції, що погано піддається забороні і регулюванню. Цінова нестабільність економічно та психологічно вимотує більшість людей, створює величезну соціальну напруженість у суспільстві.

Проблема інфляції має для України не стільки теоретичне, скільки суто практичне значення. Кожен рік для України має свій індекс споживчих цін, відмінний від попереднього, цей індекс може зростати або навпаки зменшуватись. Його динаміку можна прослідкувати на рис. 2. Кожен період, починаючи з 1991 року, характеризується різними рівнями та темпами інфляції і звичайно має свої соціально-економічні наслідки. Але, щоб чітко зрозуміти процеси, які відбуваються нині, розглянемо динаміку та розвиток інфляції в Україні від 2009 до 2014 року [4, с. 13-15].

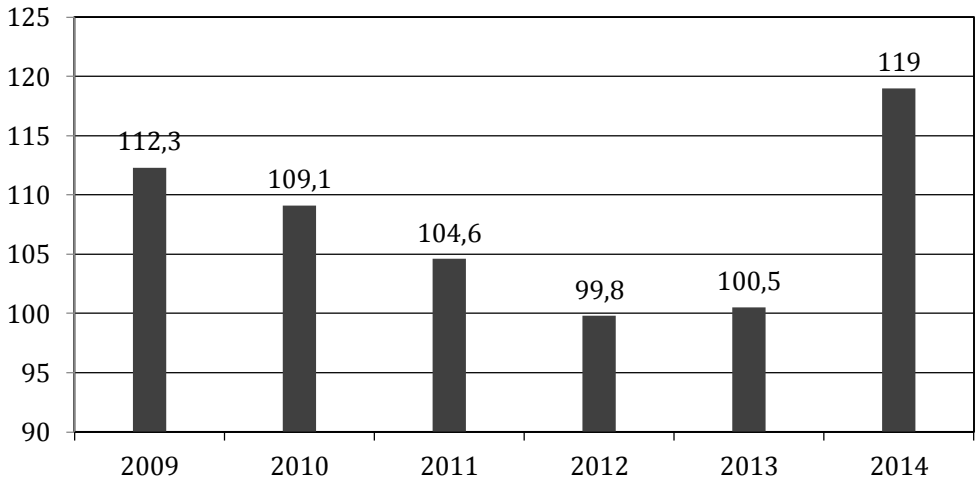

Рис. 2. Динаміка індексу споживчих цін у 2009-2014 рр. (у % за рік)

За даними Держкомстату, у першому півріччі 2008 року інфляція в країні досягла 15,5 %, а в річному показнику – 29,3 %, що стало одним з найвищих результатів у світі. У 2009 році через економічну кризу Україна увійшла в десятку найнещасніших країн світу і очолила список (рейтинг) із показником 12,3 %. У 2010 році інфляція склала 9,1 %, у 2009 році – 12,3 %. За офіційним прогнозом уряду, річна інфляція повинна була скласти 8,9 %. Порівняно із груднем 2009 року в грудні 2010 споживчі ціни зросли на 9,1 %. У грудні 2011 року інфляція склала 0,2 %, за весь 2011 рік ціни підвищилися на 4,6 %. У 2014 році Національний банк України пов'язує зростання інфляції в жовтні до 2,4 % із девальвацією гривні в серпні й сезонним зростанням цін. Нацбанк зазначає, що, порівняно з вереснем, зростання інфляції сповільнилося за рахунок зниження вартості палива на 2 % і фруктів на 2,1 % [5, с. 1-3].

За підрахунками Нацбанку, зростання цін на продукти з високим ступенем обробки прискорилося до 2,5 %, що пояснюється впливом девальвації гривні. За оцінками регулятора, наступного місяця істотно вплинути на динаміку вартості плодоовочевої продукції, на вітчизняну продукцію рослинництва, що встановила Російська Федерація наприкінці жовтня. Нацбанк зазначив, що адміністративно регульовані ціни зросли на 2,7 %, зумовивши зростання інфляції на 0,6 %. Продовжилося також зростання цін на житлово-комунальні послуги, зокрема тарифи на опалення зросли 10,8 %, зумовивши зростання інфляції на 0,2 %. Як повідомлялося, інфляція в Україні в жовтні порівняно з вереснем 2014 року сповільнилася до 2,4 %, у річному вимірі (проти жовтня 2013 року) інфляція прискорилася до 19,8 % з 17,5 %, з початку 2014 року до грудня 2013 року інфляція в жовтні прискорилася до 19 % з 16,2 %, зафіксованих місяцем раніше [7]. Отже, для чіткого простеження зміни темпів інфляції розглянемо динаміку індексу споживчих витрат (табл. 1).

Щодо перспектив подальшого подолання інфляції можна взяти до увагу думку учених-економістів, які, узагальнивши інформацію щодо інфляційних процесів, нагромаджену впродовж тривалого часу в усіх країнах світу, дійшли таких висновків: повністю позбутися інфляції в сучасних умовах неможливо, оскільки не можна ліквідувати чинники, які її спричинюють. Протидіяти інфляції можна лише через реалізацію державної політики, яка б поєднувала цілі та методи довго- й короткотривалого характеру.

Таблиця 1. Вільна таблиця індексів інфляції за 2009-2014 рр.

	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
січень	102,9	101,8	101	100,2	100,2	100,2
лютий	101,5	101,9	100,9	100,2	99,9	100,6
березень	101,4	100,9	101,4	100,3	100	102,2
квітень	100,9	99,7	101,3	100	100	103,3
травень	100,5	99,4	100,8	99,7	100,1	103,8
червень	101	99,6	100	99,7	100	101
липень	99,9	99,8	98,7	99,8	99,9	100,4
серпень	99,8	101,2	99,6	99,7	99,3	100,8
вересень	100,8	102,9	100,1	100,1	100	102,9
жовтень	100,9	100,5	100	100	100,4	102,4
листопад	101,1	100,3	100,1	99,9	100,2	
грудень	100,9	100,8	100,2	100,2	100,5	
за рік	112,3	109,1	104,6	99,8	100,5	119

Антиінфляційна політика є складовою соціально-економічної політики держави і тому має узгоджуватися з останньою. Методи антиінфляційної політики мають бути змішаними, тобто такими, що передбачають заходи монетарного та немонетарного характеру залежно від виду і типу інфляції, особливостей її вияву в різних країнах. Найважливішою складовою антиінфляційної стратегії уряду є запобігання інфляційним очікуванням. Пересічні громадяни, всі суб'єкти господарської діяльності мають позбутися страху знецінення збережень і довіряти урядові та його політиці.

У світовій практиці з середини 70-х років ХХ ст. широко застосовується політика таргетування (від англ. target – мета) інфляції. Метою такої політики є вибір цінового орієнтира, зазвичай – це індекс зростання цін. Досягнення подібної мети передбачає здійснення таких державних заходів: законодавче встановлення і публічне проголошення розрахованих планових показників інфляції на зазначений термін. Це виявляється у введенні твердих лімітів на щорічний приріст грошової маси. Таргетування інфляції в Україні доцільно сприймати як спільну стратегічну сферу відповідальності НБУ, Кабінету міністрів та Верховної Ради України. Екстраполяційний прогноз показує, що через 2-3 роки номінальний обмінний курс долара США в Україні практично не буде збігатися з паритетним. Тому цілком ймовірно, що вже найближчим часом виникне потреба призупинити фактичне зміцнення гривні та повернутись до її контрольованої девальвації з урахуванням індексу РЕОК та сальдо торговельного балансу. Цього буде вимагати необхідність збереження світової конкурентоспроможності українських товарів та послуг на зовнішніх ринках.

Водночас держава використовує різні прийоми та методи антиінфляційної політики, які мають короткотерміновий характер і спрямовані на те, щоб зменшити «температуру» інфляції. До них належать: стимулювання товарності економіки шляхом державної підтримки, наприклад через введення пільгового оподаткування, або перехід від безоплатного задоволення певних потреб до платних (навчання, медобслуговування, надання інформації тощо); приватизація державної власності; часткова реалізація стратегічних запасів; широкомасштабний імпорт споживчих благ; грошова реформа конфіскаційного типу. Доки український ринок не досить розвинений, він не в змозі впливати на зміни світових, а також внутрішніх цін в окремих базових галузях економіки. Держава має втрутитися в ці процеси, в іншому випадку відбудеться зростання інфляції [6, с. 43-45].

Висновки та перспективи подальших розвідок

У наш час інфляція – один із найбільш небезпечних процесів, які негативно впливають на фінанси, грошову систему загалом. Інфляція означає не лише зниження купівельної здатності грошей, вона підриває можливості господарського регулювання, зводить нанівець зусилля по проведенню структурних перетворень, відновленню порушених пропорцій. Інфляційний процес в Україні є досить таки нестабільним і відповідно до створених умов має порівняно великий потенціал до розвитку.

Для того, щоб подолати негативні наслідки інфляції, важливо забезпечити не її нульовий рівень, а спадну динаміку протягом перехідного періоду, дедалі більш низьку в міру реформування економіки, проведення структурних реформ, зростання продуктивності праці, підвищення ролі відсоткової ставки як інструменту монетарної політики.

Успіх антиінфляційних заходів в Україні передусім залежить від національної злагоди. Важливо, щоб Верховна Рада не приймала рішень, пов'язаних з додатковими асигнуваннями, Кабінет Міністрів припинив затвердження нових дорогих проектів, профспілки утримувалися від вимог підвищення заробітної плати, підприємці зобов'язалися не підвищувати ціни, а Національний банк дотримувався емісійного ліміту.

Список літератури

1. *Безкровний, А. В. Розвиток інфляційного процесу в Україні[Текст] / А. В. Безкровний // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – 77 с.*
2. *Ревенко, А. О. Інфляція: сумні підсумки, оманливі перспективи [Текст] / А. О. Ревенко// Дзеркало тижня. – 2009. – №1(729). – С. 7–9.*
3. *Попов, В. О. Українська економіка в параметрах інфляції та безробіття/ В. О. Попов // Економіка України. – 2011. – №11. – С. 69–71.*
4. *Олійник, С. М. Інфляція по-новому [Текст] / С. М. Олійник // Експрес. – 2012. – №7. – С. 13–15.*
5. *Цифра дня // Урядовий кур'єр. –2013. –№2013. –С. 1–3.*
6. *Щербак, А. Н. Як приборкати інфляцію в Україні [Текст] / А. Н. Щербак // Економіст. – 2009. – №9. – С. 43–45.*
7. *Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http: // www.ukrstat.gov.ua.*
8. *Порошенко, П. Про причини та наслідки інфляціїї в Україні [Текст] / П. Порошенко // Бізнес. – 2007. – №44. – С. 24–25.*
9. *Петрик, О. Інфляція в Україні: проблеми, ризики, перспективи [Текст] / О. Петрик // Вісник НБУ. – 2007. – №3. – С. 2–7.*

References

1. *Beskrovny, A. V. (2009). Inflationary developments in Ukraine. Business of APC, 1, 77.*
2. *Revenko, A. O. (2009). Inflation: sad outcome, deceptive perspectives. Mirror week, 1 (729), 7-9.*
3. *Popov, V. A. (2011). Ukrainian economy in the parameters of inflation and unemployment. Economy of Ukraine, 11, 69-71.*
4. *Oliynyk, S. M. (2012). Inflation in a new. Express, 7, 13-15.*
5. *The number of the day (2013). Governmental Courier, 2013, 1-3.*
6. *Sherbak, A. N. (2009). How to curb inflation in Ukraine. The Economist, 9, 43-45.*
7. *The State Statistics Committee of Ukraine. (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.ukrstat.gov.ua.*
8. *Poroshenko, P. (2007). About the causes and consequences inflationand in Ukraine. Business, 44, 24-25.*
9. *Petryk, O. (2007). Inflation in Ukraine: problems, risks, prospects. Bulletin of the National Bank, 3, 2-7.*

Стаття надійшла до редакції 29.11.2014 р.

УДК 330.342:378.1

Михайло Румелійович ТЕРОВАНЕСОВ

кандидат технічних наук, доцент,
кафедра спеціалізованих комп'ютерних систем,
Українська державна академія залізничного транспорту, м. Харків
E-mail: terovanesov@yandex.ru

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Терованесов, М. Р. Система управління якістю вищої освіти [Текст] / Михайло Румелійович Терованесов // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 93-98. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. *Розвиток вищої освіти, обумовлений глобальними процесами, відбиває її ринкову спрямованість, тенденції до формування єдиного освітнього простору та порушує питання про удосконалення механізмів управління якістю навчання. Різні підходи і механізми контролю підготовки студентів викликають необхідність додаткових досліджень і розробки моделі менеджменту якості вищої освіти, прийнятної для національної освітньої системи.*

Метод (методологія). *За допомогою системного та процесного підходів досліджено проблеми підвищення якості вищої освіти, виявлено особливості оцінки ефективності функціонування освітньої сфери, проаналізовано фактори, які негативно впливають на якість вищої освіти в Україні. Економіко-статистичними методами оцінено показники результативності вищої школи.*

Новизна. *Визначено основні принципи, яким повинна відповідати система менеджменту якості вищої освіти. Відмінною рисою запропонованої моделі є перенесення акценту на кінцевий результат функціонування вищої школи і залучення замовників на освітні послуги (потенційних роботодавців) до контролю якості й управління процесом підготовки фахівців. Встановлено вхідні й вихідні параметри моделі менеджменту якості освіти як об'єкта управління. Вхідні параметри визначаються даними, які описують процеси навчання студентів. Вихідні характеризують проблеми працевлаштування й адаптації дипломованих фахівців до робочого місця, оцінку роботодавцями і самими випускниками якості підготовки.*

Результати. *Розроблено модель менеджменту якості вищої освіти, яка містить підсистему оцінки якості надання освітніх послуг (навчання) та результату, що дозволяє нівелювати негативний вплив інерції розвитку освітньої сфери. Реалізація функцій системи управління якістю здійснюється у три етапи: внутрішня самооцінка, моніторинг якості і маркетингових досліджень; аналіз і обробка отриманих результатів із визначенням цілей менеджменту якості та кроків із їхньої реалізації; аудит якості освіти із визначенням ефективності системи якості освіти і коректування освітньої політики.*

Ключові слова: *вища освіта; якість освіти; інерційність; результативність; оцінка; модель менеджменту.*

Mikhaylo Rumeliyovych TEROVANESOV

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Specialized Computer Systems,
Ukrainian State Academy of Railway Transport,
Kharkiv,
E-mail: terovanesov@yandex.ru

THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION QUALITY MANAGEMENT

Abstract

Introduction. *The development of higher education, which is caused by global processes, reflects its market orientation, the tendency to the formation of a unified educational space and raises the question of the improvement of mechanisms of quality management training. A variety of approaches and mechanisms for monitoring the training of students requires additional research and model development of quality management of higher education, which is acceptable to the national education system.*

© Михайло Румелійович Терованесов, 2014

Method (methodology). *With the help of the system and process approaches, it has been studied the problem of improving the quality of higher education, the peculiarities of the performance evaluation of the educational sphere. The factors that affect the quality of higher education in Ukraine are analyzed. The indexes of effectiveness of higher school have been evaluated by economic-statistical methods.*
Novelty: *The basic principles, which must comply with the quality management system of higher education, are determined. A distinctive feature of the proposed model is the focus on the final result of the functioning of higher education and attracting clients for educational services (potential employers) to quality control and process control training. The input and output parameters of the model of education quality management as a management object are defined. Input parameters are determined by the data that describe the learning processes of students. Output parameters characterize the problems of employment and adaptation of graduates to the workplace, the assessment of the quality of training by the employers and by the graduates themselves.*
Results. *It is proposed the model of quality management of higher education, which includes the subsystem evaluation of the quality of educational services (training) and the result, that can eliminate the negative impact of inertia of the development of education. Functions of the quality management system are carried out in three stages: an internal self-evaluation, quality monitoring and marketing research; analysis and processing of the obtained results with the definition of the objectives of quality management and steps for their implementation; audit of the quality of education to determine the effectiveness of the quality system of education and educational policy adjustments.*

Keywords: *higher education; quality of education; inertia; effectiveness; evaluation; model management.*

JEL classification: O15, I21, I28

Вступ

Підвищення якості вищої освіти посідає протягом останніх років домінуюче місце у питаннях забезпечення конкурентоспроможності освітньої системи України і підготовки кадрів відповідної кваліфікації. Вплив інтеграційних процесів, зростаюча роль глобалізації викликають необхідність використання міжнародних освітніх стандартів і критеріїв оцінки якості у сфері освіти. Водночас різниця у потенційних можливостях і ресурсному забезпеченні вищої школи України у зіставленні із розвиненими країнами не дозволяє говорити про рівноцінні підходи до питань підвищення якості освіти. Негативний вплив виявляє природна інерційність освітніх процесів, яка втілюється у недостатній здатності системи вищої освіти (СВО) протистояти зовнішнім силам. Різні підходи і механізми контролю підготовки студентів викликають необхідність додаткових досліджень і розробки моделі менеджменту якості вищої освіти, прийнятної для національної освітньої системи.

На проблеми якості вищої освіти і визначення її результативності звертали підвищена увагу вчені різних країн. С. М. Домбровська висвітлює результати досліджень процесів удосконалення державного менеджменту щодо поліпшення якості вищої освіти, розвитку конкурентноспроможності українських вищих навчальних закладів, становлення їхньої самостійності [1]. Дж. Парусінські досліджує особливості розвитку української освітньої системи, тенденції, показники функціонування [2]. Група вчених проводять аналіз упровадження систем менеджменту у вищих навчальних закладах, інтеграцію та координацію освітніх систем [3]. А. І.Чміль розкриває концептуальні підходи до управління якістю вищої освіти з урахуванням принципів, що закладені у міжнародних стандартах ISO 9000, та пропонує модель управління якістю вищої освіти [4]. Група вчених розглядають питання забезпечення якості вищої освіти шляхом створення і сертифікації систем менеджменту якості [5]. І. І. Мусієнко обґрунтовує шляхи та засоби адаптації освіти України до європейського освітнього простору і визначає об'єктивні чинники проблеми якості освіти в Україні [6].

Наведені приклади свідчать про актуальність поставлених питань у сфері підвищення ефективності вищої освіти. Водночас існує необхідність розробки системи управління якістю вищої освіти із урахуванням критеріїв результативності та інерційності. Також необхідно виділити основні принципи, за якими має формуватися система менеджменту якістю для забезпечення ефективності її функціонування.

Мета та завдання статті

Метою роботи є створення ефективної системи управління якістю із урахуванням результативності вищої школи для нівелювання інерційності її розвитку та підвищення ефективності управління освітньою сферою.

Виклад основного матеріалу дослідження

Характерною рисою освітньої системи України є збереження адміністративної системи управління із високим рівнем централізації. Така модель передбачає певні механізми реалізації управляючих функцій.

Централізація управління приводить до збільшення економічної маси СВО, що обумовлює зростання інерційності освітньої системи і неможливість швидкої адаптації до змінних зовнішніх умов. При цьому неминуче зниження якості освіти, тому що механізми контролю також застарівають і не відповідають конкретним вимогам ринку праці. Це підтверджують дослідження, проведені центром Разумкова. Підкреслюється, що відсутність ефективної системи контролю якості перешкоджає нормальному регулюванню розвитку сектора освіти. Аналіз факторів, які впливають на якість освіти – рівня фінансування, людських ресурсів, інформаційного, матеріального і технічного забезпечення – вказує на наявні тенденції до її погіршення [7, с.29].

За даними Державної служби статистики України, ступінь зношування основних засобів освітніх установ у 2012 р. склав 43,6 %, що свідчить про необхідність відновлення й оновлення матеріально-технічної бази та вимагає чималих інвестицій [8].

Соціологічне анкетування, проведене фондом «Демократичні ініціативи», показало, що у середньому студенти оцінюють рівень української вищої освіти як задовільний (3,6 бала за 5-бальною шкалою). Водночас, на думку опитаних, підтвердженням низької якості освіти є невизнання дипломів вітчизняних ВНЗ у світі (41,5 % респондентів) і невідповідність викладання вимогам ринку праці (36,8 %). На вирішальну ціль освіти щодо шансів знайти роботу припадає менше 38 % [9]. Погіршення якості вищої освіти в Україні було обумовлене особливостями розвитку національної СВО. До них слід віднести зростання числа вищих навчальних закладів III і IV рівнів акредитації в Україні до 2009 р., і, відповідно, збільшення контингенту студентів. Так із 1990 р. до 2008 р. відбулося фактичне подвоєння числа ВНЗ із 149 до 353 здебільшого за рахунок вишів недержавної форми власності. При цьому число студентів збільшилося із 881 тис. до 2245 тис. осіб [2, с. 2]. Крім того, на ринку праці спостерігалися диспропорції, викликані ажіотажним попитом на економічні та юридичні спеціальності. За десять років – із 2000 по 2009 рр. – випуск економістів та правознавців було збільшено у 1,79 і 1,73 раза відповідно, тоді як підготовка інженерних кадрів – у 1,18 раза [10]. Несприятлива демографічна ситуація тільки загострила цей процес, що не могло не позначитися на погіршенні якісної складової навчання. Підтвердженням є той факт, що чисельність випускників, які отримали направлення на роботу, протягом останніх декількох років, за даними Держкомстату, не перевищує 27 % [11]. Статистика про кількість дипломованих фахівців, що працюють за фахом, відсутня.

Останніми роками спостерігаються тенденції до оптимізації кількості ВНЗ. Так до 2014 р. їхнє число було зменшено до 325 [8]. Проте жорсткість вимог до акредитації, підготовки наукових кадрів, проведення тестувань випускників ВНЗ не змогло суттєво вплинути на підвищення якості навчання, тому що не враховувалися принципові підходи до вдосконалювання системи контролю якості освіти.

Незалежні оцінки діяльності вищої школи, акредитація та інші процедури спрямовано тільки на з'ясування, наскільки процес навчання відповідає встановленим критеріям і вимогам. Очевидною перевагою зазначених механізмів є повнота й деталізація критеріїв акредитації та оціночних показників.

Водночас практично не береться до уваги другий аспект оцінки якості вищої освіти – результат як підсумок освітньої діяльності. Показники, використовувані у вітчизняній освітній статистиці і демонструючи відсоток працевлаштування випускників, не відбивають думку роботодавців і самих дипломованих фахівців, не враховують вимоги ринку праці, не дають об'єктивної картини про недоліки підготовки студентів, і, отже, не дозволяють впливати на їхнє усунення.

Таким чином, система управління якістю вищої освіти повинна охоплювати дві підсистеми – контролю якості надання освітніх послуг і оцінки якості результату. Кожна з них характеризується своїми показниками. Структуру системи управління якістю може бути наведено у вигляді блок-схеми (рис. 1).

Слід зазначити, що підвищення конкурентоспроможності вищої школи передбачає використання ринкових механізмів управління освітньою сферою та якістю вищої освіти, які прийняті у міжнародній практиці. С.М.Домбровська підкреслює, що для успішного протистояння у конкурентній боротьбі на ринку освітніх послуг необхідне впровадження міжнародних стандартів ISO серії 900 [1, с. 55]. А. В. Кайдалова й О. В. Посилкіна наводять дані, що з 5000 вищих навчальних закладів, які мають сертифіковані системи якості, понад 1000 сертифіковані за системою ISO серії 900 [3, с. 354].

Модель управління якістю вищої освіти, яка заснована на зазначеному стандарті, припускає встановлення вимог зацікавлених сторін до якості надаваних послуг, створення діючих інструментів удосконалювання діяльності і контролю. А. І. Чміль конкретизує принципи, закладені в міжнародних стандартах, які використовуються при розробці системи управління якістю освіти. До них відносяться: орієнтація на споживачів (студентів і слухачів); підвищення ролі керівництва у системі управління якістю освіти; залучення педагогічних працівників у функціонування системи управління якістю із підвищенням їх відповідальності й зацікавленості у результатах своєї діяльності; процесний підхід, що передбачає управління освітніми структурами як бізнес-процесами; системний підхід, що враховує взаємозв'язок і взаємовплив підсистем вищої школи для досягнення більшої ефективності і

результативності; постійне поліпшення із упровадженням прогресивних методів і технологій як ціль організації; прийняття рішень на основі безсумнівних фактів та інформації [4, с. 75].

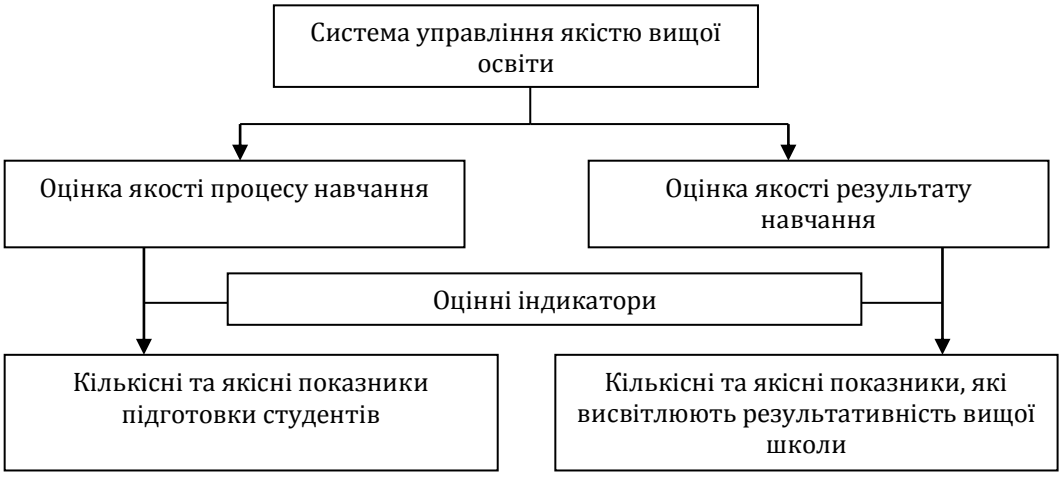

Рис.1. Блок-схема системи управління якістю освіти

Крім міжнародних стандартів серії ISO, найпоширенішими моделями систем менеджменту якості є моделі, засновані на принципах моделі ділової досконалості EFQM (European Foundation for Quality Management) і загального управління якістю TQM (Total Quality Management).

Група вчених розглядає метод TQM як підхід до управління організацією, заснований на якості. При цьому фундаментальними принципами є орієнтація на споживача, який визначає критерії якості потрібних йому товарів і послуг, і залучення персоналу до досягнення поставленої мети [5, с. 63]. На відміну від підходів, використовуваних у стандартах ISO і TQM, модель ділової досконалості EFQM дозволяє проводити порівняльний аналіз між різними вишами. І. І. Мусієнко звертає увагу на те, що застосування цієї моделі базується на використанні критеріїв результатів і можливостей СВО, які припускають удосконалювання освітньої діяльності й підвищення ефективності управління системою освіти [6, с. 30].

Резюмуючи викладене, можна виокремити основні принципи, яким повинна відповідати система менеджменту якості вищої освіти. До них відносяться:

- об'єктивність – використання актуальної і достовірної вихідної інформації, яка базується на показниках, що всебічно характеризують процес навчання і результативність вищої школи, для прийняття управлінських рішень;
- ефективність – надання дієвих механізмів, що дозволяють за рахунок поліпшення якості освіти забезпечити відповідність кваліфікації випускників очікуванням роботодавців і підвищити конкурентоспроможність вищої школи на міжнародному ринку освітніх послуг;
- реалістичність – розробка практичних рекомендацій і послідовності етапів реалізації освітньої політики у сфері підвищення якості підготовки фахівців;
- адаптивність – здатність системи управління якістю вищої освіти гнучко реагувати на зміну зовнішніх умов, вимоги ринку праці, тим самим нівелюючи негативний вплив інерції освітніх процесів;
- універсальність – формування системи на основі міжнародних стандартів якості, що передбачають підвищення ролі керівництва, залучення науково-педагогічних кадрів у функціонування системи, орієнтація на споживачів освітніх послуг;
- продуктивність – одержання даних для аналітичної роботи із моніторингу процесу навчання і працевлаштування випускників, планування діяльності у сфері освіти, складання прогнозних показників для коректування освітніх програм, оцінки ефективності функціонування вищої школи.

Слід підкреслити, що пропонована система менеджменту якості, крім оцінки надання освітніх послуг, тобто самого процесу навчання, акцентує увагу на результативності функціонування вищої школи, тобто оцінюванні професійної підготовки дипломованого фахівця.

Система менеджменту якості освіти для реалізації зазначених функцій передбачає певний алгоритм побудови. Перший етап охоплює збір первинної інформації за допомогою моніторингу і самооцінки діяльності навчального закладу. Вихідними даними є якісні і кількісні показники, які характеризують процеси освіти і працевлаштування.

Джерелами даних є результати внутрішньої самооцінки навчального закладу, матеріали зовнішньої незалежної оцінки, дані міжнародної і вітчизняної статистики, служб зайнятості, кадрових підрозділів підприємств, рейтинги, експертні оцінки, соціологічні дослідження та інші аналітичні матеріали.

Другий етап припускає аналіз та обробку отриманих даних, співвіднесення результатів із напрямами політики ВНЗ щодо якості й наукових досліджень і визначення цілей менеджменту якості освіти, кроків із їхньої реалізації і способів здійснення. Цей етап обумовлює роль керівництва у визначенні пріоритетних завдань підвищення якості, формулювання цілей і стратегічних напрямів розвитку навчального закладу. Одночасно відбувається залучення науково-педагогічного персоналу із використанням механізмів мотивації для досягнення поставленої мети: забезпечення ефективного менеджменту якості.

Третій етап передбачає аудит якості, який, як зазначає група вчених [5, с. 68], виявляється складовою частиною системи менеджменту, інструментом поліпшення якості та структури витрат. Основною його відмінністю від процедури самооцінки є незалежність проведення. Мета аудиту полягає у визначенні ефективності функціонування системи управління якістю освіти, відповідності її поставленим цілям із підготовки фахівців. При цьому оцінюється діяльність усіх підсистем вищої школи за критеріями ефективності та результативності. Ця робота проводиться із залученням незалежних експертів, до складу яких повинні входити представники потенційних роботодавців і зацікавлених організацій. Тільки за таких умов буде забезпечена об'єктивність оцінки, запропоновані заходи щодо коректування освітніх програм, процесу навчання і професійної підготовки.

Участь роботодавців у системі менеджменту якості вищої освіти дозволяє змінити ситуацію, за якої планування кількості необхідних фахівців певних спеціальностей, рівень їх підготовки і потреби економіки не збігаються. У цьому аспекті функція експертних рад, створених за участю менеджерів підприємств і зацікавлених у випускниках певної кваліфікації, становить свого роду негативний зворотний зв'язок щодо об'єкта управління. Її коригувальний вплив спрямований на зниження впливу факторів, що приводять до погіршення якості освіти. При цьому підвищується адаптивність вищої школи до зовнішніх змін і нівелюється негативний вплив інерції її розвитку.

Висновки і перспективи подальших розвідок

Викладене дозволяє зробити такі висновки. По-перше, розроблено модель менеджменту якості вищої освіти, яка містить підсистему оцінки якості надання освітніх послуг (навчання) та результату, що дозволяє нівелювати негативний вплив інерції розвитку освітньої сфери. По-друге, реалізація функцій системи управління якістю здійснюється у три етапи: внутрішня самооцінка, моніторинг якості і маркетингових досліджень; аналіз і обробка отриманих результатів із визначенням цілей менеджменту якості та кроків із їхньої реалізації; аудит якості освіти із визначенням ефективності системи якості освіти і коректування освітньої політики. По-третє, відмінною рисою запропонованої моделі є перенесення акценту на кінцевий результат функціонування вищої школи і залучення замовників на освітні послуги (потенційних роботодавців) до контролю якості й управління процесом підготовки фахівців.

Список літератури

1. *Домбровська, С. М. Державні механізми менеджменту якості вищої освіти України [Текст] / С. М. Домбровська // Управління. – 2013.– №2. – С. 54-59.*
2. *Parusinski, J. Ukraine's Higher Education Institutions: Fighting isolation [Электронный ресурс] / J. Parusinski // European Focus. – №7. – 2010.– Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/56/10/EF_7_2010_ENG.pdf.*
3. *Кайдалова, А. В. Актуальність впровадження систем менеджменту якості у вищих навчальних закладах медичного та фармацевтичного профілю в Україні та країнах СНД [Текст] / А. В. Кайдалова, О. В. Посилкіна // Соціальна фармація: стан, проблеми та перспективи: міжн. наук.-практ. інтернет-конференція, 17-20 берез. 2014 р.– Х.: Вид-во НФаУ, 2014.– С.354- 356.*
4. *Чміль, А.І. Принципи формування системи управління якістю освіти в умовах реформування [Текст] / А. І. Чміль // Післядипломна освіта в Україні. – 2006. – №2 (9). – С. 75-76.*
5. *Коровкин, М. В. Система менеджмента качества в вузе [Текст] / М. В. Коровкин, С. Б. Могильницкий, А. И. Чучалин // Инженерное образование. – 2005. – №3. – С. 62-73.*
6. *Мусієнко, І. І. Принципові відмінності системи освіти України від вимог європейського простору вищої освіти [Текст] / І. І. Мусієнко // Наукові праці. Державне управління. – 2010. – Вип. 135. – Т. 147. – С. 28-31.*
7. *The system of education in Ukraine: the state and prospects of development (Razumkov Centre analytical report) [Текст] / Razumkov Centre // National security & defense. – 2002. – № 4. – P. 2-36.*
8. *Ukrstat.org - публикація документів Державної служби статистики України [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://ukrstat.org/en/ operativ/operativ2013/ ibd/nsoz/nsoz12_u.htm.*
9. *Навчання у ВНЗ очима студентів (Загальнонаціональне опитування студентів) [Електроний ресурс] / Фонд «Демократичні ініціативи» ім.І.Кучеріва.— Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/polls/2011-year/erthet5yk7tl.*

10. *Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2008/2009 навчального року [Текст] : стат. бюлетень. – К.: Держав. комітет статистики України. – 212 с.*
11. *Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2012/2013 рр. [Текст] : стат. бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2013. – 188с.*

References

1. *Dombrovskaya, S. M. (2013). State mechanisms of quality management of higher education in Ukraine. Office, 2, 54-59.*
2. *Parusinski, J. (2010). Ukraine's Higher Education Institutions: Fighting isolation. European Focus, 7. Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.icps.com.ua/files/articles/56/10/EF_7_2010_ENG.pdf.*
3. *Kaydalova, A. V. & Posylkina, A. V. (2014). Relevance of implementation of quality management systems in higher education in medical and pharmaceutical profile in Ukraine and the CIS. Social Pharmacy: progress, problems and perspectives. Kharkiv, 354-356.*
4. *Chmil, A. I. (2006). The principles of quality management system of education in restructuring. Postgraduate education in Ukraine, 2 (9), 75-76.*
5. *Korovkyn, M. V., Mogilnitsky, S.B., Chuchalin, A. I. (2005). The quality management system in high school. Engineering Education, 3, 62-73.*
6. *Musienko I. I. (2010). The principal differences between the education system of Ukraine with European Higher Education. Proceedings. Public administration, 135, 28-31.*
7. *The system of education in Ukraine: the state and prospects of development. (2002). National security & defense, 4, 2-36.*
8. *Ukrstat.org - Publication of documents of the State Statistics Service of Ukraine. (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://ukrstat.org/en/operativ/operativ2013/ibd/nsoz/nsoz12_u.htm.*
9. *Education Universities in the eyes of students (students nationwide survey). Fund "Democratic initiatives" im. I. Kucheriva. (2011). Retrieved December, 1, 2014, from : http://dif.org.ua/ua/polls/2011-year/erthet5yk7tl.*
10. *The main indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the 2008/2009 school year. (2013). Kyiv: State. Statistics Committee of Ukraine.*
11. *The main indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of 2012/2013 biennium. (2013). Kyiv: State Statistics Committee of Ukraine.*

Стаття надійшла до редакції 04.12.2014 р.

УДК 336.648: 332.8:338.49

Maria Yuriyivna TROFYMENKO

PhD Student,
Ivan Franko National University of Lviv
E-mail: mmilevskaya@gmail.com

THE WAYS TO INCREASE THE EFFICIENCY OF FUNDING OF HOUSING AND MUNICIPAL INFRASTRUCTURE IN UKRAINE

Trofymenko, M. Y. The ways to increase the efficiency of funding of housing and municipal infrastructure in Ukraine / Maria Yuriyivna Trofymenko// Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 99-106. – ISSN 1993-0259.

Abstract

Introduction. *The proper functioning of housing and communal services as the part of social and community complex of social infrastructure provides general living and working conditions for Ukrainian population. The involvement of alternative financial resources is the main task for optimizing current operations of communal infrastructure and providing its development.*

Purpose. *The aim of the article is to identify the alternative methods of the development of the housing and community infrastructure.*

Method (methodology). *For getting relevant results we have used general scientific and special methods: historical method; method of scientific abstraction; methods of analysis and synthesis; induction and deduction; comparison method; methods of grouping and systematization.*

Result. *The article deals with the importance of housing and community infrastructure of Ukraine and the problems of its investment through the budget costs and self – financing: the inefficient use of the available methods of the communal sphere investment by local authorities, general macroeconomic factors and structural barriers that slow down the pace of the self – financing system of the communal enterprises.*

As a result of the investigation, the resource base which is used in the world practice is identified including various forms of attracting financial resources of the private sector for the development of housing and community infrastructure. The general possibilities of the project investment usage for the development of the industry and a concrete example of the foreign experience of the concession usage in the area of water supply have been investigated. The structure of the financial resources and financial objects that may be involved in the implementation of investment projects and is a prerequisite for the development for housing and community infrastructure has been determined.

Keywords: *communal infrastructure; government funding; project investment; financial resources of development; Public Private Partnership; concessions.*

Марія Юріївна ТРОФИМЕНКО

аспірант кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
E-mail: mmilevskaya@gmail.com

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

Анотація

Вступ. *Належне функціонування житлово-комунального господарства у складі соціально-побутового комплексу соціальної інфраструктури забезпечує створення загальноприйнятих умов для життя та роботи населення. Використання альтернативних джерел фінансових ресурсів необхідне для оптимізації поточного функціонування комунальної інфраструктури та забезпечення її розвитку.*

Метою *статті є виявлення альтернативних методів фінансування розвитку житлово-комунальної інфраструктури.*

Метод (методологія). *Для отримання відповідних результатів використано загальнонаукові та*

© Maria Yuriyivna Trofymenko, 2014

спеціальні методи: історичний метод (для вивчення процесу формування теперішньої системи фінансування житлово-комунального комплексу); метод наукового абстрагування (узагальнення визначень та поглядів на роль житлово-комунального господарства); методи аналізу і синтезу (для дослідження можливих джерел залучення фінансових ресурсів); індукції та дедукції (для вивчення шляхів розвитку фінансування комунальної інфраструктури); метод порівняння (з метою окреслення напрямів залучення та використання іноземного досвіду); методи групування та систематизації (для класифікації фінансових ресурсів).

Результати. *У статті розглянуто важливість розвитку житлово-комунальної інфраструктури України та проблеми її фінансування за рахунок бюджетних коштів і самофінансування: неефективність використання місцевою владою доступних методів фінансування комунальної сфери, загальні макроекономічні фактори та структурні перепони, що сповільнюють темпи розвитку системи самофінансування комунальних підприємств.*

У результаті дослідження визначено ресурсну базу, яка використовується у світовій практиці, зокрема різноманітні форми залучення фінансових ресурсів приватного сектору для розвитку комунальної інфраструктури. Розглянуто загальні можливості використання проектного фінансування для розвитку галузі та конкретний приклад зарубіжного досвіду використання концесії у сфері водопостачання. Визначено структуру джерел фінансових ресурсів та фінансових суб'єктів, які можуть залучатися до реалізації інвестиційних проектів та є передумовою розвитку житлово-комунальної інфраструктури.

Ключові слова: *комунальна інфраструктура; бюджетне фінансування; проектне фінансування; фінансові ресурси розвитку; державно-приватне партнерство; концесії.*

JEL classification: L99, O18, O19, R51

Formulation of the problem

A living standard of the citizens is one of the criteria for evaluating the effectiveness of economic and social policy. The problems of social area are clearly fixed and represented in the economic sphere. One of the most important questions which are necessary to solve in the priority order is an achievement of the irreversible and positive shifts in the growths of welfare. A significant role in the realization of this task plays a social policy. The activity of cultural – educational, scientific, recreational and social – community complexes of social infrastructure fundamentally affects the value and quality of the labor force. The human factor weight of the reproductive process in modern conditions puts forward the social policy at the level of the other directions of the government policy.

Providing the optimal housing and community and social living conditions of the population is a primary requirement for effective support of human activities in all life spheres. That's housing and community facilities as a part of social – community complex of the social infrastructure that provides the creating of conventional conditions for life and work of the population and is also responsible for the delivery of the objects of economy sectors (water, gas, heat, electricity). In this manner the housing and community facilities system covers the manufacturers and consumers of housing and community services.

The current state of the housing and community facilities requires substantial investments that are not capable of self – financing of industry or budgets. The involvement of the private sector with the aim to invest the housing and community facilities are widespread in the most developed countries through efficiency and wide choice of the possible forms of delegated management and concessions, but are not widely used in Ukraine. It is important to investigate the possibility of communal infrastructure investment by attracting private and foreign investors as well as international lending institutions.

Research of latest publications

The sources and forms of financing, the opportunities to attract private and international investments, improvement of the management of housing and community area are investigated by many scientists: H. Volynsky, A. Efimenko, T. Kachala, Y. Petrushkivsky, O. Omelianenko, L. Gubanova, O. Melnichenko, O. Lukyanchenko, Y. Katasonov, D. Moroz, B. Torkatyuk, E. Gayko, V. Dimchenko, E. Karlova and many others.

The main material

The components of social and community complex are housing and community facilities, public services, trade, public food, passenger transport and communication. Housing and community service is a fundamental element of the social infrastructure, which is designed to ensure normal functioning of all life – support systems of houses, hotels, companies and institutions.

The notion of housing and community facilities in Ukrainian sense has lost its relevance for European countries. Enterprises of this branch are combined under the term "communal infrastructure", which expresses

the structural identity of the utility sector to the social infrastructure of the country and extends beyond its value.

Diversified range of housing and community infrastructure includes housing and public utilities: water supply, drain, housing supply, gas, road maintenance and improvement, local electric and other services that provide services to the public, industrial and other consumers of all forms of ownership. In 1991 Ukraine held a majority of the object transfer of housing and community in private ownership. The task of ensuring their development in a particular area was assigned to local governments. At the present stage the finances of communal ownership companies is an integral part of local finances.

Being composed of local finance, finances of communal enterprises at the same time represent independent economic category which reflects economic relations associated with distribution and redistribution of the value of GDP achieved by the use of centralized and decentralized funds of funds at the local level in order to fully meet the housing and communal needs. Therefore, the enterprises of communal infrastructure belong to another scheme of financing and combine preferential funding from local budgets of self – financing.

The enterprises of social infrastructure function in the area of material production and outside the manufacturing sector. Therefore, they are divided into three groups:

- enterprises that are fully in budget financing;
- enterprises that are partially financed from the local budget;
- enterprises that operate on the principle of self – financing.

Today local governments can sell, buy, lease land and use them like collateral, to pass them as a contribution to the statutory funds of join stock companies, limited liability companies, cooperatives, financial credit institutions and other enterprises and institutes. They are empowered to manage the enterprises of housing and community sector through the use of tax, credit and subsidy regulation and through the use of investment, privatization, deregulation and public procurement. We may say that the local authorities have rather wide range of economic methods to finance housing and community facilities [1, p. 58].

The problem is the inefficient use of available financial methods or non use of them as such. For example Ukraine has 5 local taxes: a property tax other than land, single tax, fee for certain types of business activities, fee for parking, tourist tax. They give local budgets less than 4% of revenues as opposed 40 – 60% in the cities of developed countries. Despite the fact that international experience demonstrates the ability of local taxes become a major source of funding for city expenditures, especially social infrastructure, there is a lack of local fiscal resources in Ukraine for adequate financing of housing and community infrastructure.

The important component of the communal authority revenues must become the tax for realty that under Art. 10 Of the Tax Code of Ukraine. The said tax is recognized in this codified act to be local. The fact is that the basic conditions of property maintenance are provided by the local community and its authorities, so the main part of property tax must be transferred to local budgets [2, p. 151].

The existing regulatory framework of the industry (especially acts of local self – government) has no legally established mechanisms for providing financial and management development, in particular the methodological tool for evaluating the effectiveness of the financial – economic activity of utilities that does not contribute to investments is absent [3, p. 277].

The reformation of the current system needs proper financial support, and therefore, it's not just about finding investors and government funding of projects in this sphere but above all about the use of the revenues from paying utility bills. In fact, the size of the tariff is established by the local authorities with the approval of State Inspectorate for prices at a level which must cover the costs incurred by utilities and in case of confirmation of the prices and tariffs which are lower than those of economically justified costs, the authority, which has it confirmed, has to compensate the adequate difference to the enterprises from the local budget [4, p. 3]. However, the activity of Ukrainian communal enterprises in the context of self – financing is loss making. The actual expenses for communal service significantly exceed the rates. Accelerated development of housing and inadequate engineering support of housing and community facilities, accessibility and low cost of energy which were common in the years of Soviet Union created a situation of the maximum ignoring of the energy conservation and introduction of the low – cost technologies in the housing and community infrastructure. In recent years, new construction and rehabilitation of sewerage system have not been accomplished. The preventive maintenance has not been accomplished in full, and this is the result of the significant deterioration of enterprises' funds. Due to the senescence of assets and increasing technological losses there is a constant increase in the cost of utilities. The largest sizes of loss (40 – 50%) are registered by the water supply and the drainage enterprises. Plumbing, sewerage system and heat supply require more than $ 4 billion.

In contrary to the urgent need of the enterprises of the housing and community sector in the capital, they own the limited abilities of the access to the financial researches. In general practice we may distinguish several ways of financing this sector:

- at the expense of funds of local budgets;
- at the expense of state centralized capital investments;
- on the basis of equity participation of the enterprises;

- on the expense of lending money;
- at the expense of public funds and funds of the owners of the private firms;
- construction of the housing and community facilities objects by a public way.

Innovative financing schemes of housing and community enterprises at the territory of Ukraine are not used today. Besides, the government funding of the current activity and the investments in housing and community facilities were stopped in order to transfer utilities in self-financing. The development of self-financing system of the communal enterprises is extremely slow. This slow development has general macroeconomic factors and structural barriers such as legislation and policy on tariff setting, local political problems. In case of the impossibility of providing the investment needs of communal infrastructure with the responsible authorities, the international practice uses the mechanism of the public-private partnership. In Ukraine in still doesn't work at full capacity, although a complete legal framework is established. That's why the immediate task is to generalize the relevant international experience in order to learn its consequences in the conditions of Ukrainian reality.

European countries use such trends of the public-private financing for the development of housing and community sector as: financing through the output of obligations; fundraising under warranty of insurance organizations; providing the enterprises with technical means upon leasing.

Under the current "Concept of the Development of public-private partnership in housing and community facilities" involvement of the private sector in the development of housing and community facilities is assumed in the form:

- consulting services;
- the use of the mixed forms of the public – private partnership;
- formation of joint ventures in the field of heat supply, water supply and drainage;
- implementation of the priority projects of the modernization of community facilities by attracting of the financial resources and installation of equipment;
- introduction of the new technologies by the private sector in the housing and community industry;
- joint participation of local governments and private partner in the scientific researches, development of normative legal framework, increased consciousness of population etc.

For each concrete project must be chosen its own form of public-private partnership taking into the consideration the aim of attraction of the private business and the balanced distribution of the risks. Thanks to such collaboration the attraction of the private investments to the development of housing and community facilities will take place, the revision of rate policy and principles of budget support will be materialized in this area. The positive sides of this activity will be the decrease of the risk of the inefficient use of funds from local budgets and providing of the effective management with the objects of the communal property. Also, the increase of revenues to budgets and creating a competitive sphere that will encourage the development of market relations [6, p. 221].

Various forms of financial resources of the private sector are an alternative source of financing the development of all sectors of the social infrastructure. The involvement of the private sector in order to finance the communal facilities has become widespread in the developed countries and in the countries that are still developing. It can be done in terms of variety and forms of the delegated management and concession [7, p. 100].

One of the forms of delegated management is project financing, that allows the realization of multilateral projects in compliance with parity of interests of all its members and usage of different financial equipment: equity investments; debt financing; leasing; trade credit of the suppliers; innovative financial mechanisms, etc.

The object of the project investment is the projects of the sector of the social and industrial infrastructure which is characterized by the significant capital intensity, low commercial effectiveness, but is of strategic importance for the economy of the country. Such sector covers the objects of transport, energy, communication, water supply, sewerage, recycling of solid waste etc. Project investment schemes can also be used during the construction or restoration of large industrial facilities [8, p. 7].

The positive effect of private sector involvement in the field of communal water supply and drainage is caused by the increase of management efficiency. The examples of project investment in water supply and sewerage sector have caused the decrease of the costs to 10 – 40% (USA, Canada, Scotland, Ireland), in transport – to 10 – 17% (according to European Commission). However, the international practice provides enough of counter – examples where such actions have led to an increase of the communal tariffs and social tensions. The cooperation experience of the state and the private capital doesn't give the unambiguous reasons to assert its efficiency. Taken in Ukraine methods of the cooperation of the state and the private sector have not given the desired results yet.

The largest dissemination of project investment is accounted for 70 – 80 years of the twentieth century. In projects of the public – private partnership in the infrastructure area, the project investment has begun to be introduced in the early 90's. Since then the concession agreements become an integral part of the financing schemes of many infrastructure projects in industrialized countries and countries with dynamic economic development (South East Asia, South America). Concessions belong to the unconventional financial methods that allow the use of domestic and foreign investments, the loans and grants of the international financial institutions.

This factor makes the project investment convenient for the development of communal infrastructure. We know that financing of the infrastructure projects is impossible without the involvement of multiple borrowings which in different projects can reach 85% of total capital of the project concession company [7, p. 102].

Considering investment schemes and forms, it is determined the size and the type of the effect of investment project. Let's try to identify a common sequence of actions involving various forms of finance that can cover problematic sectors and enterprises of communal infrastructure of different levels of loses and payback (Figure 1).

Figure 1. The sequence of the actions with the involvement of different forms of financing

According to the World Bank classification, we can single out 3 sectors that have the largest realization of the project investment:

- electricity (production, transmission and distribution) and natural gas;
- transport: airports (terminals, runways), railways (equipment, transport), ports, toll roads (bridges, highways, tunnels);
- water supply and drainage (production, transmission and distribution of the drinking water, collection and wastewater treatment).

The number of investment projects for the 20-year period in these sectors shows that the world's most popular forms of private investment in the energy are investments in new construction (450 billion dollars) and concessions in the sphere of transport and water supply (50 billion dollars).

Let's examine the project of water supply and water purification in Buenos Aires implemented in the form of project finance on a concession basis during 1993-1999. Concession was given to the French company Lyonnaise des Eaux – Dumez, which offered the greatest reduction in tariffs (to 27%). Initial conditions of water supply system were characterized by the problems appropriate to the communal facilities of the Ukrainian cities: the high level of depreciation utilities, large water and heat loss during the transportation by the customers, the acute shortage of funds for the restoration of networks and new construction.

Concessionaire Company annually invested in the construction and modernization of water supply more than 200 million dollars. Concessionaire Enterprise was covering the territory with population of 6 million inhabitants (70% of the populations). During the concession new lines were built and new consumers were connected and the labor productivity increased twice. Upgrading technology allowed reducing of water loss and the increase of reliability of work. The consumers received a significant benefit from lower prices due to the lower rates and expansion in the water supply net.

International Finance Corporation acted like a creditor and invested in the concession 60% of the general cost of the project or 2, 4 billion dollars. Corporation acted as a recipient of a certain shares of the concessionaire company, independently provided a loan for 10 years in the form of a credit account and participated in the banking consortium, which gave the loan for 12 years.

Significant role in the success of the project in Buenos Aires played a financial participation of the international concern which has extensive experience in reforming housing and community facilities based on the concessions. International financial organizations are the reliable source of the credit resources for the financing of the infrastructural projects. They contribute to the redistribution of project risks and make projects less risky for other creditors and investors.

In the group of the World Bank the main role in the project investment is played by the World Bank of Reconstruction and Development (IBRD), International Finance Corporation and International Investment Guarantee Agency. IBRD provides the governments with financial help for the development of internal infrastructure and calls for the strengthening of the private sector positions in this area. Today the World Bank and the European Bank of the Reconstruction and Development credit Ukrainian communal enterprises.

Let's note that the loan capital in the practice of the developed countries and the countries which are still developing is "cheaper" than investment resource. For this reason concession projects by an average of 80% are

financed by various credits. The number of investors and creditors of the large communal projects can be different. The described concept in Buenos Aires counted four foreign and four internal investors. Apart from international financial organizations the sources of credit of infrastructure project are government agencies and commercial banks (Table 1).

The use of the budget costs of central and local governments in the project investment has additional functions. The governments of the countries provide direct assistance in the form of the government guarantees, credit support, tax credits etc. Direct budget financing is used in exceptional cases of the large social significance of the project. Let's note that the government support plays a positive role in the drafting of the financial package of the concession consortium.

The most significant role in the project investment is played by the government export credit agencies of the developed countries, the credits and guarantees of which foresee the purchase of the equipment of the adequate country for the realization of the investment project (Export – Import Bank of the USA, the Corporation of the export development of Canada, Department of export credit guarantee of Great Britain, Ministry of International Trade and Industry of Japan).

Table 1. The sources of the involvement of financial resources in the communal infrastructure

<table>
<tr><th colspan="2">Internal sources</th><th colspan="2">External sources</th></tr>
<tr><td rowspan="3">Government sources</td><td>1. Statebudget</td><td>Government sources</td><td>Government export credit agencies</td></tr>
<tr><td>2. Local budget</td><td rowspan="4">International Financial Organizations</td><td>1. International Bank of Development and Reconstruction</td></tr>
<tr><td>3. Grants</td><td>2. International Financial Corporation</td></tr>
<tr><td>Self –financing</td><td>Fees</td><td rowspan="2">3. International Investment Guarantee Agency</td></tr>
<tr><td>Banking</td><td>Commercial banks</td></tr>
<tr><td>Private sectors</td><td></td><td>Private sectors</td><td></td></tr>
</table>

Most financial functions of the project investment are performed by banks. They provide direct lending, issuance and placement of bonds, organization of the credit agreement and evaluation of the project. Banks use various methods of financing: they compile freelance credit agreements, form consortiums or syndicates for joint credit.

The convenient option of bank lending is to provide a grace period that exempts the concessionaire from payment of the obligations until the project starts to generate income. However banks charge fees for the arranging of the financing, banking consortium management and agency services.

Another important source of the financing of the Ukrainian communal infrastructure may be the costs of domestic and foreign private sectors. Because of extremely high requirements of Ukrainian communal enterprises, financial investments and loans from international financial institutions and foreign creditors are insufficient to cover necessary expenses.

Successful implementation of concession project primarily depends on the quality of the financial package because its financial structure and conditions directly affect the total cost of the project, internal rate of return, investments payback period and other financial indicators.

One of the main regulations of the housing and community facilities of Ukraine today is "The program of the Reformation and Development of housing and community facilities for years 2009-2014". The program funding is provided by the state and local budgets end enterprise funds as well as by the introduction of special tax regime by VAT of housing and communal services and services of heat supply.

The program provides financial and economy implementation of the reformation of the housing and community industry in the following areas:

- development of the financial mechanism of the provision and the maintenance of housing (mortgage, credit unions, etc);
- transition to the economically – based tariffs for all the categories of consumers of housing and community services;
- government support in the providing and maintenance of housing;
- restructuring and write – off bad debts in the housing and community facilities sector only in case of the transition to cost – based tariffs.

It's put on the state budget the realization of the investment projects from the reconstruction and the big repair of the housing, projects for improvement of housing management and reduction of specific indicators of resource use. Significant attention is paid to the development of the institution system to attract investments of the international financial institutions and the resources of the international technical assistance directed for the

reformation of housing and communal utilities. Funding of the program implementation of these investment projects is realized by:

- target funding of selected projects on a competitive basis;
- partial or full refund of interest rates on loans for the project realization;
- full refund of interest rates on loans or partial repayment of the main sum of the projects granted by de subjects of small and average business for the realization of the investment project of energy conservation in the houses.

With consideration of the basic principles of the program we can affirm that the document took into account the possibility of using private capital and providing private investors with the public guarantees. According the results of the final report on the realization of the program in 2015 we may determine the state of legal approximation and the efficiency of public – private partnership in the form of project investment in the communal infrastructure of Ukraine and the further recommendations for its development.

Conclusions

The enterprises of the housing and community infrastructure are loss making and they need huge investments in order to upgrade funds, modernize and improve the management systems. The priority of housing and community infrastructure in terms of lack of budget costs and self – financing is seeking of new sources of the financial resources from the private sector and from the international organizations in terms of delegated management, renting or concession and also creating of favorable investment climate in housing and community facilities to attract investments, loans, grants.

The practice of project investment provides wide possibilities of the development of housing and community sphere. State participation in these projects is mediate. Mainly it is limited by providing the investors and creditors with the guarantees and taking of the project risks. Sources of direct lending of the infrastructural projects are: international financial and credit institutions, commercial and state banks, export credit agencies. The participation of experienced international corporations, the development of effective financial packages and financial schemes contribute to the successful realization of the projects and development of communal infrastructure. The use of foreign experience concerning the involvement of the private sector resources is able to accelerate the fundamental reconstruction of the housing and community infrastructure of Ukraine, to enhance the level of service, industry profitability and the development of social infrastructure of the country.

References

1. *Shevska O. I. (2008). The economic leverage of housing and community facilities. Current issues and trends of the formation of the effective system of the governance and local self – government in Ukraine: the materials of International scientific and practical conference. – Zaporizhia, 57-59.*
2. *Efimenko, A. I. (2011). Economic nature of housing and community facilities and the basic methods of its reformation. Bulletin of KNU, Issue 1, 149-152.*
3. *Petrushevsky L. (2012). Selection and implementation of investment – innovative priorities of the economic development of housing and community facilities. Economy of construction and urban utilities, 4, 275-283.*
4. *Melnichenko, O. A., Shevchenko A. S. (2011). Reformation of housing and community facilities on the basis of innovation as the key of qualitative realization of the social function. The Theory and Practice of Public Administration, 1 (32). Retrieved November, 15, 2014, from : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2011-1/doc/3/01.pdf.*
5. *On approval of the concept of public-private partnerships the in the housing and community facilities. – Cabinet of Ministers of Ukraine on Sept. 16. 2009 № 1184. Retrieved November, 15, 2014, from : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1184-2009-% D 1% 80.*
6. *Kachala, T. (2010). The development of public-private partnerships in the housing and community facilities of the region: problems and prospects. Formation of a market economy, 23, 217-223.*
7. *Torkatyuk, V. I., Haiko, E. Y., Dymchenko, V. V., Karlova, E. A., Prav, Y. H., Soboleva, A. G. (2006). Concession forms of realization of investment projects in housing and community facilities. Community facilities of the cities: the materials of scientific and technical collection. Series: Economic science, 73, 98-103.*
8. *Lukyanchenko, O., Dzhabrailov, R. (2006). Economic and Legal Support of the Development of housing and community facilities on the concession bases. East, 1, 5-8.*
9. *Law of Ukraine "On national program of reformation and development of housing and community facilities for 2009 – 2014" from 17. 11. 2012. – №1869 – IV. Retrieved November, 15, 2014, from : http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/1869-15.*

Список літератури

1. *Шевська, О. І. Економічні важелі розвитку житлово-комунального господарства [Текст] / О. І. Шевська // Сучасні проблеми й тенденції формування ефективної системи державного управління*

та місцевого самоврядування в Україні: матеріали міжнародна науково-практичної конференції. – Запоріжжя, 2008. – С. 57-59.
2. *Єфіменко, А. І. Економічна природа житлово-комунального господарства та основні напрями його реформування [Текст] / А. І. Єфіменко // Вісник КНУ імені Михайла Остроградського. Випуск 1. – 2011. – С. 149-152.*
3. *Петрушевський, Ю. Л. Вибір і реалізація інвестиційно-інноваційних пріоритетів економічного розвитку ЖКГ [Текст] / Ю. Л. Петрушевський // Економіка будивництва і міського господарства: науковий журнал. – Донецьк, №4. – 2012. – С. 275-283.*
4. *Мельниченко, О. А. Реформування ЖКГ на інноваційних засадах як запорука якіснішого виконання містом побутової функції [Електронний ресурс] / О. А. Мельниченко, А. С. Шевченко // Теорія та практика державного управління: збірник наукових праць. – Вип. 1 (32). – Харківський регіональний інститут державного управління. – Харків, 2011. – Режим доступу : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2011-1/doc/3/01.pdf.*
5. *Про схвалення Концепції розвитку державно-приватного партнерства у житлово-комунальномугосподарстві. – Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 верес. 2009 р. № 1184. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1184-2009-%D1%80.*
6. *Качала, Т. М. Розвиток державно-приватного партнерства в житлово-комунальномугосподарствірегіону: проблеми та перспективи [Текст] / Т. М. Качала // Формування ринкової економіки. – 2010. – № 23 – С. 217-223.*
7. *Концессионные формы реализации инвестиционных проектов в жилищно-коммунальном хозяйстве [Текст] / В. И. Торкатюк, Е. Ю. Гайко, В. В. Дымченко, Е. А. Карлова, Ю. Г. Прав, А. Г. Соболева // Коммунальное хозяйство городов: научно-технический сборник. Серия: экономические науки. – 2006. - № 73. – С. 98–103.*
8. *Лук'янченко, О. Економіко-правове забезпечення розвитку житлово-комунального господарства на концесійній основі [Текст] / О. Лук'янченко, Р. Джабраілов // Схід. – 2006. – № 1. – С. 5-8.*
9. *Про загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009-2014 роки [Електронний ресурс] : закон України від 17.11.2012 р. – №1869-IV.. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/1869-15.*

Стаття надійшла до редакції 29.11.2014 р.

УДК 658.849.5(477)

Володимир Євгенович ШВЕЦЬ

кандидат економічних наук,
доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
E-mail: shwe@ukr.net

Христина Святославівна ДЕМКІВ

аспірантка кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
E-mail: kristinkademkiv@yandex.ru

ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ НА РИНКУ АНТИКВАРІАТУ В УКРАЇНІ ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

Швець, В. Є. Діяльність суб'єктів на ринку антикваріату в Україні як об'єкт економічного аналізу [Текст] / Володимир Євгенович Швець, Христина Святославівна Демків // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 107-113. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. *Перспектива членства України у Європейському союзі, передбачає пристосування чинної економічної системи до загальноприйнятих стандартів. Одним із елементів, характерним для високорозвинених країн, є наявність прозорого та ефективного ринку антикваріату з метою збереження національних культурних цінностей та можливості широкого доступу населення до них. Забезпечення таких параметрів цього ринку в Україні можливе із застосування економічного аналізу, що допоможе створити ефективну інформаційну базу, яка слугуватиме для прийняття інвестиційних рішень щодо доцільності вкладати капітал в антикваріат.*

Метод (методологія). *Загальний підхід до визначення змісту і структури роботи ґрунтується на основі методу системного аналізу. Для підведення окремих підсумків у роботі використано методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, абстрагування та групування.*

Результати. *Визначено, що діяльність підприємств на ринку антикваріату, який належить до тих, які функціонують в умовах асиметричності інформації, має свої особливості. У статті розглянуто зміст цих особливостей, які необхідно враховувати при організації та проведенні економічного аналізу діяльності суб'єктів господарювання з метою інформаційного забезпечення загальнонаціональних культурних пріоритетів українського народу. Розглянуто один з найбільш сучасних і поширених у світовій практиці способів купівлі-продажу антикваріату за допомогою інтернет-аукціонів.*

Ключові слова*: антикваріат; асиметричність; діяльність; економічний аналіз; предмети колекціонування; ринок антикваріату; суб'єкти колекціонування; суб'єкти господарювання; інтернет-аукціон.*

© Володимир Євгенович Швець, Христина Святославівна Демків, 2014

Volodymyr Yevhenovych SHVETS

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Accounting and Auditing,
Ivan Franco National University of Lviv
E-mail: shwe@ukr.net

Khrystyna Svyatoslavivna DEMKIV

PhD Student,
Department of Accounting and Auditing,
Ivan Franco National University of Lviv
E-mail: kristinkademkiv@yandex.ru

ACTIVITY OF ENTITIES ON THE MARKET OF ANTIQUES IN UKRAINE AS AN OBJECT OF ECONOMIC ANALYSIS

Abstract

Introduction. *The prospect of Ukraine's membership in the European Union foresees the adjustment of the current economic system to common standards. One of the elements which is typical for developed countries is the existence of a transparent and efficient market of antiques to preserve national cultural values and the possibility of broad public access to them. Providing such parameters of the market in Ukraine is possible in that case if we use the economic analysis which can help to create an effective information base that will serve to make investment decisions as for the appropriateness of investment in antiques.*

Method (methodology). *The general approach for the determination of the content and structure of work is based on the method of system analysis. In order to summarize we have used the methods of analysis and synthesis, induction and deduction, abstraction and grouping.*

Results. *It has been determined that the activities of companies in the market of antiques which belongs to those operating under asymmetric information is different. The article reviews the content of these features which should be considered when organizing and conducting economic analysis of the entities in order to provide Ukrainian people with the information about national cultural priorities. One of the most modern and popular in the world means of buying and selling antiques using Internet auctions is considered in the article.*

Keywords: *antiques; asymmetry; activity; economic analysis; items for collecting; market of antiques; entities of collecting; entities; Internet auction.*

JEL classification: D83

Вступ

Незважаючи на 10 років, що пройшли від часу публікації статті, присвяченої особливостям ринку антикваріату як об'єкта економічного аналізу, ця проблематика не зазнала належних системних досліджень [1]. Очевидно, що причиною недостатнього наукового опрацювання питань функціонування ринку антикваріату виступає його головна особливість – асиметричність інформації. Тобто, коли покупці на ринку менш інформовані про об'єкти купівлі-продажу, ніж продавці, або навпаки [2]. Другою важливою причиною стала фінансова криза, до якої цей ринок особливо чутливий. Адже значну частину вільних фінансових ресурсів інвестували у предмети антикваріату у зв'язку з потребами нагромадження артефактів духовної і матеріальної культури України у державних музейних фондах, відомчих і приватних музеях. Незважаючи на фінансову кризу, а тепер ще й військові дії, під впливом Революції гідності відновлюється увага до артефактів історичної спадщини, що актуалізує необхідність в інформативно-аналітичному забезпеченні процесу формування різноманітних колекцій. Відтак зростає потреба у розробці відповідної методики аналітичних досліджень про наявність і рух предметів антикваріату на ринку України. Тому діяльність суб'єктів господарювання як об'єкт економічного аналізу виступає актуальною темою наукових досліджень.

Мета статті

Метою нашої статті є дослідження особливостей діяльності суб'єктівгосподарювання на ринку антикваріату як об'єктів економічного аналізу та виявлення причинно-наслідкових зв'язків їх функціонування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Нагадаємо, що в етимології слова *антикваріат* закладено грецьке поняття – префікс, який означає протилежність, а Володимир Даль пояснював, що *антик* – старовина і застосовується, наприклад: *античний* музей – де зберігаються старовинні роботи художників; в *антикварному* (магазині) – старовинні речі [3]. Згідно з "Правилами торгівлі антикварними речами в Україні" (від 29.12.2001 р.) *антикварними речами* вважаються культурні цінності, котрі мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення, підлягають збереженню, відтворенню та охороні, а також були створені понад 50 років тому [4]. Таким чином, під терміном *ринок антикваріату* слід розуміти ту частину ринку, на якій предметами купівлі-продажу виступають речі, що пройшли повний життєвий цикл, уціліли але "морально" застаріли, тобто їх місце зайняли об'єкти сучасного виробництва. При чому такими об'єктами можуть бути як предмети мистецтва (картини, скульптури, прикраси), так і предмети широкого вжитку (меблі, автомобілі, зброя, одяг); як засоби обігу (гроші, цінні папери, векселі), так і знаки атрибутики (автографи, нагороди, печатки). Тобто об'єкти антикварного ринку можуть мати яке завгодно несподіване джерело походження, не залежно від їх функціональної чи галузевої приналежності.

Суб'єктами господарювання на ринку антикваріату вважаються господарські організації (юридичні особи, державні, комунальні та інші підприємства) та фізичні особи, котрі займаються виробництвом, реалізацією, придбанням товарів/робіт/послуг чи іншою господарською діяльністю [5].

Відповідно до Господарського кодексу України виокремлюють [5]:

– комерційну діяльність (має на меті одержання прибутку);
– некомерційну діяльність (одержання прибутку не є головним завданням, одержаний прибуток використовується для продовження діяльності).

Згідно з НП(с)Бо, виділяють наступні види діяльності [6]:

– операційна діяльність (основна діяльність підприємства, а також інші види
– діяльності, які не є фінансовою чи інвестиційною);
– фінансова діяльність (у ході здійснення виникають зміни у власному і позиковому капіталі);
– інвестиційна діяльність (передбачає придбання та реалізацію тих необоротних активів і фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів).

Як відомо, головне призначення предметів ринку антикваріату полягає у їх інформаційно-демонстраційному функціонуванні з метою задоволення духовних потреб людей. Основним критерієм визнання об'єкта предметом антикваріату вважають відповідність вимогам тематичних спрямувань суб'єктів антикварного ринку. Мотиви виникнення такого попиту можуть бути різноманітними, їх можна умовно поділити на три групи:

– індивідуалістичні;
– інвестиційні;
– модонаслідувальні [1].

Для виникнення попиту на предмети антикваріату важливу роль відіграють систематизовані інформаційні довідники – каталоги. За допомогою каталогів стає можливим формувати систематизовані збірки предметів колекціонування незалежно від усіх трьох груп мотивів, а наявність у каталогах цін сприяє прозорості ринку. Окрім цього, каталоги на предмети антикваріату є важливим джерелом інформаційного забезпечення для аналізу ринку антикваріату. З огляду на інформаційно-аналітичні можливості каталогів по предметах антикваріату слід більш детально зупинитись на принципах їх укладання. Так каталоги предметів антикваріату можуть укладатись:

– за предметами колекціонування;
– за місцями продажу предметів антикваріату.

Перший принцип укладання характеризується більш глибоким опрацюванням окремих тем колекціонування і передбачає охоплення чітко окресленого періоду часу. Наприклад, "Каталог українських грошей від 1917 року", де у хронологічно-номінальній послідовності подано усі центральні емісії паперових українських грошей з виокремленням їх різновидів та цінами залежно від стану збереження [1]. Аналогічні каталоги на паперові гроші, але усіх країн світу, випускає у США Альберт Пік. Видання каталогів повторюється через декілька років у зв'язку з появою неописаних різновидів предметів колекціонування та зміною цін.

Укладання каталогів за другим принципом, тобто місцями продажу предметів колекціонування, здійснюється постійно діючими центрами, які спеціалізуються на проведенні аукціонів. У таких каталогах подається інформація про наявність предметів антикваріату, які виставлено на аукціон з початковими цінами продажу. Так "Варшавські центрум нумізматични" у Польщі від 1991 року видає каталоги до кожного аукціону, де у хронологічній послідовності викладено інформацію з ілюстраціями про монети, паперові гроші, медалі та нагороди, що виставлено на продаж [1]. Після проведення аукціону видруковують на окремому листку ціни продажу колекційного матеріалу, які часто значно вищі від початкових цін.

Каталоги, укладені за центрами аукційної торгівлі, містять менш систематизовану інформацію, ніж

каталоги, укладені за предметами колекціонування, а відтак мають менші аналітичні можливості для проведення аналізу причинно-наслідкових зв'язків розвитку ринку антикваріату.

З метою проведення аналізу діяльності суб'єктів на ринку антикваріату необхідно враховувати особливості його функціонування. Так для ринку антикваріату характерними є наступні ознаки:

По-перше – це багатофакторна залежність системи ціноутворення на предмети антикваріату, що найчастіше пов'язано з мотивами і можливостями окремих покупців при купівлі речей.

По-друге – особливість вияву попиту і пропозиції. Якщо для виробництва продукції (надання послуг) у більшості сфер діяльності нарощування обсягів дозволяє отримати більший прибуток від продажу однойменних продуктів, то предмети антикваріату при аналогічній появі на ринку втрачають можливість бути реалізованими або різко знижується їх ціна. Це пов'язано із тим, що найбільшим атрибутом привабливості предметів антикваріату є ступінь їх рідкісності. Цей показник вказує про кількість відомих примірників чи аналогів певного предмета і характеризується різноманітними критеріями його розрахунку. Ступінь рідкісності є одним із головних, але не єдиним показником, який впливає на визначення ціни предметів ринку антикваріату [1].

В Україні, як і у світі, останніми роками для визначення ціни і рідкісності широко використовують інтернет-аукціони. На відміну від «класичних» аукціонів, він відбувається дистанційно, за допомогою глобальної мережі Інтернет. Ставки здійснюються безпосередньо на веб-сторінці аукціону або за допомогою спеціально розроблених програм.

Інтернет-аукціон може бути представленим одним з наступних чотирьох різновидів [7]:

– прямий (англійський) аукціон;
– зворотний аукціон;
– голландський (оптовий) аукціон;
– аукціон *янкі*.

Прямий аукціон полягає у встановленні продавцем мінімальної ціни на товар, з метою підвищення вказаної ціни через ставки покупців. Після завершення терміну аукціону лот (одиниця товару) продається тій особі, ставка якої була найвищою.

Зворотний аукціон за своєю суттю є протилежним до прямого: покупці оголошують лоти, які б хотіли мати у своєму володінні, а продавці вносять різноманітні пропозиції. Конкуренція відбувається поміж продавців і супроводжується постійним спадом цін на товари.

Голландський аукціон передбачає можливість продавця виставляти на продаж багато однотипного товару одночасно.

Особливість аукціону *янкі* – закритий режим проведення торгів, тобто ніхто з покупців не знає ціну, яка була запропонована опонентом. Покупець, котрий запропонував найвищу ціну, отримує сповіщення щодо можливості купівлі предмету, який його зацікавив.

Сплата за лоти може відбуватися наступним чином:

– за участі платіжних систем Pay Pal та Moneybookers;
– кредитних та дебетових карток;
– банківських переказів;
– готівкою (за умови безпосередньої зустрічі з продавцем).

Питання безпеки, зокрема і фінансової, на інтернет-аукціонах є доволі примарним. На жаль, одним з найвагоміших показників довіри до продавця є розділ у його онлайн-резюме, в якому адміністратори аукціону та попередні покупці залишають відгуки про його роботу, що не створює повної гарантії та безпеки для покупця від нечесних учасників. У випадку трьох порушень рахунок такого учасника блокує адміністратор, однак такі особи можуть знову реєструватись під новим іменем.

Для більш унаочненого сприйняття ринку антикваріату як об'єкта економічного аналізу доцільно побудувати узагальнену схему його функціонування (рис. 1).

Як видно із наведеної схеми, основними суб'єктами на ринку антикваріату є:

– з боку попиту – суб'єкти колекціонування (державні музеї, архіви, бібліотеки, фонди, відомчі музеї, наукові заклади, приватні колекціонери);
– з боку пропозиції – суб'єкти продажу предметів колекціонування (аукціони, торгівельні підприємства, фізичні особи).

На антикварному ринку операційна діяльність суб'єктів колекціонування полягає в наданні послуг, а саме – можливості підвищення культурного розвитку суспільства шляхом проведення різноманітних виставок. Натомість основною діяльністю суб'єктів продажу на ринку антикваріату є операції з купівлі-продажу предметів колекціонування. Наприклад, цей вид діяльності здійснюється: архівами, бібліотеками, фондами.

Суб'єкти колекціонування здебільшого не здійснюють фінансової діяльності на ринку антикваріату, оскільки більшою мірою зацікавлені у нагромадженні предметів колекціонування, а не задля одержання комерційної вигоди в ході своєї діяльності. Суб'єкти продажу мають обернені інтереси: вони здійснюють фінансову діяльність задля одержання прибутку. Цей вид діяльності здійснюється переважно

торгівельними підприємствами та фізичними особами, аукціонами, які зацікавлені у фінансовій стороні питання.

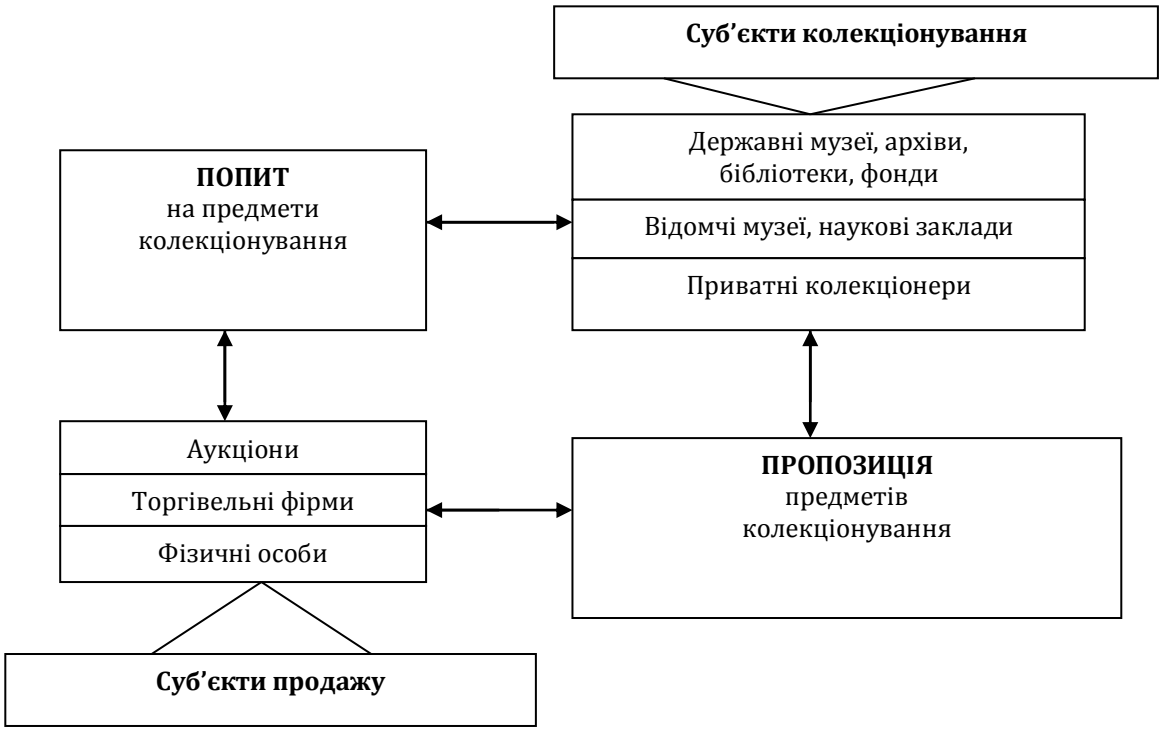

Рис. 1. Загальна схема функціонування ринку антикваріату

Інвестиційна діяльність на ринку антикваріату зазвичай здійснюється суб'єктами продажу з метою майбутнього одержання прибутків. Вдале інвестування має відбуватися у предмети колекціонування з високим ступенем рідкісності, добрих станах збереження та бездоганною історією. Інвестиційна діяльність здійснюється здебільшого приватними колекціонерами, але не є винятком і державні та відомчі музеї, які мають відповідні фінансові ресурси. На відміну від високорозвинених країн, Україна недостатню увагу звертає на фінансування операцій з придбання предметів колекціонування для музеїв. Тому ситуацію, котра склалася сьогодні на ринку антикваріату в Україні, можна без перебільшення назвати проблематичною. Проблема полягає у масовому вивезенні культурних цінностей за кордон.

Для розвитку та функціонування цивілізованого антикварного ринку виникає потреба в існуванні різноманітних об'єднань, які б мали на меті захист учасників такого ринку. З початку 2009 року на ринку антикваріату було засновано громадську організацію «Гільдія антикварів України», метою діяльності якої було об'єднання діяльності суб'єктів антикварного ринку країни. До числа учасників цієї організації ввійшло багато відомих вітчизняних колекціонерів [8].

При створенні організації засновники намагалися враховувати досвід свої колег з-за кордону. До своїх завдань Гільдія антикварів віднесла:

- співпрацю з вітчизняними музеями, з метою проведення виставкової роботи;
- створення сприятливих умов для збереження культурної спадщини країни;
- наукові експертизи;
- розвиток торгівлі творами мистецтва;
- внесення пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази в питаннях діяльності колекціонерів [8].

Ключовим завданням Гільдії стало налагодження міжнародних зв'язків, зокрема з CINOA – міжнародною федерацією антикварів та арт-дилерів, британською BADA, аналогічними організаціями в США та Франції.

Між суб'єктами ринку антикваріату існує тісна співпраця з питань формування попиту і пропозиції предметів колекціонування. Так інформація про відсутність окремих предметів у суб'єктів колекціонування при формуванні ними тематичних колекцій спричиняє їх пошук на ринку, що у свою чергу викликає пропозицію серед суб'єктів продажу. Останні, володіючи інформацією про наявність і рух затребуваних предметів, активізуються з метою забезпечення попиту. Водночас інформація про предмети колекціонування, наявні у пропозиції, дають поштовх для виникнення попиту на нові тематичні спрямування серед суб'єктів колекціонування. Отже, об'єктами економічного аналізу на ринку антикваріату виступатимуть [1]:

– суб'єкти колекціонування;
– суб'єкти продажу предметів колекціонування;
– предмети колекціонування.

Ці об'єкти доцільно аналізувати в динаміці як по вертикалі, так і по горизонталі з урахуванням вищенаведених особливостей функціонування ринку антикваріату в України. У якості поглиблення економічного аналізу ринку антикваріату проводиться аналіз факторів, які впливають на показники діяльності суб'єктів цього ринку, а також досліджуються причинно-наслідкові зв'язки тенденцій у розвитку тематичних напрямків колекціонування.

Особливостями об'єктів аналізу на ринку антикваріату можна вважати наступні:
– на цьому ринку можуть бути представлені всі законодавчо визначені види діяльності: операційна, фінансова та інвестиційна;
– предмети колекціонування трактуються по-різному кожною групою суб'єктів на ринку антикваріату. Наприклад для торгівельних підприємств, антикваріат – це товар, який у майбутньому принесе вигоду у вигляді прибутку. Для реставраційної майстерні антикварний виріб – це матеріал, який може бути використаний для виконання реставраційних робіт. Для приватного колекціонера предмет колекціонування – це спосіб вкладання грошей для отримання вигоди у майбутньому.
– діяльність на ринку антикваріату представлена як державними формами власності (музеї, фонди, архіви), так і приватними (аукціонами, торговельними підприємствами, фізичними особами, приватними колекціонерами).

Висновки та перспективи подальших розвідок

Аналітична інформація про розвиток ринку антикваріату в Україні розширить можливості його контролю з метою забезпечення загальнонаціональних інтересів, дозволить створити умови прозорості його функціонування, що характерно для економічно високорозвинених країн світу. Застосування економічного аналізу є невід'ємною складовою при прийнятті управлінських рішень суб'єктами на ринку антикваріату в Україні, що сприятиме їх ефективній діяльності, а також дозволить створити умови для нагромадження артефактів культурно-історичної спадщини у майбутньому.

Список використаної літератури

1. *Швець, В. Є. Ринок антикваріату в Україні, як об'єкт економічного аналізу [Текст] / В. Є. Швець // Вісник Львівського університету: серія економічна, вип. 33, Львів. – 2004. – С. 60-65.*
2. *Трілленберг, В. Нобелівські премії у галузі економіки [Текст] / В. Трілленберг // Журнал європейської економіки. Т. 1 (№ 2), вересень 2002, Тернопіль: ТАНГ. -С. 243-249.*
3. *Даль, В. И. Толковый словарь русского языка. Современная версия. – М. : Изд-во ЭКСМО – Пресс, 2002. - 736с.*
4. *Про затвердження Правил торгівлі антикварними речами [Електронний ресурс]: наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства культури і мистецтв України від 29 грудня 2001 року № 322/795. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/z0058-02.*
5. *Господарський кодекс України [Електронний ресурс]: Верховна рада України від 16.01.2003 №436-IV редакція від 25.11.2014. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/436-15.*
6. *Про затвердження Національного положення (стандарту) про бухгалтерський облік [Електронний ресурс]: наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 редакція від 18.03.2014 р. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/z0336-13.*
7. *Устьян, Н. Интернет-аукционы [Електронний ресурс] / Н. Устьян. – Режим доступу: http://buyonline.co.ua/article/internet-aukciony/*
8. *Красовська, О. Антиквари братаються [Електронний ресурс] / О. Красовська // Віче. – Грудень 2008. – Режим доступу: http://www.viche. info/news/442/.*

References

1. *Shvets, V. (2004). Antiques market in Ukraine as an object of economic analysis. Visnyk of the Lviv University: series Economics 33, 60-65.*
2. *Trillenberh, V. (2002). Noble Prizes in economic sciences. Journal of the European economy 2(1), 243-249.*
3. *Dal, V. I. (2002). Dictionary of Russian language. The modern version. Moscow: EKSMO-Press.*
4. *Order of the Ministry of Economy and European integration in Ukraine, Ministry of Culture in Ukraine № 322/795 from 29. 12. 2001. On Approval of Trade regulations of antiques. (2001). Retrieved 30 Nov. 2014, from: zakon.rada.gov.ua/go/z0058-02.*
5. *Commercial Code of Ukraine №436-IV from 16. 01. 2003 editing from 25.11.2014. (2003). Retrived 3 Dec. 2014, from: zakon.rada.gov.ua/go/436-15/.*
6. *Order of Ministry of Finance №73 from 07. 02. 2013 editing from 18.03.2014. On Approval of National provision (standard) of Accounting. (2013). Retrived 3 Dec. 2014, from: zakon.rada.gov.ua/go/z0336-13.*

7. *Ustian, O. (n. d.). Internet auctions. Retrived 3 Dec. 2014, from: http://buyonline. co.ua/article/internet-aukciony/.*
8. *Krasovska, O. (2008). Antiquarians converge. Viche. Retrieved 30 Nov. 2014, from: http://www.viche.info/news/442/.*

Стаття надійшла до редакції 03.12.2014 р.

УДК 338.24

Наталія Володимирівна ШИБАЄВА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та маркетингу,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
E-mail: shibaevanv@list.ru

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПРИНЦИПИ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ

Шибаєва, Н. В. Визначення та принципи регуляторної політики [Текст] / Наталія Володимирівна Шибаєва // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 114-119. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті досліджуються складові регуляторної політики. Визначається її зміст та аналізуються принципи формування у вітчизняній економіці з урахуванням позитивного досвіду розвинених країн у цьому напрямі. Розуміння змісту регуляторної політики, принципів її формування та реалізації сприятиме підвищенню ефективності цього напряму політики держави, а отже, досягненню поставлених цілей.

Проаналізовано сучасні підходи до визначення терміну «регуляторна політика». Виходячи з відсутності інтегральної позиції щодо визначення регуляторної політики як економічної категорії, пропонується використовувати широке та вузьке розуміння цього терміна. Широке розуміння регуляторної політики враховує фактично всі форми реалізації державної політики загалом, сукупність напрямів і форм, методів, інструментів, які застосовує держава з метою координувального впливу на економічну діяльність суспільства.

У випадку тлумачення регуляторної політики у вузькому розумінні регуляторна політика розглядається не загалом, а диференційовано: як сукупність державних органів, між якими певним чином розподілені повноваження. Ці повноваження здійснюються за допомогою відповідних методів, які впливають на суб'єктів господарювання, при цьому методи впливу підлягають удосконаленню для стимулювання розвитку економічної діяльності. Вузьке розуміння збігається із правовим змістом державної регуляторної політики, визначеним у нормативно-правових актах.

Запропоноване визначення регуляторної політики у широкому та вузькому розумінні дозволяє розмежувати застосування терміну в економічній та правовій площині, також використовувати його як для аналізу впливу на економічну діяльність загалом, так і з урахуванням специфіки певної галузі економіки.

Проведено порівняльний аналіз принципів регуляторної політики. Узагальнено принципи регуляторної політики, які містить чинне законодавство України, принципи, які пропонують додати вітчизняні фахівці, та закордонний досвід їх застосування. Показано, що ефективність регуляторної політики визначається не кількістю принципів, а наявністю механізму дотримання цих принципів.

Ключові слова: *регуляторна політика; принципи регуляторної політики; ефективність регуляторної політики.*

Natalia Volodymyrivna SHYBAYEVA

PhD in Economics,
Associate Professor
Department of Economics and Marketing,
Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petro Vasylenko
E-mail: shibaevanv@list.ru

DEFINITION AND PRINCIPLES OF REGULATORY POLICY

Abstract

This article researches the components of regulatory policy. The core of regulatory policy is determined. The principles of its formation in the domestic economy are analyzed taking into account the developed countries' positive experience in this area. Understanding of regulatory policy concept, its formation and implementation principles will facilitate the increase of government's efficiency in this field, and, thereby achievement of set goals.

© Наталія Володимирівна Шибаєва, 2014

We have analyzed existing approaches to the definition of regulatory policy. Having considered the lack of an integrated position to determine regulatory policy as an economic category, it is proposed to use the broad and narrow understanding of the term. Broad understanding of regulatory policy includes all forms of implementation of public policy in general, a set of directions and forms, methods of tools, that government uses to coordinate the impact of economic activity on society. In narrow sense, regulatory policy is viewed not as a whole but differentially: as a set of government agencies that have certain powers. These powers are exercised by appropriate methods, that influence market agencies, and the methods are subject to enhancement for encouraging the development of economic activity. Narrow understanding coincides with the legal content of regulatory policy, set out in regulations.

The proposed approach to define regulatory policy in broad and narrow sense allows to distinguish the use of the term in economic and legal areas. It is also possible to use it for the analysis of its effect on the economy in general or considering the specifics of certain sector's of the economy.

Comparative analysis of the regulatory policy's principles is conducted. We have summarized principles of regulatory policy which the current Ukrainian legislation contains. Domestic experts propose to apply these principles and the experience of their application abroad. It is shown that the effectiveness of regulatory policy is not determined by the number of principles, but by the presence of mechanisms to enforce these principles.

Keywords: *regulatory policy; principles of regulatory policy; effectiveness of regulatory policy.*

JEL classification: G380

Вступ

Одним з напрямів державного регулювання економіки є регуляторна політика. Як зазначає Н. Малишев, протягом останніх двадцяти років основним питанням реформи державного сектору у провідних країнах було саме створення останньої [1]. У 80-ті рр. ХХ ст. вважалось, що її мета – це прагнення зменшити кількість нормативних правових актів (тобто фактично здійснити дерегулювання), а також виробити кількісні цільові показники для «звільнення економіки від втручання держави». Однак такий підхід не дозволяв повною мірою використовувати переваги регулювання, і тому наприкінці 90-х рр. був розроблений більш збалансований підхід, який передбачає проведення регуляторних реформ, а також підкреслює важливість якості і результативності норм, а не скорочення їхньої кількості. Багато в чому якість і результативність норм залежить від принципів, на підставі яких формується та реалізується регуляторна політика у провідних країнах та у вітчизняній економіці. Аналіз сучасних принципів та визначення системи їх використання дозволить удосконалити процес формування регуляторної політики та підвищити ефективність її проведення.

Теоретичні та практичні питання державного регулювання залишаються у центрі уваги вітчизняних фахівців. Існує велика кількість досліджень, присвячених обґрунтуванню та шляхам державного регулювання економіки та безпосередньо питанням, пов'язаним з формуванням і реалізацією регуляторної політики. Регуляторна політика як об'єкт дослідження має як правовий, так і економічний аспекти. Тому вона є предметом дослідження як фахівців у галузі права та державного управління О. Жулінської [2], О. Літвінова [3], К. Ляпіної, Д. Ляпіна [4], М. Погрібняка [5], А. Шульги[6], О. Юлдашева [7], так і економістів І. Колупаєвої [8], Н. Осадчої [9] та ін. Проте реформування регуляторної політики, яке відбувається у розвинених країнах, свідчить про необхідність удосконалення цього напряму державного впливу на економічні процеси, тому теоретичні питання формування та реалізації регуляторної політики потребують подальших досліджень.

Мета та завдання статті

Метою нашої статті є визначення змісту регуляторної політики та аналіз принципів її формування у вітчизняній економіці з урахуванням позитивного досвіду розвинених країн у цьому напрямі. Розуміння змісту регуляторної політики, принципів її формування та реалізації буде сприяти досягненню цілей, а отже, підвищенню ефективності зазначеного напряму політики держави.

Виклад основного матеріалу дослідження

У сучасних дослідженнях, присвячених регуляторній політиці, відсутня інтегральна точка зору щодо визначення цього терміна як економічної категорії, і, як наслідок, відсутні чітко визначена сфера її застосування та показники ефективності. Серед досліджень, присвячених цій проблематиці, заслуговує уваги ґрунтовний та всебічний аналіз визначень регуляторної політики, проведений І. Колупаєвою. Науковець зауважує, що більшість визначень регуляторної політики має вузьку, переважно галузеву спрямованість. Ми також пропонуємо власне визначення регуляторної політики як напряму державної політики, яка передбачає синтез правового та економічного регулювання відносин між суб'єктами підприємницької діяльності, а також адміністративних та економічних відносин між регуляторними органами та іншими органами влади й суб'єктами підприємництва, недопущення прийняття економічно

недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та використання податкових важелів як основного інструменту державного регулювання, який спрямований на стимулювання легальної господарської діяльності суб'єктів господарювання та детінізації бізнесу [8]. Таке визначення, на наш погляд, не містить стратегічної мети втручання держави у перебіг економічних процесів – оптимізацію функціонування ринкового механізму для максимізації суспільного добробуту, вона заміщується на стимулювання легальної господарської діяльності та детінізацію бізнесу. До того ж регуляторна політика дещо ототожнюється із бюджетно-податковою: у якості основного інструмента виступають податкові важелі.

Вважаємо, що кожен із варіантів тлумачення регуляторної політики є доцільним лише на чітко визначеному теоретико-пізнавальному рівні використання цієї категорії, тобто у кожному випадку те чи інше тлумачення регуляторної політики повинно мати відповідне методологічне обґрунтування.

Пропонуємо визначати регуляторну політику у широкому та вузькому розумінні.

Так широке розуміння регуляторної політики означає фактично всі форми реалізації державної політики загалом, сукупність напрямів і форм, методів інструментів, які застосовує держава з метою координувального впливу на економічну діяльність та життєдіяльність суспільства.

Державна регуляторна політика – це складова та водночас відносно самостійний напрям у системі державного регулювання економіки, який ґрунтується на певних принципах, використовує специфічні методи, спрямовані на підвищення ефективності функціонування соціально-економічної системи, та передбачає взаємодію органів державної влади, органів місцевого самоврядування, економічних суб'єктів, їх об'єднань, громадянського суспільства з метою узгодження інтересів та досягнення цілей економічного розвитку.

У випадку тлумачення регуляторної політики у вузькому розумінні, регуляторна політика розглядається не загалом, а диференційовано: як сукупність відносин між державними органами, які мають законодавчо визначені повноваження, та суб'єктами господарювання. Ці повноваження здійснюються за допомогою відповідних методів, які впливають на суб'єктів господарювання, при цьому вплив підлягає удосконаленню (у тому числі шляхом дерегуляції) для стимулювання економічної діяльності. Вузьке розуміння регуляторної політики збігається із правовим змістом державної регуляторної політики, визначеним Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [10]. Відповідно до цього Закону, державна регуляторна політика як напрям державної політики спрямована на: вдосконалення правового регулювання господарських відносин; удосконалення адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання; недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів; зменшення втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання; усунення перешкод для розвитку господарської діяльності.

Запропоноване визначення регуляторної політики дозволяє розмежувати використання терміна в економічній та правовій площині, також використовувати його як для аналізу впливу на економічну діяльність загалом, так і з урахуванням специфіки певної галузі економіки.

Але аналізу впливу регуляторної політики на економічну діяльність передує процес формування та реалізації регуляторної політики. У процесі формування регуляторної політики важливе місце займають принципи. Принцип (лат. principium – основа) – це твердження, яке сприймається як головне, важливе, суттєве, неодмінне або, принаймні, бажане. Це загальні вимоги до побудови теорії, сформульовані як те первинне, що лежить в основі певної сукупності фактів. При характеристиці різноманітних систем принципи відображають ті складові, що відповідають за ефективне функціонування системи, без яких вона не виконувала б свого призначення.

У науці принципами називають загальні положення, які повинні задовольняти гіпотези або теорії. Принципи обираються не довільно, а формулюються в процесі пошуку істини, а тому можуть виникати, змінюватися і втрачати актуальність [11].

Відповідно до чинного законодавства принципами державної регуляторної політики є:

- доцільність – обґрунтування необхідності державного регулювання господарських відносин з метою вирішення проблеми;
- адекватність – відповідність форм та рівня державного регулювання господарських відносин потребі у вирішенні проблеми та ринковим вимогам з урахуванням усіх прийнятних альтернатив;
- ефективність – забезпечення досягнення внаслідок дії регуляторного акта максимально можливих позитивних результатів за рахунок мінімально необхідних витрат ресурсів суб'єктів господарювання, громадян та держави;
- збалансованість – забезпечення у регуляторній діяльності балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави;
- передбачуваність – послідовність регуляторної діяльності, відповідність її цілям державної політики, а також планам з підготовки проектів регуляторних актів, що дозволяє суб'єктам господарювання здійснювати планування їхньої діяльності;

– прозорість та врахування громадської думки – відкритість для фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань дій регуляторних органів на всіх етапах їх регуляторної діяльності, обов'язковий розгляд регуляторними органами ініціатив, зауважень та пропозицій, наданих у встановленому законом порядку фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, обов'язковість і своєчасність доведення прийнятих регуляторних актів до відома фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань, інформування громадськості про здійснення регуляторної діяльності [10].

Як зазначає О. Жулінська, існує небагато публікацій, присвячених порівнянню реалізації регуляторної політики в Україні та за кордоном [2]. Серед них праці М. Погребняка, А. Шульги. Так А. Шульга розглядає основні напрямки та проблеми забезпечення прозорості у діяльності урядових структур країн ЄС та інших альтернативних варіантів замість традиційних командно-адміністративних моделей регулювання з огляду на необхідність запровадження цього досвіду в Україні [6]. Безпосередньо принципи регуляторної політики аналізує О. Жулінська. Нею проведено порівняльний аналіз принципів, задекларованих українським законодавством, та принципів, що діють у країнах ЄС. О. Жулінська акцентує увагу на необхідності доповнення принципів державної регуляторної політики принципами відповідальності та активізації участі громадськості в регуляторній діяльності [2].

Автори концепції Державної регуляторної політики зазначають, що ефективне державне регулювання має базуватися на принципах доконечності, ефективності, справедливості, послідовності, прозорості та простоти регуляторного акту [12].

Н. Осадча та В. Ляшенко доповнили принципи, окреслені чинним законодавством, такими: швидкість – реагування на нові зміни в законодавчій базі; гнучкість – пристосування до вимог ринку; об’єктивність – урахування інтересів усіх суб’єктів підприємницької діяльності [9]

І. Колупаєва вважає за необхідне враховувати такі, як принцип наукової обґрунтованості та принцип компетентності[8].

Узагальнення принципів регуляторної політики, яке містить чинне законодавство України, принципів, які пропонують додати вітчизняні фахівці, та закордонний досвід застосування принципів регуляторної політики наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Узагальнення принципів регуляторної політики в країнах світу та Україні

Великобританія	ЄС	Канада	ОЕСР	Україна
- пропорційність - відповідальність - послідовність - прозорість - адресність	- необхідність - пропорційність - субсидіарність - прозорість - відповідальність - доступність - простота	- результативність - економічна ефективність - своєчасність - прозорість - ·відповідальність	- пропорційність - субсидіарність - прозорість - відповідальність - доступність - простота	*Відповідно до чинного законодавства* - доцільність - адекватність - ефективність - збалансованість - передбачуваність - прозорість *Пропоновані вітчизняними фахівцями* - відповідальність - активізація участі громадськості в регуляторній діяльності - доконечність - ефективність - справедливість - послідовність - прозорість - простота - швидкість - гнучкість - об’єктивність - наукова обґрунтованість - компетентність

** Складено на основі [8; 9; 10; 12]*

Порівняльний аналіз принципів дозволяє зробити наступні висновки: переважна частина принципів, задекларованих в українському законодавстві, загалом узгоджується із принципами регуляторної політики, наголошеними у провідних країнах та визначеними міжнародними інституціями. Принципи, якими пропонується доповнити ті, що є, частково вже містяться у Законі, (наприклад, ефективність, прозорість). Деякі з принципів, які пропонуються, містяться у Законі під іншими назвами, наприклад, принцип об'єктивності за своїм змістом відповідає принципу збалансованості. Окремі принципи не узгоджуються із уже наявними та не відповідають меті регуляторної політики, так принципи гнучкості та швидкості суперечать принципу передбачуваності.

Висновки та перспективи подальших розвідок

У сучасних дослідженнях відсутня інтегральна точка зору щодо визначення регуляторної політики як економічної категорії. Пропонуємо тлумачити регуляторну політику у широкому та вузькому розумінні. Так широке розуміння регуляторної політики означає фактично всі форми реалізації державної політики загалом, сукупність напрямів і форм, методів, інструментів, які застосовує держава з метою координувального впливу на економічну діяльність та життєдіяльність суспільства.

Вузьке розуміння регуляторної політики збігається із правовим змістом державної регуляторної політики, визначеним відповідним Законом. Широке та вузьке розуміння регуляторної політики дозволяють використовувати його як для аналізу впливу на економічну діяльність загалом, так і з урахуванням специфіки певної галузі економіки.

Важливою передумовою ефективності регуляторної політики є принципи, які покладені в її основу. Вважаємо, що пропозиції щодо удосконалення чинних принципів регуляторної політики є доречними, але першочерговим завданням є створення механізму відповідності реальної регуляторної політики принципам, що містяться у законодавстві. Без наявності такого механізму всі доповнення до наявних принципів втрачають сенс.

Список літератури

1. *Малышев, Н. Эволюция регуляторной политики в странах ОЕСР [Электронный ресурс] / Н. Малышев. – Режим доступа: http://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/41882845.pdf.*
2. *Жулінська, О. Проблеми дотримання принципів державної регуляторної політики [Текст] / О. Жулінська // Ефективність державного управління: зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України / за заг. ред. В. С. Загорського, А. В. Ліпенцева. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2012. – Вип. 32. – С. 122-128.*
3. *Літвінов, О. Здійснення державної регуляторної політики органами місцевого самоврядування [Текст]: практ. посіб. / О. В. Літвінов, Н. М. Літвінова, Н. В Стаднійчук [та ін.] [за заг. ред. О. В. Літвінова]. – Д. : Моноліа, 2012. – 100 с.*
4. *Ляпіна, К. Регуляторна політика: нові можливості / К. Ляпіна, Д. Ляпін [за ред. К. Ляпіної, Д. Ляпіна і Я. Демченкова]. – К. : Інститут конкурентного суспільства, 2004. – 170 с.*
5. *Погрібняк, М. А. Запровадження регуляторної політики в Україні та державах Європейського Союзу /М. А. Погребняк// Ефективність державного управління: зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України / за заг. ред. В. С. Загорського, А. В. Ліпенцева. – Львів: ЛІДУ НАДУ, 2007. – Вип. 12.*
6. *Шульга, А. В. Засоби підвищення ефективності регуляторної політики у країнах ЄС [Текст] /А. В. Шульга// Збірник наукових праць Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління», 2014. – Вип. 2. – С. 285- 299.*
7. *Юлдашев, О. Проблеми вдосконалення державної регуляторної політики в Україні [Текст] / О. Юлдашев. – К. : МАУП, 2005. – 336 с.*
8. *Колупаєва, І. В. Державна регуляторна політика: сутність та принципи формування / І. В. Колупаєва// Проблеми економіки – 2013. – № 4. – С. 99-107.*
9. *Осадча, Н. В. Цілі, завдання та принципи регуляторної політики в митній сфері [Текст] / Н. В. Осадча, В. І. Ляшенко // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – № 1(19). – С. 69-82.*
10. *Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності [Електронний ресурс] : закон України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1160-15.*
11. *Принцип [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk. wikipedia.org/wiki/.*
12. *Регуляторна реформа в Україні: напередодні нового етапу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://icps.com.ua/pub/files/32/34/ps_ukr_199906_06.pdf.*

References

1. *Malyshev, N. (2014). OECD Better policies for better lives. Retrieved from http://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/41882845.pdf.*
2. *Zhulinska, O. (2012). Problems of compliance with the principles of regulatory policy (V. Zahorskyi & A. Lipentsev, Eds.). Efficiency of Public Administration: Collection of Academic Papers of Lviv Regional Institute of Public Administration of National Academy of Public Administration Office of the President of Ukraine, (32), 122-128.*
3. *Litvinov, O., Litvinova, N., & Stadniychyk, N. (2012). Implementation of Regulatory Policy local government: Pract. guidances. O. Litvinov (Ed.). Ukraine: Monilia.*
4. *Lyapyna, K., & Lyapyn, D. (2004). Regulatory policy: new opportunities. Kyiv : Institute of Competitive Society.*
5. *Pogrebnyak, M. (2007). Implementation of Regulatory Policy in Ukraine and the European Union. (V. Zahorskyi & A. Lipentsev, Eds.). Efficiency of Public Administration: Collection of Academic Papers of Lviv Regional Institute of Public Administration of National Academy of Public Administration Office of the President of Ukraine, (12).*
6. *Shulga, A. (2014). Means of improving the efficiency of regulatory policy in the EU. Collection of Academic Papers of Municipal Academy: series Management, (2), 285-299.*
7. *Yuldashev, O. (2005). The problems of improvment regulatory policy in Ukraine. Kyiv, Ukraine: IAPM.*
8. *Kolupaeva, I. (2013). State regulatory policy: the nature and principles of formation. Problems of Economics, (4), 99-107.*
9. *Osadcha, V., & Lyashenko, V. (2010). Goals, objectives and principles of regulatory policy in custom fild. Donbass Economic Bulletin, (19), 69-82.*
10. *Law of Ukraine About Regulatory Policy in economic activity (1160-15). (2004). Retrieved from Verkhovna Rada of Ukraine website: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1160-15.*
11. *Principle. (2014). Retrieved from http://uk. wikipedia.org/wiki/.*
12. *Montin, C. (2014). Retrieved from http://smartregulation.net.*

Стаття надійшла до редакції 29.11.2014 р.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ В СФЕРІ ФІНАНСІВ

УДК 330.342

Наталія Олександрівна БОТВІНА

доктор економічних наук,
професор кафедри обліку, аналізу та аудиту,
Одеський національний політехнічний університет
E-mail: opu@opu.ua

КРЕДИТНІ ВАЖЕЛІ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Ботвіна, Н. О. Кредитні важелі фінансової політики аграрної сфери України/ Наталія Олександрівна Ботвіна // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 120-124. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті розглянуто методичні та практичні аспекти застосування кредитних важелів фінансової політики в агросфері, визначено специфічні риси, які формують її фінансову політику. Звертається увага на ситуацію, яка склалася в аграрній сфері економіки, та завдань, пов'язаних з подоланням загострення системної фінансової кризи. Перехід до соціально орієнтованого економічного зростання аграрної сфери диктує необхідність забезпечення таких параметрів та процедур банківського кредитування, які б дозволили активізувати використання потужного потенціалу кредиту для забезпечення потреб та розвитку кожного суб'єкта аграрної сфери. Особливо актуальним стало питання кредитування агроформувань після кризових фінансових деформацій. Проблемними завданнями кредитування аграрної сфери можна назвати наступні: відчутне звуження параметрів кредитування учасників сфери; помітний злет кредитних ставок; нарощення параметрів предметів застави. Сучасні розроблені програми реструктуризації боргів у банках не відповідають фінансовим можливостям та не враховують технологічної специфіки діяльності агроформувань. Спектр банківських послуг залишається зазвичай досить обмеженим. Банки сконцентрувалися на наданні традиційних послуг з розрахунково-касового обслуговування, короткостроковому кредитуванні, операціях з векселями.

***Ключові слова**: аграрна сфера; сталий розвиток; фінансова криза; кредитна політика; кредит.*

Natalia Oleksandrivna BOTVINA

Doctor of Economics,
Professor,
Departments of Account, Analysis and Audit,
Odesa National Polytechnic University
E-mail: opu@opu.ua

CREDIT LEVERS OF FINANCIAL POLICY OF AGRARIAN SPHERE OF UKRAINE

Abstract

In the article the methodical and practical aspects of application of credit levers of financial policy in agrosphere are considered. The specific features that form its financial policy are determined. The author has paid attention to the situationthat which took pleace in the agrarian sphere of economy, and to the tasks which are associated with overcoming of intensifying of system financial crisis. Transition to the socially oriented economic growth of agrarian sphere dictates the necessity of providing of such parameters and bank lending procedures that would allow to activate the use of powerful potential of credit for providing of necessities and development of every subject of agrarian sphere. The range of problems of crediting of agroformations is especially visible after crisis financial deformations. We can allocate the following problem tasks of crediting of agrarian sphere: perceptible narrowing of

© Наталія Олександрівна Ботвіна, 2014

parameters of crediting of participants of sphere; noticeable growth of lending rates; increase of parameters of the the subject of pledge. The modern programs of restructuring of debts in banks do not answer financial possibilities and do not take into account the technological specific of activity of agroformations. The spectrum of bank services remains usually limited enough. Banks have concentrated on the grant of traditional services as for the aash management services, short-term crediting, operations with the bills of exchange.

***Keywords**: the Agrarian sphere; steady development; financial crisis; credit policy; credit.*

JEL classification: G320

Вступ

Сталий розвиток аграрної сфери нині стає сегментом діяльності суспільства та держави і, як процес, вимагає належних методів та кредитних важелів в управлінні. Проте він є новим, мало вивченим аспектом. Тому зараз важливо сформувати систему методів та кредитних важелів фінансової політики забезпечення сталого розвитку аграрної сфери економіки України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

У радянській економічній літературі висвітлювалися лише окремі питання кредитної політики держави. Велику цінність становлять наукові праці Л. А. Дробозиної, С. К. Дубініна, Є. Ф. Жукова, Л. Н. Красавиної, В. А. Пономарьова, В. М. Соколінської, В. І. Суровцевої, В. М. Усоскіна, Вл. Н. Шенаєва, В. Н. Шенаєва та ін. Проблеми банківського кредитування в аграрній сфері розглядали такі видатні вчені, як В. Алексійчук, В. Борисова, О. Гудзь, М. Дем'яненко, П. Лайко, І Кириленко, М. Малік, О. Непочатенко, Н. Правдюк, П. Саблук, П. Стецюк, А. Чупіс та ін. Вивчення цих праць виявило необхідність систематизації уявлень і формування концепції розробки оптимальної кредитної політики при обслуговуванні суб'єктів аграрної сфери.

Мета та завдання статті

Основою розвитку аграрної сфери є ефективне та розширене ведення аграрного виробництва, яке залежить від функціонування господарського механізму, складовою частиною якого є фінансово-кредитний механізм. Необхідність теоретичного узагальнення та наукового обґрунтування кредитних важелів як складової частини фінансово-кредитного механізму у аграрній сфері з урахуванням викликів і запитів сьогодення. Вказане зумовлює актуальність наукової розробки, її мету та завдання.

Виклад основного матеріалу

Аналіз визначень кредитної політики дозволяє нам зробити висновок про неоднозначне трактування цього поняття в сучасній вітчизняній і зарубіжній економічній літературі.

Передусім необхідно визначити кредитну політику як складову фінансової. Проте, на відміну від бюджетної, цінової, податкової, процентної та інших видів фінансової політики, кредитна володіє певними специфічними рисами, які виокремлюють її із загальної системи елементів, що формують фінансову політику. Найважливішою особливістю кредитної політики є те, що кредитна політика – це політика, пов'язана з рухом кредиту.

Виходячи із загальноприйнятого розуміння кредиту як руху вартості, що надається у позичку, ми вважаємо, що цей рух на практиці набуває вигляду позики[1].

У 2013 р. суб'єкти аграрної сфери залучали кредити під 22-28 %. За даними Мінагрополітики України, банки переважно надають довгострокові кредити на закупівлю сільськогосподарської техніки, найменше кредити надаються на оплату клієнтами платежів за лізинговими контрактами і здійснення капітальних затрат, пов'язаних із будівництвом. Найбільше довгострокові кредити суб'єктам аграрної сфери надавали: „Промінвестбанк" (27 %), банк „Аваль" і „Укрсоцбанк" (по 15 %). Спостерігаються низхідні тренди параметрів, які окреслюють забезпеченість учасників аграрної сфери кредитами банків у 2000-2013 рр.

На повертання кредитів впливає цілий перелік чинників: мала рентабельність учасників, брак прибутків, зависокі кредитні ставки, недієве використання кредитних активів. Зокрема у 2009 р. рівень повертання кредитів аграрними учасниками впав до 82 %.

Банки України, починаючи з середини 2008 року, в умовах світової фінансової кризи та пов'язаного з нею дефіциту фінансових ресурсів на міжнародних ринках капіталу втратили можливість залучати зовнішні запозичення і зіштовхнулися з проблемою нестачі ресурсів для активного розвитку кредитування. У зв'язку з цим фінансові інститути змушені переорієнтовуватись на внутрішній ринок ресурсів і значно скорочувати, а в більшості випадків практично повністю згортати кредитування. Упродовж 2010 року відбулися суттєві зміни у бік зменшення наданих кредитів агроформуванням та зростаючої простроченої заборгованості.

Сучасна світова криза – це, по суті, вияв протиріч, які тривалий час накопичувалися в економічному просторі і висока вразливість України від цієї кризи визначається низкою причин. Передусім слабкістю внутрішньої фінансової системи; великою зовнішньою заборгованістю підприємств, банків, держави, надмірною залежністю від світових цін на енергоносії, роздутими бюджетними витратами тощо. Заходи, які вживаються нині, зорієнтовані на вирішення короткострокових завдань стабілізації фінансового ринку та недостатньо ефективні: не вдалося зупинити відтік капіталу з країни, триває спад виробництва, падають реальні доходи населення, зростає безробіття, спостерігається послаблення та руйнація кооперативних зв'язків. Зазначене зумовило значне погіршення параметрів та різке гальмування банківського кредитування суб'єктів аграрної сфери.

На початку здійснення реформ суб'єкти аграрної сфери виявилися не готові до банківського кредитування і цей процес був майже повністю призупинений, що зумовлювалось відсутністю ліквідної застави, збитковістю галузі, неготовністю керівників і спеціалістів працювати в умовах економічних трансформацій, недосконалістю економічних механізмів і нормативно-правової бази та трагічними за наслідками спробами некомпетентного втручання державних органів влади.

При цьому загальновизнано, що фінансова підтримка суб'єктів аграрної сфери через механізм здешевлення кредитів була важливою складовою системи їх кредитного забезпечення.

За даними Національного банку з 3980 підприємств агропромислового комплексу, які потребували пролонгації кредитів в обсязі понад 14,1 млрд грн, фактично пролонговано кредити 1985 підприємствам на загальну суму майже 11,6 млрд грн, що складає 82 % від потреби.

При обмеженому доступі до кредитних ресурсів факт перенесення сплати термінів погашення став вагомим стабілізуючим фактором діяльності агроформувань, оскільки акумульовані раніше кошти для погашення кредитів вони мали змогу використати на проведення весняно-польових робіт. У деяких випадках банки стягували з агроформувань плату за оформлення реструктуризації: вона коливалася в межах 0,5-1 % заборгованості. Переважно спостерігалось подорожчання кредиту на 1-2 % річних, хоча в деяких випадках – відразу 3-5 %. Загалом близько 50-60 % агроформувань-позичальників використовують кредитні канікули, 20-30 % змінюють валюту договору і 10-20 % відтерміновують повернення кредитів.

Виявлено наступні закономірності в прийнятті забезпечення банками за кредитами середніх і малих агроформувань. Найбільш розповсюдженим є прийняття нерухомості в заставу. Високий попит на прийняття в заставу нерухомості пояснюється значною зношеністю інших основних засобів – обладнання і техніки. Також необхідно зауважити, що переважна частка кредитів додатково забезпечується порукою директора, реального власника підприємства, чоловіка або дружини позичальника тощо.

Через значне зношення основних засобів та їх моральну застарілість агроформування залишаються обмеженими у можливостях надання ліквідного забезпечення в якості застави, для середніх і малих агроформувань переважну частку займає застава нерухомості (79,2 % для середніх та 67,2 % для малих агроформувань). Характерно, що від 62 % до 73 % відсотків випадків кредитні угоди агроформувань додатково забезпечуються порукою третіх осіб. У великих агроформувань і великих корпоративних перелік об'єктів забезпечення більший – здебільшого за рахунок можливостей надання цінних паперів, майнових прав, майбутнього врожаю.

Протягом останніх років вимірники банківських операцій помітно скоротилися, впали вимірники зовнішньоторговельних кредитів в іноземній валюті, припинилися ф'ючерсні угоди з валютою, простежується низька планка менеджменту, а сучасні виклики змушують формувати якісно новий діапазон форм та способів банківського обслуговування. Ціни на банківські послуги амплітудно коливаються в розрізі окремих регіонів й незначно у рубіконах регіонів. Коштовність програмного покриття, комунікацій, електронного обладнання, фільтраційного покриття та іншої інфраструктури для багатьох банків є непосильною, що зумовлює погіршення якості надання їх послуг. Проблемною у цих імперативах уявляється подальша успішна діяльність невеликих банків. Спостерігається стрімкий злет (в 4 рази до 9,4 %) частки задавнених кредитів.

Все це відбувається на тлі розгортання інфляції, падіння попиту на гривню, підвищення доларизації, високої тінізації, нерозвиненості фінансових ринків, непрозорості банківської та кредитно-грошової композиції, спотвореності цін на нерухомість, злету недовіри населення до фінансової композиції держави, очевидних недоліків податкової композиції, низької платіжної дисципліни економічних учасників, низької частки безготівкових форм розрахунків, жорсткого непрофесійного руйнівного втручання держави у діяльність банків, високого рівня облікової ставки [1], прорахунків фінансової політики, нерозвиненості кредитної інфраструктури.

У більшості сільських районах України нині кредитні спілки – це чи не єдині фінансові установи, де пересічний громадянин може отримати кредит.

Однак система кредитних спілок розгалужена нерівномірно, кількість осередків та філій не є достатньою, а обсяг наявних фінансових ресурсів не дає змоги кредитним спілкам задовольнити

потреби сільськогосподарських товаровиробників у фінансових ресурсах.

Особливістю кредитування агроформувань є те, що банки повинні кредитувати весь кругообіг коштів позичальника. Лише у цьому випадку може бути впевненість, що банківські кошти не будуть „заморожені" на якійсь стадії виробництва. Забезпеченням позичок можуть слугувати (крім звичайних видів майна) врожай та сільськогосподарська техніка.

Потреба в кредиті визначається як різниця між запасами матеріальних цінностей та виробничими витратами, які не перекриті виходом продукції, з одного боку, та власними оборотними коштами сільськогосподарського підприємства та кредиторською заборгованістю, з іншого боку.

Земельним Кодексом України передбачено, що громадяни та юридичні особи, які мають у власності земельні ділянки сільськогосподарського призначення, не можуть продавати або іншим способом відчужувати належні їм ділянки, окрім міни, передачі їх у спадщину та вилучення земель для суспільних потреб. Таким чином, банки не можуть оформляти в іпотеку земельні ділянки. З урахуванням відсутності у сільськогосподарських суб'єктів у достатній кількості інших ліквідних ресурсів у вигляді сучасної сільськогосподарської техніки та нерухомості, іпотека земельних ділянок могла б стати ефективним предметом застави при довгостроковому кредитуванні агропозичальників.

Висновки та перспективи подальших розвідок

На нашу думку, стримувальним фактором середньо- та довгострокового кредитування банками АПК є відсутність відповідних за строками та розмірами банківських пасивів. Цю проблему може вирішити запровадження механізму рефінансування Національним банком України довгострокових проектів банків, які займаються кредитуванням сільськогосподарських суб'єктів, під заставу майнових прав на кредитний портфель однорідних за умовами кредитів або облігацій, випущених банками. Однорідність умов кредитування сільськогосподарських суб'єктів визначається галузевими особливостями ведення аграрного бізнесу.

Список літератури

1. *Ботвіна, Н. О. Фінансова політика сталого розвитку агросфери [Текст] : монографія / Н. О. Ботвіна. – Київ : ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН, – 2011. – 303 с.*
2. *Ботвіна, Н. О. Економічна сутність та складові фінансової політики в аграрній сфері економіки [Текст] / Н. О. Ботвіна // Бізнес-Навігатор. – 2010. – № 3 (20). – С. 103-108.*
3. *Ботвіна, Н. О. Методологічний інструментарій фінансової політики в аграрній сфері економіки [Текст] / Н. О. Ботвіна // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Фінанси і кредит. – 2010. – № 1 (28). – С. 22-31.*
4. *Ботвіна, Н. О. Можливості фінансової політики щодо забезпечення сталого розвитку аграрної сфери [Текст] / Н. О. Ботвіна // Таврійський науковий вісник : збірник наукових праць. – Вип. 75. – Херсон. – 2011. – С. 198–207.*
5. *Гудзь, О. Є. Сучасний вимір банківського кредитування суб'єктів аграрної сфери в умовах кризових деформацій економічного простору [Текст] / О. Є. Гудзь // Економіка та держава. – 2010 р. – № 11. – С. 22 – 24.*
6. *Гудзь О. Є. Формування адаптивного механізму фінансової безпеки агроформувань: методологічний вимір [Текст] / О. Є. Гудзь // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ, 2010 р. – Вип. 90. – 316 с. – С. 32-45.*
7. *Дем'яненко, М. Я. Фінансові проблеми формування та розвитку аграрного ринку. – Доповідь на Дев'ятих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 26-27 квітня 2007 року [Текст] / М. Я. Дем'яненко // Українська академія аграрних наук. Національний науковий центр „Інститут аграрної економіки".*
8. *Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року [Електронний ресурс] : закон України від 18 жовтня 2005 року № 2982. – Режим доступу: // www.rada.gov.ua.*
9. *Непочатенко, О. О. Сучасний стан і перспективи короткострокового банківського кредитування сільськогосподарських підприємств [Текст] / О. О. Непочатенко, О. В. Яковенко // Зб. наук. праць Уман. держ. аграр. ун-ту. – 2010. – Вип. 70. – Ч. 2 : Економіка. – С. 130-135.*

References

1. *Botwina, N. O. (2011). Fiscal policy sustainability agrosphere. Kyiv : NSC "Institute of Agricultural Economics" NAAS.*
2. *Botwina, N. O. (2010). Economic nature of the financial policy in the agricultural sector of the economy. Business Navigator, 3(20), 103-108.*
3. *Botwina, N. O. (2010). Methodological tools of financial policy in the agricultural sector of the economy. Bulletin of Sumy National Agrarian University. Series: Finance and credit, 1 (28), 22-31.*

4. *Botwina, N. O. (2011). Opportunities financial policy for the sustainable development of agriculture field. Taurian Research Bulletin: Collected Works, 75, 198-207.*
5. *Hutz, O. E. (2010). Modern dimension bank crediting of agrarian sector in crisis strains economic area. Economy and State, 11, 22-24.*
6. *Hutz, O. E. (2010). Formation adaptive mechanism of financial security agroformations: methodological dimension. Journal of Kharkov National Technical University of Agriculture. Economics, 90, 32-45.*
7. *Demyanenko, M. Y. (2007). Financial problems of formation and development of the agricultural market. Report on the ninth annual meeting of the Congress of Scientists agricultural economists April 26-27, 2007.*
8. *On Government agricultural policy until 2015. (2005). : the law of Ukraine on October 18, 2005 № 2982. Retrieved November, 15, 2014, from : www.rada.gov.ua.*
9. *Nepochatenko, O. O. & Yakovenko, O. V. (2010). Current status and prospects of short-term bank lending farms. Collection. Science. works Uman. state. Agrar. Univ., 70, 130-135.*

Стаття надійшла до редакції 29.11.2014 р.

УДК 336.143:330.33.01

Іван Анатолійович ВАЛУЙСЬКИЙ

аспірант кафедри фінансів,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
E-mail: vanya-val@yandex.ru

СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ІНСТРУМЕНТІВ У ПЕРІОД КРИЗИ

Валуйський, І. А. Специфіка застосування бюджетних інструментів у період кризи [Текст] / Іван Анатолійович Валуйський // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 125-130. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. *Фінансово-економічна криза, яка за сучасних умов набуває щораз більшого поширення у світовій економіці, впливає на національні економіки кожної країни. Для подолання кризи та її наслідків застосування звичайних бюджетних інструментів не приносить очікуваних результатів через зміну закономірностей функціонування бюджетного механізму.*

Мета. *Головною метою дослідження є перевірка висунутої гіпотези щодо зміни дієвості бюджетних інструментів у подоланні кризи та стимулюванні виходу економіки з неї. Об'єктом дослідження є бюджетна політика в умовах кризи, а предметом – бюджетні інструменти та особливості їх впливу на соціально-економічний розвиток.*

Метод (методологія). *У дослідженні було використано методи: абстрагування (формування гіпотези про контингентність закономірностей бюджетних процесів у період кризи); формалізація (подання інформації щодо структурних характеристик бюджету та обсягу виробництва ВВП у формалізованому вигляді); технічний аналіз (виявлення лагів); дисперсійний аналіз (оцінка достовірності виявлених регресійних залежностей бюджету та виробництва ВВП); регресійний аналіз (аналіз залежностей структурних компонент бюджету від виробництва ВВП і навпаки) з використанням системного та синергетичного підходів.*

Результати. *Було висунуто гіпотезу, що бюджет у період кризи набуває ознак складноорганізованої системи. Ця гіпотеза підтверджена за допомогою регресійного аналізу з доведеними лагами, що є одним із аргументів спрямованості причинно-наслідкових зв'язків між структурними компонентами бюджету та обсягів виробництва ВВП. Виявлено домінування впливу обсягу виробництва ВВП на структурні компоненти бюджету над зворотнім впливом. Наслідком є зміна уявлення щодо дієвості бюджетних інструментів для стимулювання і виходу економіки з кризи. Результати дослідження можуть бути враховані при формуванні основних завдань бюджетної політики в кризовий період.*

Ключові слова: *бюджетний процес; виробництво ВВП; кризовий період; розвиток економіки; системний підхід; синергетичний підхід; структурні характеристики бюджету.*

Ivan Anatoliyovych VALUISKYI

PhD Student,
Department of Finance,
Dnipropetrovsk National University named after Oles Honchar
E-mail: vanya-val@yandex.ru

SPECIFIC FEATURES OF BUDGETARY TOOLS USE DURING THE ECONOMIC CRISIS

Abstract

Introduction. *The financial and economic crisis, which becomes more and more common in the global economy, affects the national economy of each country. In order to overcome the crisis and its effects of conventional budget is not enough to use ordinary budget tools. They do not bring the expected results due to changes in patterns of budget mechanism.*

Purpose. *The main objective of the study is to test the hypothesis as for the changes of the efficiency of budget instruments in overcoming the crisis and stimulating the economy emerges out of crisis. Object of the study is the*

© Іван Анатолійович Валуйський, 2014

fiscal policy in terms of crisis. The subject of the study is the budgetary instruments and peculiarities of their impact into the socio-economic development.
Method (methodology). *In the article we have used the methods of abstraction (forming of hypotheses about contingent regularities of budgetary processes during the crisis); formalization (providing the information as for the structural characteristics of the budget and the national GDP in a formalized form); technical analysis (detection of lags); dispersion analysis (evaluation of the reliability of detected budget and production of GDP); regression analysis (analysis of the dependence of the structural component of budget on production of GDP and vice versa) with the usage of systematic and synergetic approaches.*
Results. *We hypothesized that the budget in the period of crisis acquires the features of complex systems. This hypothesis is confirmed by regression analysis with proven lags. It is one of the arguments of direction of causal relationship between structural components of budget and production output of gross domestic product. It is revealed the dominance of national GDP impact of the structural components of the budget over the opposite effect. The result is a change of idea about the effectiveness of budgetary instruments to stimulate and economic recovery. Results of the study can be taken into account when forming the main objectives of fiscal policy during the crisis period.*

Keywords: *budget process; GDP production; crisis period; economic development; systematic approach; synergistic approach; structural characteristics of the budget.*

JEL classification: C12, H61

Вступ

Протягом останніх років розгортається світова фінансово-економічна криза. Ступінь її потужності змінюється залежно від попередніх здобутків кожної національної економіки. Економіка України, яка зазнала суттєвої кризи наприкінці XX сторіччя, виявилась вразливою до негативних глобальних впливів. Застосування звичайних бюджетних інструментів для подолання наслідків кризи або хоча б для запобігання її поглиблення не дає очікуваних результатів. Вочевидь, у період кризи змінюються певні закономірності функціонування бюджетного механізму. Існує достатньо велика кількість праць, присвячених перебігу бюджетних процесів, у тому числі і в умовах кризи. Серед них можна відзначити доробки таких провідних науковців, як: А. Азарян, С. Булгакова, А. Галузинська, С. Гапоненко, І. Луніна, Т. Майорова, В. Макогон, Н. Сокровольська [1-8]. Праці Н. Гражевської, Д. Старка та К. Хаген [9-11] присвячені дослідженню економічної проблематики за допомогою синергетичного та системного підходів. Однак наявні напрацювання, як правило, не стосуються трансформацій бюджетних процесів у період кризи, хоча і ґрунтовно висвітлюють загальні та часткові закономірності їх перебігу.

Мета та завдання статті

Метою статті є перевірка гіпотези про зміну дієвості бюджетних інструментів для стимулювання виходу з економічної кризи. Реалізація мети потребує вирішення наступних завдань: доведення контингентності взаємозв'язків між структурними компонентами бюджету та обсягом виробництва ВВП; формалізація причинно-наслідкових зв'язків структурних компонент бюджету та обсягу виробництва ВВП як характеристики загального стану економіки; оцінка можливих наслідків застосування бюджетних інструментів для стимулювання обсягу виробництва ВВП.

Виклад основного матеріалу дослідження

Одним із найбільш апробованих у економічних дослідженнях є системний підхід, для якого властиве структурування взаємодій та сприйняття причинно-наслідкових зв'язків як сталих. Однак використання у методології саме системного підходу не дає змоги повною мірою врахувати сучасні швидкозмінні реалії чи обґрунтувати механізм трансформації економічних систем. Економічні дослідження бюджету, бюджетних систем та бюджетного процесу, як правило, ґрунтуються саме на системному підході. З цієї точки зору, бюджетні відносини побудовані на строгій ієрархічній організації елементів системи, її структурних компонент, що визначає особливості реалізації причинно-наслідкових зв'язків як сталих. Зазвичай у період стабільного розвитку економіки системний підхід у дослідженні бюджетних систем є достатньо адекватним.

Періоди трансформації економіки обумовлюють необхідність зміни або трансформації методології у зв'язку з неповною адекватністю раніше виявлених закономірностей [4]. Синергетичний підхід, що ґрунтується на сприйнятті об'єкта як нерівноважного, хаотичного, складного та відкритого [9], дає змогу описати наявні причинно-наслідкові зв'язки контингентно, а структуру системи гетерархічно [10]. Цей підхід може бути застосований і для дослідження бюджетної системи. Доцільність застосування синергетичного підходу для дослідження бюджетної системи є особливо значущою у кризовий період, у який нестійкість системи є ще вищою.

Специфіка бюджетних взаємодій полягає в тому числі у спрямованості та тривалості реалізації причинно-наслідкових зв'язків структурних компонент бюджету та виробництва ВВП [6]. У межах системного підходу структурні компоненти бюджету повинні мати високу тісноту зв'язків з його доходами та витратами, а отже, і з виробництвом ВВП. Спрямованість цих зв'язків можна підтвердити за допомогою дослідження лагу. Довжина лагу повинна бути приблизно однаковою для всіх взаємозв'язків, а форма взаємозв'язків – типовою. Однак результати дослідження тривалості причинно-наслідкових зв'язків структурних компонентів бюджету та виробництва ВВП (виконані на основі офіційних статистичних даних Державної казначейської служби України [12]), не дали змогу підтвердити цю типовість (табл. 1). Навпаки, тривалості лагів є відмінними (за результатами дисперсійного аналізу достовірність їх виявлення перевищує 99 %), спостерігаються як прямі, так і зворотні зв'язки, що є більш характерним для гетерархічних відносин.

Таблиця 1. Тривалість причинно-наслідкових зв'язків структурних характеристик бюджету та виробництва ВВП[1]

Сутність причинно-наслідкового зв'язку	Довжина лагу	
	довжина	доведеність
Вплив обсягу виробництва GDP на структурне значення VAT_{SB}	1,49	0,99
Вплив обсягу виробництва GDP на структурне значення VAT_{CB}	1	0,999
Вплив структурного значення VAT_{CB} на обсяг виробництва GDP	2	0,999
Вплив обсягу виробництва GDP на структурне значення CIT_{SB}	0	0
Вплив обсягу виробництва GDP на структурне значення CIT_{CB}	0	0
Вплив обсягу виробництва GDP на структурне значення CE_{SB}	2	0,999
Вплив структурного значення CE_{SB} на обсяг виробництва GDP	1,5	0,999
Вплив обсягу виробництва GDP на структурне значення CE_{CB}	2,41	0,998

Цікавою є відсутність лагу у взаємозв'язку податку на прибуток підприємств як структурної компоненти доходів державного та зведеного бюджетів та виробництва ВВП, хоча між ними, з точки зору теорії, навіть розрахунково повинен існувати зв'язок. Ознаки існування лагу для цих характеристик спостерігаються в періоді у 7 років. Існування такого тривалого лагу не було змоги підтвердити через недостатність статистичного ряду.

Прямі і зворотні взаємодії мають різний лаг для виробництва ВВП і податку на додану вартість як структурної компоненти доходів зведеного бюджету та капітальних видатків як структурної компоненти видатків державного бюджету і виробництва ВВП (рис. 1).

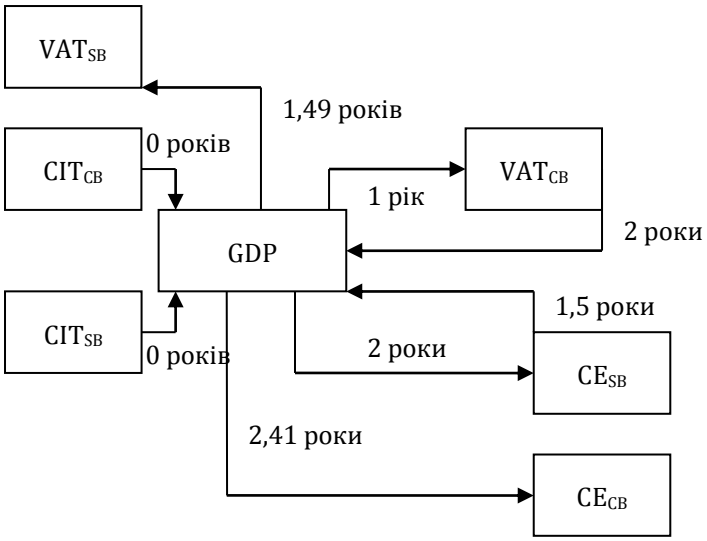

Рис. 1. Спрямованість причинно-наслідкових зв'язків між структурними компонентами зведеного/державного бюджету та виробництвом ВВП

Формалізований опис причинно-наслідкових зв'язків структурних характеристик бюджету та виробництва ВВП дав змогу виявити екстремальні значення структурних характеристик бюджету, за яких буде спостерігатись строго визначене значення ВВП (табл. 2). Однак, всупереч системному підходу,

[1] ВВП (GDP) – валовий внутрішній продукт; VAT – податок на додану вартість; CIT – податок на прибуток підприємств; CE – капітальні видатки; SB – державний бюджет; CB – зведений бюджет

не структура системи визначає її стан, а стан визначає певну структуру. Так податкова складова формування доходів бюджету практично не впливає на майбутній обсяг виробництва ВВП. Винятком є значення податку на додану вартість як структурної компоненти доходів зведеного бюджету. З огляду на форму закономірності, збільшення питомої ваги податку на додану вартість у доходах зведеного бюджету чинитиме позитивний вплив на виробництво ВВП, якщо вона перевищуватиме 29,3 %. Зворотна залежність фіксує екстремальне значення цього показника на рівні 30,8 %. Таким чином, коливання ВВП між його можливим максимальним значенням (1048348 млн грн у цінах 2007 року) та мінімальним значенням (945155 млн грн у цінах 2007 року) залежно від взаємозв'язку із питомою вагою податку на додану вартість є незначним, що частково нівелює значущість виявлених закономірностей.

Таблиця 2. Формалізований опис причинно-наслідкових зв'язків структурних характеристик бюджету та виробництва ВВП

Вид причинно-наслідкового зв'язку	Форма причинно-наслідкового зв'язку	Достовірність		Екстремум		
		імовірність точності наближення	f-факт	Характеристика	значення аргументу	значення функції
$GDP(VAT_{SB})$	$GDP = -1{,}37\times10^{-13}\times VAT_{SB}^{\ 2} + 2{,}86\times10^{-7}\times VAT_{SB} + 0{,}249$	0,998	$4{,}8\times10^{-6}$	значення GDP, при якому питома вага VAT_{SB} буде максимальною	104572	0,39
$GDP(VAT_{CB})$	$GDP = -1{,}04\times10^{-13}\times VAT_{CB}^{\ 2} + 2{,}18\times10^{-7}\times VAT_{CB} + 0{,}194$	0,943	$5{,}3\times10^{-3}$	значення GDP, при якому питома вага VAT_{CB} буде максимальною	1048348	0,308
$VAT_{CB}(GDP)$	$VAT_{CB} = 4{,}28\times10^{8}\times GDP^{2} + 2{,}51\times10^{-8}\times GDP + 3{,}775\times10^{7}$	0,999	$4{,}9\times10^{-11}$	значення питомої ваги VAT_{CB}, при якій GDP буде мінімальним	0,293	945155
$GPP(CIT_{SB})$	$GDP = -0{,}84\times10^{-13}\times CIT_{SB}^{\ 2} + 1{,}67\times10^{-7}\times CIT_{SB} + 0{,}093$	0,957	$2{,}9\times10^{-3}$	значення GDP, при якому питома вага CIT_{SB} буде максимальною	998721	0,177
$GPP(CIT_{CB})$	$GDP = -0{,}87\times10^{-13}\times CIT_{CB}^{\ 2} + 1{,}83\times10^{-7}\times CIT_{CB} + 0{,}044$	0,953	$3{,}5\times10^{-3}$	значення GDP, при якому питома вага CIT_{CB} буде максимальною	1055423	0,044
$GPP(CE_{SB})$	$GDP = -4{,}44\times10^{-13}\times CE_{SB}^{\ 2} + 8{,}91\times10^{-7}\times CE_{SB} - 0{,}366$	0,973	$1{,}1\times10^{-3}$	значення GDP, при якому питома вага CE_{SB} буде максимальною	1004437	0,081
$CE_{SB}(GDP)$	$CE_{SB} = -1{,}21\times10^{8}\times GDP^{2} + 2{,}34\times10^{7}\times GDP + 1{,}75\times10^{5}$	0,999	2×10^{-15}	значення питомої ваги CE_{SB}, при якій GDP буде мінімальним	0,096	1302132
$GPP(CE_{CB})$	$GDP = -3{,}58\times10^{-13}\times CE_{CB}^{\ 2} + 7{,}005\times10^{-7}\times CE_{CB} - 0{,}252$	0,984	$1{,}1\times10^{-6}$	значення GDP, при якому питома вага CE_{CB} буде максимальною	978392	0,09

Загалом результати дослідження дають змогу констатувати контингентність взаємозв'язків між структурними компонентами бюджету та виробництвом ВВП, що виникає у передкризовий та кризовий період. Бюджет як система стає складноорганізованим, лаги взаємодій змінюються. Класичні

взаємозв'язки (такі, як зв'язок обсягу надходжень від прямих податків та обсягу ВВП) зникають. Як об'єкт управління, бюджет набуває в період кризи специфічних властивостей.

Одним із важливих результатів дослідження є підтвердження взаємозв'язку між капітальними видатками (як структурною компонентою державного бюджету) та обсягом виробництва ВВП. Ця залежність є поліноміальною з можливим мінімумом, що означає доцільність використання двох підходів в управлінні капітальними видатками:

– зменшення питомої ваги капітальних видатків у державному бюджеті менш як 9,6 % при застосуванні політики зменшення перерозподілу ВВП через бюджет. Полегшення податкового тягаря, зменшення надходжень до державного бюджету буде стимулювати капіталізацію прибутку суб'єктів підприємництва та здійснення капітальних вкладень за рахунок їх коштів;
– збільшення питомої ваги капітальних видатків у державному бюджеті понад 9,6 % повинно супроводжуватись зростанням обсягу перерозподілу коштів через державний бюджет та посиленням ролі держави як інвестора. Цілком можливо, що для інших економік критичне значення капіталовкладень як структурної компоненти видатків бюджету буде іншим.

Використання капітальних вкладень за рахунок коштів державного бюджету як інструменту впливу на вихід економіки з кризи може реалізувати себе через 1,5 року.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Попередньо висунута гіпотеза про набуття бюджетом ознак складноорганізованої системи у період кризи набула економіко-математичного підтвердження. Основним методом цього підтвердження стало визначення різної тривалості лагів причинно-наслідкових зв'язків структурних компонент бюджету та обсягу виробництва ВВП, а також формалізація цих зв'язків. Це дало змогу трансформувати уявлення про дієвість інструментів бюджетної політики для стимулювання виходу з кризи.

Результати дослідження дають також змогу стверджувати, що використання бюджетних інструментів щодо подолання кризових явищ в економіці суттєво обмежується після початку кризи. Підтвердженням цього є відсутність причинно-наслідкових зв'язків між структурними компонентами доходів і видатків бюджетів та обсягах виробництва доданої вартості. Попередньо вироблений ВВП є основним джерелом фінансування зменшення структурних невідповідностей у бюджетній системі в період кризи, що актуалізує необхідність резервування коштів у передкризові періоди.

Список літератури

1. *Азарян, А. А. Податок на нерухомість як один з інструментів бюджетно-податкової політики України [Текст] / А. А. Азарян, І. С. Турбоба // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 3(20). – С. 371-374.*
2. *Булгакова, С. Фактори бюджетного ризику [Текст] / С. Булгакова, І. Микитюк // Вісник Академії митної служби України. Серія: «Економіка». – 2011. – № 2(46). – С. 132-139.*
3. *Галузинська, А. С. Особливості реалізації бюджетної політики в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку [Текст] / А. С. Галузинська, Л. Б. Рябушка, // Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 2(28). – С. 50-56.*
4. *Гапоненко, С. О. Трансформація фінансово-бюджетної системи України як складової сталого соціально-економічного розвитку [Текст] / С. О. Гапоненко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2011. – № 5(4). – С. 92-97.*
5. *Луніна, І. О. Шляхи мінімізації впливу фінансової кризи на бюджет України [Текст] / І. О. Луніна, В. В. Баліцька, О. В. Короткевич, Н. Б. Фролова // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 22-32.*
6. *Майорова, Т. В. Інструменти бюджетної політики в активізації інвестиційної діяльності в Україні [Текст] / Т. В. Майорова // Фінанси, облік і аудит. – 2013. – № 1(21). – С. 102-112.*
7. *Макогон, В. Пріоритети сучасної бюджетної політики України [Текст] / В. Макогон // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2011. – № 3. – С. 50-57.*
8. *Сокровольська, Н. Я. Бюджетна політика як інструмент інноваційно-інвестиційного розвитку економіки України [Текст] / Н. Я. Сокровольська // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – 2013. – № 21. 12. – С. 318-324.*
9. *Гражевська, Н. І. Теоретико-методологічні новації синергетики в дослідженні трансформації економічних систем [Текст] / Н. І. Гражевська // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – № 2(21). – С. 139-143.*
10. *Старк, Д. Гетерархия: неоднозначность активов й организация разнообразия в постсоциалистических странах [Текст] / Л. Старк // Экономическая социология: новые подходы к институциональному и сетевому анализу. – М., 2001. – Т. 2. – № 2. – С. 94-114.*
11. *Хаген, К. Синергетика. Иерархия неустойчивости в самоорганизующихся системах и устройствах [Текст] / К. Хаген. – М. : Мир, 1985. – 424 с.*
12. *Веб-портал Державної казначейської служби України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу < http://treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477> – Загол. з екрана.*

References

1. *Azarian, A. A., Turboba, I. S. (2013). Property tax as a tool of fiscal policy in Ukraine. Sustainable economic development, 3(20), 371-374.*
2. *Bulgakov, S. & Mykytiuk, I. (2011). Factors budget risk. Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine. Series: "Economy", 2(46), 132-139.*
3. *Galuzinsky, A. S. & Ryabushko, L. B. (2012). Features of fiscal policy in the system of state regulation of social and economic development. Innovative Economy, 2 (28), 50-56.*
4. *Gaponenko, S. A. (2011). Transformation fiscal system of Ukraine as a component of sustainable social and economic development. Bulletin of Dnipropetrovsk University, 5 (4), 92-97.*
5. *Lunina, I. O. Balitska, V. V., Korotkevich, A. V., Frolova, N. B. (2008). Ways of minimizing the impact of the financial crisis on Ukraine's budget. Finance of Ukraine, 12, 22-32.*
6. *Mayorova, T. V. (2013). Instruments of fiscal policy stimulate investment in Ukraine. Finance, accounting and auditing, 1 (21), 102-112.*
7. *Makogon, V. (2011). Priority of budget policy of Ukraine. Bulletin of Kyiv National University of Trade and Economics, 3, 50-57.*
8. *Sokrovolska, N. Y. (2013). Budget as a tool for innovation and investment development of economy of Ukraine. Scientific Bulletin NLTU Ukraine, 21, 318-324.*
9. *Hrazhevska, N. I. (2006). Theoretical and methodological innovations in research synergy transformation of economic systems. Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking, 2 (21), 139-143.*
10. *Stark, D. Heterarchies: ambiguity assets th organization of diversity in post-socialist countries. Economic sociology, new approaches to institutional and network analysis, 2(2), 94-114.*
11. *Hagen, K. (1985). Synergetics. Hierarchy of instability in self-organizing systems and devices. Moscow: Mir.*
12. *Web portal of the State Treasury of Ukraine. (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477.*

Стаття надійшла до редакції 29.11.2014 р.

УДК 336.6

Тетяна Степанівна ГАВРИЛЯК

аспірантка,
кафедра фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
E-mail: tanjusha89_@ukr.net

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ СТРАХОВОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Гавриляк, Т. С. Теоретичні аспекти аналізу страхової інвестиційної діяльності [Текст] / Тетяна Степанівна Гавриляк // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 131-135. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. *Сучасні умови розвитку економіки суттєво впливають на результати діяльності вітчизняних страхових організацій та змушують здійснювати пошук додаткових джерел одержання доходу. Інвестиційна діяльність виступає тією важливою складовою, котра дозволяє отримати додаткові прибутки для успішного здійснення основної діяльності страховика. З упевненістю можна сказати, що інвестиційна діяльність для вітчизняних страховиків є дуже важливою, а запозичення зарубіжного досвіду є надзвичайно актуальним на шляху України до євроінтеграції.*

Мета. *Метою статті є дослідження теоретичних відомостей як інвестиційної діяльності загалом, так і страхових організацій зокрема та обґрунтування необхідності значної уваги до цього питання, оскільки в процесі вивчення проблематики виявлено недостатність інформації, а наявні думки вітчизняних та іноземних науковців істотно різняться та мають неоднозначний характер.*

Метод (методологія). *У роботі було використано аналітичні методи, за допомогою яких досліджено основні теоретичні положення поняття «інвестиційна діяльність» та його особливості стосовно страхових компаній.*

Результати. *Систематизовано точки зору провідних українських та зарубіжних науковців щодо поняття «інвестиційна діяльність», проаналізовано вітчизняне законодавство у сфері інвестування, виокремлено суб'єкт та об'єкт інвестиційної діяльності за нормативно-правовими актами. Також досліджено особливості здійснення інвестицій страховими компаніями. Розмежовано та проаналізовано думки вчених щодо важливості страхової та інвестиційної діяльності. Також досліджено основні джерела страхової інвестиційної діяльності – власні та залучені кошти та їх структуру. Описано основні інструменти інвестування для страхових компаній, які визначено вітчизняним законодавством. Виокремлено основні завдання інвестиційної діяльності страхових компаній. Зроблено висновок про різнобічність думок провідних вчених та економістів щодо інвестиційної як основної або вторинної діяльності в процесі функціонування страховика. Також окреслено основну мету страхової інвестиційної діяльності. Запропоновано власне визначення поняття «інвестиційна діяльність страхових компаній».*

Ключові слова: *страхова компанія; інвестиційна діяльність; власні кошти; залучені кошти; страхові резерви; страхова інвестиційна діяльність.*

Tetyana Stepanivna HAVRYLYAK

PhD Student,
Department of Finance, Monetary Circulation and Credit,
Ivan Franco National University of Lviv
E-mail: tanjusha89_@ukr.net

ANALYSIS OF THEORETICAL ASPECTS OF INSURANCE INVESTMENT

Abstract

Introdution. *The modern terms of development of economy substantially influence the results of activity of home insurance organizations and force to search for the additional sources of income. Investment activity comes forward as that important constituent that allows to get additional profits for successful realization of basic activity of insurer. We can affirm that investment activity for home insurers is very important, and borrowing of experience of*

© Тетяна Степанівна Гавриляк, 2014

successful foreign insurers is actual considering the European integration strategy of Ukraine.
***Purpose**. The purpose of the article is the investigation of theoretical information of both investment activity on the whole and insurance organizations in particular. In the process of study of these problems it has been found out insufficiency of information about them both in the works of domestic and foreign researchers.*
***Method (methodology).** The analytical methods have been used in the article. Due to them we investigated the theoretical base of the concept «investment activity» and its features.*
***Results.** The points of view of the leading Ukrainian and foreign researchers are systematized in relation to a concept «investment activity». The national legislation is analyzed in the field of investing. The subject and object of investment activity according to normative legal acts are singled out. The peculiarities of realization of investments by insurance companies are also investigated. Opinions of scientists in relation to importance of insurance and investment activity are delimite and analyzed. The main sources of insurance investment activity are analysed. Basic instruments of investing for insurance companies which have been outlined in domestic legislation are described. The basic tasks of investment activity of insurance companies are defined. It has been made a conclusion about diversity of opinion of leading scientists and economists in relation to an investment as basic or second activity in the process of functioning of insurer. The primary purpose of insurance investment activity is also determined. The author's definition of the concept «investment activity of insurance companies» is offered.*

***Keywords:** insurance company; investment activity; own funds; borrowed funds; insurance reserves; insurance investment activity.*

JEL classification: G22, O16

Вступ

Сучасні тенденції розвитку економіки, а також особливості функціонування страхових компаній зумовлюють потребу пошуку шляхів примноження страхових резервів.

Так в умовах обмеженості ресурсів одним з найголовніших джерел формування капіталу страхової організації є інвестиційна діяльність. Це обумовлюється специфікою їх діяльності, які, акумулюючи тимчасово вільні кошти, спрямовують їх в інвестиції.

Проблематика виокремлення страховиків як інституційних інвесторів розглядається широким колом провідних вчених України та зарубіжжя. Це, наприклад, В. Гриньова, Є. Макаренко, В. Плиса, Г. Подшиваленко, Н. Ткаченко, В. Федоренко, В. Фурман, Г. Чевела, Б. Щукін та ін.

Мета та завдання статті

Метою статті є розробка шляхів удосконалення інвестиційної діяльності страхових компаній України на основі теоретичного пояснення сутності та особливостей страхової інвестиційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Однією з умов успішного розвитку вітчизняних страхових компаній є інвестиційна діяльність. У статті 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року подано наступне визначення: «Інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій» [3].

На думку Федоренка В. Г., «інвестиційна діяльність – це комплекс заходів і дій фізичних та юридичних осіб, які вкладають власні кошти (у матеріальній, фінансовій або іншій майновій формі) з метою отримання прибутку» [7, с. 14].

Як правило, інвестиційна діяльність розглядається стосовно конкретного інвестиційного проекту та підприємства (юридичної особи), що здійснює інвестиційний процес.

Згідно зі статтею 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність», остання здійснюється на основі:

- інвестування, здійснюваного громадянами, недержавними підприємствами, господарськими асоціаціями, спілками і товариствами, а також громадськими і релігійними організаціями, іншими юридичними особами, заснованими на колективній власності;
- державного інвестування, у тому числі державної підтримки реалізації інвестиційних проектів відповідно до положень цього Закону, здійснюваного органами державної влади та органами влади Автономної Республіки Крим за рахунок коштів бюджетів, позабюджетних фондів і позичкових коштів, а також державними підприємствами і установами за рахунок власних і позичкових коштів;
- інвестування, здійснюваного органами місцевого самоврядування;
- іноземного інвестування, здійснюваного іноземними громадянами, юридичними особами та державами;
- спільного інвестування, здійснюваного громадянами та юридичними особами України, іноземних держав [4].

Закон також визначає об'єкти та суб'єкти інвестиційної діяльності.

Об'єктами інвестиційної діяльності можуть бути будь-яке майно, в тому числі основні фонди й оборотні кошти в усіх галузях економіки, цінні папери (крім векселів), цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права.

Суб'єктами (інвесторами і учасниками) інвестиційної діяльності можуть бути громадяни і юридичні особи України та іноземних держав, а також держави [3].

Ринкові відносини в інвестиційній діяльності насамперед стосуються її джерел. Якщо розглядати національну економіку загалом, то джерелами інвестиційних вкладень виступають фонд відшкодування у вигляді амортизаційних відрахувань і фонд накопичення як частина національного доходу. На рівні ж суб'єктів господарювання вони здійснюються за рахунок власних фінансових ресурсів інвестора (прибуток, амортизація, грошові накопичення, заощадження населення, фінансові кошти юридичних осіб тощо), запозичених фінансових коштів інвесторів (облігаційні позики, банківські і бюджетні кредити); коштів, які одержують від продажу акцій і облігацій, пайових та інших внесків громадян і юридичних осіб, а також бюджетних інвестиційних асигнувань [9, с. 70].

Інвестиційна діяльність дозволяє акумулювати додаткові надходження у вигляді доходів від розміщення власних та залучених коштів, а саме: відсотків на суми залишків на поточних рахунках у банку, відсотків від розміщення коштів на депозитних рахунках у банку, відсоткового доходу за борговими цінними паперами, відсотків за надання довгострокових інвестиційних кредитів, дивідендів за акціями, тантьєми, надходжень від реалізації основних засобів. При цьому вихідний грошовий потік від інвестиційної діяльності формується в результаті реалізації операцій з розміщення коштів на поточних та депозитних рахунках у банку, придбання об’єктів нерухомості, вкладення коштів в основні засоби та придбання інших фінансових інструментів [2, с. 237].

Можна стверджувати, що діяльність страховика, пов'язана з розміщенням та управлінням страховими резервами, по суті є інвестиційною діяльністю.

Василенко А. В. інвестиційну діяльність страховиків розглядає у п’яти аспектах. По-перше, як засіб забезпечення платоспроможності страхової організації. По-друге, як основу розширення продуктового ряду страхових послуг, які передбачають урахування запланованої дохідності від інвестицій при розрахунку страхових тарифів. По-третє, як можливість забезпечення стійких маркетингових позицій при просуванні страхових послуг. По-четверте, як засіб капіталізації ресурсів страхових компаній, що спрямовуються на розвиток бізнесу. По-п’яте, як потужний інвестиційний ресурс для розвитку національної економіки [1, с. 25].

Більшість дослідників основними джерелами страхової інвестиційної діяльності вважають:

– власні кошти (статутний фонд, резервний фонд, прибуток, цільове фінансування та надходження);
– залучені кошти (поточне надходження страхових премій, резерви страхових внесків та відшкодувань, фонд запобіжних заходів) [1; 2; 5; 6].

Значну увагу на питання інвестиційної діяльності страхових організацій звертає Школьник І. О. Він вважає, що «соціальне значення інвестиційної діяльності страхових компаній тісно пов’язане з накопичувальною функцією страхування, сутність якої полягає в акумулюванні індивідуальних коштів страхувальників та поверненні капіталізованих ресурсів у відповідний період».

На думку Ткаченка Н. В., «розмір додаткового інвестиційного доходу є одним з важливих критеріїв спроможності страховика ефективно управляти активами» [6, с. 83].

Проте на практиці на роль та значення інвестиційних та страхових операцій є різні погляди. Наприклад, що основним завданням страхової компанії є надання страхових послуг, а тому інвестиційна діяльність має вторинне значення.

Якщо для західних страхових компаній інвестиційна функція є рівнозначною щодо інших функцій, то вітчизняні страховики часто недооцінюють важливість інвестиційної функції. Переважна більшість вітчизняних страховиків заробляють кошти безпосередньо на страхових операціях і задовольняються низькодохідними інвестиційними інструментами, такими, як депозити [5].

При інвестуванні та розміщенні коштів страхових резервів страховикам слід ураховувати вимоги чинного законодавства, тобто дотримуватися законодавчо регламентованих напрямів, нормативів та принципів розміщення.

Слід звернути увагу на те, що закон України «Про страхування» встановлює принципи і напрями розміщення, а Розпорядженням регулятивного органу встановлюються нормативи розміщення, які конкретизують норми Закону. Напрями і нормативи розміщення не є однаковими для технічних страхових резервів та резервів зі страхування життя.

Так згідно із Законом України «Про страхування» та «Правилам формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя», основними інструментами інвестування для страхових компаній є:

1. Грошові кошти на поточному рахунку.
2. Банківські вклади (депозити).
3. Валютні вкладення згідно з валютою страхування.

4. Нерухоме майно.
5. Акції, облігації, іпотечні сертифікати.
6. Цінні папери, що емітуються державою.
8. Інвестиції в економіку України за напрямами, визначеними Кабінетом Міністрів України
9. Банківські метали.
10. Готівка в касі в обсягах лімітів залишків каси, установлених Національним Банком України [3].

Значна увага багатьох дослідників та науковців також зосереджена на виокремленні завдань інвестиційної діяльності страхових організацій. Серед них:

- забезпечення високих темпів економічного розвитку страхової компанії, її конкурентоспроможності за рахунок ефективної інвестиційної діяльності;
- забезпечення максимальної дохідності (чи прибутковості) або досягнення соціального ефекту від інвестиційної діяльності страховика;
- мінімізація ризиків при впровадженні інвестицій і здійсненні інвестиційної діяльності;
- підтримання оптимальної ліквідності інвестицій і можливостей швидкого реінвестування капіталу за зміни зовнішніх і внутрішніх умов щодо здійснення інвестиційної діяльності;
- формування достатнього обсягу інвестиційних ресурсів та оптимізації (форми та методів усіх можливих джерел) і погодженості їх структури з прогнозом;
- забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності страховика у процесі інвестиційної діяльності (прогнози щодо впливу інвестиційної діяльності на рівень своєї фінансової стійкості та платоспроможності).

Усі зазначені завдання страхової інвестиційної діяльності взаємозалежні, взаємодоповнювані, і тому їх слід розглядати та враховувати сукупно з особливостями кожного окремо.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, дослідивши поняття страхової інвестиційної діяльності, можемо зробити висновок, що думки науковців різняться з приводу важливості інвестиційної функції страховика: одні вважають, що вона має вторинне значення, інші ж ставлять її у ряд з основним видом діяльності.

Підбиваючи підсумок, слід конкретизувати поняття страхової інвестиційної діяльності. Отже, страхова інвестиційна діяльність – це діяльність страхових компаній щодо вкладення їх власних і залучених ресурсів зараз і отримання доходу в майбутньому.

Інвестиційна діяльність має відповідати вимогам Закону України «Про інвестиційну діяльність», який регламентує її здійснення загалом на території України всіх суб'єктів господарювання, а також вимогам Закону України «Про страхування» та іншим нормативним актам, які регулюють правила розміщення страхових резервів. Головною метою страхової інвестиційної діяльності можна вважати забезпечення найбільш ефективних шляхів реалізації інвестиційної стратегії страхової компанії та максимальної дохідності від фінансових вкладень при мінімальних ризиках.

Список літератури

1. *Василенко, А. В. Державне регулювання інвестиційної діяльності страхових компаній [Текст] : автореф. дис... канд. екон. наук : спец. : 08.00.03 / Василенко Антоніна Василівна; КНУ ім. Т. Шевченка . – Київ, 2009. – 18 с.*
2. *Козьменко, О. В. Нові вектори розвитку страхового ринку України [Текст] : монографія/ [Козьменко О. В., Козьменко С. М., Васильєва Т. А. та ін. ; кер. авт. проекту д. е. н., проф. О. В. Козьменко]. – Суми: Університетська книга, 2012. – 315 с.*
3. *Про страхування [Електронний ресурс] : закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР зі змінами та доповненнями. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.*
4. *Про інвестиційну діяльність [Електронний ресурс]: закон України від 18. 09. 1991 № 1560-XII ВР зі змінами та доповненнями. – Режим доступу: http://rada.gov.ua/laws/show/1560-12.*
5. *Поворозник, В. О. Активізація інвестиційної діяльності страхових компаній в умовах економічної кризи [Текст] / В. О. Поворозник // Стратегічні пріоритети, 2009. – №3 (12). – С. 165- 171.*
6. *Ткаченко, Н. В. Місце інвестиційної діяльності у страховому бізнесі [Текст] / Н. В. Ткаченко // Економіка, фінанси, право. – 2003. – №10. – С. 6-15.*
7. *Федоренко, В. Г. Інвестознавство [Текст] : підручник – 3-те вид. доп. / В. Г. Федоренко. – К. : МАУП, 2004. – 480 с.*
8. *Чевела, Г. А. Сучасний стан управління інвестиційним портфелем страхових компаній України [Електронний ресурс] : матеріали четвертої Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції «Спецпроект: аналіз наукових досліджень», 23-24 липня 2009 р. : тези доповідей. – Режим доступу: www.confcontact.com*
9. *Щукін, Б. М. Інвестування [Текст] / Б. М. Щукін. – К. : МАУП. – 2008. – 216 с.*

References

1. *Vasylenko, A. V. (2009). Derzhavne rehulyuvannya investytsiynoyi diyal'nosti strakhovykh kompaniy. – Kyyi :; KNUim. T. Shevchenka.*
2. *Koz'menko O. V., Koz'menko S. M., Vasyl'yeva T. A. (2012). Novi vektory rozvytku strakhovoho rynku Ukrayiny. Sumy: Universytet·s'ka knyha.*
3. *Pro strakhuvannya: Zakon Ukrayiny vid 07.03.1996 # 85/96-VR. (1996). Retrieved November, 15, 2014, from : : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.*
4. *Pro investytsiynu diyal'nist': zakon Ukrayiny vid 18.09.1991 # 1560-KhII VR. (1991). Retrieved November, 15, 2014, from : http://rada.gov.ua/laws/show/1560-12.*
5. *Povoroznyk, V. O. (n. d.). Aktyvizatsiya investytsiynoyi diyal'nosti strakhovykh kompaniy v umovakh ekonomichnoyi kryzy. Retrieved November, 15, 2014, from : http://old.niss.gov.ua.*
6. *Tkachenko, N. V. (2003). Mistse investytsiynoyi diyal'nosti u strakhovomu biznesi. Ekonomika, finansy, pravo, 10, 6-15.*
7. *Fedorenko V. H. (2009). Investoznavstvo. Kyiv : MAUP.*
8. *Chevela, H. A. (2009). Suchasnyy stan upravlinnya investytsiynym portfelem strakhovykh kompaniy Ukrayiny. Retrieved November, 15, 2014, from : www.confcontact.com.*
9. *Shchukin, B. M. (2008). Investuvannya. Kyiv : MAUP.*

Стаття надійшла до редакції 28.11.2014 р.

УДК 336.761(477)(045)

Жанна Володимирівна ГАРБАР

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет
E-mail: Garbar_Janna@ukr.net

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РИНКУ ДЕРЖАВНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ

Гарбар, Ж. В. Аналіз сучасного стану ринку державних цінних паперів в Україні / Жанна Володимирівна Гарбар // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 136-146. – ISSN 1993-0259.

Анотація

В статті проаналізовано сучасний стан ринку державних цінних паперів в Україні. Визначено основні особливості його функціонування та перспективи подальшого розвитку. Встановлено, що загальний обсяг державного боргу України невисокий у порівнянні з розвинутими країнами, проте темпи його зростання виглядають загрозливими, зокрема частка державного боргу та гарантованого державою боргу у ВВП наразі складає більше 40%. З'ясовано, що низька активність населення на ринку державних цінних паперів та значні розміри депозитів населення у банках свідчать про потенціал цього інвестора та необхідність використання його ресурсів у забезпеченні фінансування державних програм. Визначено структуру та обсяг первинного та вторинного ринку державних цінних паперів у вартісному виразі. Проаналізовано динаміку обсягу торгів державними цінними паперами на фондових біржах «ПФТС» та «Перспектива». Досліджено структуру портфеля цінних паперів в сукупному портфелі фінансових інститутів. Проведений аналіз ринку державних цінних паперів дозолить прогнозувати його подальший розвиток та визначити особливості його трансформації у майбутньому, що знайде своє відображення в подальших дослідженнях.

***Ключові слова**: державні цінні папери; державні облігації; державний борг; ринок державних цінних паперів; первинний ринок; вторинний ринок.*

Zhanna Volodymyrivna GARBAR

PhD in Economics,
Associate Professor,
Doctoral Student,
Kyiv National University of Trade and Economics
E-mail: Garbar_Janna@ukr.net

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF THE STOCK MARKET IN UKRAINE

Abstract

The current state of the stock market in Ukraine is analysed in the article. The main peculiarities of its functioning and the prospects of its further development are defined. It has been established that the amount of public debt in Ukraine is insignificant in comparison with that of developed economies. Nevertheless, the rate of its growth seems precarious – at present the part of public debt and government-backed debt in GDP is over 40%. The author has found out that low activity of the government securities market as well as large amounts of deposits of citizens at banks indicate the investor's potential and the necessity to employ their resources to finance government programmes. The structure and scope of the primary and secondary government securities market have been defined in value terms. It has been analysed the dynamics of government securities' trade value on «PFTS» and «Perspektyva» stock exchanges. The author has studied the structure of security holdings in the aggregate portfolio of financial institutions. The carried out analysis of the gilt-edged market will make possible to forecast its further development and define peculiarities of its transformations in the future, which will be presented in further investigations.

***Keywords:** government securities; public bonds; public debt; government securities market; primary market; secondary market.*

© Жанна Володимирівна Гарбар, 2014

JEL classification: G10, G11, H63, H81

Вступ

Здійснення ефективних економічних реформ в Україні потребує значних капіталовкладень, мобілізація яких на сучасному етапі може бути здійснена лише за рахунок внутрішніх і зовнішніх запозичень, що веде до утворення ринку державних цінних паперів.

Державні цінні папери, як потужний інструмент боргового фінансування, відіграють важливу роль в економіці України. За умови спрямування коштів, залучених у результаті випуску державних цінних паперів, на інноваційно-інвестиційні цілі може відбуватися фінансування новітніх пріоритетних проектів, що, у свою чергу, сприятиме забезпеченню економічного зростання держави. Державні цінні папери виступають привабливим інвестиційним інструментом, який надає можливість приватним інвесторам тримати кошти в низько ризикових і високоліквідних активах, які приносять стабільний дохід, а інституційним інвесторам – збалансовувати свої портфелі.

Теоретичні і практичні аспекти функціонування та розвитку ринку державних цінних паперів досліджували О. Барановський [1], Т. Вахненко [2], М. Єрмошенко [3], В. Козюк [4], В. Корнєєв [5], Г. Кучер [6], І. Лютий [7], Р. Рак [8] та ін. Однак враховуючи те, що зміни на фінансових ринках відбуваються дуже швидко, існує необхідність дослідження сучасного стану ринку державних цінних паперів, виявлення проблемних аспектів та недоліків політики державних запозичень, а також розробки шляхів її удосконалення.

Мета статті та завдання

Метою статті є визначення особливостей та ролі державних запозичень в розвитку національної економіки, оцінка сучасного стану розвитку ринку державних цінних паперів в Україні, виявлення перспектив розвитку системи державного кредитування.

Виклад основного матеріалу

Ринок державних цінних паперів – важливий сегмент фінансового ринку країни. За ринкової системи господарювання державні цінні папери можуть стати дієвим інструментом, що здатний позитивно впливати на інвестиційні процеси в країні.

Основними цілями емісії державних цінних паперів є фінансування поточного бюджетного дефіциту, стабілізація фінансового ринку, регулювання грошової маси в обігу, касове виконання державного бюджету, забезпечення портфельних інвесторів низько ризикованими фондовими інструментами.

Згідно Бюджетного кодексу, право на здійснення державних внутрішніх та зовнішніх запозичень у межах і на умовах, передбачених законом про Державний бюджет України, належить державі в особі Міністра фінансів України за дорученням Кабінету Міністрів України (рис. 1).

Міністерство фінансів України за дорученням Кабінету Міністрів та з погодженням з Національним банком України визначає обсяги емісії державних цінних паперів за термінами погашення у межах загального обсягу емісії, а також визначає цінові умови придбання державних боргових зобов'язань. НБУ виконує обов'язки генерального агента держави з обслуговування випуску державних цінних паперів та їх погашення, а також провадить депозитарну діяльність щодо цих цінних паперів. Порядок проведення операцій, пов'язаних з розміщенням цих облігацій, встановлюється Національним банком України, але за погодженням з Міністерством фінансів України. Як контролюючий орган, Національний банк України встановлює порядок обліку, розміщення, обігу, сплати відсотків та погашення облігацій; визначає вимоги до депозитарної мережі, механізму вторинного обігу облігацій і порядку проведення розрахунків за ними; здійснює контроль за комерційними банками-учасниками ринку облігацій.

Як дилер на вторинному ринку, Національний банк України купує державні облігації у інших учасників біржових торгів і виступає продавцем державних облігацій, що придбані на вторинному ринку або взяті у забезпечення ломбардного кредиту, строк повернення коштів за яким минув. Таким чином, Національний банк України на ринку державних облігацій виконує функції агента Міністерства фінансів України з обслуговування випуску облігацій на первинному ринку, депозитарію державних облігацій, контролюючого органу та дилера па вторинному ринку.

Державна казначейська служба України виконує технічні функції, пов'язані із обліком коштів, що надходять від первинного розміщення державних цінних паперів, та списанням коштів на виконання зобов'язань перед інвесторами.

Особливості провадження депозитарної діяльності з державними цінними паперами визначаються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку разом з Національним банком України. Ключовим суб'єктом ринку державних цінних паперів є Центральний депозитарій України, створений відповідно до Закону України «Про депозитарну систему України».

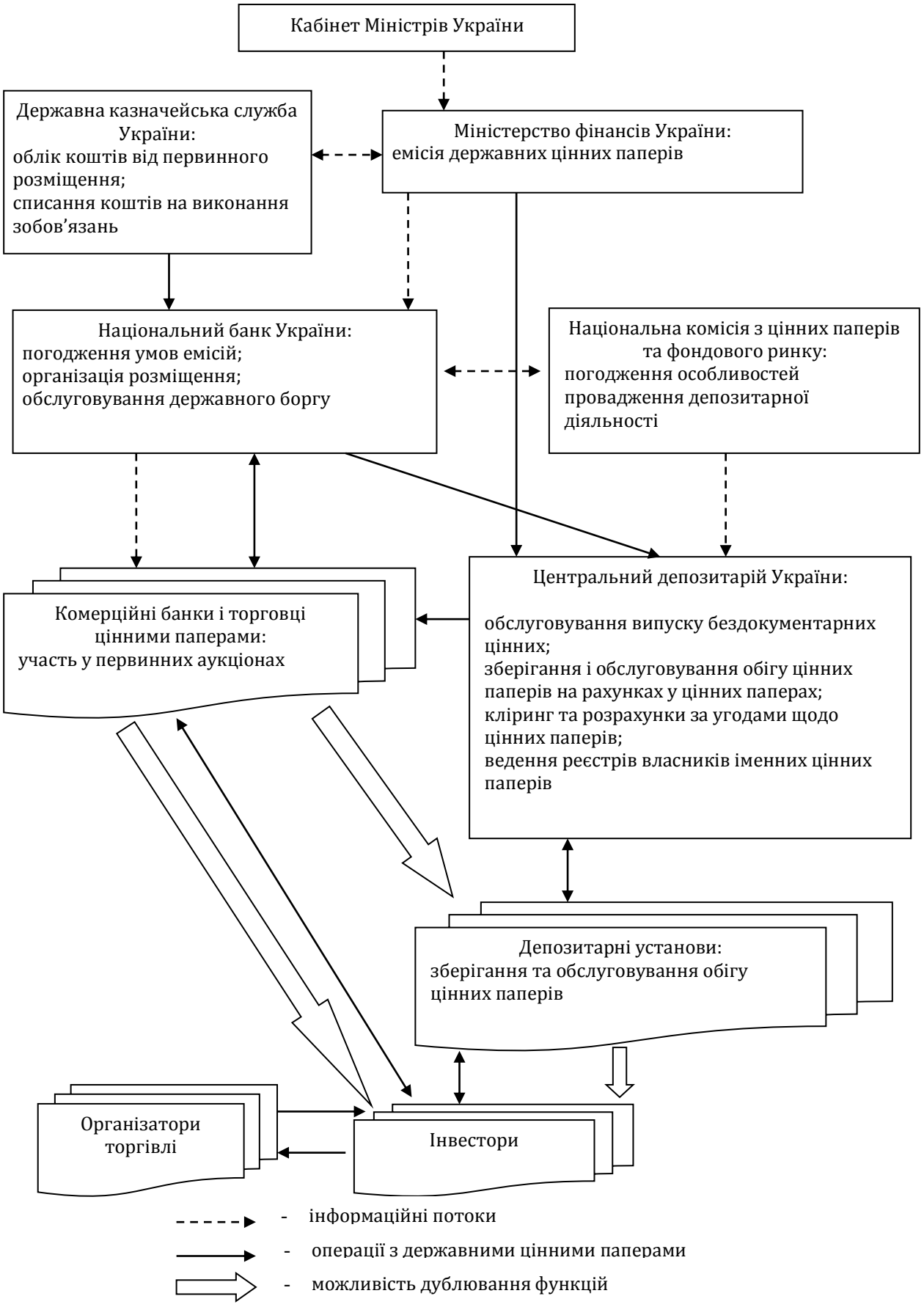

Рис. 1. Схема взаємовідносин учасників ринку державних цінних паперів [9]

Комерційні банки на ринку державних облігацій виступають як інвестори та фінансові посередники, виконують функції агентів НБУ з розміщення та обслуговування обігу облігацій, а також беруть на себе виконання платіжних операцій при проведенні грошових розрахунків за операціями з купівлі-продажу облігацій. Комерційні банки є основними учасниками аукціонів з розміщення державних облігацій, купуючи їх як для себе, так і виконуючи представницьку функцію (для свої клієнтів – юридичних та фізичних осіб, як резидентів так і нерезидентів).

Державні облігації, що перебувають у власності юридичних та фізичних осіб, можуть бути предметом укладання й реалізації цивільних правових угод, у тому числі купівлі-продажу на біржовому та позабіржовому ринках.

На вторинному ринку вирішується важливе завдання – забезпечення високої ліквідності державних цінних паперів. Організаційним центром вторинного ринку виступають організатори торгівлі фондові біржі. Біржова торгівля державними облігаціями здійснюється на фондовій біржі «ПФТС», фондовій біржі «Перспектива» та на Українській фондовій біржі. Водночас, законодавством України не забороняється також позабіржова торгівля державними цінними паперами, тобто банки або інвестори можуть продавати та купувати належні їм облігації безпосередньо один в одного, повідомляючи депозитарій НБУ.

Перший випуск державних облігацій в Україні було здійснено в 1994 р., коли уряд для платежу за російський газ емітував облігації, номіновані в доларах США, на загальну суму 1,4 млрд. дол. США. У 1995 р. в обігу з'явилися облігації внутрішньої державної позики (ОВДП), номіновані у національній валюті. Наразі облігації внутрішньої державної позики випускаються на пред'явника у вигляді записів на рахунках в системі електронного розміщення та обігу цінних паперів. Такі облігації є переважно короткостроковими (термін погашення до 1 року) [9].

Загалом розмір державного боргу України невисокий у порівнянні з розвинутими країнами, але темпи його зростання виглядають дійсно загрожуючими, зокрема частка державного боргу та гарантованого державою боргу у ВВП наразі складає більше 40%. Якщо не знизити темпи зростання державного боргу, то це потенційно призводить до проблем в економіці країни, зокрема до падіння життєвого рівня населення, девальвації національної валюти, інфляції, відставання зарплат і соціальних виплат від зростання цін тощо.

Динаміка державного та гарантованого державою боргу України впродовж 2005-2013 рр. наведена в таблиці 1.

Частка державного та гарантованого державою боргу у ВВП за 2005–2013 рр. зросла в 2,3 рази, а абсолютний розмір державного та гарантованого державою боргу України збільшився на 506,9 млрд. грн. (в 6,5 рази), що відповідно вплинуло на розміри державних запозичень на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Значний вплив на боргове навантаження країни здійснює валюта запозичення. До 2007 р. формувалася тенденція до накопичення значної частини державного боргу України в іноземній валюті (гривнева частка становила 13,82% боргу), але починаючи з 2007 р. почала провадитися активна політика щодо державних запозичень на внутрішньому ринку (табл. 2).

Активні заходи уряду з управління державним боргом забезпечили зростання частки боргу, номінованого в українській гривні: з 17,2% у 2006 р. до 43,3% у 2013 р. Суттєвий вплив на зростання державного боргу в гривневому еквіваленті справила девальвація національної валюти.

Важливими умовами ефективного функціонування ринку державних цінних паперів, що забезпечують значні надходження коштів від державного запозичення, виступають: виважена політика держави у сфері запозичення коштів на фінансовому ринку; нормативно-правове забезпечення функціонування фінансового ринку та ринку державних боргових паперів, обов'язкове дотримання всіма учасниками правил і процедур роботи на ринку цінних паперів, партнерські взаємовідносини держави й інших учасників фінансового ринку, формування сучасного механізму взаємодії адміністративних і ринкових структур з метою удосконалення і зміцнення цього ринку.

Сучасний вітчизняний ринок державних цінних паперів має такі особливості: законодавче регламентування специфіки випуску, обігу та погашення державних цінних паперів; державні цінні папери можуть бути ринковими та неринковими, іменними або на пред'явника; незначні обсяги емісії державних цінних паперів; обмеженість інструментів державних позик; низький рівень ліквідності державних цінних паперів; обмеженість вторинного ринку державних цінних паперів [6, с. 49-50].

Ринок державних цінних паперів України представлений облігаціями внутрішніх та зовнішніх державних позик різних років, казначейськими зобов'язаннями, облігаціями місцевих позик.

Впродовж 2005-2013 рр. державні запозичення здійснювалося з метою фінансування виплат за облігаціями державних позик минулих років та фінансування бюджетного дефіциту. Показники розвитку первинного ринку ОВДП України наведено у табл. 3.

Таблиця 1. Динаміка державного та гарантованого державою боргу України, 2005-2013 рр. млрд. грн. [11]

Види	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Державний борг, у т. ч. :	63,1	66,1	71,3	130,7	227,0	323,5	357,3	399,2	480,2
внутрішній борг	19,2	16,6	17,8	44,7	91,1	141,7	161,5	190,3	257,0
зовнішній борг	44,0	49,5	53,5	86,0	120,5	181,8	195,8	208,9	223,3
Гарантований державою борг, у т. ч. :	15,0	14,4	17,5	58,7	90,9	108,8	115,8	116,3	104,2
внутрішній борг	0,0	0,0	1,0	2,0	14,1	13,9	12,2	16,2	27,1
зовнішній борг	15,0	14,4	16,5	56,7	75,8	94,9	103,6	100,1	77,0
Всього державного та гарантованого державою боргу України	78,1	80,5	88,7	189,4	317,9	432,3	473,1	515,5	584,4
Частка державного боргу у ВВП, %	14,3	12,1	9,9	13,8	24,9	29,9	27,4	28,3	33,3
Частка гарантованого державою боргу у ВВП, %	3,4	2,7	2,4	6,2	10,0	10,1	8,9	8,3	7,2
Частка державного та гарантованого державою боргу у ВВП, %	17,7	14,8	12,3	20,0	34,8	39,9	36,3	36,5	40,2

Таблиця 2. Динаміка структури державного боргу України в розрізі валют погашення за період 2005-2013 рр., % [11]

Види	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Долар США	62,7	62,3	64,7	47,7	29,4	30,5	32,1	37,2	43,9
Євро	11,7	12,4	11,5	7,8	5,4	4,8	3,6	4,3	3,4
Японська єна	0,7	2,4	2,2	1,9	1,3	0,9	0,6	0,5	0,3
СПЗ	7,7	5,2	2,5	19,1	29,1	21,3	19,5	15,9	9,1
Українська гривня	17,2	13,8	15,3	20,6	34,8	42,5	44,3	42,1	43,3
Швейцарський франк	-	3,9	3,9	2,9	-	-	-	-	-

Таблиця 3. Динаміка розміщення ОВДП на первинному ринку в Україні за період 2005–2013 рр. [12]

Рік	Розміщення ОВДП на первинному ринку	у тому числі							
		кошти, залучені до державного бюджету		випуск ОВДП для погашення простроченої заборгованості з ПДВ		реструктуризація залишку заборгованості КМУ перед НБУ шляхом випуску і передачі НБУ ОВДП		випуск ОВДП для збільшення формування статутного капіталу банків	
	млрд. грн.	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
2005	7,15	7,15	100,0	-	-	-	-	-	-
2006	1,6	1,6	100,0	-	-	-	-	-	-
2007	3,62	3,62	100,0	-	-	-	-	-	-
2008	23,54	9,77	41,5	-	-	-	-	13,77	58,5
2009	74,53	18,84	25,3	-	-	7,99	10,7	23,32	31,3
2010	70,66	40,42	57,2	16,44	23,2	-	-	6,39	21,1
2011	50,26	28,91	57,25	-	-	-	-	8,85	17,61
2012	42,95	35,95	83,70	-	-	-	-	-	-
2013	65,22	50,52	77,46	-	-	-	-	1,40	2,15

В структурі коштів, залучених до Державного бюджету України, впродовж 2005-2013 рр. переважають середньострокові ОВДП (за винятком 2009-2010 рр.). Частка середньострокових ОВДП становила в 2005-2007 рр. 100%, у 2008 р. – 87,83%, у 2009 р. – 23,69%, у 2010 р. – 43,3%, у 2011 р. – 60,39%, у 2012 р. – 51,54%, у 2013 р. – 67,66% (табл. 4). Різке зменшення обсягу середньострокових ОВДП у 2009-2010 рр. є свідченням наявності великих ризиків з обслуговування внутрішнього боргу України.

Середньозважена дохідність на первинному ринку ОВДП за цей період значно не змінювалася (суттєва зміна відбулася у межах 5,15% лише у 2008 р.) (табл. 5). Значні обсяги коштів у 2008 р. вдалося залучити, у тому числі, за рахунок підвищення дохідності ОВДП при їх розміщенні. Таке підвищення відповідало загальній тенденції до зростання процентних ставок в Україні за цей період.

Таблиця 4. Динаміка обсягів коштів, залучених до державного бюджету України за строками за період 2005-2013 рр. [12]

Рік	Кошти, залучені до державного бюджету	у тому числі							
		до 1 року		від 1 до 3 років		від 3 до 5 років		понад 5 років	
	млрд. грн.	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
2005	7,15	-	-	4,42	61,8	2,73	38,2	-	-
2006	1,6	-	-	1,40	87,5	0,20	12,5	-	-
2007	3,62	-	-	3,36	92,8	0,26	7,2	-	-
2008	9,77	1,19	12,2	4,44	45,4	4,14	42,4	-	-
2009	18,84	12,47	66,2	4,97	26,4	0,36	1,9	1,04	5,5
2010	40,42	22,92	56,7	14,43	35,7	3,09	7,6	-	-
2011	28,91	9,73	33,66	4,78	16,53	12,68	43,86	1,71	5,91
2012	35,95	8,79	24,45	9,20	25,59	9,33	25,95	8,62	23,98
2013	50,52	8,19	16,21	1,09	2,16	33,09	65,50	13,15	26,03

Таблиця 5. Динаміка середньозваженої дохідності ОВДП на первинному ринку ОВДП в Україні за період 2005-2013 рр. [12]

Рік	Доходність ОВДП, %	Середньозважений строк до погашення, днів	Середньорічна інфляція, %
2005	7,25	1039	11,0
2006	9,26	985	13,0
2007	6,71	866	16,6
2008	11,86	1047	22,3
2009	12,21	1237	12,3
2010	10,39	1989	9,1
2011	9,17	840	4,6
2012	12,94	1059	-0,2
2013	13,13	1340	0,5

У розвинутих країнах державні цінні папери завдяки їх безризиковості є привабливим фінансовим інструментом. В Україні, незважаючи на присвоєння державними цінним паперам нульового рівня ризику (згідно з Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні), вони фактично є ризиковими інвестиційними інструментами.

Слід зазначити, що номінальна дохідність державних цінних паперів в Україні є досить високою, проте, якщо проаналізувати їх реальну прибутковість (виходячи з рівня інфляції), то ситуація виглядає не зовсім втішною.

Так, у період бурхливого розвитку ринку ОВДП реальні ставки дохідності були занадто високими, що, з одного боку, сприяло залученню досить великих коштів від нерезидентів, а з другого – призвело до величезного навантаження на бюджет у вигляді витрат на обслуговування боргу за ОВДП. Однак в останні роки спостерігається протилежна ситуація: дохідність ОВДП є досить низькою, часом – навіть нижчою за рівень інфляції – 2005-2009 рр. В 2010 р. вперше з 2004 р. середньозважена дохідність ОВДП перевищувала середньорічну інфляцію на 1,3%.

Первинний ринок державних цінних паперів в Україні характеризується тією особливістю, що на ньому практично відсутні індивідуальні інвестори. Це негативне явище, адже без залучення заощаджень домогосподарств не варто розраховувати на зростання інвестиційного потенціалу ринку державних цінних паперів [10, с. 14]. Низька активність населення на ринку державних цінних паперів та значні розміри депозитів населення у банках свідчать про необхідність використання ресурсів населення у забезпеченні фінансування державних програм (табл. 6).

Таблиця 6. Динаміка депозитів резидентів України у розрізі секторів економіки за період 2005-2013 рр. [12]

Рік	Усього	у тому числі			
		інші фінансові корпорації	сектор загального державного управління	нефінансові корпорації	домашні господарства
2005	134754	6129	2010	50976	74778
2006	185917	8741	1682	65614	108860
2007	283875	15343	4136	95583	167239
2008	359740	19305	2536	118188	217860
2009	334953	15621	8586	94796	214098
2010	416650	19022	4132	116105	275093
2011	491756	21799	3894	153120	310390
2012	572342	20852	5929	173319	369264
2013	669974	26174	2950	195160	441951

Наведені дані свідчать про перспективність використання ресурсів домогосподарств. З одного боку, сектору домогосподарств належить найбільша частка в обсягах депозитів резидентів України. Наприклад, частка сектору загального державного управління в загальному обсязі депозитів в 2013 р. становить 0,44%, інших фінансових корпорацій – 3,91%, а нефінансових корпорацій – 29,13%.

Вторинний ринок державних цінних паперів в Україні розвивається нестабільно, проте демонструє значне зростання: з 20,34 млрд. грн. у 2005 р. до 607,15 млрд. грн. у 2013 р. (табл. 7).

Таблиця 7. Динаміка торгівлі державними цінними паперами на вторинному ринку України за період 2005–2013 рр., млрд. грн. [12]

Рік	Всього	Національний банк України				Суб'єкти господарювання		
		купівля-продаж		рефінансування банків Національним банком України, включаючи угоди прямого РЕПО	угоди зворотнього репо	купівля-продаж		надані/отримані кредити, у тому числі за угодами РЕПО
		біржовий ринок	позабіржовий ринок			біржовий ринок	позабіржовий ринок	
2005	20,34	–	–	0,52	2,30	3,86	13,22	0,44
2006	34,82	–	–	1,53	–	8,50	21,79	3,00
2007	54,28	–	–	0,61	–	2,63	48,30	2,74
2008	85,28	6,57	2,0	39,41	–	3,98	33,23	0,09
2009	73,06	3,86	33,27	4,21	–	4,02	27,58	0,13
2010	275,06	20,67	28,40	0,75	2,01	40,08	182,75	0,41
2011	411,75	10,43	17,04	28,55	1,60	88,64	265,37	0,13
2012	638,57	4,44	36,75	8,89	–	173,09	334,76	0,75
2013	607,15	–	46,58	65,05	–	323,16	143,32	29,04

Окрім забезпечення ліквідності державних цінних паперів, вторинний ринок дозволяє ефективно перерозподіляти ресурси як між окремими групами власників, так і в середині груп. Таким групами є комерційні банки, нерезиденти, НБУ тощо.

Вторинний ринок державних цінних паперів поширюється на діяльність українських фондових бірж, інформаційних систем Reuters, Bloomberg, які пропонуються міжнародними фірмами, працюючими у сфері фінансового інформаційного бізнесу.

Обсяг торгів на фондовому ринку державними облігаціями України за підсумками 2013 р. становив 721,47 млрд. грн. Частка обсягу торгів державними облігаціями України в 2013 р. становила 43,02% від загального обсягу торгів на фондовому ринку. У свою чергу, частка обсягу торгів державними облігаціями України на біржовому ринку значно зросла – з 14,2% у 2005 р. до 47,94% у 2013 р. У 2013 р. обсяг торгів державними облігаціями України на біржовому ринку становив 345,87 млрд. грн., що у 89,1 рази більше порівняно з 2005 р. (табл. 8).

Таблиця 8. Динаміка обсягу торгів державними облігаціями України на фондовому ринку за період 2005–2013 рр., млрд. грн. [13]

Показники	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Обсяг торгів на ринку цінних паперів	403,77	492,78	754,31	883,42	1067,26	1541,38	2171,10	2530,87	1676,97
Обсяг торгів державними облігаціями на ринку цінних паперів, млрд. грн.	27,32	40,85	59,86	62,49	98,99	354,12	855,55	1217,06	721,47
Частка обсягу торгів державними облігаціями на ринку цінних паперів, %	6,77	8,29	7,93	7,07	9,28	22,97	39,41	48,09	43,02
Обсяг торгів державними облігаціями на позабіржовому ринку	23,44	32,34	57,09	53,94	90,81	293,26	756,43	1038,28	375,60
Частка обсягу торгів державними облігаціями на позабіржовому ринку, %	85,80	79,17	95,37	86,32	91,74	82,81	88,41	85,31	52,06
Обсяг торгів державними облігаціями на біржовому ринку	3,88	8,51	2,77	8,55	8,18	60,86	99,12	178,78	345,87
Частка обсягу торгів державними облігаціями на біржовому ринку, %	14,20	20,83	4,63	13,68	8,26	17,19	11,59	14,69	47,94

Провідні позиції за обсягом торгів державними цінними паперами на біржовому ринку належать фондовим біржам «ПФТС» та «Перспектива».

Впродовж 2005-2009 рр. торгівля ОВДП на організованому вторинному ринку була зосереджена лише на фондовій біржі «ПФТС» (табл. 9).

Таблиця 9. Динаміка операцій з цінними паперами на торгах фондової біржі «ПФТС» за період 2005–2013 рр. [13; 14]

Рік	Загальний обсяг торгів на біржовому ринку, млн. грн.	Загальний обсяг торгів ОВДП на біржовому ринку, млн. грн.	Загальний обсяг торгів на біржі, млн. грн.	Державні цінні папери (ОВДП)		Муніципальні цінні папери		Корпоративні цінні папери	
				млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
2005	16427,2	3878,6	14492,4	3878,5	26,8	667,8	4,6	9946,1	68,6
2006	29050,3	8514,6	27990,9	8514,6	30,4	988,1	3,5	18488,2	66,1
2007	35149,7	2772,9	30768,6	2772,9	9,0	763,7	2,5	27232,0	88,5
2008	37759,8	8549,2	33991,9	8549,2	25,2	455,9	1,3	24986,8	73,5
2009	36014,0	8176,6	12713,6	7672,1	60,3	27,5	0,2	5014,0	39,5
2010	131289,6	60873,2	60991,3	54331,7	89,1	140,4	0,2	6519,2	10,7
2011	235439,4	99158,2	88850,2	76183,3	85,7	135,9	0,2	12531,0	14,1
2012	236671,5	178786,1	89463,9	73478,6	82,1	1201,3	1,3	14784,0	16,6
2013	463431,4	345872,7	110225,5	66939,9	60,7	2348,4	2,1	40937,2	37,2

Частка фондової біржі «ПФТС» в загальному обсязі торгівлі державними облігаціями на біржовому ринку складала в 2005-2009 рр. 100%, в 2011р. – 76,8%, в 2012 р. – 41,1%, в 2013 р – 19,3% . Дані табл. 9 свідчать, що найбільша частка операцій на торгах фондової біржі «ПФТС» в 2009-2013 рр. припадала на державні облігації.

З 2010 р. конкуренцію фондовій біржі «ПФТС» з торгівлі ОВДП склала фондова біржа «Перспектива». Частка фондової біржі «Перспектива» в загальному обсязі торгівлі державними облігаціями на біржовому ринку складала в 2009 р. 0,26%, в 2010р. – 10,3%, в 2011 р. – 22,5%, в 2012 р. – 59,0%, в 2013 р – 81,6%. Аналіз обсягу торгів на фондовій біржі «Перспектива» свідчить про те, що частка ОВДП в 2009 р. становила 0,2% від загального обсягу торгів, у 2010 р. – 17,2%, у 2011 р. – 28,2%, а у 2011 р. – 72,3%, в 2013 р. – 88,5%. (табл. 10). Середньомісячний обсяг торгів на ринку державних облігацій України на фондовій біржі «Перспектива» у 2013 р. становив 23,52 млн. грн.

Таблиця 10. Динаміка операцій з цінними паперами на торгах фондової біржі «Перспектива», 2005–2013 рр. [13; 15]

Рік	Загальний обсяг торгів на біржовому ринку, млн. грн.	Загальний обсяг торгів ОВДП на біржовому ринку, млн. грн.	Загальний обсяг торгів на біржі, млн. грн.	Державні цінні папери (ОВДП)		Муніципальні цінні папери		Корпоративні цінні папери	
				млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
2006	29050,3	8514,6	5,2	-	-	-	-	5,2	100,0
2007	35149,7	2772,9	436,6	-	-	29,3	6,7	407,3	93,3
2008	37759,8	8549,2	1374,5	-	-	-	-	1374,5	100,0
2009	36014,0	8176,6	11412,4	21,4	0,2	-	-	10468,1	99,8
2010	131289,6	60873,2	36649,6	6287,8	17,2	-	-	30361,8	82,8
2011	235439,4	99158,2	79070,3	22300,5	28,2	100,2	0,13	56669,6	71,67
2012	236671,5	178786,1	146007,1	105526,7	72,3	5172,3	7,2	35308,0	20,5
2013	463431,4	345872,7	319088,5	282305,7	88,5	859,5	0,3	35923,3	11,2

Аналіз сучасного стану ринку державних цінних паперів України показав, що він значно відстає від рівня його розвитку, як у промислово розвинених країнах, так і в країнах з перехідною економікою, не відповідає потребам економіки країни в цілому і не повністю задовольняє державні потреби, зокрема. Невикористання акумулятивного потенціалу та неефективний перерозподільний ефект на фоні нерозвиненості національного фондового ринку стримує економічний розвиток, блокує структурну перебудову економіки та становлення якісних соціальних стандартів, знижує загальний імунітет від наднаціональних кризових явищ. Розвиток ринку державних цінних паперів в Україні гальмується рядом проблем.

Недостатньо активно залучаються до операцій на ринку державних цінних паперів портфельні інвестори. Ця перспективна група інвесторів є носієм постійно зростаючого ресурсу, значна частина якого за світовою практикою спрямовується на ринок державних цінних паперів. Проте, в Україні, станом на 31. 12. 2013р. в загальній сумі інвестицій недержавних пенсійних фондів (1,17 млрд. грн.) на частку державних цінних паперів припадало 19,42% (0,23 млрд. грн.) при занадто оптимістичному нормативі у 50% (табл. 11).

Пасивними на ринку державних цінних паперів є страхові компанії: станом на кінець 2013 р. обсяг активів, сформованих за рахунок розміщення страхових резервів страховиків, становив 21,33 млрд. грн., з яких тільки 2,36 млрд. грн. або 11,04% припадає на цінні папери, емітовані державою. Підтверджують «прохолодне ставлення» портфельних інвесторів до ринку цінних паперів і дані про діяльність інститутів спільного інвестування, у складі активів яких станом на 31. 12. 2013 р. державні цінні папери становили 0,16 млрд. грн. або 0,29%

Активізація діяльності зазначених груп учасників ринку державних цінних паперів в першу чергу має впливати на збільшення обсягу операцій на вторинному ринку. Як показав іноземний досвід, державні боргові зобов'язання відігравали суттєву роль у становленні фондових ринків, виступаючи одним з основних джерел інвестування коштів. За наявними даними, у США на операції з державними цінними паперами припадає більше половини загального обсягу торгів, в Україні за підсумками 2013 р. року цей показник становив 43,02%.

Низький рівень знань, інформованості населення з питань функціонування фондового ринку є наступною проблемою. На сьогодні населення (навіть та його частина, яка має заощадження, проте зберігає їх у вигляді готівки або банківських депозитів) не має базових знань щодо процесів, які відбуваються на фондовому ринку, мінімально необхідної інформації щодо подій на ньому. Воно не обізнане із законодавством, яке регламентує поведінку учасників ринку, з власними правами, які реалізуються при купівлі-продажу цінних паперів. Це призводить до низької активності на ринку державних цінних паперів фізичних осіб, які в розвинених країнах є одними з головних інвесторів.

Переорієнтація уряду на відносно дешеві зовнішні джерела фінансування дефіциту бюджету призводить до стримування розвитку національного фондового ринку, зростання валютних ризиків та зменшує можливості використання Національним банком України державних цінних паперів в якості інструмента рефінансування комерційних банків. У зв'язку з цим виникає необхідність проведення додаткових заходів, пов'язаних з подальшим зниженням вартості внутрішніх державних запозичень з метою досягнення рівних умов функціонування зовнішнього та внутрішнього ринків державних цінних паперів, як однієї із складових забезпечення економічної безпеки держави від зміни кон'юнктури зовнішнього ринку.

Державні цінні папери – ефективні інструменти грошово-кредитної політики, які в стабільних умовах є локомотивом розвитку фінансового ринку. Крім того, наявність на ринку достатньої

кількості цінних паперів з мінімальним ризиком формуватиме цінові орієнтири для учасників ринку, сприяючи тим самим його стабільності. Це також надасть інституційним інвесторам, додаткові можливості вкладення залучених коштів у високоліквідні та надійні цінні папери.

Таблиця 11. Структура активів фінансових інститутів в Україні у 2013 р. [12; 13; 16]

Показники	Акції	Державні ЦП	Облігації місцевих позик	Облігації підприємств	Векселі	Інші ЦП	Всього портфель ЦП	Всього активів
Обсяг активів в розрізі фінансових інструментів, млрд. грн.								
Банки	7,41	88,09	5,86	-	33,78		135,14	1278,10
НПФ	0,28	0,23	0,01	0,66	-	0,0001	1,17	2,13
ІСІ	23,11	0,16	0,001	11,39	18,98	0,57	54,21	180,95
у т. ч. невенчурні	3,76	0,14	0,001	0,52	0,51	0,00	4,93	9,71
Страховики	17,83	2,36	0,76		-	0,39	21,33	66,39
Частка цінних паперів в активах в розрізі видів фінансових інститутів, %								
Банки	0,57	6,76	0,48	-	2,25	-	10,07	100,0
НПФ	13,02	10,71	0,50	30,91	-	-	55,14	100,0
ІСІ	12,77	0,09	0,001	6,30	10,49	0,32	29,96	100,0
у т. ч. невенчурні	38,76	1,43	0,01	5,39	5,21	0,02	50,81	100,0
Страховики	26,86	3,55	1,47		-	0,59	32,14	100,0
Частка цінних паперів в сукупному портфелі фінансових інститутів, %								
Банки	5,64	67,18	4,78	-	22,40	-	100,0	
НПФ	23,61	19,42	0,91	56,05	-	-	100,0	
ІСІ	42,62	0,29	0,002	21,02	35,01	1,05	100,0	
у т. ч. невенчурні	76,27	2,81	0,02	10,60	10,26	0,03	100,0	
Страховики	83,60	11,04	3,54		-	1,82	100,0	

Висновки та перспективи подальших розвідок

Ринок державних цінних паперів в Україні, з огляду на його обсяги, значущість для банківської системи та бюджетного процесу, різноманіття функцій ОВДП як найбільш надійних інструментів в Україні, можна розглядати як очевидний успіх держави та учасників ринку. На сьогодні це дійсно достатньо розвинутий і зрілий ринок (у всякому випадку значно більш розвинутий, ніж будь-який інший ринок національних боргових інструментів) – насамперед, в частині надійної інфраструктури, гарантованих розрахунків, здатності до модернізації, щільного державного нагляду, достатньо об'єктивного ціноутворення тощо.

В контексті модернізації слід окремо підкреслити численні заходи регуляторів цього ринку (Міністерство фінансів та Національний банк України). Розширення спектру використовуваних інструментів державних запозичень (внутрішні та зовнішні державні облігації, купонні, дисконтні, цільові, індексовані, амортизаційні, валютні, ощадні тощо) створюють передумови для того, аби вони були цікаві для максимально можливого кола інвесторів (банків, інституційних інвесторів, фізичних осіб – незалежно від резидентності).

Проаналізувавши ситуацію на вітчизняному ринку державних цінних паперів, слід зазначити, що на сьогодні без вжиття дійових заходів з боку держави активізація даного ринку неможлива. Удосконалення та розвиток ринку державних цінних паперів України потребують розробки і запровадження цілісної стратегії, яка поєднає завдання вдосконалення нормативно-правового та інституційного забезпечення політики державних запозичень, розвиток інструментарію державних позик для підтримки індивідуальних заощаджень і створення відповідної інфраструктури.

Отримані результати дозволять прогнозувати динаміку ринку державних цінних паперів в Україні, що і знайде своє відображення в подальших дослідженнях.

Список літератури

1. *Барановський, О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія [Текст] / О. І. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2004. – 759 с.*
2. *Вахненко, Т. Державний борг України : поточний стан і ризики [Текст] / Т. Вахненко // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 37-46.*
3. *Єрмошенко, М. М. Фінансова безпека держави : національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення [Текст] / М. М. Єрмошенко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 309 с.*
4. *Козюк, В. В. Державний борг в умовах ринкової трансформації економіки України [Текст] / В. В. Козюк. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 238 с.*

5. *Корнєєв, В. В. Нові підходи до формування державної боргової політики [Текст] / В. В. Корнєєв // Наукові праці НДФІ : Зб. наук. пр. – К. : НДФІ. – 2003, вип. 3 (22). – С. 104-112.*
6. *Кучер, Г. Розвиток ринку внутрішніх державних боргових зобов'язань України [Текст] / Г. Кучер // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 2. – С. 47-58.*
7. *Лютий, І. О. Державний кредит та боргова політика України : монографія [Текст] / І. О. Лютий, Н. В. Зражевська, О. Д. Рожко; за ред. І. О. Лютого – К. : ЦУЛ, 2008. – 360 с.*
8. *Рак, Р. Державні цінні папери у сфері державних запозичень України [Текст] / Р. Рак. К. Ковальська / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Економіка. – 2009. – № 116. – С. 7-9.*
9. *Управління державним боргом : навч. посібн. [Текст] / О. О. Прутська, О. А. Сьомченков, Ж. В. Гарбар, Л. І. Губанова, В. В. Руденко; за заг. ред. О. О. Прутської. – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – 216 с.*
10. *Лисяк, Л. В. Доходи домашніх господарств України як потенційне джерело внутрішніх державних запозичень [Текст] / Л. В. Лисяк // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія : Економічні науки. – 2011. – Випуск 2. – Том 3. – С. 11-17.*
11. *Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua.*
12. *Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua.*
13. *Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ssmsc.gov.ua.*
14. *Офіційний сайт ПАТ «Фондова біржа ПФТС» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pfts.ua.*
15. *Офіційний сайт ПАТ «Фондова біржа «Перспектива» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fbp.ua.*
16. *Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання в сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua.*

References

1. *Baranowski, O. I. (2004). Financial security in Ukraine (assessment methodology and mechanisms to ensure. Kyiv: KNTEU.*
2. *Vakhnenko T. (2008). The national debt of Ukraine: current status and risks. Economy of Ukraine, 7, 37-46.*
3. *Yermoshenko, M. M. (2001). State financial security, national interests, the real threat strategy to ensure. Kyiv: KNTEU.*
4. *Kozyuk, V. V. (2002). Public debt in a market economy transformation Ukraine. Ternopil: Carte blanche.*
5. *Korneev, V. (2003). New approaches to the formation of public debt policy. Proceedings NDFI, 3 (22), 104-112.*
6. *Kucher, G. (2011). Development of market domestic debt of Ukraine. Bulletin KNTEU, 2, 47-58.*
7. *Lyutyy, I. O., Zrazhevska, N. V. & Rozhko, O. D. (2008). State credit and debt policy of Ukraine. Kyiv: TSUL.*
8. *Rak, R. & Kovalska, K. (2009). Government securities in public debt Ukraine. Bulletin of Kyiv National Taras Shevchenko University, 116, 7-9.*
9. *Prutska, A. A., Somchenkov, O. A., Garbar, J. C., Gubanova, L. I., Rudenko, V. V. (2010). Public Debt. Kyiv : Centre of textbooks.*
10. *Lysyak, L. V. (2011). Household income Ukraine as a potential source of domestic government debt. Proceedings of Poltava State Agrarian Academy. Series: Economics, 2(3), 11-17.*
11. *The official website of the Ministry of Finance of Ukraine. (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.minfin.gov.ua.*
12. *The official site of the National Bank of Ukraine. (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.bank.gov.ua.*
13. *The official site of the National Commission on Securities and Stock Market. (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.ssmsc.gov.ua.*
14. *The official website of PJSC "PFTS». (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.pfts.ua.*
15. *Official site of JSC "Stock Exchange" Perspective". (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.fbp.ua.*
16. *The official site of the National Commission for State regulation of financial services markets. (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.dfp.gov.ua.*

Стаття надійшла до редакції 30.11.2014 р.

УДК 519.8:336.14:336.77

Первін Акіфівна ДАДАШОВА

аспірантка кафедри фінансів,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
E-mail: dadashova.pervin@gmail.com

МОДЕЛЮВАННЯ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ МІЖ ПОКАЗНИКАМИ МОНЕТАРНОЇ ТА ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Дадашова, П. А. Моделювання взаємозалежності між показниками монетарної та фіскальної політики / Первін Акіфівна Дадашова // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 147-155. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті визначено напрями та оцінено силу взаємозалежностей між інструментами фіскальної та монетарної політики. Для цього спершу проведено статистичний аналіз динаміки ключових індикаторів стану грошово-кредитного та бюджетного секторів, потім до них застосовано статистичний аналіз динаміки історичних даних. На емпіричних результатах про спільність трендів та поворотних точок показників було побудовано економетричну макромодель у вигляді системи симультативних рівнянь. На основі оціненої моделі зроблено висновки про наявність замкненого зворотного взаємозв'язку між монетарними та фіскальними інструментами, що дає змогу обґрунтувати необхідність їх взаємоузгодження для досягнення ефективності державного регулювання економіки.

Ключові слова: *монетарна політика; фіскальна політика; взаємозалежність; економетрика; моделювання; система симультативних рівнянь.*

Pervin Akifivna DADASHOVA

PhD Student,
Department of Finance,
National University of "Kyiv-Mohyla Academy"
E-mail: dadashova.pervin@gmail.com

MODELING OF INTERDEPENDENCE BETWEEN MONETARY AND FISCAL POLICY INDICATORS

Abstract

In the article the directions are defined and the strength of interdependences of the instruments of monetary and fiscal policy is evaluated. For this purpose the statistical analysis of main indicator dynamics of monetary and fiscal sectors condition is performed. On the basis of the empirical results about common trends and turning points of the indicators, an econometric macromodel of the system of simultaneous equations is built. On the basis of the evaluated model, conclusions about existence of feedback between monetary and fiscal policy actions are made. It has given the possibility to justify the need of their agreement with the aim of ensuring efficient state economic regulation.

Keywords: *monetary policy; fiscal policy; interdependence; econometrics; modeling; system of simultaneous equations.*

JEL classification: G18, E50, C30

Вступ

Забезпечення макроекономічної стабільності та зменшення вразливості національної економіки до впливу зовнішніх та внутрішніх чинників останнім часом є ключовою метою здійснення державного регулювання. Зважаючи на те, що основними важелями такого регулювання можуть виступати як монетарна, так і фіскальна політики, виникає питання наявності підсилювальних ефектів від їх спільної

© Первін Акіфівна Дадашова, 2014

дії та пошуку оптимальних комбінацій застосування інструментів. Дослідженням цих проблем займалася значна кількість вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них найбільш комплексними є роботи Баженової Ю. В. [1], Жак О. П. [2], Козюка В. В. [3], Міщенко В. І. [4], Рудана В. [5], Шевчука В. О. [6], а також Воррела Д. [7], Лоренса Б., де ла П'єдри Е. [8]. У роботах цих науковців розглядаються як теоретичні, так і практичні аспекти взаємозв'язків між інструментами монетарної та фіскальної політики. Однак існує певний розрив між формулюванням теоретичних тверджень про основні механізми взаємовпливів та їх емпіричною оцінкою. Досить часто запропоновані моделі відображають впливи односпрямовано, при цьому ігноруючи можливості зворотного зв'язку.

Мета та завдання статті

Мета нашого дослідження полягає у аналізі та моделюванні взаємозалежності між основними індикаторами монетарного та фіскального сектору для оцінки сили та напрямів взаємозв'язку між інструментами монетарної та фіскальної політики. Для досягнення цієї мети необхідно виконати низку завдань, зокрема провести статистичний аналіз динаміки основних показників монетарного та фіскального сектору, визначити наявність залежності між ними та її напрям, розробити та оцінити економетричну модель симультативних рівнянь для формалізації взаємозв'язків основних показників монетарного та фіскального секторів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Макроекономічна система держави характеризується високим ступенем взаємозв'язків між її елементами. Саме це зумовлює складність явищ, які спостерігаються на різних етапах її розвитку, та комплексність наслідків заходів із регулювання економіки. У нашій роботі розглянуто, оцінено та змодельовано взаємозв'язки між показниками монетарного та фіскального секторів економіки для визначення напрямів взаємоузгодження заходів державного регулювання з метою досягнення макроекономічної стабільності. Детальне дослідження взаємозв'язків між політикою Національного банку та уряду насамперед вимагає визначення основних індикаторів, які дозволяють оцінити стан грошово-кредитного та податково-бюджетного секторів.

Стан бюджетної системи національної економіки визначається через співвідношення доходів та видатків державного бюджету. У разі перевищення витрат уряду над сукупними надходженнями виникає дефіцит, потреба в покритті якого стимулює до використання можливих каналів фінансування, серед яких основним є позики з внутрішніх та зовнішніх джерел. Протягом останніх восьми років економіка України характеризувалася наявністю значного бюджетного дефіциту, що зростав від 0,22 % від ВВП у 2003 році до 5,85 % у 2010 році. Попри те, що протягом 2011-2012 років спостерігалося скорочення рівня дефіциту, падіння доходів державного бюджету у 2013 році зумовило дефіцит на рівні 4,33 % від ВВП. За перше півріччя 2014 року рівень дефіциту становив 2,86 % від ВВП відповідного періоду. Така політика управління державним бюджетом призводить до нарощення рівня державного боргу. Зокрема у 2008 році борг було збільшено на 113,43 % порівняно з попереднім роком. Тільки за перше півріччя 2014 року борг зріс на 40,64 %. Детально динаміку ключових індикаторів стану бюджетної сфери відображено на рис. 1 [9].

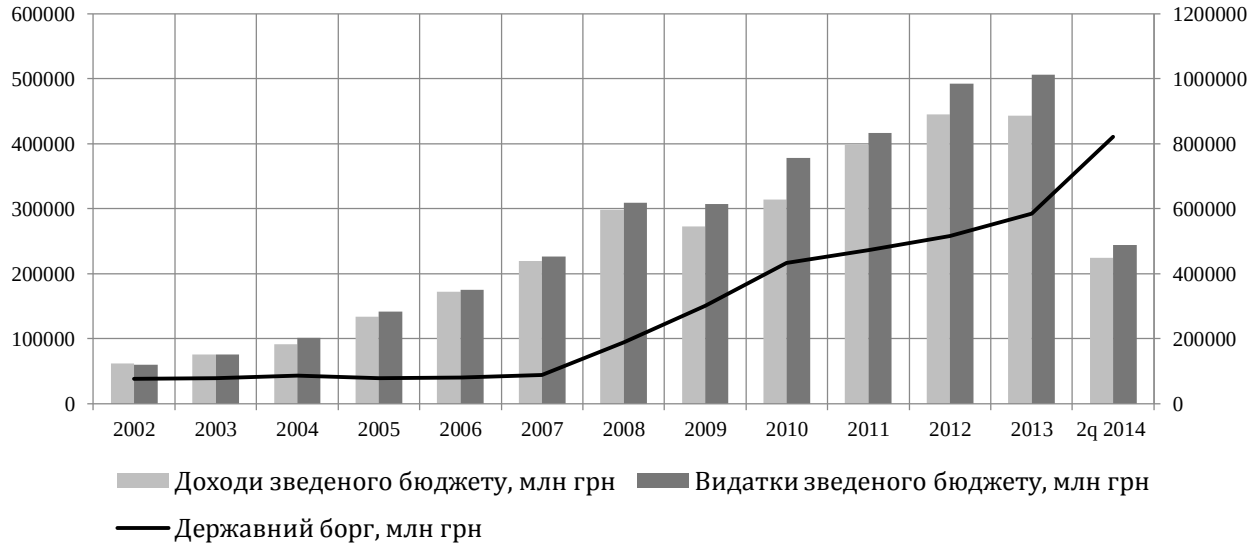

Рис. 1. Динаміка основних показників фіскального сектору за 2002 – II квартал 2014 рр. [9]

Як видно з рис. 1 і з наведеної статистики, між співвідношенням доходів та видатків зведеного державного бюджету і рівнем державного боргу існує прямий досить суттєвий зв'язок, який виявляється через запозичення як основне джерело покриття дефіциту.

З точки зору економічної теорії стан грошово-кредитного сектору характеризується через такі основні показники, як обсяг грошової маси, який прямо залежить від попиту на гроші та свідчить про пропозицію грошових ресурсів, та через відсоткові ставки. Попит на гроші визначається споживанням, тобто потребою у коштах для здійснення необхідного його рівня. Найбільш показовими для проведення аналізу взаємозв'язків між монетарною та фіскальною політикою є процентні ставки на міжбанківському кредитному ринку як основа формування вартості кредитних ресурсів та процентні ставки за кредитами комерційних банків, які визначають доступність грошових ресурсів для економічних агентів. З одного боку, рівень цін на кредитні ресурси є одним з визначальних факторів мультиплікації грошей на ринку, з іншого боку, обсяг пропозиції грошей, виражений через грошову масу, чинить вплив на встановлення рівня процентних ставок. Як можна побачити з динаміки грошової маси та процентної ставки за кредитами комерційних банків, які наведені на рис. 2, між цими двома показниками існує значна залежність.

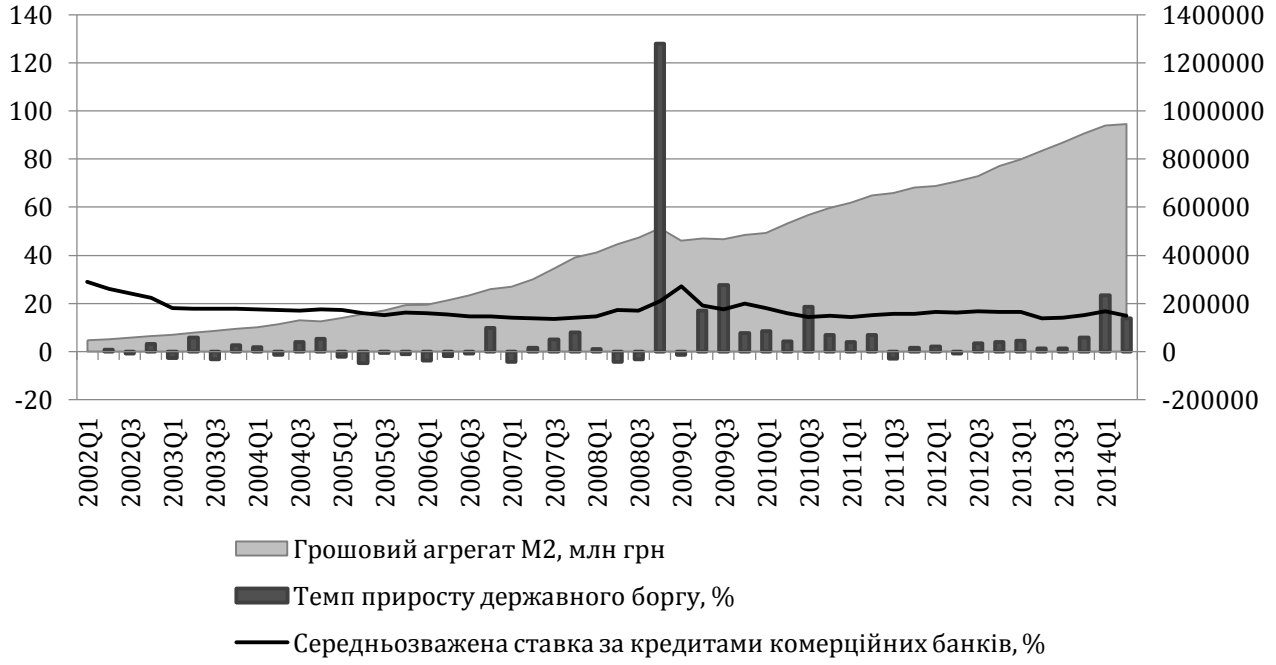

Рис. 2. Динаміка основних показників монетарного сектору та темпу приросту державного боргу за 2002 – II квартал 2014 рр. [9; 10]

Найбільш повно вона виявляється через необхідність фінансування дефіциту державного бюджету. Каналами такого фінансування на різних етапах розвитку економіки України виступали як пряма, так і прихована емісія Національного банку, що стимулювало зростання грошової маси та подальші інфляційні процеси, та більш обґрунтований підхід випуску державних цінних паперів. На основі аналізу можна зробити висновок, що зростання боргу у четвертому кварталі 2008 року на 128,02 % спричинило посилення ефекту зростання процентних ставок. Крім того, подальші різкі зростання рівня боргу мали прямий ефект на підвищення рівня процентних ставок. Це відбувається через те, що нарощення рівня державного боргу збільшує ризики, тим самим впливаючи на банківський сектор.

З іншого боку, наявний і зворотній вплив монетарної політики на фіскальний сектор. Він виявляється через ефекти від зміни обсягів грошової маси на ВВП. Зростання попиту та виробництва, простимульоване пожвавленням економічної діяльності через кредитування, зумовлює зростання рівня доходів державного бюджету та дозволяє досягти зменшення дефіциту. Такі теоретичні висновки можуть бути підтверджені відображеною на рисунку 3 динамікою показників грошової маси, ВВП та доходів зведеного бюджету України.

Рис. 3. Динаміка показників обсягу грошової маси, внутрішнього валового продукту та доходів зведеного державного бюджету за 2002 – II квартал 2014 рр. [9-11]

Як видно з графіку, зростання ВВП підтримане збільшенням грошової маси супроводжується зростанням рівня доходів бюджету. Водночас падіння рівня грошової маси у 2009 році на 5,42 % призводить до падіння ВВП на 3,66 % та до скорочення доходів бюджету на 8,35 % [10; 11].

Таким чином між показниками монетарного та фіскального секторів існує тісна взаємодія. Зростання державного боргу спричиняє тиск на рівень процентних ставок, що впливає на рівень грошової маси та швидкість її нарощення. Через зменшення доступності ресурсів виникає стримування споживання та виробництва, що вимірюється через ВВП. Наступним ефектом стає скорочення доходів державного бюджету через зменшення економічної активності. Відповідно скорочення надходжень до бюджету провокує дефіцит при його формуванні та подальшу необхідність фінансування через запозичення. Загалом описані взаємозалежності можуть бути продемонстровані через діаграму, наведену на рисунку 4.

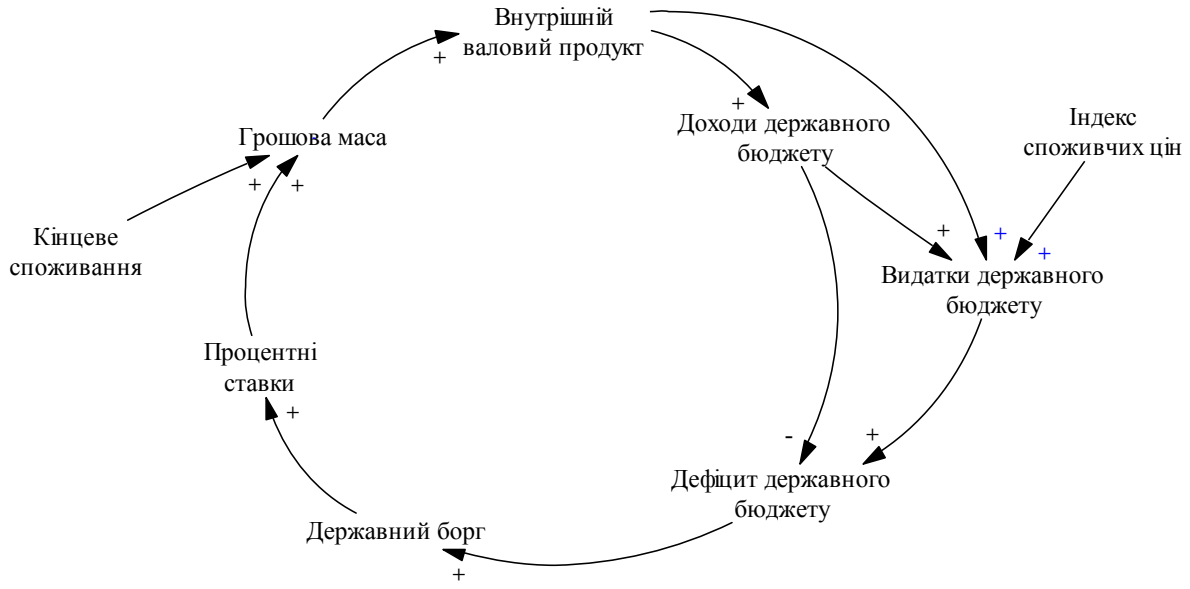

Рис. 4. Причинно-наслідкова діаграма взаємозв'язків показників фіскальної та монетарної політики

На основі наведеного попередньо аналізу можна зробити висновок, що для моделювання взаємозв'язків між монетарною та фіскальною політикою можна застосувати економетричний апарат, зокрема побудувати систему симультативних рівнянь, яка в узагальненому вигляді може бути описана таким чином:

$$INC_t = f(GDP_t) \quad (1)$$

$$SPN_t = f(INC_t, GDP_t, CPI_t) \quad (2)$$

$$DEBT_t = f(DEBT_{t-1}, INC_t, SPN_t) \quad (3)$$

$$C_RATE_t = f(C_M_RATE_t, DEBT_t, C_RATE_{t-1}) \quad (4)$$

$$M2_t = f(M2_{t-1}, CONS_t, C_RATE_t) \quad (5)$$

$$GDP_t = f(M2_t) \quad (6)$$

де INC_t – доходи зведеного державного бюджету, млн грн;

GDP_t – внутрішній валовий продукт, млн грн;

SPN_t – видатки зведеного державного бюджету, млн грн;

CPI_t – індекс споживчих цін до попереднього періоду, %;

$DEBT_t$ – державний борг, млн грн;

C_RATE_t – ставка за кредитами комерційних банків, %;

$C_M_RATE_t$ – середньозважена ставка за кредитами на міжбанківському ринку, %;

$CONS_t$ – кінцеве споживання, млн грн;

$M2_t$ – грошова маса, виміряна через грошовий агрегат М2;

t – період часу.

Відповідно до ендогенних змінних у цій моделі відносяться доходи зведеного державного бюджету (INC_t), видатки зведеного державного бюджету (SPN_t), державний борг ($DEBT_t$), ставка за кредитами комерційних банків (C_RATE_t), грошова маса ($M2_t$) та внутрішній валовий продукт (GDP_t). Екзогенними є змінні: індекс споживчих цін до попереднього періоду (CPI_t), середньозважена ставка за кредитами на міжбанківському ринку ($C_M_RATE_t$), кінцеве споживання ($CONS_t$). Предетермінованими змінними моделі є $DEBT_{t-1}$, C_RATE_{t-1}, $M2_{t-1}$.

Перед остаточною оцінкою коефіцієнтів моделі необхідно обґрунтувати та специфікувати кожне окреме рівняння. У моделі (1) – (6) першим є рівняння доходів зведеного державного бюджету. Його специфікація спирається на твердження про те, що посилення економічної активності, вимірником якої є ВВП, призводить до зростання обсягів насамперед податкових надходжень до державного бюджету [12]. Використання логарифмування обґрунтовується можливістю покращення якості моделі та легкості інтерпретації. З урахуванням наведених вище позначень рівняння (2) має такий загальний вигляд:

$$\log(INC_t) = \beta_1 + \beta_2 \log(GDP_t) + \varepsilon_t \quad (7)$$

Друге рівняння описує формування видатків зведеного державного бюджету та побудоване на основі декількох припущень. Перше з них полягає в тому, що плановий обсяг видатків державного бюджету залежить від рівня економічної активності, виміряної через ВВП [12]. Тобто держава здійснює виплати, закупівлі та інвестиції для підтримки споживання та виробництва на рівні, який відповідає темпам зростання економіки загалом. Крім цього, зростання цін має супроводжуватися збільшенням видатків (це пов'язано як з безпосереднім зростанням вартості товарів та послуг, так і з необхідністю індексації усіх соціальних трансфертів) [12]. Третє припущення стосується механізму регулювання рівня видатків з огляду на отримані доходи. При цьому усі коефіцієнти рівняння мають бути додатними, оскільки всі перелічені зв'язки є прямими. З метою приведення усіх змінних рівняння до єдиних вимірів було використано логарифмування. Зважаючи на наведені вище позначення, рівняння (2) має такий загальний вигляд:

$$\log(SPN_t) = \beta_3 + \beta_4 \log(INC_t) + \beta_5 \log(GDP_t) + \beta_6 CPI_t + \varepsilon_t \quad (8)$$

Наступне рівняння пояснює процес формування державного боргу на основі двох основних елементів. Першим є власне зростання через нарахування відсотків на наявне в попередньому періоді тіло. Другим є нові запозичення для покриття дефіциту державного бюджету. Обидві незалежні змінні в цьому

рівнянні мають прямий вплив на формування державного боргу. Логарифмування дає змогу покращити якість моделі. З урахуванням попередньо наведених позначень, рівняння (3) може бути записане у вигляді:

$$\log(DEBT_t) = \beta_7 + \beta_8 \log(DEBT_{t-1}) + \beta_9(\log(INC_t) - \log(SPN_t)) + \varepsilon_t \quad (9)$$

Четверте рівняння пояснює формування ставок за кредитами комерційних банків. Це рівняння побудоване з урахуванням твердження, що ставки на міжбанківському ринку є основою подальшого формування цін на ресурси на кредитному ринку [13]. Крім того, також у ньому відображено залежність між рівнем державного боргу як чинника ризику та процентними ставками. Передбачається, що всі коефіцієнти рівняння є додатними, оскільки відображають прямий вплив між змінними. Логарифмування застосовується для уникнення помилок через різні розмірності даних та для покращення якості оцінок коефіцієнтів. Ураховуючи наведені раніше позначення, рівняння (4) матиме загальний вигляд:

$$C_RATE_t = \beta_{10} M_C_RATE_t + \beta_{11} \log(DEBT_t) + \beta_{12} C_RATE_{t-1} + \varepsilon_t \quad (10)$$

Припущення в основі рівняння грошової маси полягає в тому, що зміна грошової маси відносно до попереднього періоду формується на основі прямого впливу споживання, яке зумовлює попит на гроші, та доступності ресурсів на кредитному ринку, яка апроксимована через рівень процентних ставок [13]. Відповідно, що вищий рівень процентних ставок, то нижчий буде обсяг грошової маси. Знову ж приведення до логарифмічної форми деяких змінних дозволяє уникнути проблем з різними розмірностями даних та полегшити інтерпретацію. Зважаючи на наведені позначення, рівняння (5) можна навести у загальному вигляді:

$$\log(M2_t) = \beta_{13} + \beta_{14} \log(M2_{t-1}) + \beta_{15} \log(CONS_t) + \beta_{16} C_RATE_t + \varepsilon_t \quad (11)$$

Останнє рівняння в спрощеному вигляді демонструє вплив грошової маси на пожвавлення економічної активності, тобто на зростання ВВП. Зв'язок між залежною та незалежною змінною має бути прямим. З урахуванням наведених вище позначень рівняння (6) має такий загальний вигляд:

$$\log(GDP_t) = \beta_{17} + \beta_{18} \log(M2_t) + \varepsilon_t \quad (12)$$

Проведена повна діагностика кожного окремого рівняння підтвердила їхню вірну специфікацію, а отже, можливість об’єднання їх у систему симультативних рівнянь.

Передумовою можливості оцінювання економетричної моделі у вигляді системи симультативних рівнянь є її ототожненість. Дослідити її можна на основі перевірки умови порядку та рангу. Якщо у побудованій моделі (1) – (6), 12 ендогенних та предетермінованих змінних, відповідно кількість внесених у кожне рівняння не має перевищувати 11. У побудованій системі ця вимога справджується. Другою умовою ототожненості є рангова. Розраховані ранги кожної з матриць, які складені з коефіцієнтів, що доповнюють рівняння, становлять 5, таким чином кожне рівняння за умовою рангу є ототожненим, відтак ототожненою є і вся система за обома умовами. Відповідно модель є ототожненою і може бути оцінена двокроковим методом найменших квадратів.

Для оцінки наведеної моделі було використано квартальні дані стосовно основних макроекономічних показників України з першого кварталу 2003 року до другого кварталу 2014 року включно. Джерелом даних слугували ресурси Національного банку України, державної служби статистики Україні, Міністерства фінансів України. Результати оцінки наведені в таблиці 1.

Аналіз результатів розрахунків дозволяє зробити висновок, що побудована модель є якісною, оскільки кожне рівняння має високу пояснювальну здатність (коефіцієнти детермінації становлять більше 95 % для п’яти рівнянь моделі та знаходиться на задовільному рівні 58,71 % для рівняння відсоткових ставок), відсутні проблеми автокореляції (наведені значення статистики Дарбіна-Ватсона). Більшість коефіцієнтів виявилися значущими на 10 % рівні довіри. Виняток становлять коефіцієнти β_4, β_7 та β_{15}, при цьому коефіцієнт β_7 є константою, тобто не впливає на якість загальної специфікації.

На основі проведеного моделювання можна зробити висновок, що зростання ВВП на 1 % призводить до збільшення доходів державного бюджету на 1,05 %, а видатків на 1,36 %, що підсилюється зростанням видатків на 0,71 % при зростанні рівня цін на 1 %. Тобто наявний дисбаланс при формування державного бюджету. Це демонструє і той факт, що рівень доходів не впливає суттєво на формування видатків державного бюджету, згідно з побудованою моделлю. Таким чином виникають

передумови нарощення боргу. У моделі це продемонстровано через оцінку впливу розриву у доходах і видатках.

Таблиця 1. Оцінки параметрів системи симультативних рівнянь [9-11]

Коефіцієнт	Значення коефіцієнта	Стандартна похибка	t-Статистика	Ймовірність
β_1	-1,790236	0,267769	-6,685738	0,0000
β_2	1,048603	0,022009	47,64445	0,0000
β_3	-3,933738	1,198591	-3,281970	0,0012
β_4	-0,216492	0,563264	-0,384353	0,7010
β_5	1,363087	0,591766	2,303423	0,0221
β_6	0,007118	0,003948	1,802765	0,0726
β_7	0,272936	0,298429	0,914576	0,3613
β_8	0,977696	0,025317	38,61872	0,0000
β_9	-0,771088	0,261480	-2,948936	0,0035
β_{10}	0,384357	0,083672	4,593599	0,0000
β_{11}	0,223063	0,115519	1,930961	0,0546
β_{12}	0,710575	0,080425	8,835263	0,0000
β_{13}	0,492524	0,150451	3,273646	0,0012
β_{14}	0,892222	0,050124	17,80012	0,0000
β_{15}	0,091360	0,061068	1,496027	0,1359
β_{16}	-0,009576	0,002767	-3,460078	0,0006
β_{17}	2,628088	0,261793	10,03881	0,0000
β_{18}	0,746622	0,020485	36,44725	0,0000
Визначник коваріаційної матриці коефіцієнтів				1,15E-11
Рівняння 1: $\log(INC_t) = \beta_1 + \beta_2 \log(GDP_t) + \varepsilon_t$				
Коефіцієнт детермінації				0,981648
Статистика Дарбіна-Ватсона				1,761148
Рівняння 2: $\log(SPN_t) = \beta_3 + \beta_4 \log(INC_t) + \beta_5 \log(GDP_t) + \beta_6 CPI_t + \varepsilon_t$				
Коефіцієнт детермінації				0,962922
Статистика Дарбіна-Ватсона				2,521532
Рівняння 3: $\log(DEBT_t) = \beta_7 + \beta_8 \log(DEBT_{t-1}) + \beta_9(\log(INC_t) - \log(SPN_t)) + \varepsilon_t$				
Коефіцієнт детермінації				0,980435
Статистика Дарбіна-Ватсона				2,202426
Рівняння 4: $C_RATE_t = \beta_{10} M_C_RATE_t + \beta_{11} \log(DEBT_t) + \beta_{12} C_RATE_{t-1} + \varepsilon_t$				
Коефіцієнт детермінації				0,587113
Статистика Дарбіна-Ватсона				1,914543
Рівняння 5: $\log(M2_t) = \beta_{13} + \beta_{14} \log(M2_{t-1}) + \beta_{15} \log(CONS_t) + \beta_{16} C_RATE_t + \varepsilon_t$				
Коефіцієнт детермінації				0,998320
Статистика Дарбіна-Ватсона				2,317284
Рівняння 6: $\log(GDP_t) = \beta_{17} + \beta_{18} \log(M2_t) + \varepsilon_t$				
Коефіцієнт детермінації				0,968896
Статистика Дарбіна-Ватсона				1,761683

Перевищення доходів над видатками на 1 % призводить до скорочення боргу на 0,77 %, відповідно дефіцит має протилежний вплив. Саме ж нарощення боргу на 1 % призводить до зростання процентних ставок за кредитами на ринку в середньому на 0,22 %. У той час, як зростання ставок на міжбанківському ринку на 1 % у середньому продукує зростання процентних ставок комерційних банків на 0,38 %. Збільшення ставок на кредити комерційних банків на 1 % стимулює скорочення грошової маси на 0,9 %. При цьому згідно з моделлю вплив процентних ставок на грошову масу є сильнішим за попит на гроші, що виражений через рівень споживання. Нарешті останнє рівняння системи свідчить про те, що зі зростанням обсягу грошової маси на 1 % відбувається пропорційне збільшення ВВП на 0,75 %, що

стимулює подальше зростання доходів. Відповідно система рівнянь описує наявність значимого балансуючого ефекту між показниками фіскального та монетарного сектору, дія яких відображається в тому числі і на показниках реального сектору.

Висновки та перспективи подальшого дослідження

На основі проведеного дослідження можна зробити низку висновків стосовно наявності та сили взаємозв'язків між інструментами монетарної та фіскальної політики. По-перше, статистичний аналіз основних індикаторів грошово-кредитного та фіскального секторів економіки підтверджує наявність значущої залежності між їхніми трендами та спільних поворотних точок. Це свідчить про те, що монетарна політика впливає не лише на сферу банківської діяльності, однак спричиняє ефекти, які впливають на формування бюджету. Водночас якість управління державними видатками та доходами є передумовою формування державного боргу, який справляє вплив не лише на рівень дохідності державних цінних паперів, але і на інші відсоткові ставки на ринку. Відтак виникає замкнений взаємозв'язок, який може бути досліджено через побудову системи симультативних рівнянь. Результати оцінювання системи симультативних рівнянь на реальній інформації показали, що зростання боргу, спричинене розбалансованістю доходів та видатків бюджету, на 1 % призводить до збільшення процентних ставок на ринку в середньому на 0,22 %, що скорочує грошову масу на 0,198 % та зумовлює подальше падіння ВВП на 0,149 %. Зменшення рівня ВВП має стимулювати пришвидшене скорочення видатків порівняно з доходами державного бюджету, однак ефект інфляції призводить до того, що доходи зростають повільніше, а зменшуються швидше, ніж видатки, що призводить до подальшого нарощення боргу. Таким чином побудована модель дає змогу аргументувати необхідність узгодження заходів Центрального банку та уряду для підтримання показників економіки на стабільному рівні. Оскільки інструменти монетарної та фіскальної політики, як було продемонстровано, мають суттєві взаємні впливи, подальшими напрямами дослідження стануть розробка та аналіз різних сценаріїв поєднання заходів монетарної та фіскальної політики з метою розробки системи оптимального їх співвідношення для уникнення дестабілізації макроекономічного середовища та їх повного нівелювання, що знову ж призводить до неефективності державного регулювання, а отже, розбалансування національної економіки та посилення її вразливості до дії зовнішніх та внутрішніх чинників.

Список літератури

1. *Баженова, Ю. В. Моделювання впливів монетарної та фіскальної політик на макроекономічну стабільність держави[Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.11 «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці» [Текст] / Ю. В. Баженова. – Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2009. – С. 20.*
2. *Жак, О. П. Координація грошово-кредитної та бюджетно-податкової політики на стадії їх розробки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL : http://www.dspace.uabs.edu.ua/ bitstream/123456789/ 1449/1/ Jacques_1_2005.pdf. – Назва з екрана.*
3. *Козюк, В. В. Координація фіскальної і монетарної політики в умовах глобалізації: Інтеграція старих і нових ідей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL :http://ief.org.ua/Arjiv_ET/Koziyk407.pdf. – Назва з екрана.*
4. *Вдосконалення координації грошово-кредитної та фіскальної політики: інформаційно-аналітичні матеріали. Вип. 5. [Текст] / за ред. В. І. Міщенка, О. П. Жак, Д. С. Попов та ін. – К. :Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2005. – 96 с.*
5. *Рудан, В. Координація фіскальної та монетарної політики як умова розвитку економіки України [Текст] / В. Рудан // Банківська справа. – 2012. – №6. – С. 69-84.*
6. *Шевчук, В. О. Взаємний вплив фіскальної і монетарної політики в Україні (1998-2009 рр.) [Текст]/ В. О. Шевчук // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: стабілізація та євроінтеграція (збірник наукових праць) / НАН України. ІРД; редкол. : відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2010. – вип. 1/81. – 591 с. (С. 15-23)*
7. *Worrell, D. Monetary and Fiscal Coordination in Small Open Economies [Text] / D. Worrell // IMF Working Paper. International Monetary Fund. – 2000. – № 56. – P. 28.*
8. *Laurens, B. Coordination of Monatery amd Fiscal Policies [Text] / B. Laurens, E. G. Piedra // IMF Working Paper. International Monetary Fund. – 1998. – № 25. – P. 32.*
9. *Сайт Міністерства Фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:http://www.minfin.gov.ua. – Назва з екрана.*
10. *Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL : http://www.bank.gov.ua. – Назва з екрана.*
11. *Сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL :http://www.ukrstat.gov.ua. – Назва з екрана.*

12. *Лук'яненко, І. Г. Системне моделювання показників бюджетної системи України: Принципи та інструменти [Текст]/ І. Г. Лук'яненко. – Монографія. К. : Видавничий дім Києво-Могилянська Академія, 2004. – 584 с.*
13. *Лук'яненко, І. Г. Дослідження впливу обмінногоканалу трансмісійного механізму на реальний сектор української економіки [Текст] / І. Г. Лук'яненко // Економічна кібернетика. – 2013. – № 1-3 (79-81). – С. 21-29.*
14. *Лук'яненко, І. Г. Сучасні фонометричні методи у фінансах [Текст] : навчальний посібник / І. Г. Лук'яненко, Ю. О. Городніченко. – К. : Літера ЛТД, 2002. – 352 с.*

References

1. *Bazhenova, Yu. V. (2009). Modelling of influence of monetary and fiscal policy on macroeconomic stability of state [Modelyuvannya vplyviv monetarnoyi ta fiskal'noyi polityk na makroekonomichnu stabil'nist' derzhavy]. Kyiv: Taras Shevchenko National university of Kyiv.*
2. *Zhak, O. P. (2005). Coordination of monetary and fiscal policy at the stage of development. [Koordynatsiya hroshovo-kredytnoyi ta byudzhetno-podatkovoyi polityky na stadiyi yikh rozrobky]. dspace.uabs.edu.ua. Retrieved November 10, 2014, from http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/1449/1/Jacques_1_2005.pdf.*
3. *Kozyuk, V. V. (n. d.). Coordination of fiscal and monetary policy in the context of globalization: integration of old and new ideas. [Koordynatsiya fiskal'noyi i monetarnoyi polityky v umovakh hlobalizatsiyi: Intehratsiya starykh i novykh idey]. ief.org.ua. RetrievedNovember 10, 2014, from http://ief.org.ua/Arjiv_ET/Koziyk407.pdf.*
4. *Mishchenko, V. I., Zhak, O. P., Popov, D. S. (2005). Improvingthecoordinationofmonetaryandfiscalpolicy: Informationalanalyticmaterials. [Vdoskonalennya koordynatsiyi hroshovo-kredytnoyi ta fiskal'noyi polityky: Informatsiyno-analitychni materialy]. National Bank of Ukraine. Center of Analytic Researches, 5, 1-96.*
5. *Rudan, V. (2005). Coordination of fiscal and monetary policy as a condition for the development of economy of Ukraine. [Koordynatsiya fiskal'noyi ta monetarnoyi polityky yak umova rozvytku ekonomiky Ukrayiny]. Bank activity, 6,69-84.*
6. *Shevchuk, V. O. (2010). Mutual influence of fiscal and monetary policy in Ukraine (1998-2009 years). [Vzayemnyy vplyv fiskal'noyi i monetarnoyi polityky v Ukrayini (1998-2009 rr.)]. Socio-economic problems of the modern period of Ukraine. The financial market of Ukraine: stabilization and European integration, 81, 15-23.*
7. *Worrell, D. (2000). Monetary and Fiscal Coordination in Small Open Economies. IMF Working Paper, 56, 1-28.*
8. *Laurens, B., de la Piedra, E. G. (1998). Coordination of Monatery amd Fiscal Policies. IMF Working Paper, 25, 1-32.*
9. *Site of the Ministry of finance of Ukraine. minfin.gov.ua. Retrieved November 10, 2014, from http://www.minfin.gov.ua.*
10. *Site of the National bank of Ukraine. bank.gov.ua. RetrievedNovember 10, 2014, from http://www.bank.gov.ua.*
11. *Site of the State Statistics Service of Ukraine. ukrstat.gov.ua. Retrieved November 10, 2014, from http://www.ukrstat.gov.ua.*
12. *Lukianenko, I. G. (2004). Systematic modeling of the indicators of budget system of Ukraine: Principles and instruments. [Systemne modelyuvannya pokaznykiv byudzhetnoyi systemy Ukrayiny: Pryntsypy ta instrument]. Kyiv: Publishing house of Kyiv-Mohyla Academy.*
13. *Lukianenko, I. G. (2013). Investigation of the influence of exchange rate channel of transmission mechanism on the Ukrainian economy real sector. [Doslidzhennya vplyvu obminnoho kanalu transmisiynoho mekhanizmu na real'nyy sektor ukrayins'koyi ekonomiky]. Economiccybernetics, 1-3 (79-81), 21-29.*
14. *Lukianenko, I. G., HorodnichenkoYu. O. (2002). Modern econometrical methods in finance. [Suchasni econometrychni metody u finansakh]. Kyiv: Litera LTD.*

Стаття надійшла до редакції 17.11.2014 р.

УДК 336.1:354

Ганна Іполитівна ЗАВИСТОВСЬКА

здобувач,
старший викладач кафедри фінансів,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
E-mail: zavistovskay@ukr.net

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД УРЯДОВОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Завистовська, Г. І. Зарубіжний досвід урядового фінансового контролю [Текст] / Ганна Іполитівна Завистовська // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 156-161. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті обґрунтовано необхідність модернізації системи державного внутрішнього фінансового контролю в Україні. Автором визначено місце і роль урядового фінансового контролю в системі державного менеджменту, акцентовано увагу на проблемі відсутності чіткого розмежування функцій та повноважень контролюючих органів під час попередження, виявлення і усунення фінансових правопорушень. Висвітлено досвід реалізації організаційних і правових механізмів урядового фінансового контролю Франції, Великобританії, Швеції, Індії, Румунії та досліджено контрольні повноваження контролюючих органів виконавчої влади зазначених країн. У результаті аналізу та узагальнення світової практики щодо здійснення урядового фінансового контролю в органах виконавчої влади обґрунтовано необхідність застосування в Україні системного підходу. Запропоновано напрямки адаптації зарубіжного досвіду урядового фінансового контролю у вітчизняну практику, що сприятиме підвищенню відповідальності державних службовців за виконання своїх обов'язків згідно з міжнародними стандартами та удосконаленню правового забезпечення системи державного внутрішнього фінансового контролю загалом.

Ключові слова: *урядовий фінансовий контроль; державний внутрішній фінансовий контроль; органи виконавчої влади; зарубіжний досвід; модель.*

Ganna Ipolytivna ZAVYSTOVSKA

PhD Student,
Senior Lecturer, Department of Finance,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
E-mail: zavistovskay@ukr.net

FOREIGN EXPERIENCE IN PUBLIC FINANCIAL CONTROL

Abstract

The paper emphasizes the need for modernization of the public internal financial control in Ukraine. The author defines the place and role of public financial control in public management, emphases on the problem of the lack of a clear distinction between the functions and powers of supervisory authorities in the prevention, detection and elimination of financial crime. The experience of implementation of organizational and legal mechanisms of public financial control of France, Great Britain, Sweden, India, Romania is analysed. The supervisory powers of controlling authorities of these countries are defined. The results of analysis and synthesis of practices for the implementation of public financial control in the executive branch have proved the need for a systematic approach in Ukraine. Directions of adaptation of international experience of public financial control in domestic practice are defined. They will increase the responsibility of civil servants for their duties in accordance with international standards and improve the legal support of public internal financial control in general.

Keywords: *government financial control; public internal financial control; executive agencies; international experience; model.*

JEL classification: G28

© Ганна Іполитівна Завистовська, 2014

Вступ

Сучасна Україна прагне набути статусу кандидата до вступу в Європейський Союз, що орієнтує її на нові принципи управління, а відповідно, й нові підходи до видів діяльності, функцій державних органів та їх структурної побудови. Проблема здійснення контролю в органах виконавчої влади існувала та існує в усіх країнах, однак має різні шляхи вирішення. Це зумовлює необхідність формування нового усвідомлення системи державного фінансового контролю, а також переосмислення форм його реалізації в сучасних умовах. За таких умов актуальним виявляється необхідність дослідження досвіду здійснення контролю в державному управлінні в зарубіжних країнах.

Тому окреслена проблематика була і є предметом досліджень багатьох відомих учених, серед яких М. Білуха, І. Басанцов, Л. Дікань [1], І. Дрозд, Г. Дмитренко [2], О. Ковалюк, А. Малишев [5], Н. Синюгіна [8], І. Стефанюк [9], В. Шевчук, С. Юргелевич [10] та інші. Незважаючи на наукову та практичну значущість їх наукових праць, питання здійснення урядового фінансового контролю досліджені ще недостатньо, що й зумовило вибір теми статті.

Мета та завдання статті

Метою статті є аналіз та узагальнення сучасних підходів зарубіжного досвіду здійснення урядового фінансового контролю в органах виконавчої влади для обґрунтування необхідності застосування системного підходу в нашій державі.

Виклад основного матеріалу дослідження

Урядовий фінансовий контроль – це частина державного внутрішнього фінансового контролю, який здійснюється безпосередньо підрозділами адміністрації (секретаріату) уряду, створеними урядом тимчасовими міжвідомчими комісіями, або спеціальними органами державного фінансового контролю, які входять до системи органів виконавчої влади. Місією урядового фінансового контролю є сприяння уряду в прийнятті своєчасних, обґрунтованих, ефективних рішень щодо управління державними фінансовими ресурсами.

У світовій практиці існують різні підходи до організації та функціонування контролю в державному секторі економіки. Обрання тієї чи іншої моделі базується на наступних чинниках: історично прийнятій у країні формі правління, унормованій формі державного устрою, особливостях розподілу функціональних повноважень між гілками влади, а також ступені демократичного розвитку суспільства [2].

У своїй діяльності INTOSAI та кожна країна – її член при проведенні фінансового контролю різних сфер діяльності держави керується документами:

- Лімською декларацією керівних принципів аудиту державних фінансів, яку прийнято IX конгресом INTOSAI 1977, що містить основні філософські та концептуальні підходи, визначає цінності демократичності та незалежності вищих органів фінансового контролю [4];
- Мексиканською декларацією незалежності вищих органів фінансового контролю, яка підписана на XIX конгресі INTOSAI (2007 р. у Мехіко). Встановлено вісім базових принципів побудови системи державного фінансового контролю країн-учасниць INTOSAI, а саме:
  - наявність відповідної та ефективної конституційної (статутної) правової структури та фактичне застосування положень цієї структури;
  - незалежність Голів та членів вищих органів фінансового контролю (в колегіальних інституціях), разом із гарантією перебування на посаді та судовим імунітетом під час виконання своїх обов'язків;
  - достатньо широкі повноваження та повна свобода дій при виконанні функцій вищих органів фінансового контролю;
  - необмежений доступ до інформації;
  - право та обов'язок звітування щодо своєї діяльності;
  - самостійність прийняття рішень стосовно змісту та часу написання аудиторських звітів, публікацій та розповсюдження звітів;
  - наявність ефективних механізмів реалізації рекомендацій вищих органів фінансового контролю;
  - фінансова та управлінська адміністративна самостійність, наявність (доступність) відповідних людських, матеріальних та грошових ресурсів [6].
- Кодексом етики, затвердженим на XVI Конгресі INTOSAI, який відбувся в Монтевідео у 1998 році і містить цінності та принципи. Останні мають спрямовувати повсякденну роботу фінансових контролерів: принципи сумлінності, незалежності і об'єктивності, конфіденційності та компетентності;
- Стандартами аудиту державних фінансів, перезатвердженими на Тринадцятому Конгресі INTOSAI (Берлін), які містять концепції та принципи, що застосовуються під час роботи органів державного

фінансового контролю та структурно складаються з базових принципів, загальних стандартів, стандартів проведення аудиту та правил складання звітів;

– Керівними принципами стандартів внутрішнього контролю, розробленими у 1974 р. Складаються з двох категорій: загальні та деталізовані стандарти, які разом є мінімально допустимим набором. Необхідні функціонуючому підрозділу внутрішнього контролю. Вони повинні слугувати критеріями як для розробки, так і для оцінювання системи внутрішнього контролю [3].

Крім цих базових нормативно-правових документів, кожна країна має низку законодавчих актів, які регулюють контрольну діяльність в органах виконавчої влади . Зокрема, у Словацькій Республіці ці питання регулюються у законах "Про Вище контрольне управління Словацької Республіки" та "Про державний контроль у Словацькій Республіці"; у Чеській республіці – у законах "Про державний контроль", "Про фінансовий контроль у державному управлінні"; у Литовській Республіці – у законах "Про державний контроль", "Про внутрішній контроль і внутрішній аудит".

Відповідно до цього, на думку Л. В. Дікань, у світі діють дві провідні моделі організації спеціалізованого державного фінансового контролю, зумовлені особливостями побудови правових систем зарубіжних країн, а саме:

– країни з англосаксонською системою права та правовими системами, що тяжіють до неї (США, Велика Британія, Канада, Австралія, Ізраїль, Малайзія, Таїланд та інші), де домінує монократична структура, в них з метою здійснення спеціалізованого державного контролю, в тому числі у сфері підприємництва, створено ієрархічно організовані структури під керівництвом президента чи генерального аудитора, які обираються шляхом прямих виборів або призначаються шляхом узгодження законодавчим органом та вищою посадовою особою виконавчої влади.
– країни континентальної системи права (Німеччина, Франція, Італія та інші європейські держави), де контрольні функції покладено на утворені вищими органами влади рахункові палати, які водночас є незалежними у внутрішніх та зовнішніх питаннях їхньої діяльності [1].

Узагальнюючи досвід різних країн, Юргелевич С. В згрупував органи державного фінансового контролю за організаційною схемою:

– вищий орган державного фінансового контролю, який підпорядковується парламенту або президенту (уряду) і контролює витрачання коштів державного бюджету;
– державні контрольно-ревізійні підрозділи міністерств і відомств, які підпорядковуються як вищому органу державного фінансового контролю, так і відповідному міністерству або відомству й здійснюють контроль за правильністю витрачання державних коштів;
– податкове відомство, яке контролює надходження до державного бюджету [10].

Систематизувавши роль та місце органів державного внутрішнього фінансового контролю в провідному зарубіжному досвіді, Стефанюком І. Б. було побудовано три моделі державного внутрішнього фінансового контролю, а саме:

– централізована модель здійснюється централізованим органом, підпорядкованим уряду або міністерству фінансів (урядовий чи централізований ДВФК), яка діє на Мальті та в Угорщині (тут Центральну службу з фінансової ревізії перетворено на Службу урядового контролю в межах канцелярії прем'єр-міністра). До 2003 року у Швеції функціонувало підпорядковане уряду Державне рахункове управління, яке нині перетворено на Національне бюро аудиту та підпорядковано парламенту. Урядовим органом внутрішнього фінансового контролю в Індії є Служба Генерального інспектора й ревізора; у Фінляндії – Ревізійне управління державного господарства Міністерства фінансів ;
– децентралізована модель здійснюється підрозділами внутрішнього фінансового контролю, які функціонують безпосередньо в міністерствах (децентралізований чи відомчий ДВФК); останнім часом акцент із підрозділів відомчого внутрішнього фінансового контролю перенесено на створені міністерствами при державних підприємствах наглядові (спостережні) ради й аудиторські комітети. Така модель застосовується в Данії та Австралії. Так міністерства Данії мають законодавчо закріплений обов'язок проводити внутрішньовідомчий аудит підпорядкованих підприємств, для чого в їхніх апаратах створено досить потужні аудиторські служби.
– змішана модель здійснюється органами як централізованого, так і децентралізованого державного внутрішнього фінансового контролю. У Польщі, котра, як і Україна, тяжіє до змішаної республіканської форми державного правління, контроль використання державних фінансів суб'єктами господарювання всіх форм власності від імені уряду здійснює Управління скарбового контролю Міністерства фінансів. Окрім того, у 2001р., після внесення змін до законодавства з державних фінансів, у країні організовано підрозділи з внутрішнього аудиту при міністерствах – розпорядниках державних коштів. Також передбачено створення особливих структур, а саме: 1) посади генерального внутрішнього аудитора, котрий підзвітний міністру фінансів та вповноважений проводити аудит будь-якої урядової установи, що отримує або розпоряджається державними коштами ; 2) управління фінансового контролю та внутрішнього аудиту при

Міністерстві фінансів, яке підзвітне генеральному внутрішньому аудитору та вповноважене проводити аудиторські перевірки всіх урядових установ на основі письмових інструкцій генерального внутрішнього аудитора [9].

На основі зазначеного вище можна зробити висновки, що законодавство ряду країн дає можливість виконавчій владі мати власні автономні контрольні структури, місією яких є виконання фінансово-економічної контрольної функції уряду.

Зокрема, організацію контролю в органах виконавчої влади Румунії здійснює Національна адміністрація контролю як центральний орган виконавчої влади, що знаходиться у підпорядкуванні уряду країни.

У Сполучених Штатах Америки функцію контролю в органах виконавчої влади здійснює Головне контрольне управління Конгресу США. Головне контрольно-ревізійне управління США має доступ практично до всіх фінансових документів міністерств і відомств. За дорученням палат і комісій Конгресу США чи навіть окремих конгресменів Головне контрольно-ревізійне управління може здійснювати оцінку результативності державних програм і діяльності федеральних відомств; проводити спеціальні обстеження і перевірки обґрунтованості цін на продукцію; фінансово-економічних аспектів контрактів міністерства оборони. Інспектори Головного контрольно-фінансового управління перевіряють також діяльність ревізорів виконавчої влади. В окремих випадках перевірки здійснюються в координації із слідчими органами міністерства юстиції та іншими органами, наділеними відповідними повноваженнями [5].

В Японії координацію контрольних функцій у адміністративній і фінансовій сферах покладено на Секретаріат Кабінету Міністрів Японії, а Агентство з питань управління та координації Японії діє як спеціальний орган урядового фінансового контролю.

Органами державного фінансового контролю у Франції є також Генеральна інспекція фінансів і Генеральна інспекція адміністрації. Перебуваючи в безпосередньому підпорядкуванні міністра економіки і фінансів, Генеральна інспекція фінансів виконує функції контролю на місцях за діяльністю служб Міністерства економіки і фінансів. Вона контролює діяльність усіх призначених державою бухгалтерів та адміністративної бухгалтерії вторинних розпорядників кредитів, державних підприємств, а також тих недержавних органів і підприємств, що перебувають під фінансовим контролем держави. Ця ж установа організовує та здійснює дослідження економічних і фінансових проблем на замовлення державних міністерств і відомств, а також за власною ініціативою [5].

У Великій Британії контроль фінансово-господарської діяльності державного сектору економіки здійснює Національне контрольно-ревізійне управління, яке є урядовим органом і функціонує відповідно до закону про фінансовий контроль. Управлінню надано право проводити перевірки рахунків усіх урядових установ і широкого кола державних органів, які здійснюють більше 60 % державних витрат, а також контролювати субсидії, які надаються місцевими органами влади системі охорони здоров'я, націоналізованим галузям промисловості і державним корпораціям.

Урядовий фінансовий контроль здійснюється міністерством фінансів (1320 осіб), яке у своїй структурі має Генеральну дирекцію фіскального контролю та генеральні управління державних фінансів у кожному повіті (450-600 осіб), які також мають дирекції фіскального контролю. Відомчий фінансовий контроль здійснюється Управлінням контролю і внутрішнього аудиту, що підпорядковуються галузевим міністерствам. При цьому Рахункова палата Румунії є незалежним органом, підпорядкованим і підзвітним тільки парламенту, її низові дирекції підпорядковані тільки центральному апарату палати. Місцеві управління державних фінансів підпорядковані безпосередньо міністерству фінансів, а в частині делегованих повноважень підзвітні повітовим радам народних депутатів. Органи відомчого контролю підпорядковані і підзвітні відповідним керівникам міністерств і відомств. Контроль, який здійснюють органи міністерства фінансів та Рахункової палати, спрямований як на встановлення фактів порушень, так і на проведення аналізу. Крім того, місцеві управління державних фінансів здійснюють попередній аналіз фінансово-економічної діяльності підприємства чи установи до прийняття рішення про виділення з бюджету коштів. Органи відомчого контролю здебільшого проводять аудит в установах, підпорядкованих відповідному міністерству чи відомству, перевіряють стан бухгалтерського обліку. Всі контрольні органи Румунії мають повноваження перевіряти правильність і повноту сплати платежів до бюджету та використання бюджетних коштів і державного майна. Повноваження контрольних органів поширюються на бюджетні установи і організації, на державні підприємства та суб'єкти господарювання, у яких є частка державного майна, та інші суб'єкти, які отримують кошти з бюджету, державних фондів та від міжнародних організацій [1].

Увагу можна звернути також на організацію системи контролю в Індії. Управління Генерального контролера і аудитора Індії має статус верховного аудитора. Цей орган може:

– готувати настанови для внутрішніх аудиторів органів влади та урядових компаній щодо порядку проведення аудиту;

– перевіряти цих аудиторів стосовно дотримання ними аудиторських стандартів, а також досліджувати діяльність приватних аудиторів щодо сумлінності надання аудиторських сертифікатів;
– проводити додатковий аудит або тестування;
– здійснювати аудити як принциповий аудитор державних корпорацій відповідно до положень законодавства.

У Швеції, яка є парламентською монархією, головним відомством у справах державного контролю та обліку є Державне ревізійне управління (в деяких джерелах має назву Національне бюро аудиту). Його метою, як визначено урядом, є досягнення високоякісного управління фінансовою діяльністю. Діяльність Управління характеризується двома напрямами – проведенням щорічних ревізій фінансово-господарської діяльності національних установ і підприємств та ревізією ефективності державних закупівель. На відміну від багатьох інших європейських країн, міністерства Швеції не наділені повноваженнями безпосереднього управління урядовими відомствами. Тому конституція Швеції дає можливість парламенту та уряду мати власні структури контролю державного сектору. Уряд наділений функціями контролю через Управління канцлера юстиції у питаннях дотримання законності і захисту прав у державі та через Національне ревізійне управління.

Національне ревізійне управління очолює Генеральний аудитор, який призначається урядом на 6 років з правом продовження терміну роботи на посаді. Роботу цього управління організовано у двох основних напрямах: фінансовий аудит та аудит адміністративної діяльності. Відповідні оперативні підрозділи взаємодіють з Департаментом поточної діяльності щодо юридичної підтримки, інформаційних технологій, внутрішнього фінансового забезпечення, кадрової політики тощо, а також із Секретаріатом міжнародних зв'язків у виконанні міжнародних проектів. При цьому аудит обов'язково виконує контрольну функцію щодо дотримання фінансової дисципліни. Також робота управління спрямована на результат, який може бути внеском у підвищення ефективності функціонування окремих організацій та складних розгалужених систем [1].

В інших країнах зазначені питання координують: Вищий Офіс адміністративних справ у Королівстві Швеція; Офіс Комісара з етичних питань у Канаді; Урядове контрольне відомство Угорщини; Вище контрольне управління в Словацькій Республіці; Верховний Державний аудит в Албанії; Головне управління державної служби в Чеській Республіці; Контрольні збори в Грецькій Республіці; Служба контролю Кіпру [7].

Таким чином, урядовий фінансовий контроль у різних країнах залежить від законодавчого та інституційного забезпечення діяльності контролюючих органів у їхній практиці.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Узагальнення світового досвіду здійснення державною внутрішнього фінансового контролю за формуванням та використанням фінансових ресурсів дозволило визначити особливості централізованої та децентралізованої систем державного фінансового контролю, а також специфіку проведення урядового фінансового контролю в окремих країнах залежно від підпорядкованості органів виконавчої влади.

Для підвищення ролі урядового фінансового контролю в Україні, вирішення основних проблем у державі, які пов’язані з цим питанням, необхідно реформувати систему державного фінансового контролю шляхом реалізації таких основних напрямів: прийняття Закону України “Про державний фінансовий контроль»; впровадження нової інформаційної системи, яка б забезпечила обмін необхідною інформацією між контрольними органами у державі; вирішити на законодавчому рівні питання, пов’язані з матеріальним забезпеченням працівників контролюючих органів, та чіткий розподіл функцій між ними тощо.

Вирішення основних проблем може бути досягнуте лише завдяки розробленій стратегії удосконалення, яка повинна відповідати вимогам сучасності та спиратися на прийняті у всьому світі норми. Реформування контрольних функцій держави та досягнення їхньої ефективності позитивно вплине на стан усієї економіки.

Список літератури

1. *Дікань, Л. В. Державний аудит [Текст] : навч. -метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / Л. В. Дікань, О. О. Вороніна, Ю. О. Голуб, Н. В. Синхогіна; за заг. ред. канд. екон. наук, проф. Л. В. Дікань. – Х. : ХНЕУ, 2008. – 164 с.*
2. *Дмитренко, Г. В. Проблеми удосконалення державного фінансового контролю в контексті зарубіжного досвіду [Текст] / Г. В. Дмитренко // Финансовые рынки и ценные бумаги. – 2010. – № 1. – С. 20-28.*
3. *Керівні принципи з аудиту державних фінансів [Текст] / збірник базових документів INTOSAI. – Проект ПРООН з врядування «Доброчесність на практиці». К. – 2003. – 122 с.*

4. *Лімська декларація керівних принципів контролю: декларація IX Лімського(Перу) Конгресу вищих органів контролю державних фінансів (INTOSAI) від 01.10.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/140217.*
5. *Малишев, А. В. Характерні аспекти організації державного фінансового контролю за рубежем [Текст] / А. В. Малишев // Фінансовий контроль. – 2003. – №11. – С. 126.*
6. *Мексиканська декларація незалежності: декларація XIX Конгресу вищих органів контролю державних фінансів (INTOSAI) від 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/1013545.*
7. *Мих, О. В. Зарубіжний досвід здійснення контролю в органах виконавчої влади [Електронний ресурс]/ О. В. Мих. // Державне будівництво. – 2009. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2009_2_34.pdf.*
8. *Синюгіна, Н. В. Зарубіжний досвід і адаптація внутрішнього фінансового контролю до національного середовища України [Текст] / Н. В. Синюгіна // Наука й економіка. – 2013. – Т. 1. – Вип. 4. – С. 97-103.*
9. *Стефанюк, І. Б. Методологічні засади функціонування системи державного внутрішнього фінансового контролю в Україні [Текст] / І. Б. Стефанюк // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 84-102.*
10. *Юргелевич, С. В. Система державного фінансового контролю [Текст] / С. В. Юргелевич // Фінанси України. – 2002. – №4. – С. 138-144.*

References

1. *Dikan, L. V., Voronina, O. O., Golub Y. O., Synhohina, N. V. (2008). State Audit. Kharkiv : KhNUE.*
2. *Dmytrenco, G. V. (2010). Problems of improving public financial control in the context of international experience. Financial markets and securities, 1, 20-28.*
3. *Guidelines on Auditing (2003). Kyiv.*
4. *The Lima Declaration of Guidelines on control: Declaration IX Lima (Peru) Congress higher Audit Institutions (INTOSAI) on 10/01/1997. (1997). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/140217.*
5. *Malyshev, A. V. (2003). Typical aspects of state financial control abroad. Financial control, 11, 126.*
6. *Mexican Declaration of Independence, Declaration XIX Congress of Supreme Audit Institutions Institutions (INTOSAI) of 2007. (2007). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/1013545.*
7. *Myh O. V. (2009). Foreign experience of control in the executive branch. State building, 2. Retrieved December, 1, 2014, from : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2009_2_34.pdf.*
8. *Synyuhina, N. V. (2013). Foreign experience and adaptation of internal financial control to the national environment Ukraine. Science and Economics, 1(4), 97-103.*
9. *Stefanyuk, I. B. (2011). Methodological principles of the system of internal financial control in Ukraine. Finance of Ukraine, 6, 84-102.*
10. *Yurhelevych, S. V. (2002). The system of financial control. Finance of Ukraine, 4, 138-144.*

Стаття надійшла до редакції 06.12.2014 р.

УДК 336.276

Оксана Василівна КВАСНИЦЯ

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансів,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: oksana_kv@rambler.ru

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОБҐРУНТУВАННЯ РИЗИКІВ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ

Квасниця, О. В. Теоретичні підходи до обґрунтування ризиків державного боргу [Текст] / Оксана Василівна Квасниця // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 162-168. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. *Події останнього десятиріччя підтверджують, що економіка України є надзвичайно чутлива до впливу ризиків державного боргу.*

На підставі систематизованого матеріалу досліджено різні теоретичні підходи щодо визначення ризиків державного боргу, розглянуто їх класифікацію та зазначено ступінь впливу на розвиток України.

Метою статті *є вивчення впливу ризиків державного боргу на стан української економіки. Для досягнення поставленої мети ми пропонуємо розглядати їх класифікацію і виявити ті з них, які найбільш суттєво впливають на розвиток української економіки, та запропонувати можливі шляхи запобігання ризикам, які мають найбільш руйнівний вплив.*

Метод (методологія). *У статті здійснено теоретичний підхід до обґрунтування ризиків державного боргу.*

Результати. *Розглянуто сутність ризиків державного боргу, опрацьовано класифікаційні підходи до характеристики їх впливу на розвиток держави. Застосування запропонованого підходу дозволило виявити їх вплив на соціально-економічне становище країни.*

Ключові слова: *ризик державних боргових зобов'язань; ризик державного боргу; ринковий ризик; відсотковий ризик; валютний ризик; ризик рефінансування; ризик ліквідності; бюджетний ризик; кредитний ризик; країнний ризик; операційний ризик.*

Oksana Vasylivna KVASNYTSYA

PhD in Economics,
Senior Lecturer,
Department of Finance,
Ternopil National Economic University
E-mail: oksana_kv@rambler.ru

THEORETICAL APPROACHES TO THE RISK GROUNDING OF PUBLIC DEBT

Abstract

Introduction. *The events of the last decade prove that Ukraine's economy is highly sensitive to the effects of government debt risk. On the basis of the systematized materials different theoretical approaches to assessing the risks of public debt are investigate. Their classification is considered. The degree of their impact on the development of Ukraine is defined.*

The aim *of the article is to study the effect of public debt risks on the Ukrainian economy. In order to achieve this goal, we propose to consider their classification and to identify those ones that have the most significant influence on the Ukrainian economy. The ways of preventing risks that can have the most devastating effect will be proposed.*

Method (methodology). *This article provides a theoretical approach to study the risks of public debt.*

Results. *The essence of the risks of public debt is considered. The classification approaches to the characterization of their influence on the development of the state are grounded. The application of the proposed approach allowed to reveal its impact on the socio-economic situation.*

© Оксана Василівна Квасниця, 2014

Keywords: *government debt risk; risk of government debt; market risk; interest rate risk; currency risk; refinancing risk; liquidity risk; Budget risk; credit risk; country risk; operational risk.*

JEL classification: H600, H630, H690

Вступ

Державна заборгованість на сучасному етапі є однією з ключових проблем урядів та приватного сектору. Проблема державних запозичень та управління ризиками, пов'язаними з ними, є досить актуальною на сьогоднішній день, тому що в кожній країні існує необхідність у залученні додаткових коштів.

Мета і завдання статті

З огляду на вищенаведене, вважаємо за доцільне в межах цієї статті вирішити завдання щодо теоретичного обґрунтування сутності та класифікації ризиків державного боргу, що дозволить визначити комплексно їх руйнівний вплив на економіку України та прийняти відповідно до цього оптимальні управлінські рішення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сьогодні система управління державним боргом України наближається до проблеми оцінки і мінімізації ризиків державних боргових зобов'язань. Це пояснюється підвищенням активності використання запозичень для фінансування бюджету. Також здійснюється великий обсяг зовнішніх запозичень при одночасному низькому рівні розвитку внутрішнього ринку державних боргових зобов'язань, значно збільшуються явні і неявні умовні зобов'язання уряду, поширюються кризові явища на світовому фінансовому ринку тощо.

Теоретичні основи державного боргу та питання щодо управління ризиками, які пов'язані з державним боргом, неодноразово порушувалися дослідниками, серед яких: Т. Вахненко, В. Калинчук, В. Калитчук, О.Колот, Н. Кравчук, В. Лісовенко, Ю. Смоляр та ін. Проте доводиться констатувати, що в Україні, попри гостру необхідність комплексної реалізації стратегії управління державним боргом, на жаль, теоретичні й практичні засади щодо визначення ризиків, пов'язаних з державним боргом та механізми управління ними, потребують подальших досліджень і розробок.

Стосовно визначення поняття ризику державного боргу існують різні думки фахівців. Зокрема, Калитчук В. М. зазначає, що під ризиком державних боргових зобов'язань слід розуміти: можливість неочікуваного збільшення у майбутньому величини витрат державних коштів, яка пов'язана з невизначеністю майбутніх подій, а також ситуацію, коли такі витрати мають бути здійснені для виконання урядом і державними суб'єктами (центральним банком, органами місцевої влади, державними підприємствами, установами, організаціями, органами державної влади та ін.) своїх боргових зобов'язань, які виникли внаслідок запозичень, та зобов'язань за офіційно визнаним державним боргом, а також можливість виникнення витрат для врегулювання заборгованості, щодо якої існує необхідність або висуваються претензії про визнання її державним боргом [1].

Окремі автори стверджують, що ризик державного боргу є можливістю настання події ймовірнісного характеру, що призведе до збільшення витрат бюджету внаслідок збільшення сум погашення і обслуговування державного боргу, вступу в силу гарантійних зобов'язань, визнання деякої суми державним боргом, або ж до зменшення можливостей фінансування бюджету за рахунок державних запозичень [2, с. 43].

Таким чином, ризик державного боргу можна визначити як можливість виникнення неочікуваних витрат державних коштів, яка пов'язана із невизначеністю майбутніх подій, коли такі витрати мають бути здійснені для виконання цих зобов'язань [3].

Для оцінки ступеня ризиковості структури державного боргу у світовій практиці використовують такі основні показники [4]:

- частка зовнішнього боргу в загальній частці, яка вказує на вразливість боргового портфеля уряду до валютних ризиків;
- середня строковість боргових зобов'язань, що є показником вразливості до ризику рефінансування боргу;
- частка заборгованості із плаваючою і фіксованою відсотковою ставкою, яка свідчить про вразливість до відсоткового ризику.

Для кращого розуміння поняття ризику державного боргу та забезпечення успішного управління ризиками необхідним стає питання класифікації ризиків, яка забезпечить основу для вибору вдалих методів впливу на них та слугуватиме базисом для прийняття рішень щодо прийняття чи уникнення ризику.

Загалом у сфері державного боргу ризики класифікують за наступними ознаками: фактор (джерело) ризику; можливість їх кількісної оцінки; рівень ризику; суб'єкт ризику; суб'єкт управління ризиком; вияв дії ризику.

Найбільш поширеною та повною вважається класифікація ризиків державного боргу за фактором (джерелом) ризику. Відповідно до цієї ознаки виокремлюють такі групи ризиків: відсотковий ризик, валютний ризик, ринковий ризик, ризик рефінансування, ризик ліквідності, кредитний ризик, бюджетний ризик, рейтинговий ризик, країнний ризик, операційний ризик.

Ці ризики також містять різні підвиди залежно від диференціації причини кожного виду ризику (таблиця 1).

Таблиця 1. Класифікація ризиків державного боргу за ознакою причини (фактора, джерела) ризику*

Ризики, пов'язані з державним боргом	
Ринковий ризик	відсотковий ризик (ризик збільшення плаваючих ставок, ризик вбудованого відсоткового опціону, інфляційний ризик, ризик зменшення плаваючих ставок, ризик розриву між ставками активів і пасивів); валютний ризик (ризик девальвації, ризик вбудованого валютного опціону, ризик індексованих до валютного курсу цінних паперів, ризик ревальвації);
Ризик рефінансування	дорожчі запозичення, неможливість запозичень, зсув / деформація кривої дохідності;
Ризик ліквідності	нестача валюти, нестача коштів на ЄКР;
Кредитний ризик	ризик контрагента, ризик застави, ризик при активному управлінні, ризик розміщення коштів ЄКР, інші (окрім умовних зобов'язань);
Бюджетний ризик	ризик значного недовиконання дохідної частини державного бюджету порівняно з планом, що може призвести до збільшення державних запозичень та/або невиконання боргових зобов'язань з обслуговування державного боргу;
Рейтинговий ризик	ризик зниження суверенного рейтингу;
Країнний ризик	політичний, платоспроможності;
Операційний ризик	управлінський ризик, ризик неплатежу, інформаційно-технічний ризик, ризик дії людського, технічного факторів і обставин непереборної сили.

**Складено автором на основі [3; 4].*

Ринковий ризик полягає у можливості зростання величини зобов'язань з погашення і обслуговування державного боргу внаслідок зміни ринкових цін, а саме: відсоткових ставок (цін на кредитні ресурси) і валютних курсів (цін на іноземну валюту). Відповідно до цього ринковий ризик містить відсотковий ризик і валютний ризик [3].

Відсотковий ризик полягає в можливості зростання плаваючих відсоткових ставок, передбачених умовами чинних зобов'язань за державним боргом, за якими здійснено чи передбачається здійснити державні запозичення, унаслідок чого зростають витрати державного бюджету на виконання зобов'язань з обслуговування державного боргу.

Валютний ризик державного боргу означає можливість знецінення національної валюти відносно іноземних валют, у яких номіновано зобов'язання за державним боргом, що призводить до зростання витрат державного бюджету на погашення і обслуговування державного боргу.

Ризик рефінансування в більшості випадків формулюють як можливість зростання відсоткових ставок за новими запозиченнями, які передбачається спрямувати на виконання зобов'язань з погашення основної суми боргу, що утворився за запозиченнями, здійсненими раніше [6, с. 32].

Ризик ліквідності формулюють як можливість існування ситуації, коли тимчасово не вистачає коштів державного бюджету на виконання зобов'язань за державним боргом.

Кредитний ризик однозначно розглядають як можливість невиконання контрагентами своїх боргових зобов'язань перед державою [7, с. 100; 8, с. 216].

Країнний ризик має спільні риси з ризиком ліквідності (а також з частковим випадком ризику рефінансування, який полягає у неможливості здійснення рефінансування взагалі) і з ризиком неплатежу, які зводяться до того, що держава не здійснює платежі за державним боргом. Однак причини невиконання боргових зобов'язань, які лежать в основі країнного ризику, відрізняються від причин, які лежать в основі ризику ліквідності, часткового випадку ризику рефінансування та ризику неплатежу. Ці причини можна поділити на дві групи залежно від джерела їх виникнення: політичні причини і причини неплатоспроможності держави [9, с. 26].

Операційний ризик визначається як можливість здійснення впливу дій людського, технічного факторів і обставин непереборної сили, що призводить до збільшення витрат державного бюджету на погашення і обслуговування державного боргу [2, с. 44].

Ризики, які справляють найбільший вплив на зростання обсягу державного боргу України, відображено в табл. 2.

Таблиця 2. Ризики зростання державного боргу*

Вид ризику	*Чинник ризику*	*Наслідки впливу ризику*
Відсотковий	Зростання плаваючих відсоткових ставок	Збільшення витрат державного бюджету, пов'язаних із збільшенням сум погашення та обслуговування державного боргу, невідшкодування витрат бюджету, здійснених на виконання гарантійних зобов'язань
Валютний	Коливання курсів валют державного запозичення	
Ризик рефінансування	Виникнення ситуації, коли залучення нових позик здійснюється із застосуванням вищих відсоткових ставок у порівнянні із ставками попередніх запозичень	
Ризик ліквідності	Нестача коштів державного бюджету на виконання зобов'язань за державним боргом	

** Складено автором на основі [10].*

Розглянувши дані табл. 2, бачимо, що наслідками впливу зазначених ризиків буде зростання витрат на погашення боргу та його обслуговування.

Окрім наведеної вище класифікації ризиків державного боргу за ознакою їх джерела, ризики також класифікують за іншими ознаками (табл. 3).

Таблиця 3. Класифікація ризиків державного боргу*

Ознаки класифікації ризиків	
Рівень розвитку	припустимі ризики; критичні ризики; катастрофічні ризики;
Суб'єкт ризику	ризики кредиторів держави; ризики держави; ризики боржників держави;
Суб'єкт управління	ризики, що управляються борговим офісом; ризики, що управляються іншими органами;
Вияв дії ризику	ризики макрорівня; ризики мікрорівня.

** Складено автором на основі [3].*

За рівнем їх розвитку ризики поділяють на припустимі (не вимагають здійснення будь-яких дій), критичні (вимагають проведення заходів з компенсації або попередження витрат) і катастрофічні (запобігти понесенню витрат неможливо).

За ознакою суб'єкта ризику державних боргових зобов'язань виокремлюють ризики уряду, ризики кредиторів уряду і ризики позичальників уряду. Варто звернути увагу на те, що ризики за цією ознакою є взаємопов'язаними. Зокрема, кредитний ризик кредиторів уряду є тотожним ризику дефолту уряду, а з іншого боку – дефолту його боржників.

За суб'єктом управління виокремлюють ризики, які управляються органом, уповноваженим на управління державним боргом, та ризики, які управляються іншими органами державної влади.

Розподіл ризиків боргового портфелю держави в залежності від вияву їх дії на ризики макро- і мікрорівня здійснила О. А. Колот. Ризики макрорівня опосередковано пов'язані із запозиченнями і впливають на умови нових запозичень, динаміку заборгованості і боргове навантаження і містять політичний ризик, ризик монетарної політики, ризик економічного зростання і розвитку, стратегічний і загальноринковий ризики [11, с. 49-52]. Ризики мікрорівня впливають на вартісні характеристики боргового портфелю і охоплюють ринковий (валютний і відсотковий), кредитний ризик, ризик ліквідності, операційно-технологічний ризик і ризик втраченої вигоди [11, с. 55-64].

Отже, в Україні до основних чинників зростання державного боргу та коштів, які витрачаються на його обслуговування, можна зарахувати: нарощування зовнішнього державного боргу, зростання

дефіциту платіжного балансу, зростання дефіциту державного бюджету, значна частка короткострокового боргу, зростання частки гарантованого боргу, який перетворюється у прямий державний борг тощо.

Зважаючи на необхідність уникнення негативних наслідків державного боргу для фінансової системи та економіки загалом у більшості країн з розвиненими ринками (а також у деяких країнах з ринками, що формуються) почали звертати значну увагу на управління ризиками державних боргових зобов'язань, яке з часом виокремилося у відповідну сферу управління державним боргом – борговий ризик-менеджмент. Принагідно зазначимо, що визначення суті ризику, який притаманний державному боргу, і його видів є початковими стадіями ризик-менеджменту. Важливим аспектом мінімізації ризиків є визначення підходів до формування оптимальної структури боргу за ознаками валюти, відсоткової ставки і термінів виконання зобов'язань.

Таким чином, управління ризиками державного боргу є системним і комплексним процесом, який реалізується у двох площинах:

- на макроекономічному рівні з точки зору оцінки та аналізу взаємного зв'язку формування портфеля боргових зобов'язань із загальнодержавними економічними процесами, необхідності взаємного балансування грошових потоків та розробки стратегічних орієнтирів;
- на рівні сформованого портфеля боргових зобов'язань шляхом управління внутрішньою структурою зобов'язань, зокрема через оптимізацію боргового портфеля щодо валют запозичення, ставок, джерел, термінів запозичення тощо з метою збалансованого поєднання вартості та ризику.

Зважаючи на зазначене, слід зробити наступні висновки:

- по-перше, ризик, пов'язаний з державним боргом, містить можливість понесення витрат державного бюджету, пов'язаних з державним боргом, і зменшення можливостей фінансування бюджету за рахунок боргових джерел;
- по-друге державному боргу України притаманні наступні види ризиків: ринкові ризики (відсотковий, валютний і ціновий), ризик рефінансування, кредитні ризики (прямий кредитний, гарантійний, країнний і ризик при здійсненні активного управління), ризик ліквідності, а також управлінський і операційний ризики;
- по-третє, зазначені види ризиків реалізувалися свого часу в Україні, що призводило до понесення державним бюджетом додаткових витрат і зменшення можливостей фінансування бюджету за рахунок запозичень.
- Звернувши увагу комплексно на всі наведені вище ризики державного боргу, можна уникнути можливих негативних результатів для фінансового стану країни.
- Щодо вдосконалення управління борговими ризиками, поліпшення прогнозування боргової політики та її координації з бюджетною, податковою та грошово-кредитною політикою необхідно вжити заходів шляхом:
- вдосконалення законодавчого забезпечення формування і обслуговування державного боргу, зокрема прийняття Закону України «Про державний борг України», яким врегулювати процес управління державним і гарантованим державою боргом;
- зміни структури державного боргу і переведення його на обслуговування протягом довшого строку[12, с. 87];
- зменшення вартості позикових коштів і, відповідно, вартості обслуговування державного боргу[12, с. 87];
- здійснення моніторингу і прогнозу стану, підготовки проектів політичних рішень щодо обсягу, структури, вартості та інших параметрів державного боргу;
- максимального розширення кола покупців державних цінних паперів за рахунок інституційних інвесторів і фізичних осіб, у цьому напрямку необхідно здійснити сегментацію ринку державних внутрішніх позик, сформувавши окремі групи інвесторів;
- вирішення завдання мінімізації валютних ризиків вимагає переорієнтації (змін) дій уряду із зовнішнього на внутрішній фінансовий ринок, що може бути забезпечено шляхом поступового погашення зовнішньої заборгованості та збільшення частки державних позик на внутрішньому ринку. Ефективний ринок внутрішніх запозичень дозволить уряду збільшити частку зобов'язань у національній валюті, сприятиме розвитку фінансового сектору національної економіки та позитивно впливатиме на дієвість монетарної політики;
- управління відсотковими ризиками державних боргових зобов'язань повинне полягати в тому, що Міністерству фінансів слід випускати облігації зовнішньої позики виняткова з фіксованими відсотковими ставками; емітувати (випускати) середньострокові і короткострокові облігації внутрішньої позики з фіксованими відсотковими ставками; розпочати випуск довгострокових облігацій внутрішньої позики (терміном понад 5 років) з плаваючими відсотковими ставками, прив'язаними до темпів інфляції;

– мінімізації ризиків пролонгації боргу, з цією метою Уряд України повинен спрямовувати зусилля на максимально можливе подовження термінів державних зобов'язань – збільшення тривалості позичок. Проте збільшення строковості боргових зобов'язань може вимагати суттєвого зростання відсоткових ставок за позиками, тому підвищення середнього терміну обігу внутрішніх облігацій має відбуватися поступово, в унісон з розвитком внутрішнього фінансового ринку, зростанням попиту на довгострокові інструменти і падінням довгострокових відсоткових ставок.

Висновки і перспективи подальших розвідок

Таким чином, в умовах сьогодення система управління ризиками державного боргу має бути істотно посилена. У цьому контексті зазначимо, що органи, відповідальні за управління державним боргом, повинні ідентифікувати основні джерела ризиків, на вплив яких наражаються суверенні баланси. Тому невід'ємним елементом системи управління ризиками у сфері державного боргу мають бути аналіз і моніторинг макроекономічних ризиків, які впливають на стан державних фінансів і боргову спроможність уряду. Такі ризики можуть вимірюватися за допомогою показників реального сектору, платіжного балансу, грошово-кредитної сфери і державного бюджету.

Список літератури

1. *Калитчук, В. М. Ризики державних боргових зобов'язань. [Електронний ресурс] / В. М. Калитчук – Режим доступу: http://www.publicdebt.in.ua/golovna/09.*
2. *Висоцький, В. Управління ризиками державного боргу: від теоретичних концепцій до практичних кроків в Україні [Текст] / В. Висоцький, В. Калинчук, Ю. Драчук // Світ фінансів. – 2008. – №1. – С. 41-48.*
3. *Калитчук, В. М. Ризики державних боргових зобов'язань та їх класифікація [Електронний ресурс] / В. М. Калитчук – Режим доступу: http://www.publicdebt.in.ua/golovna/12*
4. *Наказ Міністерства фінансів України №461 від 16.06.2010 р. «Про затвердження Положення про управління ризиками, пов'язаними з державним боргом» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://minfin.gov.ua*
5. *Карапетян, О. М. Державний борг України: оцінка ризиків та оптимізація управління в умовах глобальної фінансової кризи [Електронний ресурс] / О. М. Карапетян – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchtei/2010_1/NV-2010-V1_27.pdf.*
6. *Вахненко, Т. П. Зовнішні боргові зобов'язання у системі світових фінансово-економічних відносин [Текст] / Т. П. Вахненко. – К.: Фенікс, 2006. – 536 с.*
7. *Вітлінський, В. В. Ризикологія в економіці та підприємництві [Текст] : монографія / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.*
8. *Кажан, В. А. Визначення кредитного ризику [Текст] / В. А. Кажан // Напрями розвитку фінансової системи України в сучасних умовах: матеріали науково-практичної конференції (23-24 березня 2007 р.). – К. : НДФІ, 2007. – С. 212-216.*
9. *Кулинич, И. Н. Подходы к оценке странового риска в деятельности коммерческого банка [Текст] / И. Н. Кулинич // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 2 (56). – С. 22-26.*
10. *Пинзеник, Ю. В. Ризики боргової ситуації в Україні та шляхи їх усунення [Текст] / Ю. В. Пинзеник // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – №2 (11). – С. 49-52.*
11. *Колот, О. А. Борговий портфель держави: управління ризиками та оптимізація структури [Текст] : Дис. канд. екон. наук: 08.00.08. / Колот, О. А. – Ірпінь, 2007. – 202 с.*
12. *Козюк, В. В. Проблема державного боргу в перехідній економіці України [Текст] / В. В. Козюк // Фінанси України. – 2009. – №5. – С. 85-90.*

References

1. *Kalytchuk, V. N. (n.d.). Risk of government debt. Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.publicdebt.in.ua/golovna/09.*
2. *Vysotsky, V. Kalynchuk, V., Drachuk, Yu. (2008). Risk management of public debt, from theoretical concepts to practical steps in Ukraine. World Finance, 1, 41-48.*
3. *Kalytchuk, V. M. (n.d.). Risks of government bonds and their classification. Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.publicdebt.in.ua/golovna/12.*
4. *Order of the Ministry of Finance of Ukraine №461 from 16.06.2010. "On approval of the management of risks associated with public debt". (2010). Retrieved December, 1, 2014, from : http://minfin.gov.ua.*
5. *Karapetyan, O. M. (2010). The national debt of Ukraine: Risk Assessment and optimization of a global financial crisis. Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.nbuv.gov.ua/portal/ Soc_Gum / Vchtei / 2010_1 / NV-2010-V1_27.pdf.*
6. *Vakhnenko, T. P. (2006). External debt in the system of world economic relations. Kyiv: Phoenix.*
7. *Vitlinskyy, V. V. & Velykoivanenko, G. I. (2004). Ryzykology in economics and entrepreneurship. Kyiv : MBK.*

8. *Kazhan, V. A. (2007). Determination of credit risk, 212-216. Ways of Ukraine's financial system in modern terms: Proceedings of the Conference (23-24 March 2007). Kyiv: NDFI.*
9. *Kulynych, J. H. (2006). Approaches to the assessment of country risk in the activities of commercial banks. Aktual problems of Economy, 2 (56), 22-26.*
10. *Pinzenyk, Y. V. (2011). Risks to the debt situation in Ukraine and ways to address them. Bulletin of the University of Banking of the National Bank of Ukraine, 2 (11), 49-52.*
11. *Kolot, O. A. (2007). State debt portfolio, risk management and optimization of structures. Irpin.*
12. *Kozyuk, V. V. (2009). Problem of public debt in the transitional economy of Ukraine. Finance of Ukraine, 5, 85-90.*

Стаття надійшла до редакції 06.12.2014 р.

УДК 336

Христина Романівна ПАК

ЗАЛУЧЕНІ ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Пак, Х. Р. Залучені джерела фінансування місцевих бюджетів в Україні: проблеми і перспективи [Текст] / Христина Романівна Пак // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 169-176. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Публікація присвячена проблематиці залучення фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування. Розглядаються можливі джерела, механізми та інструменти залучення зовнішніх фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування. Проведено аналіз нормативно-правової бази у сфері регулювання фінансових відносин органів місцевого самоврядування при залученні зовнішніх ресурсів, вказано їх можливості та обмеження. На прикладі бюджету м. Львова та інших міст відображено основні напрямки використання видаткової частини місцевих бюджетів та проаналізовано її виконання. Здійснено огляд європейських фінансових інституції, механізми їх роботи та можливості співпраці з органами місцевого самоврядування. На основі проведеного дослідження виявлено перешкоди для залучення надходжень фінансових ресурсів від міжнародних фінансових організацій в Україні. Детально розглянуто такі перешкоди, як зосередження вагомих важелів управління фінансовими потоками органів місцевого самоврядування у органах казначейства; трудомісткість і ускладненість у часовому вимірі процедури погодження отримання запозичень у державних органах влади; недостатній досвід працівників органів місцевого самоврядування у підготовці якісних, економічно обґрунтованих проектних заявок. Визначено можливості подолання вищенаведених перешкод через розробку схеми оптимізації процесу залучення фінансових ресурсів міжнародних фінансових організацій та внесення змін у нормативно-правові акти України. Це дозволить гармонізувати правове поле нормативних актів, пов'язаних із залученням фінансових ресурсів до міських бюджетів, а також наблизить фінансову систему органів місцевого самоврядування до європейських стандартів.

***Ключові слова**: фінансові ресурси; зовнішні джерела; міський бюджет; запозичення; позики; кредити; облігації; фінансові інституції.*

Khrystyna Romanivna Pak

INVOLVED SOURCE OF LOCAL BUDGETS FUNDING IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

Abstract

The publication is devoted to the issue of financial resources attraction by local authorities. The possible sources, mechanisms and tools to attract external finance local governments are considered. It has been carried out the analysis of the legal and regulatory framework in the sphere of financial relationships regulation of local governments with emphasis on external resources attraction. Their capabilities and limitations are specified. On the example of the budget of Lviv and other cities the main directions of use of the expenditure part of local budgets are determined and its implementation is analysed. The overview of European financial institutions, mechanisms of their work and opportunities for cooperation with local governments is done. On the basis of the research the obstacles to attracting revenue funds from international financial institutions in Ukraine are revaeled. It has been done the detailed consideration of such obstacles as the concentration of the important levers of management of financial flows of local government in the Treasury; complexity and difficulty in measuring time of loan approval procedures in public administration; insufficient experience of local government in the preparation of high quality and economically grounded proposals. The possibilities for overcoming the above obstacles through development of scheme of optimization of attracting financial resources process from international financial institutions are determined. The changes in regulatory legal acts of Ukraine are specified. This will harmonize the legal framework of normative acts which are connected with the financial resources attraction to the city budgets. It will also bring the financial system of local government closer to European standards.

© Христина Романівна Пак, 2014

Keywords: *financial resources; external sources; city budget; borrowing; loans; bonds; financial institutions.*

JEL classification: R510

Вступ

Для ефективного розвитку територіальних громад держави (міст, сіл, селищ) [13, ст. 1] необхідна самостійність у прийнятті рішень. Перед урядом поставлено завдання забезпечення децентралізації повноважень, обов'язків та перерозподілу фінансових ресурсів [25]. Достатнє фінансування необхідне як на державному рівні, так і на місцевому. Місцеві громади повинні володіти достатніми фінансовими ресурсами для забезпечення належного рівня життя мешканців. Сьогодні більше 85 % фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування спрямовуються на соціально-культурну сферу [6], а реалізація інвестиційних проектів, розвиток житлово-комунального господарства, інфраструктури, тощо фінансуються по залишковому принципу. Відповідно у територіальних громад виникає потреба у залученні додаткових фінансових ресурсів. Такими можуть бути як внутрішні, так і зовнішні залучені джерела надходжень фінансових ресурсів. Найголовнішими характеристиками фінансових ресурсів має бути їх доступність у короткому періоді часу, різний обсяг та диференційовані сфери використання.

Питанню надходження фінансових ресурсів до місцевих бюджетів присвячені праці таких дослідників, як Білик М. Д. [1], Бліщук К. М. [2], Бондарук Т. Г. [3], Буряченко А. Є. [4], Власюк Н. І. [8], Волохова І. С. [9], Зайчикова В. В. [12], Кириленко О. П. [16], Кондусова Л. Ф. [17], Сорока М. П. [26], Сунцова О. О. [27], Письменний В. В. [20], Присяжнюк В. К. [24]. Необхідність розвитку системи місцевих запозичень як одного з видів зовнішніх джерел, зазначено в працях Кондусової Л. Ф. [17, ст. 239]. Дослідження історії місцевих запозичень в Україні відобразили Білик М. Д., Бондарук Т. Г., Буряченко А. Є., Вівчар О. Й., Кириленко О. П., Сунцова О. О. Частково здійснено аналіз місцевих запозичень у зарубіжних країнах у роботах таких вчених, як Білик М. Д., Бліщук К. М., Бондарук Т. Г., Власюк Н. І., Кириленко О. П., Сунцова О. О.

Однак детального розгляду залучення зовнішніх джерел надходжень фінансових ресурсів до місцевих бюджетів недостатньо, оскільки більшість праць стосуються лише одного виду зовнішніх джерел – випуску місцевих облігацій. Тому проблема аналізу залучення надходжень фінансових ресурсів є актуальною темою дослідження і відповідно потребує зосередження більш детальної уваги. Це дозволить виокремити основні пріоритети, за допомогою яких міські громади зможуть формувати ефективну стратегію збільшення фінансових можливостей бюджетів. Тому мета статті є актуальною і своєчасною.

Верховна Рада України 15 липня 1997 року ратифікувала Європейську Хартію місцевого самоврядування, у п. 1 ст. 9 якої зазначено, що місцеві органи самоврядування мають право на свої власні адекватні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень [11]. 1 квітня 2014 року Уряд України затвердив Концепцію реформування місцевого самоврядування [14]. Усе це сприяє налагодженню співпраці міст із фінансовими інституціями у сфері залучення додаткових ресурсів. Усе вищезазначене спричинило потребу у постійному, глибинному і своєчасному аналізі сучасних умов, виявленні перешкод і перспектив міст у пошуку альтернативних фінансових джерел.

Мета та завдання статті

Метою нашої статті **є** дослідження сучасних механізмів, інструментів залучення зовнішніх фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування, перешкод у їх реалізації та ефективному використанні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Конституція України вказує, що держава повинна забезпечити коштами ті повноваження, які вона делегує [18, ст. 142]. На сьогодні склалась протилежна ситуація. Держава в особі центральних органів влади через нормативно-правові акти делегує повноваження на місця, але не забезпечує їх відповідними фінансовими ресурсами.

Незважаючи на задекларовану самостійність органів місцевого самоврядування (Європейської хартії місцевого самоврядування, Конституцією України, Законом України «Про місцеве самоврядування»), міські бюджети є частиною ієрархічної структури бюджетної системи України. І лише відповідальність за зобов'язаннями не передається між бюджетами [2, с. 71]. Однією з ознак фінансової незалежності органів місцевого самоврядування є можливість випуску місцевих позик, лотерей та отримання позичок у фінансово-кредитних установах [4]. А це сьогодні доступно лише деяким містам.

Бюджетний кодекс України [5] в більшості випадків ототожнює поняття «позика», «кредит» і «запозичення». Це не забезпечує єдиного їх трактування і зумовлює різне застосування цих термінів. У частині роз'яснень джерел покриття тимчасових касових розривів та невиконання розрахункових обсягів кошика доходів, визначених у законі про Державний бюджет України, вживається частіше термін «позика» [5, ст. 73]. Порядок покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів затверджено

постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2010 р. № 1204.

Під місцевими запозиченнями, згідно з Бюджетним кодексом України, маються на увазі всі операції, які залучають до міського бюджету кошти у формі позик та кредитів на умовах повернення, платності та строковості [5, с. 2].

Відповідно до частини 3 статті 16 Бюджетного кодексу України міські ради мають право здійснювати місцеві внутрішні та зовнішні запозичення. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення місцевих запозичень» вказує, що запозичення можуть також здійснюватися у формі укладення договорів позики (кредитних договорів) та випуску облігацій місцевих позик [21].

Водночас місцеві зовнішні запозичення можуть здійснювати лише міські ради міст з чисельністю населення понад 300 тис. жителів. А таких міст на сьогодні є лише 15 серед 459 всіх українських міст [15]. Хоча запозичення шляхом отримання кредитів (позик) від міжнародних фінансових організацій можуть здійснювати всі міські ради.

Вчені-економісти (Білик М. Д. та Кондусова Л. Ф.) виокремлюють такі види залучених джерел надходжень до міських бюджетів:

– випуск місцевих облігацій внутрішніх та зовнішніх позик;
– кошти фінансових установ (державних, місцевих комерційних, міжнародних).

При випуску місцевих облігацій здебільшого вживається термін «запозичення», кошти ж, залучені від фінансових установ, вважаються «кредитами» або «позиками».

Згідно з теорією запозичення можуть використовуватись на покриття поточного дефіциту коштів і згладжування коливань при надходженні податкових платежів до бюджету (так звані казначейські позики), на погашення попередньої заборгованості, забезпечення комерційних банків та інших фінансових структур (страховий і пенсійні фонди), фінансову підтримку організацій, які вирішують загальні питання, капітальних інвестицій [1, с. 148].

У практиці міськими радами позики використовуються для покриття поточних дефіцитів коштів, для погашення попередньої заборгованості та для здійснення капітальних інвестицій.

Для згладжування коливань надходжень до міських бюджетів, для покриття тимчасової недостатньої платоспроможності використовуються казначейські позики [5, ст. 73]. Це є середньо- і короткострокові позики, вони не потребують позитивної кредитної історії, але і не можуть вважатись інструментом розвитку. Фактично це механізм, завдяки якому міські ради можуть вчасно розрахуватись за захищеними статтями видатків, при цьому не маючи усієї необхідної суми коштів на рахунку. Варто зазначити, що згідно зі ст. 55 Бюджетного кодексу України захищеними вважаються видатки, бюджетні призначення яких не підлягають скороченню. Такими є видатки на оплату праці бюджетних працівників, закупівлю медикаментів, на оплату за спожиті енергоносії тощо.

Визначаючи захищені видатки пріоритетними, бюджетне законодавство спонукає до їх виконання, тобто у фінансуванні по них бюджетних асигнувань у повному обсязі. Окрім виділення захищених видатків Бюджетним кодексом України, уряд, державні органи влади часто створюють додаткові прецеденти для їх стабільного і повного фінансування. Так, наприклад, у п. 5 Розпорядження КМУ від 1 березня 2014 року № 156-р «Про заходи збалансування місцевих бюджетів у 2014 році в процесі їх виконання» вказано Державній казначейській службі здійснювати платежі розпорядникам коштів місцевих бюджетів за незахищеними видатками загального фонду місцевих бюджетів у разі відсутності простроченої заборгованості з оплати праці працівників бюджетних установ і розрахунків за спожиті енергоносії.

Якщо ж розглянути забезпечення фінансування таких видатків на прикладі бюджету міста Львова у 2013 році, то ситуація наступна. Виконання плану фінансування видатків на заробітну плату становило 99,7 %, оплата за спожиті енергоносії – 91,3 %. При цьому невиконання доходної частини бюджету склало 91,3 % або недоотримано 140 млн. грн. Відповідно на 140 млн. грн залишилась не профінансованою у повному обсязі видаткова частина. Серед найбільш недофінансованих – інші видатки, зокрема житлово-експлуатаційне господарство було профінансовано на 86,1 % від плану, будівництво – на 64,7 %, землеустрій – на 49,8 %, книговидання – на 29,7%. Якщо ж говорити про спеціальний фонд, основною складовою якого є бюджет розвитку, він був виконаний всього на 75,7 %.

Як результат, більшість міст спрямовують кошти на видатки споживання, а не розвитку. Проведений аналіз видатків загального фонду серед 26 міст обласного значення з чисельністю населення від 15 тис. осіб до 750 тис. осіб це підтверджує.

Як бачимо з рис. 1., найбільшу питому вагу – 82 % – займають видатки на заробітну плату м. Славути, найменшу – 46 % у м. Бердянську і м. Львові. Найбільша питома вага видатків на придбання енергоресурсів 12 % у м. Славути, 10 % у м. Голої Пристані, найменша – 3,9 % – у м. Коломиї. Відповідно найбільша питома вага інших видатків (47,7 %) у м. Львова і найменша (5,7 %) у м. Славути. У середньому по усіх містах 53 % займають видатки на заробітну плату працівників бюджетної сфери, 40 % – інші видатки, 7 % – видатки на заходи з енергозбереження.

Усе це підтверджує соціальну спрямованість місцевих бюджетів. Понад 70 % коштів ідуть на соціальні блага – освіту, охорону здоров'я, соціальний захист тощо [16, ст. 17]. Це все видатки споживання, які витрачають 68 % доходів міських бюджетів на утримання бюджетних установ [9, ст. 202], а не на їх розвиток.

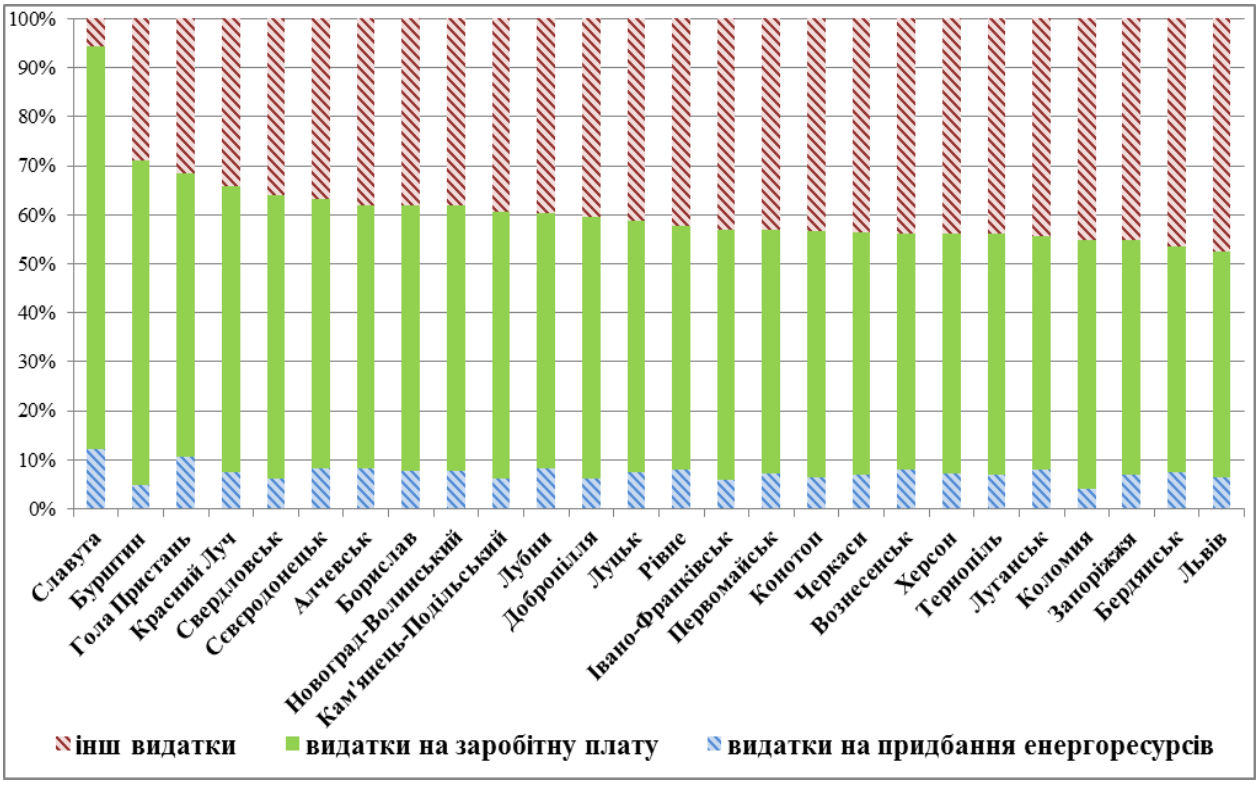

Рис. 1. Питома вага витрат міст у 2013 році у видатках загального фонду, %

Водночас у найгіршому стані знаходиться сфера житлово-комунального господарства (інфраструктура міста, інженерні мережі тощо), яка практично на 90 % фінансується з міських бюджетів [4, ст. 246], тобто усе те, що називається комфортними умовами проживання мешканців. Витрати на розвиток інфраструктури, які закладаються в бюджеті розвитку, в середньому не перевищують 10 % [16, ст. 17].

Це підтверджує, що на заходи, які спрямовані на розвиток громад, наявних доходів міського бюджету не вистачає. Та й система формування бюджетів не сприяє до стимулювання місцевих громад нарощувати власні доходи [16, ст. 3].

Останні зміни у Бюджетному кодексі України [5, ст. 71], якими до бюджету розвитку міст, окрім коштів від продажу комунального майна і землі, віднесено надходження єдиного податку, покращили ситуацію. Це особливо важливо для малих міст, у яких наявність ресурсів для продажу значно обмежена.

Але загалом питома вага бюджету розвитку по областях у середньому не перевищує 10 % [1, с. 202]. Ресурс продажу комунального майна та землі є вичерпний і обмежений. Відповідно єдиним додатковим джерелом забезпечення доходів на видатки розвитку до міських бюджетів є зовнішні надходження.

Суб'єктом отримання запозичень можуть бути органи місцевого самоврядування. Об'єктом дослідження можуть виступати проекти розвитку або капітальні інвестиції. У практиці фінансових відносин використовують найчастіше такі форми залучених джерел, як облігації внутрішньої місцевої позики та кредити фінансових установ.

Випуск облігацій міськими радами чи органами чи виконавчими органами як одна з форм здійснення запозичень є на сьогодні складним процесом. Складність полягає як у необхідності значних затрат часу, так і потреби у високій кваліфікації працівників, а також у необхідності погодження державних органів влади. Зазвичай в Україні органи місцевого самоврядування випускають облігації внутрішньої місцевої позики, і відсоткові ставки, які використовуються, є значними і становлять понад 20 % [23]. Так, наприклад, у Донецьку ставка по обслуговуванню місцевих облігацій у 2009 році становила 25 %. Для залучення кредитних ресурсів місцеві банківські установи встановлюють теж високі відсоткові ставки. Однак, оскільки відсоток за використання кредитними коштами значно впливає на вартість проектів, а відтак і на термін їх окупності, для забезпечення ефективності капіталовкладень доцільніше залучати доступні відсоткові ставки у світовій практиці.

Європейські фінансові інституції пропонують кредитні ресурси за значно нижчими відсотковими ставками, а також відкривають доступ до грантових безповоротних ресурсів. Наприклад кредитування в

рамках програми «DemoUkrainaDH» відбувається з відсотковою ставкою 6 % і з можливістю отримати в межах реалізації проекту до 50 % грантових коштів [10]. Відповідно місцеві органи влади зарубіжних країн кредитним методом фінансують від 10 до 15 % загальних видатків муніципалітету [1, ст. 147].

Наприклад, доступні умови співпраці в Україні пропонують Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Світовий банк, Німецький державний банк KFW, Північний інвестиційний банк. Спеціально утвореними організаціями для фінансування проектів у країнах, що розвиваються, можна вважати Фонд Східного Партнерства в сфері енергоефективності та екології E5F, Північна екологічна фінансова корпорація NEFCO, Міжнародна фінансова корпорація IFC, Німецьке товариство міжнародної співпраці GIZ, програма «Ефективні демо-проекти в секторі теплопостачання України DEMODHUkraine», Міжнародна програма співпраці в енергетичній сфері INOGATE. Також діють низка агентств – Агентство США з міжнародного розвитку USAID, Шведське агентство міжнародного розвитку та співпраці SIDA, Канадське агентство міжнародного розвитку та інші.

Усі вищевказані фінансові структури можуть діяти як на національному, так і на місцевих рівнях. Вони працюють з різними видами фінансових ресурсів – кредитами, грантами, технічною допомогою.

Під грантами розуміють фінансовий ресурс, який надається для виконання певних функцій і завдань як додатковий компонент до кредитного договору. Технічна допомога – це фактично теж грантовий ресурс, але у негрошовому втіленні. Зазвичай під видом технічної допомоги міжнародні фінансові організації надають консультаційні, аудиторські послуги, рідше – обладнання, техніку для реалізації проектів.

Механізм реалізації фінансових відносин з органами місцевого самоврядування може бути виражений як у формі кредитного договору, так і у приватно-публічному партнерстві, договорі концесії, лізингу, енергосервісного контракту тощо.

Для визначення доступних ресурсів для фінансування необхідно проаналізувати кожну інституцію щодо чинних програм, у межах яких надаються кошти, та детальні умови співпраці. Зокрема необхідно визначити сфери, напрямки для можливого використання коштів, технології, які мають бути використані, відсоткову ставку, валюту, наявність пільгового періоду, норму внутрішньої прибутковості інвестицій, термін окупності, частку співфінансування тощо. Також варто зазначити, що місцеві банки працюють з кредитними лініями міжнародних фінансових структур, таким чином роблячи доступнішими позики на місцевому ринку. Усе це відображає різноманітні інструменти для залучення фінансових ресурсів до міських бюджетів.

Однак для залучення надходжень фінансових ресурсів від міжнародних фінансових організацій в Україні існують такі перешкоди:

- зосередження вагомих важелів управління фінансовими потоками органів місцевого самоврядування у органах казначейства;
- трудомістка і ускладнена в часовому вимірі процедура погодження отримання запозичень у державних органах влади;
- недостатній досвід працівників органів місцевого самоврядування у підготовці якісних, економічно обґрунтованих проектних заявок;
- обмежений доступ до інформації про доступні фінансові ресурси міжнародних організації;
- обмеження інструментів залучення запозичень до місцевих бюджетів нормативно-правовими актами та законодавством України;
- законодавча неврегульованість використання міжнародного тендерного законодавства;
- відсутність налагодженої системи комунальних фінансово-кредитних установ [2, с. 121].

Для усунення вищенаведених перешкод сформулюємо можливі шляхи їх подолання. Сьогодні відділення Державного казначейства України, користуючись своїм монопольним становищем, фактично унеможливлює здійснення стабільного фінансування з міських бюджетів. Платіжні документи подаються виконавчими органами міських рад згідно з укладеними угодами за виконані роботи, надані послуги або поставлене обладнання. Такі документи можуть бути підготовлені лише при наявності коштів на рахунках відповідних структурних підрозділів міських рад. Незважаючи на це, відділення Державного казначейства не забезпечує своєчасність та повноту розрахунків. Це спостерігається впродовж останніх років. Зазвичай найбільш складними були останні місяці бюджетного року. Проте у 2013 році ситуація погіршилась і затримка платежів почалась з початку року. Така неплатоспроможність міських бюджетів негативно впливає на рейтинг міст перед кредиторами та підрядними організаціями. Зокрема, наприклад, у Львові у зв'язку з відсутністю оплат у повному обсязі упродовж 2013 року лише по бюджету розвитку, на кінець року повернулись неоплаченими платіжні документи на суму 55,1 млн грн. Це становить 23 % усіх доходів, які місто отримало до бюджету розвитку у 2013 році. Тобто четверта частина платежів упродовж року залишилась неоплаченою. Вирішення цього питання можливе через законодавчу заборону органам державного казначейства розглядати платіжні документи довше одного робочого дня. Також це питання може бути вирішене через надання права органам місцевого

самоврядування обслуговуватись в інших банківських установах, що мають державну частку [28]. Зосереджуючись на залучених фінансових ресурсах міжнародних фінансових організацій, пропонується віднести такі до захищених видатків. -Усе це дозволило б уникнути негативних наслідків несплат по зобов'язаннях при співпраці з міжнародними фінансовими інституціями.

Додатковою перешкодою є процедура погодження запозичень органами місцевого самоврядування у Міністерстві фінансів України. Погодження отримання кредитів (погодження обсягу та умов укладення договорів позики) встановлене відповідно до постанови КМУ від 16 лютого 2011 р. № 110 «Про затвердження Порядку здійснення місцевих запозичень». Порядком визначено перелік документів для отримання погодження міністерства та встановлено право отримання міністерством додаткових матеріалів. У зв'язку з тим, що Порядком не врегульовано чіткий термін розгляду документів, така процедура може тривати декілька місяців або років. Наприклад, у Тернополі з 2012 р. по квітень 2014 р. профільне міністерство розглядало погодження отримання кредиту Європейського банку реконструкції та розвитку для модернізації системи опалення [7]. Кредитні ресурси дають можливість органам місцевого самоврядування зробити швидко весь обсяг необхідних робіт, відповідно надати якісні послуги мешканцям, а така ситуація насамперед утримує розвиток міста. Шляхом для вирішення такої перешкоди є внесення змін у чинне законодавство, встановлення чітких термінів для розгляду і надання відповіді щодо погоджень здійснення запозичень. Що стосується погодження отримання запозичень у випадках, коли гарантом кредиту виступає місцевий орган самоврядування, вважаємо таке погодження недоцільним. Тут можливо перейняти досвід європейських країн щодо збереження лише функції контролю за належним виконанням законодавства при здійсненні запозичень органами місцевого самоврядування.

Окремим питанням, яке потребує уваги, є недостатній досвід працівників міських рад у написанні заявок для участі в міжнародних та вітчизняних проектах. Тут важливий не лише досвід, але можливість зібрати усі дані, систематизувати, підготувати попередні документи, такі, як техніко-економічне обґрунтування, бізнес-план, проектно-кошторисна документація, енергоаудит тощо. Містам не вистачає власного фінансового ресурсу для забезпечення висококваліфікованими кадрами. Є приклади залучення для таких навчань міжнародних структур. Наприклад у Львові реалізовувався у 2012 році Проект "ART of Governance: Accountability, Responsibility, Transparency" за фінансової підтримки програми MATRA Міністерства закордонних справ Королівства Нідерланди. У межах цього проекту 12 працівників мерії пройшли навчання та отримали сертифікати проектних менеджерів ЛМР в системі PRINCE2 [22] Також на сьогодні діє програма підтримки у написанні економічно життєздатних проектів у межах роботи проекту Європейського Союзу «Угода мерів – Схід». Містам, які прийняли Програми сталого енергетичного розвитку до 2020 року, пропонується індивідуальна підтримка та допомога кваліфікованих фінансових експертів. Саме завдяки такій співпраці міста отримують можливість безкоштовно навчити працівників мерії перетворювати необхідні заходи енергозбереження у економічно обґрунтовані, інвестиційно привабливі проекти. Усе це в свою чергу збільшує шанси міст на отримання додаткових фінансових ресурсів.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином для подолання виявлених перешкод бачимо такі напрямки роботи:

- розробити схему оптимізації процесу залучення фінансових ресурсів міжнародних фінансових організацій до місцевих бюджетів для здійснення видатків розвитку;
- внести зміни у нормативно-правові акти України щодо забезпечення чіткого визначення повноважень і відповідальності в управлінні фінансовими ресурсами місцевих бюджетів органами казначейства.

Здійснене дослідження та запропоновані напрямки подальшої роботи дають змогу вдосконалити політику залучення фінансових ресурсів до місцевих бюджетів, а також дозволяють забезпечити реалізацію основної функції органів місцевого самоврядування – створення належних умов для проживання мешканцям територіальних громад. Це в сукупності дозволить мінімізувати дефіцит фінансових ресурсів місцевих бюджетів, а також сприятиме наближенню фінансової системи органів місцевого самоврядування до європейських стандартів.

Список літератури

1. *Білик, М. Д. Фінансові стимули розвитку регіонів України [Текст] : монографія / М. Д. Білик, В. К. Хлівний, С. М. Батіщева. – К. : КНЕУ, 2013. – 231с.*
2. *Бліщук, К. М. Державні та місцеві фінанси. Бюджетний процес [Текст] : навч. посіб. / К. М. Бліщук, Л. Р. Михайлишин. – 2-ше вид. перероб. і доп. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 176 с.*
3. *Бондарук, Т. Г. Місцеве самоврядування та його фінансове забезпечення в Україні / Т. Г. Бондарук ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2009. – 607 с.*

4. *Буряченко, А. Є. Місцеві фінанси у схемах і таблицях: навч. посіб. / [М. А. Гапонюк, А. Є. Буряченко, В. П. Яцюта та ін.]; за заг. Ред..В. М. Федосова. – К. : КНЕУ, 2010. – 600, [8] с.*
5. *Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/print1405071098383468.*
6. *Бюджетний моніторинг. Аналіз виконання бюджету за січень-вересень 2013 року [Електронний ресурс] – Режим доступу http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quat%202013/KV__II_2013_Monitoring_ukr.pdf.*
7. *В Тернополі чекають рішення нових чиновників щодо дозволу на отримання кредиту ЄБРР [Електронний ресурс] – Режим доступу http://vybor.ua/news/v_ternopoli_chekayut_rishennya_novih_chinovnikiv_shchodo_dozvolu_na_otrimannya_kreditu_ebrr.html.*
8. *Власюк, Н. І. Місцеві фінанси [Текст] : навчальний посібник / Н. І. Власюк, Т. В. Мединська, М. І. Мельник. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2011. – 284 с.*
9. *Волохова, І. С. Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні [Текст] : монографія / І. С. Волохова. – Одеса: Атлант, 2014. – 462 с.*
10. *Енергоефективні демо-проекти в секторі теплопостачання [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.demo-dh.org.ua/uk/pro-demoukrainadh.html.*
11. *Європейська хартія місцевого самоврядування [Електронний ресурс] – Режим доступу http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036/print1384358186169245.*
12. *Зайчикова, В. В. Місцеві фінанси України та європейських країн [Текст] / В. В. Зайчикова . – К. : НДФІ, 2007. – Бібліогр. : -299 с.*
13. *Про місцеве самоврядування [Електронний ресурс] : закон України. – Режим доступу http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/print1405071098383468.*
14. *Кабінет Міністрів України затвердив Концепцію реформування місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://municipal.gov.ua/news/show/module/default/id/1067.*
15. *Калачова, Г. Міста відмовляються від випуску облігацій. Віддають перевагу кредитам міжнародних фінансових організацій [Електронний ресурс] / Галина Калачова, Діана Роженцова. – Режим доступу http://news. finance.ua/ua/~/2/0/all/2014/02/18/319264.*
16. *Кириленко, О. П. Модернзація місцевих фінансів України в умовах економічних і соціальних трансформацій [Текст] : монографія / За ред. О. П. Кириленко. – Тернопіль: ТНЕУ, «Економічна думка», 2008. – 376 с.*
17. *Кондусова, Л. Ф. Управління фінансовими ресурсами місцевого бюджету [Текст] : монографія / Л. Ф. Кондусова, І. І. Нескородєва, І. І. Алексєєнко, та ін. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2011. – 268 с.*
18. *Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1405071098383468.*
19. *Луніна, І. О. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів [Текст] : монографія / [Луніна І. О., Кириленко О. П., Лучка А. В. та ін.] ; за ред. І. О. Луніної; НАН України, Інститут економіки та прогнозування. – К., 2010. – 320 с.*
20. *Письменний, В. Проблеми реалізації принципів організації місцевих фінансів у вітчизняній практиці [Текст] / В. Письменний // Світ фінансів. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – № 1. – С. 87-94.*
21. *Про затвердження Порядку здійснення місцевих запозичень [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України. – Режим доступу http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/110-2011-%D0%BF/print1405071098383468.*
22. *Проект "ART of Governance: Accountability, Responsibility, Transparency" [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.city-institute.org/index. php?option=com_content&view=article&id=327&Itemid=239.*
23. *Процентні ставки за кредитами в банках України на порталі Finance.ua [Електронний ресурс] – Режим доступу http://tables. finance.ua/ua/credit_deposit/credit#app-list/client=jur&currency=UAH&sort=0.0.*
24. *Присяжнюк, В. К. Фінансова система регіонів: методологія, аналіз, практика [Текст] : монографія / З. В. Герасимчук, Л. І. Федулова, Л. А. Пашко [та ін.]; під загальною редакцією В. К. Присяжнюка, А. Б. Кондрашихіна, Київ – Севастополь – Донецьк: АМУ, 2012. – 398 с.*
25. *Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс] : розпорядження КМУ від 1 квітня 2014 р. № 333-р. – Режим доступу http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80.*
26. *Сорока, М. П. Формування регіонального бюджету [Текст] : навчальний посібник. / М. Сорока, А. Якимчук. – Рівне : НУВГП, 2013. – 212 с.*
27. *Сунцова, О. О. Місцеві фінанси [Текст] : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. О. Сунцова. – [2-ге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 488 с.*

28. *Учасники Форуму самоврядування затвердили основні положення резолюції [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.city-institute.org/index. php?option=com_content&view=article&id=467:2014-04-01-08-31-59&catid=1:latest.*

References

1. *Bilyk, M. D., Hlivnyy, V. K., Batischeva, S. M. (2013). Financial incentives regions of Ukraine. Kyiv: KNEU.*
2. *Blischuk, K. M. & Mykhailyshyn, L. R. (2011). State and local finances. The budget process. Lviv: LRI NAPA.*
3. *Bondaruk, T. G. (2009). Local government and its financial support in Ukraine. Kyiv.*
4. *Haponyuk, M. A., Buryachenko, A. E., Yatsyuta, V. P. (2010). Local finances in charts and tables. Kyiv: KNEU.*
5. *Budget Code of Ukraine. (n.d.). [Retrieved December, 1, 2014, from : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/print1405071098383468.*
6. *Budget Monitoring. Analysis of the Budget for January-September 2013. (2013). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quat%202013/KV__II_2013_Monitoring_ukr.pdf.*
7. *Ternopil officials expect the new solution to allow for a loan EBRD. (n.d.). Retrieved December, 1, 2014, from : http://vybor.ua/news/v_ternopoli_chekayut_rishennya_novih_chinovnikiv_shchodo_dozvolu_na_otrimannya_kreditu_ebrr.html.*
8. *Vlasyuk, N. I. Medynska, T. V., Melnyk, M. I. (2011). Local Finance. Lviv, Lviv Academy of Commerce Publishing House.*
9. *Volokhova, I. S. (2014). Local Finance and perspectives of fiscal decentralization in Ukraine. Odessa: Atlas.*
10. *Energy Efficient demo projects in the heating sector. (n.d.). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.demo-dh.org.ua/uk/pro-demoukrainadh.html.*
11. *European Local Government Charter. (n.d.). Retrieved December, 1, 2014, from : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036/print1384358186169245.*
12. *Zaychykova, V. (2007). Local Finance Ukraine and European countries. Kyiv: NDFI.*
13. *On local government. (1997). Retrieved December, 1, 2014, from : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/print1405071098383468.*
14. *The Cabinet of Ministers of Ukraine approved the Concept of reforming local government. (n.d.). Retrieved December, 1, 2014, from : http://municipal.gov.ua/news/show/module/default/id/1067.*
15. *Kalachova, G. & Rozhentsova, D. (2014). City refuse to issue bonds. Prefer loans from international financial institutions. Retrieved December, 1, 2014, from : http: // news. finance.ua/ua/~/2/0/all/2014/02/18/319264.*
16. *Kyrylenko, O. P. (2008). Modernization of local finance Ukraine in terms of economic and social transformation. - Ternopil: TNEU "Economic Thought".*
17. *Kondusova, L. F. Neskorodyeva, I. I., Aleksyeyenko, I. I. (2011). Financial management of the local budget. Kharkiv: KhNUE.*
18. *The Constitution of Ukraine. (2004). Retrieved December, 1, 2014, from : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1405071098383468.*
19. *Lunina, I. O., Kirilenko, O. P., Luchka, A. V. (2010). Diversification of local budget revenues. Kyiv : National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Economics and Forecasting.*
20. *Pysmennyy, V. (2013). Problems of the principles of local finance in domestic practice. World of finance. - Ternopil: TNEU, 1, 87-94.*
21. *On approval of the local debt: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine. (2011). Retrieved December, 1, 2014, from : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/110-2011-%D0%BF/print1405071098383468.*
22. *Project "ART of Governance: Accountability, Responsibility, Transparency". (n.d.). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.city-institute.org/index. php? option = com_content & view = article & id = 327 & Itemid = 239.*
23. *Interest rates on loans to banks in Ukraine portal Finance.ua. (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http: // tables. finance.ua/ua/credit_deposit/credit#app-list/client=jur&currency=UAH&sort=0.0.*
24. *Prysiazhnyuk, V. K., Heracymchuk, Z. V., Fedulova L. I., Pashko, L. A. (2012). Financial system: methodology, analysis, practice. Kyiv - Sevastopol - Donetsk: AUC.*
25. *On approval of the Concept of reforming local government and territorial organization of power in Ukraine: CMU from April 1, 2014 p. № 333-p. (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80.*
26. *Soroka, M. & Yakymchuk, A. (2013). Formation of regional budget. Rivne: NUWMNRU.*
27. *Suntsova, A. A. (2008). Local Finance. Kyiv : Center of educational literature.*
28. *The Forum adopted the basic government position resolution. (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.city-institute.org/index. php? option = com_content & view = article & id = 467: 2014-04-01-08-31-59 & catid = 1.*

Стаття надійшла до редакції 30.11.2014 р.

УДК 332.146.2

Марина Володимирівна ПАНЬКО

старший викладач кафедри фінансів,
Ужгородський торговельно-економічний інститут КНТЕУ
E-mail: m-panko@mail.ru

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Панько, М. В. Проблеми та перспективи розвитку соціальної складової структури економіки Закарпатської області [Текст] / Марина Володимирівна Панько // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 177-187. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ*. У статті досліджуються кількісні та якісні характеристики структури економіки Закарпатської області. Основна увага звертається на показники, які визначають суспільний добробут, якісні та кількісні характеристики трудових ресурсів, стан соціальної інфраструктури. Обґрунтовано орієнтацію на підвищення трьох рівнів добробуту: економічного, особистісного та суспільного.*

Мета*. Метою статті є дослідження тенденцій розвитку окремих параметрів економіки Закарпатської області, які поєднані в соціальній складовій економіки регіону, та визначення потенційних напрямів їх покращення.*

Метод (методологія). *Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Використано методи теоретичного узагальнення і порівняння при дослідженні світового досвіду та національних особливостей державного впливу на структурні зміни на загальнонаціональному та регіональному рівнях. Методи причинно-наслідкового зв'язку та абстрактно-логічний застосовувались у процесі виявлення чинників, які впливають на державне управління структурними трансформаціями в умовах реформування економіки України.*

Результати*. Обґрунтовано можливість оптимізації показників соціальної складової структури економіки регіону шляхом розробки комплексної стратегії розвитку економіки Закарпатської області. Від правильності та якості цієї стратегії залежатиме майбутня структура економіки регіону та її ефективність. Вибір пріоритетних завдань та їх реалізація впливатиме на економічне зростання в регіоні, доходи громадян, соціально-політичне та екологічне становище. У статті визначено, що рівень регіонального стратегічного планування є головним у системі планування щодо побудови ефективної структури економіки як на рівні регіону, так і на рівні країни. Запропоновано вважати пріоритетними такі напрями перспективної стратегії розвитку регіону: розробку системи заходів, спрямованих на забезпечення приросту населення; проведення комплексної перебудови галузевої структури економіки; покращення підготовки та перепідготовки кадрів для забезпечення економіки висококваліфікованими фахівцями; напрацювання системи нормативних документів, які забезпечили б пряму залежність зростання розміру зарплат від зростання ВВП (у бюджетній сфері) або зростання продуктивності праці (у виробничій).*

Ключові слова: *економіка регіону; структура економіки регіону; соціальні показники; рівень доходів; соціальна інфраструктура; економічний розвиток.*

Maryna Volodymyrivna PANKO

Senior Lecturer,
Department of Finance,
Uzhgorod Trade and Economic Institute of Kyiv National University of Trade and Economics
E-mail: m-panko@mail.ru

PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SOCIAL ELEMENTS OF ECONOMY OF THE TRANSCARPATHIAN REGION

© Марина Володимирівна Панько, 2014

Abstract

Introduction. *This article investigates the quantitative and qualitative characteristics of the economic structure of the Transcarpathian region. The main attention is paid to indicators that define social welfare, qualitative and quantitative characteristics of the workforce, the state of the social infrastructure. It has been grounded focus on improving of three levels of welfare: economic, personal and social.*

Purpose. *The purpose of the article is to study the trends of the individual parameters of the economy of Transcarpathian region, that are combined in the social component of the regional economy. The prospective areas of their improvement will be determined.*

Method (methodology). *The general scientific and special methods of cognition have become the basis of the study. Method of theoretical generalization and comparison are used in the study of international experience and national peculiarities of state influence on structural changes at the national and regional levels. Methods of causation and abstract logic have been used for the identification of the factors that affect the governance by structural transformation in the conditions of restructuring of the economy of Ukraine.*

Results. *The possibility to optimize the parameters of the social component of the economic structure of the region through the development of a comprehensive economic development strategy of Transcarpathian region has bben grounded. The correctness and quality of the strategy will influence the future structure of the regional economy and its efficiency. The choice of priorities and their implementation will affect economic growth in the region, income, socio-political and environmental situation. The article stipulates that the level of regional strategic planning is the central one in the planning of the construction of an efficient economic structure both at the regional and country level. We propose to consider the following areas of regional development strategy as the priority ones: the development of measures to ensure population growth; a comprehensive restructuring of the sectoral structure of the economy; improvement of training and retraining of personnel in order to provide the economy with the highly qualified specialists; elaboration of a system of regulations that would ensure a direct relationship between salary increase and GDP growth (in the public sector) or growth of productivity of labour (in production).*

Keywords: *economy of the region; economic structure of the region; social indicators; income levels; social infrastructure; economic development.*

JEL classification: R13, R58, O21

Вступ

Протягом останніх років у більшості країн світу відбулося переосмислення та зростання ролі соціальної компоненти розвитку, а також суттєві зміни в характері соціальної політики на різних рівнях. Причини змін полягають у необхідності вирішення державою не лише традиційних проблем, які пов'язані із життєзабезпеченням громадян, їх соціальним захистом та наданням стандартного переліку соціальних послуг, а й нових доволі гострих соціальних питань. Особливо вагомими є питання соціального характеру, що стосуються розвитку регіонів України.

Серед зарубіжних вчених, які досліджували проблему розвитку соціальної складової економіки, можна назвати Д. Белла, Ю. Борка, Дж. Б'юйкена, Т. Веблена, Дж. Гелбрейта, К. Ероу, В. Іноземцева, М. Каргалову, Д. Норта, В. Ойкена, Т. Парсонса, Дж. Стігліца, О. Тоффлера, Й. Шумпетера та ін.

Вітчизняні економісти все більшу увагу звертають на впровадження принципів соціально-орієнтованої ринкової економіки у практику господарювання. Серед них варто виокремити публікації В. Волинського, В. Геєця, Б. Губського, А. Деркача, Ю. Зайцева, В. Куценко, Е. Лібанової, І. Лукінова, Д. Лук'яненка, Л. Момотюка, О. Палія, Б. Панасюка, Ю. Пахомова, А. Поручника, В. Савчука, С. Сіденка, В. Скуратівського, Г. Стаблія, Н. Титаренко, І. Тодріної, В. Удовиченка, В. Чужикова, А. Філіпенко та інших. У працях цих учених висвітлено головні проблеми соціальної спрямованості розвитку економіки країни, впливу глобалізаційних процесів на соціально-економічний розвиток, розкрито механізм соціального захисту населення.

Мета та завдання статті

Метою статті є визначення тенденцій окремих параметрів розвитку економіки Закарпатської області, які об'єднані в соціальну складову економіки регіону, та окреслення потенційних напрямів їх покращення.

Реалізація цієї мети обумовила наступні завдання: дослідити наукові підходи у тлумаченні понять «структура економіки регіону» та «соціальна складова структури економіки регіону»; провести моніторинг соціальних показників структури економіки досліджуваного регіону; виявити основні проблеми та тенденції підвищення ефективності структури економіки регіону; розробити пропозиції, спрямовані на підвищення ефективності структури економіки з огляду на її соціальну складову.

Виклад основного матеріалу дослідження

Соціальна складова структури економіки регіону характеризує взаємозв'язки «…між елементами (соціальними спільностями, класами, групами, верствами, статусами, роллю тощо) соціальної системи…» і «…охоплює різні форми зв'язків і відносин між різними суспільними сферами і структурами…» [1; с. 567-568].

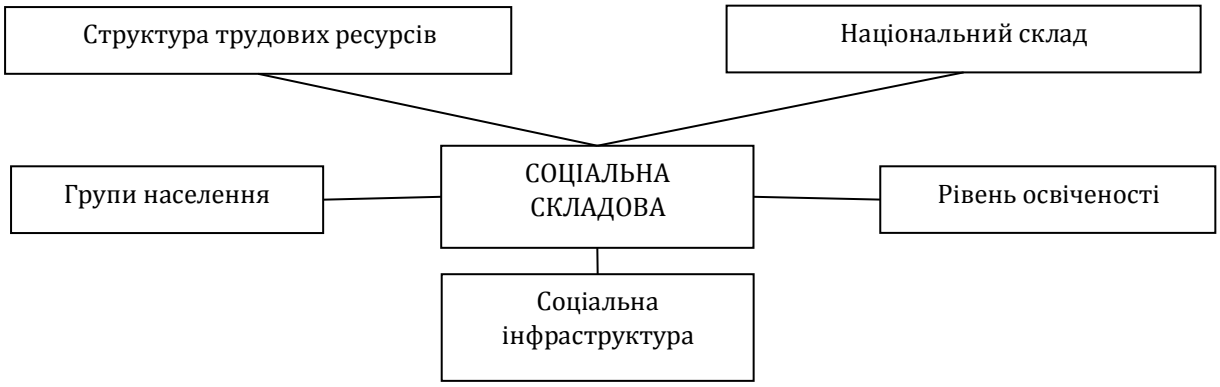

Рис. 1. Соціальна складова структури економіки регіону

Вона враховує: соціальні групи населення, рівень освіченості, склад та структуру трудових ресурсів, динаміку приросту населення, зміну національного складу внаслідок міграційних процесів та інше.

Для характеристики соціальних процесів регіону можна використати наступне визначення: «…як соціально-територіальна система, регіон повинен характеризуватися соціально-територіальною об'єднаністю організації населення, яке проживає в його межах. Відрізняючись особливістю природних умов, складом виробництва, визначеним рівнем розвитку продуктивних сил, виробничої інфраструктури, регіон водночас характеризується специфікою соціальної культури і інфраструктури, а також умовами життя населення…» [2, с. 116].

Одним з можливих параметрів узагальненої оцінки ефективності соціальних процесів на рівні регіону може бути визначено зростання рівня добробуту населення. Поняття «добробут» досить часто ототожнюється зі ступенем задоволення матеріальних, духовних і соціальних потреб. Це вимагає не лише збільшення доходів на душу населення, але й покращення інших аспектів (освіта, охорона здоров'я, захищеність в економічній та соціальній сферах тощо), які впливають на якість життя.

Із зростанням доходів на душу населення багато показників добробуту покращуються, але не всі і не однаковою мірою. Так історія демонструє чимало прикладів, коли збільшення національного багатства та рівня доходів на душу населення не супроводжувалося належною мірою розширенням свободи людини, зміцненням її здоров'я чи підвищенням безпеки життя.

Загалом, на нашу думку, можна визначити три рівні добробуту: економічний, особистісний та суспільний.

Економічний добробут забезпечує створення ресурсів для зростання рівня доходу населення та можливості реального сектору задовольняти його потреби. Він ґрунтується на економічному продукті та є важливою складовою сукупного суспільного благополуччя.

Особистісний добробут характеризується двома аспектами:

– розширення можливостей людини та розширення можливостей вибору, тобто передбачає формування певних знань, навичок та покращення здоров'я;
– розширення можливостей вибору, яке передбачає покращення норм та зв'язків, які виникають між людьми або ними та певними інституціями.

Суспільний добробут є більш широким поняттям, ніж перші два (економічний та особистісний добробут) та передбачає поєднання позитивних тенденцій економічного розвитку країни з покращенням основних аспектів, які характеризують якість життя населення, зокрема постійним та стабільним зростанням доходів, зменшенням бідності, рівними можливостями щодо отримання соціальних послуг, збільшенням тривалості життя, ліквідацією неграмотності тощо.

Покращення суспільного добробуту охоплює позитивні тенденції в споживанні, людському розвитку, сталості довкілля, а також їхню якість, розподіл та стабільність. Основою для його досягнення є економічний добробут, який впливає на особистісний та суспільний добробут. Досягнення економічного добробуту визначається шляхом забезпечення стабільного та довготривалого зростання валового регіонального продукту та валової доданої вартості, тобто формуванням матеріальної бази для прискорення економічного розвитку регіону.

За період 2005-2013 рр. доходи населення Закарпатської області в поточних цінах виросли майже в чотири рази, з 7504 млн грн до 29322 млн грн (табл. 1). Необхідно зауважити, що позитивне зростання

доходів населення спостерігалося із року в рік. Високий номінальний приріст доходів населення характерний для всього періоду, за винятком 2009 року, у якому приріст становив всього 3 %.

Таблиця 1. Значення показників соціальної складової структури економіки Закарпатської області в поточних цінах, 2005–2013 рр[*]. [3-7]

№	Показники	Значення показника								
		2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
1.	Доходи населення, млн грн	7504	9134	12103	16033	16492	20841	24446	28028	29322
2.	Чисельність населення, млн осіб	1,2426	1,241	1,2398	1,2405	1,243	1,2448	1,2474	1,2507	1,2544
3.	Зайнятість населення, млн осіб	0,551	0,5433	0,5476	0,5522	0,5247	0,5318	0,5227	0,5308	0,5412
4.	Середньомісячна з/п, грн	665	868	1091	1453	1562	1846	2069	2351	2553
5.	Житловий фонд, млн м^2	26,4	26,7	27,2	27,8	28,0	28,3	29,0	29,4	29,6
6.	Забезпечення населення торговельною площею, (м^2 на 10 тис. осіб)	1052	1174	1150	1388	1373	1480	1483	1495	1411
7.	Забезпечення населення ліжками в лікарняних закладах (на 10 тис осіб)	82	81,9	81,7	82	81,6	80,7	78,2	74,9	74,7

[*] *За даними Держкомстату : http://www.ukrstat.gov.ua.*

Чисельність населення за цей період змінилась несуттєво (з 1,2426 млн осіб у 2005 році до 1,2544 млн осіб у 2013 році), тобто фактичний приріст населення становив 11,8 тис. осіб.

Зайнятість населення за досліджуваний період скоротилася з 551 тис. осіб у 2005 році до 541,2 тис. осіб у 2013 році, при тому, що чисельність населення за цей період не зменшилася, а навіть зросла. Найбільш низький рівень зайнятості зафіксовано у 2009-2010 рр. (524,7 тис. осіб і 531,8 тис. осіб), найбільш високий – у 2005, 2008 роках (551 і 552,2 тис. осіб відповідно). Позитивні прирости зайнятості населення відбулися у 2007, 2008, 2010, 2012-2013 роках. Спад зайнятості населення проходив у 2006, 2009, 2011 роках (табл. 1).

Середньомісячна номінальна заробітна плата демонструє стійкий приріст з року в рік (від 665 грн у 2005 році до 2553 грн у 2013 році). Найвищий приріст заробітної плати зафіксований у 2008 році (362 грн), найнижчий – у 2009 році (109 грн). Якщо оцінювати номінальну заробітну плату у доларах США (згідно з обмінним курсом), то за період з 2005 року по 2013 рік вона зросла з 129,76 дол. США до 319,13 дол. США. Це свідчить про найнижчий рівень заробітної плати у світі (за винятком деяких країн третього світу).

За зазначений період житловий фонд зріс з 26,4 млн м^2 (2005 р.) до 29,6 млн м^2. (2013 р.). Найбільший приріст житлового фонду спостерігався у 2007, 2008 роках (0,527 і 0,549 млн м^2).

Не спостерігалося за визначений період стабільності такого показника, як забезпечення населення торговою площею (м^2 на 10 тис. осіб), періоди зростання змінювались періодами спаду. Це говорить про періодичне відкриття та закриття торгових точок. Загалом за весь період цей показник дав позитивний приріст, тобто зріс з 1052 м^2 на 10 тис. осіб до 1411 м^2 на 10 тис. осіб. Спад у 2013 р. на 5 % відображає тенденцію до зменшення рівня прибутковості в діяльності торговельних підприємств.

Показник забезпечення населення ліжками в лікарняних закладах (на 10 тис. осіб) показує стійку тенденцію до зниження. Це пов’язано як із незначним приростом населення, так і з незначним скороченням кількості ліжок у лікарняних закладах. За досліджуваний період кількість ліжко-місць у лікарняних закладах зменшилася з 82 од. на 10 тис. населення у 2005 році до 74,7 од. на 10 тис. населення у 2013 році.

Формулюючи висновки за результатами аналізу соціальної складової, можна стверджувати, що всі показники показали зростання, окрім показника зайнятості населення і забезпечення населення ліжками в лікарняних закладах.

Виявлені тенденції динаміки показників соціальної складової структури економіки Закарпатської області практично збігаються із загальноукраїнськими тенденціями (табл. 2).

За період 2005-2013 рр. більшість показників соціальної складової економіки продемонструвало позитивний приріст.

Таблиця 2. Значення коефіцієнтів приросту показників соціальної складової структури економіки Закарпатської області та України,у 2005-2013 рр. (розраховано автором)

№	Показники соціальної складової структури економіки регіону	Закарпатська область	Україна
		загальний приріст	загальний приріст
1	Доходи на душу населення	0,63	0,52
2	Зайнятість на душу населення	-0,04	0,00
3	Середньомісячна реальна заробітна плата	0,64	0,43
4	Житловий фонд	0,07	0,06
5	Забезпечення населення ліжками в лікарняних закладах (на 10 тис. осіб)	0,41	0,36
6	Забезпечення населення торгівельною площею ($м^2$ на 10 тис. осіб)	-0,02	-0,01
7	Чисельність населення	0,00	-0,02

Висновки та перспективи подальших розвідок

За результатами аналізу показників соціальної складової структури економіки України та Закарпатської області можна окреслити такі проблеми:

- поступове скорочення чисельності населення в країні;
- одночасне та практично однакове за величиною зменшення рівня зайнятості як по регіону, так і по країні загалом.

Також можна виділити такі головні тенденції розвитку соціальної складової структури економіки України та Закарпатської області:

- зростання показника «Доходи на душу населення» значно перевищує зростання показника економічної складової «ВВП (ВРП)».
- зростання показника «Доходи на душу населення» (63 %) збігається зі зростанням показника «Середньомісячна заробітна плата» (64 %) по Закарпатській області.

Враховуючи те, що для забезпечення стабільного розвитку національної економіки та формування ефективної структури економіки важливим є регіональний рівень, систему управління ефективністю структури економіки доцільно будувати на рівні регіону і лише потім, через систему стратегічного планування, – на рівні національної економіки. З метою забезпечення стабільної економічної та соціальної ситуації в регіоні доцільною є розробка комплексної стратегії перебудови структури економіки Закарпатської області.

Серед важливих напрямів стратегічного розвитку економіки Закарпатської області з позиції оптимізації динаміки показників соціальної складової необхідно врахувати наступне:

- скорочення чисельності населення України можна вважати однією з основних соціальних та економічних проблем. У стратегіях розвитку на всіх рівнях має бути зосереджена особлива увага на вирішенні цієї проблеми;
- скорочення рівня зайнятості за досліджуваний період свідчить про наявність комплексних проблем в економіці країни. Цей факт ще раз підкреслює те, що структура економіки не є ефективною. Без науково обґрунтованого довгострокового макроекономічного прогнозування та планування економічного розвитку неможливо системно впливати на вирішення проблеми. На нашу думку, останнє лежить у площині перебудови галузевої структури економіки і системи підготовки та перепідготовки кадрів для забезпечення економіки високопродуктивними фахівцями. Основним результатом перебудови повинно стати економічне зростання і, як наслідок, зростання добробуту населення;
- зростання обсягу доходів на душу населення більш швидкими темпами, ніж обсягу ВВП, свідчить про високий рівень тінізації української економіки. Для вирішення цієї проблеми необхідно: створити умови для виходу економіки з тіні; розробити систему нормативних документів, які забезпечили б пряму залежність зростання розміру зарплат від зростання ВВП (у бюджетній сфері) або зростання продуктивності праці (у виробничій).

Список літератури

1. *Філософський словник соціальних термінів [Текст] / В. П. Андрущенко [та ін.] ; заг. ред. В. П. Андрущенко. – К. ; Х. : Видавництво «Р. И. Ф. », 2005. – 672 с.*
2. *Социология: словарь-справочник. В 2-х томах. // Т. 1. Социальная структура и социальные процессы:[редкол. : Г. В. Осипов (отв. ред.) и др]. – М. : «Наука». 1990. – 203 с.*
3. *Доходи населення за регіонами України (Закарпатська область) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/.*

4. *Населення Закарпатської області (1995-2012 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/dem/2013/nasel_1995-2012.pdf.*
5. *Чисельність населення Закарпатської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/.*
6. *Динаміка середньомісячної заробітної плати по регіонах у 1995-2013 роках (Закарпатська область) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/.*
7. *Статистичний щорічник України за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/.*

References

1. *Andruschenko, V. P. (2005). Philosophical Dictionary social terms. Kyiv; Kharkiv : R. I. F.*
2. *Osipov, G. V. (1990). Sociology. Moscow: "Science".*
3. *Household income in regions of Ukraine. (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.ukrstat.gov.ua/.*
4. *Population Transcarpathian region (1995-2012 gg.). (2013). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/dem/2013/nasel_1995-2012.pdf.*
5. *Population Transcarpathian region. (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.ukrstat.gov.ua/.*
6. *Dynamics of average wages by region in 1995-2013 years (Transcarpathian region). (2014). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.ukrstat.gov.ua/.*
7. *Statistical Yearbook of Ukraine for 2013. (2013). Retrieved December, 1, 2014, from : http://www.ukrstat.gov.ua/.*

Стаття надійшла до редакції 21.11.2014 р.

УДК 658:330.33.01

Світлана Яківна ЄЛЕЦЬКИХ

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри фінансів,
Донбаська державна машинобудівна академія, м. Краматорськ
E-mail: svetlana-eleckih@yandex.ru

ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ТЕМПОВИХ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО РОЗВИТКУ

Єлецьких, С. Я. Оцінювання фінансової стійкості підприємства на основі темпових показників ефективності його розвитку [Текст] / Світлана Яківна Єлецьких // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 183-187. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. *Вищою формою стійкості підприємства є його здатність до розвитку (адаптації до нових умов господарювання, оновлення і подальшого вдосконалення), що викликає необхідність мати гнучку структуру фінансових ресурсів та обумовлює актуальність вдосконалення методів комплексної оцінки фінансової стійкості підприємства.*

Мета. *Метою статті є аналіз якісних методів оцінювання фінансової стійкості та темпових показників ефективності розвитку підприємства, які використовуються в теорії та практиці фінансового аналізу.*

Результати. *Проаналізовано якісні методи оцінки фінансової стійкості підприємства, виявлено їх відмінні риси та наявні недоліки, що дозволяє комплексно оцінити ефективність залучення, розміщення та використання фінансових ресурсів, обґрунтувати підходи з їхньої адаптації до реалій функціонування вітчизняних підприємств. Оцінювання фінансової стійкості підприємства за допомогою різних ланцюжків взаємопов'язаних темпових показників дозволяє визначити ступінь гнучкості структури фінансових ресурсів підприємства на всіх стадіях колообігу капіталу. При цьому акцент робиться на тому, що вищою формою стійкості підприємства є його здатність до розвитку.*

Ключові слова: *підприємство; фінансовий аналіз; фінансова стійкість; діагностика; якісні методи; типи фінансового стану; ефективність.*

Svitlana Yakivna YELETSKYH

Doctor of Economics,
Associate Professor,
Department of Finance
Donbass State Engineering Academy (Kramators'k)
E-mail: svetlana-eleckih@yandex.ru

EVALUATION OF THE FINANCIAL STABILITY OF AN ENTERPRISE ON THE BASIS OF ANALYSIS OF EFFICIENCY RATES OF ITS DEVELOPMENT

Abstract

Introduction. *The top form of an enterprise stability is its potential for development (i. e., adaptation to novel forms of management, renovation and further improvement), which dictates the requirement for flexible structure of its finances and increases the importance of development of methods for complex evaluation of the financial stability.*

Purpose. *The goal of this article is the analysis of the qualitative methods for evaluation of the financial stability and rates of an enterprise efficiency development.*

Results. *The existing methods for evaluation of the financial stability are reviewed. Their peculiarities and some explicit disadvantages are analyzed. It allows to provide a complex evaluation of involvement, placement and employment efficiencies of financial resources of an enterprise as well as adaptation of these methods to realia of national enterprises. Assessment of financial stability of the company through various chains of interconnected tempo indicators makes it possible to determine the extent of flexibility in the structure of financial resources at all stages of the circulation of capital. The emphasis is on the fact that the highest form of viability is its ability to develop.*

© Світлана Яківна Єлецьких, 2014

Keywords: *enterprise; financial analysis; financial firmness; diagnostics; high-quality methods; types of the financial state; efficiency.*

JEL classification: H82, O21, G32

Вступ

Фінансову стійкість підприємства слід розглядати як функцію часу і ризику; трактувати як платоспроможність підприємства в часі при обов'язковому дотриманні балансу власного та позикового капіталу. У зв'язку з цим вищою формою стійкості підприємства є його здатність до розвитку (адаптації до нових умов господарювання, оновлення і подальшого вдосконалення), а для цього необхідно мати гнучку структуру фінансових ресурсів і можливість за необхідності залучати позикові кошти. Цим обумовлюється актуальність поставленої проблеми, яка полягає у потребі вдосконалення методів комплексної оцінки фінансової стійкості підприємства.

У роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, а також у методиках фінансового аналізу Міністерства економіки та Міністерства фінансів, Аудиторської палати України фінансова стійкість підприємства оцінюється за допомогою не якісних, а кількісних методів, при цьому переважаючим є метод коефіцієнтів. Проте цей підхід не дозволяє комплексно оцінити фінансовий стан підприємства, діагностувати причини (особливо суб'єктивні) порушення пропорцій у русі капіталу на всіх стадіях його колообігу, тому він не є достатнім для обгрунтування управлінських рішень тактичного й стратегічного характеру.

Мета та завдання статті

Метою статті є аналіз якісних методів оцінювання фінансової стійкості підприємства, які використовуються в теорії та практиці фінансового аналізу і дають можливість комплексно оцінити ефективність залучення, розміщення та використання фінансових ресурсів. Аналіз якісних методів надалі дозволить обґрунтувати підходи з їхньої адаптації до реалій функціонування вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження

У роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, а також у методиках фінансового аналізу Міністерства економіки та Міністерства фінансів, Аудиторської палати України фінансова стійкість підприємства оцінюється за допомогою не якісних, а кількісних методів, при цьому переважаючим є метод коефіцієнтів. Проте цей підхід не дозволяє комплексно оцінити фінансовий стан підприємства, діагностувати причини (особливо суб'єктивні) порушення пропорцій у русі капіталу на всіх стадіях його колообігу, тому не є достатнім для обґрунтування управлінських рішень тактичного і стратегічного характеру. Аналіз якісних методів дасть можливість обґрунтувати підходи до їх адаптації до реалій функціонування вітчизняних підприємств.

Перший підхід – якісні методи, які базуються на модифікації балансової моделі фінансової стійкості. Західні учені-економісти трактують суть фінансової рівноваги підприємства в контексті здатності матеріально-фінансових потоків по усіх фазах циклу колообігу капіталу повертатися до стану, який забезпечує правильні пропорції в їх русі, незважаючи на вплив дестабілізуючих чинників.

Так, наприклад, французький економіст Б. Коласс у своїй роботі підкреслює, що «... поняття фінансової рівноваги може бути розглянуте з двох різних, таких, що не суперечать одна одній, точок зору: перша, відбиваючи юридичні вимоги кредиторів, припускає, що підприємство має бути здатне за допомогою своїх ліквідних засобів погасити борги, коли це необхідно; друга виходить з того, що підприємство повинно підтримувати функціональну рівновагу між джерелами та їх використанням, ураховуючи стабільність перших і призначення других. Це обумовлює два основні види аналізу фінансової рівноваги підприємства за допомогою балансу: аналіз ліквідності та зворотності (називається також патримоніальним або майновим) і функціональний аналіз, який має два варіанти («горизонтальний» і «центр відповідальності»)» [1, с. 44].

В останні 10 років горизонтальний аналіз все частіше стає об'єктом численних суперечок, причому як з боку практиків, так і теоретиків. Горизонтальна структура функціонального балансу заснована на припущенні про призначення джерел для конкретного використання.

Таким чином, передбачається, що кредиторська заборгованість підрозділяється на позики, призначені для інвестування, і банківські кредити, необхідні для покриття дефіциту грошових коштів. Проте, з точки зору практика, ця гіпотеза «... суперечить принципу, називаному єдністю касової (чи грошової) готівки, згідно з якою усі джерела фінансують усі засоби. Гіпотеза нехтує тим фактом, що деякі кредити грошових коштів, коли вони, як це буває, регулярно поновлюються, подібні до постійних джерел. З точки зору теоретика, ця гіпотеза встановлює занадто вузький аналітичний зв'язок між рішеннями про інвестування та рішеннями про фінансування» [1, с. 70].

Другий підхід – якісні методи, які використовують балансову модель фінансової стійкості для визначення типу фінансового стану підприємства. На відміну від західних економістів, українські (О. В. Ізмайлова [2, с. 83–86], Р О. Костирко [3, с. 419-425]) і російські (А. Д. Шеремет і Р. С. Сайфулін [4, с. 54-64]) учені вважають, що суть фінансової стійкості підприємства краще всього відбиває балансова модель. Підсумовуючи розгляд модифікацій останньої, зазначимо: фінансова рівновага є таким співвідношенням власних і позикових джерел фінансування, у разі якого за рахунок власних засобів повністю погашаються колишні й нові борги підприємства. Розрахована з використанням балансової моделі точка фінансової рівноваги не дозволяє підприємству, з одного боку, збільшувати позикові засоби, а з іншого – нераціонально використовувати вже накопичені власні засоби.

Якщо брати до уваги, що власні та позикові фінансові ресурси проходять стадії виникнення, розподілу і виплати, а їх кінцева величина йде на поповнення майна підприємства, то аналіз фінансової стійкості на кожній з цих стадій дає можливість визначити умови зміцнення (чи втрати) фінансової рівноваги та підвищити ефективність управлінських рішень.

Третій підхід – якісні методи, які використовують співвідношення темпів зростання активів (майна) і пасивів (джерел засобів), а також їх елементів для діагностування фінансової стійкості підприємства.

Підтвердженням сформульованого вище визначення поняття «фінансова стійкість підприємства» в контексті колообігу капіталу може бути оцінювання співвідношень темпів зростання валового прибутку (*ТПБ*); темпів зростання об'ємів реалізації (*ТОР*); темпів зростання активів підприємства (*ТА*), відоме у світовій практиці аналізу як «золоте правило економіки підприємства»:

$$T^{ПБ} > T^{OP} > T^{A} > 100\%, \quad (1)$$

де *ТПБ* - темпи зростання валового прибутку ;

ТОР - темпи зростання об'ємів реалізації ;

ТА - темпів зростання активів підприємства.

Якщо вищеназвані умови виконуються, то це свідчить про те, що: 1) об'єм реалізації продукції зростає вищими темпами, ніж вкладений капітал, тобто ресурси підприємства використовуються ефективніше; 2) прибуток підприємства збільшується інтенсивніше, ніж об'єм реалізації, що свідчить про відносне зниження витрат виробництва; 3) економічний потенціал підприємства зростає, оскільки усі темпові показники перевищують 100 % [5, с. 116].

О. В. Павловська, Н. Н. Притуляк і Н. Ю. Невмержицька [6, с. 246] замість темпів зростання активів підприємства (*ТА*) пропонують використовувати темпи зростання власного капіталу (*ТВК*), що є більш жорсткою умовою ефективності фінансово-господарської діяльності:

$$100\% < T^{ВК} < T^{B} < T^{П}, \quad (2)$$

де *ТП* – темпи зміни прибутку до оподаткування;

ТВ – темпи зміни об'ємів реалізованої продукції;

ТВК – темпи зростання власного капіталу підприємства.

Необхідно зазначити, що можливі відхилення фактичних залежностей від ідеальної, яку не завжди слід оцінювати як негативну. Наприклад, реконструкція або модернізація підприємства завжди пов'язані з відтягненням значних фінансових ресурсів на певний період часу. Впродовж цього часу темпи зміни основного капіталу можуть бути вищі за темпи зростання випуску продукції.

У розвитку цього підходу Ю. С. Цал-Цалко [7, с. 337–340] пропонує в якості завершального етапу оцінювання фінансової стійкості підприємства вивчити рівень ефективності його розвитку.

Для цього він рекомендує використовувати співвідношення: темпів зростання активів (*ТА*); темпів зростання основних засобів і нематеріальних активів (*ТОЗ*); темпів зростання власного капіталу (*ТВК*); темпів зростання чистого доходу (*ТЧД*); темпів зростання доданої вартості (*ТДВ*); темпів зростання чистого прибутку (*ТЧП*). У результаті про ефективність розвитку підприємства та поліпшення його фінансової стійкості свідчить така залежність:

$$100\% < ТА < ТОЗ < ТВК < ТЧД < ТДВ < ТЧП, \quad (3)$$

ТА - темпи зростання активів ;

ТОЗ - темпи зростання основних засобів і нематеріальних активів ;

ТВК - темпи зростання власного капіталу ;

ТЧД - темпи зростання чистого доходу ;

ТДВ - темпи зростання доданої вартості;

ТЧП - темпи зростання чистого прибутку.

Нерівність 100 % < *ТА* показує, що підприємство нарощує вкладення фінансових ресурсів і розміщує їх в активах з метою збільшення обсягів виробництва. Саме рівень розвитку та динамізм інвестиційних

процесів формують стратегічну основу стійкого розвитку підприємств усіх видів економічної діяльності й організаційно-правових форм господарювання.

Нерівність *ТА < ТОЗ* характеризує процес оновлення технічної бази, рівень забезпеченості підприємства основними засобами та нематеріальними активами як найбільш важливими умовами господарювання. Такий спосіб збільшення активів є визначальним чинником інноваційного розвитку підприємства.

Нерівність *ТОЗ < ТВК* формує оптимальну структуру джерел фінансових ресурсів як найбільш значущого індикатора фінансової стійкості підприємства. Сенс цієї нерівності полягає у наступному: формування й оновлення основних засобів як основи господарської діяльності підприємства повинні фінансуватися насамперед за рахунок власного капіталу (точніше, за рахунок накопиченого нерозподіленого прибутку й резервного фонду).

Нерівність *ТВК < ТЧД* свідчить про те, що об'єми господарювання зростають швидше, ніж формуються власні фінансові ресурси, тобто відбувається інтенсифікація виробництва.

Нерівність *ТЧД < ТДВ* характеризує ефективне формування фінансових ресурсів для потреб усіх учасників господарської діяльності й свідчить про зменшення споживання виробничих запасів, робіт і послуг на одиницю створеного чистого доходу.

Нерівність *ТДВ < ТЧП* означає, що у підприємства в структурі напрямів використання доданої вартості накопичення фінансових ресурсів відбувається скоріше, ніж їх споживання. Дотримання саме цієї нерівності свідчить про дійсно ефективне господарювання на підприємстві.

Загалом оцінювання фінансової стійкості підприємства за допомогою різних ланцюжків взаємопов'язаних темпових показників дозволяє визначити ступінь гнучкості структури фінансових ресурсів підприємства на всіх стадіях кругообігу капіталу. При цьому акцент робиться на тому, що вищою формою стійкості підприємства є його здатність до розвитку.

Четвертий підхід, прибічниками якого є М. О. Кизим, В. А. Забродський, В. А. Зінченко і Ю. С. Копчак [8], базується на визначенні зон якісного оцінювання типів фінансової стійкості за допомогою створення двовимірної матриці та побудови траєкторії, яка характеризує її зміну в часі. При цьому якісне оцінювання фінансової стійкості здійснюється в чотири етапи.

На першому етапі за допомогою показників оборотності (ділової активності), ліквідності, прибутковості та незалежності капіталу здійснюється вимір фактичного фінансового стану підприємства на певний момент часу [8, с. 57-58], а на другому – здійснюється розрахунок нормативних значень цих показників [8, с. 68-69].

На третьому етапі спочатку будуються дві двокоординатні площини, що об'єднують у собі базові принципи фінансової стійкості функціонування капіталу: «прибутковість – незалежність» і «динамічність – ліквідність», а потім робиться двокритеріальне оцінювання типу фінансового стану функціонування підприємства. У межах третього етапу дві отримані якісні двокритеріальні оцінки типів фінансового стану зводяться («рівновага» і «стійкість») в одну двовимірну матрицю чотирикритеріального оцінювання типів фінансового функціонування підприємства.

На четвертому етапі в двовимірну матрицю зон чотирикритеріального якісного оцінювання фінансового стану підприємства заносяться якісні оцінки за певні моменти часу, а потім з'єднуються стрілками від одного часу до іншого. Таким чином, утворюється траєкторія фактичної зміни типів фінансової стійкості підприємства за певний проміжок часу.

Оцінювання фінансового стану функціонування підприємства за допомогою цієї методики дозволяє охопити повний цикл колообігу капіталу на усіх його стадіях. Проте, як показує практика фінансового управління, найчастіше необхідно мати однозначну оцінку фінансової стійкості, що полегшує визначення напрямів розвитку підприємства.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Розглянуті якісні методи оцінювання фінансової стійкості підприємства, які використовуються в теорії та практиці фінансового аналізу, дозволяють комплексно оцінити ефективність залучення, розміщення та використання фінансових ресурсів. У межах якісного оцінювання фінансової стійкості підприємства виокремлено чотири основних підходи: 1) якісні методи, що базуються на модифікації балансової моделі фінансової стійкості; 2) якісні методи, які використовують балансову модель фінансової стійкості для визначення типу фінансової стійкості підприємства; 3) якісні методи, що використовують темпи зростання активів і пасивів, а також їх елементів для діагностування фінансової стійкості підприємства; 4) якісні методи, які спираються на визначення зон якісного оцінювання типів фінансової стійкості за допомогою створення двовимірної матриці.

Загалом оцінювання фінансової стійкості підприємства за допомогою різних ланцюжків взаємопов'язаних темпових показників дозволяє визначити ступінь гнучкості структури фінансових ресурсів підприємства на всіх стадіях колообігу капіталу. При цьому акцент робиться на тому, що вищою формою стійкості підприємства є його здатність до розвитку.

Список літератури

1. *Коласс, Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: [учеб. пособ.] / Б. Колас / [пер. с франц. под ред. проф. Я. В. Соколовой]. – М. : Финансы, ЮНИТИ, 2007. – 576 с.*
2. *Ізмайлова, К. В. Фінансовий аналіз: [навч. посіб.] / К. В. Ізмайлова– К. : МАУП, 2000. – 152 с.*
3. *Костирко, Р. О. Фінансовий аналіз: [навч. посіб.] / Р. О. Костирко. – Х. : Фактор, 2007. – 784 с.*
4. *Шеремет, А. Д. Финансы предприятий / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулин. – М. : ИНФРА–М, 2009. – 343 с.*
5. *Маркарьян, Э. А. Финансовый анализ / Э. А. Маркарьян, Г. П. Герасименко. – М. : ПРИОР, 2007. – 160 с.*
6. *Павловська, О. В. Фінансовий аналіз: [навч. -метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] / О. В. Павловська, Н. М. Притуляк, Н. Ю. Невмержицька. – К. : КНЕУ, 2002. – 388 с.*
7. *Цал-Цалко, Ю. С. Фінансовий аналіз. [підруч.] / Ю. С. Цал-Цалко. – К. : ЦУЛ, 2008. – 566 с.*
8. *Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства: [моногр.] / [М. О. Кизим, В. А. Забродський, В. А. Зінченко, Ю. С. Копчак]. – Х. : Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2003. – 144 с.*

References

1. *Kolass, B. (2007). Financial management of the enterprise. Problems, concepts and methods. Moskow: Finance, UNITY.*
2. *Izmailova, K. V. (2000). Financial Analysis. Kyiv: MAUP.*
3. *Kostyrko, R. O. (2007). Financial Analysis. Kharkiv: Factor.*
4. *Sheremet, A. D. & Saifulin, R. S. (2009). Finance of companies. Moscow: INFRA-M.*
5. *Markar'yan, E. A. & Gerasimenko, G. P. (2007). Financial Analysis. Moskow : PRIOR.*
6. *Pavlovska, A. V., Prytulyak, N. M., Nevmerzhitsky, N. Y. (2002). Financial Analysis. Kyiv : KNEU.*
7. *Tsal-Tsalko, Y. S. (2008). Financial analysis. Kyiv: TSUL.*
8. *Kyzym M. A., Zabrodskyy, V. A., Zinchenko, V. A., Kopchak, Y. S. (2003). Assessment and diagnosis of financial viability. Kharkiv : INZHEK.*

Стаття надійшла до редакції 12.11.2014 р.

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ В ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

УДК 330.341.2:336.77(477)

Олександр Леонідович ЛАВРИК

старший викладач кафедри фінансів та кредиту,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
E-mail: filosof_555@online.ua

СЕК'ЮРИТИЗАЦІЯ ТА КРЕДИТНИЙ ДЕРИВАТИВ ЯК ПОТУЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ В УПРАВЛІННІ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Лаврик, О. Л. Сек'юритизація та кредитний деривати як потужний інструменти в управлінні кредитним ризиком банківських установ [Текст] / Олександр Леонідович Лаврик // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 188-194. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. *Удосконалення механізмів банківського кредитування та його постійний розвиток залишається одним із основних шляхів виходу України із кризового стану. Скорочення останнім часом банками своєї діяльності у сфері кредитування, внаслідок світової економічної та внутрішньої політичної криз, похитнула економіку нашої держави та помітно вплинула на показники кредитного портфеля українських банків, динаміка розмірів та структури яких останніми роками бажають кращого.*

Було виявлено, що саме банківське кредитування здійснює найсуттєвіший вплив на динаміку ВВП, обсяги реалізованих товарів та послуг, індекси споживчих цін, курс національної валюти тощо. Порівняно із впливом, який здійснюють інші суб'єкти фінансового посередництва, банківське кредитування суттєво переважає за всіма аспектами.

Мета. *Метою статті є удосконалення методичного забезпечення фінансового посередництва в Україні, яке обумовило розробку механізмів банківського кредитування.*

Метод (методологія). *Вирішення поставлених задач здійснюється за допомогою методів оцінки та аналізу ризиків і ефективності фінансування, оцінки фінансово-економічних показників діяльності, моделі оптимальної структури кредитного портфеля, статистичних методів.*

Результати. *Використання сек'юритизації та кредитних деривативів при кредитуванні є досить ефективним у сучасних банківських умовах. Так загальний відсоток за розміщеними кредитами пулу дорівнює 27,7 %, а сек'юритизація принесла дохід у розмірі 36 % на рік, при зменшенні ризиків дефіциту коштів унаслідок виникнення простроченої заборгованості. Сек'юритизація у перспективі може стати одним з найбільш потужних інструментів в управлінні кредитним ризиком банківських установ, вона не лише дозволяє залучити кошти для розвитку банку, але й істотно поліпшує його нормативи, фінансову стійкість, розчищає баланс.*

Ключові слова: *банківські установи; кредитні портфелі банків; фінансові посередники; деривативи; сек'юритизація; кредитний дефолтний своп.*

© Олександр Леонідович Лаврик, 2014

Oleksandr Leonidovych LAVRYK

Senior Lecturer,
Department of Finances and Credit,
Kharkiv National University named after V. N. Karazin
E-mail: filosof_555@online.ua

SECURITIZATION AND CREDIT DERIVATES AS ONE OF THE POWERFUL INSTRUMENTS IN CREDIT RISK MANAGEMENT OF BANKING INSTITUTIONS

Abstract

Introduction. *Improvement of mechanisms of the bank crediting and its permanent development remains one of the basic ways for Ukraine to exit from the crisis state. Recent reduction by the banks of the activity in the field of crediting, as a result of world economic crisis and internal political crisis, has rocked the economy of our state and notedly influenced the indexes of credit portfolio of the Ukrainian banks, dynamics of value and the structure of which leaves much to be desired.*

It has been determined that bank lending carries out the most essential influence on the dynamics of GDP, volumes of the realized commodities and services, cost-of-living-index, currency national exchange rate, and others. In comparison with the influence, that other subjects of financial mediation carry out, the bank lending substantially prevails after all aspects.

Purpose.*The aim of this article is the improvement of the methodical providing of financial mediation in Ukraine, that has stipulated the development of mechanisms of the bank lending.*

Method (methodology).*The tasks are solved by means of the methods of estimation and analysis of risks and financing efficiency, the estimation of financial and economic performance, model of optimal structure of credit portfolio, statistical methods.*

Results. *Use of securitization and credit derivatives for crediting is effective enough in modern bank terms. So a general percent after the placement of pool credits equals to 27,7%%, and securitization has brought income in amount of 36%% per year, with reduction of deficit of money risks to the in the consequence of origin of defaulted debt. In a prospect securitization can become one of the most powerful instruments in the credit risk management of bank institutions. It not only allows to raise funds for bank development, but also substantially improves its norms, financial firmness, clears balance.*

Keywords: *banking institution; credit portfolio of banks; financial intermediaries; derivates; securitization; credit default swap.*

JEL classification: A1, G21, G24

Метою статті є удосконалення методичного забезпечення фінансового посередництва в Україні, яке обумовило розробку механізмів банківського кредитування.

Завданням статті є розробка механізмів гарантування розміщення кредитних коштів банку із використанням кредитних деривативів та удосконалення системи зменшення ризиків сек'юритизацією кредитних активів шляхом використання кредитно-дефолтних свопів.

Сек'юритизація активів є однією із найбільш вагомих інновацій сучасних фінансів.

Значний внесок у дослідження проблеми сек'юритизації зробили такі вчені, як А. Н. Азріліян, А. Б. Борисов, А. Г. Грязнова, О. В. Дзюблюк, О. П. Ковальов, Ю. Г. Прудніков, Є. Ю. Щетинін та інші.

Сек'юритизація охоплює достатньо широкий спектр дій при управлінні кредитними ризиками, аніж проста видача кредиту, а відтак - дозволяє більш ефективно їх компенсувати. З урахуванням сучасних умов розвитку фінансового ринку України, можна стверджувати що сек'юритизація як інструмент ефективного управління кредитним ризиком може становити значний інтерес для банків, які мають великі обсяги однорідних кредитних вкладень, з точки зору ефективного управління ними. Головними цілями банку можуть стати: підвищення рівня прибутковості, диверсифікація джерел залучення коштів, зниження вартості залучення капіталу тощо.

Розрізняють балансову та позабалансову сек'юритизацію. Балансова передбачає випуск цінних паперів, забезпечених заставою прав вимоги. Кредити залишаються на балансі банку, котрий емітує забезпечені облігації, які прив'язані до певного пулу кредитів. Схема виглядає наступним чином (рис. 1.).

Варто зауважити, що кредити, які формують пул, видані банком за певними умовами (цілі, терміни, умовна ставка, терміни погашення, якість, ризики). На основі пулу кредитів банком випускаються облігації, забезпеченням за якими слугують права вимоги на повернення основної суми боргу та сплати процентів за кредитними угодами. Проценти за облігаціями банк сплачує інвесторам за рахунок

погашення позичальниками основної суми боргу та відсотків за кредитом. Власникам таких облігацій гарантоване першочергове право вимоги.

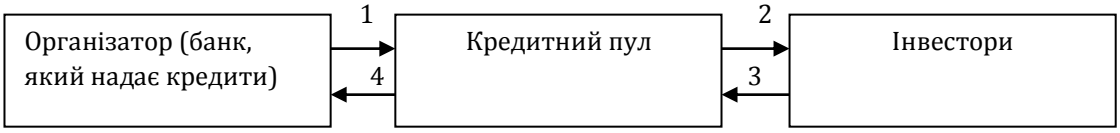

1. Формування пулу кредитів.
2. Емісія боргових цінних паперів та їх розміщення.
3. Надходження коштів за цінні папери від інвесторів.
4. Надходження коштів від кредитного пулу.

Рис. 1. Схема здійснення балансової сек'юритизації

Пули формуються за трьома принципами: спеціалізації, забезпечення, конгруентності.

Сутність принципу спеціалізації полягає у визначеності видів банківського кредитування, що унеможливлює формування пулів за рахунок кредитів, виданих без регламенту. Принцип забезпечення гарантує власникам облігацій першочергове право вимоги за рахунок спеціально створеного фонду. За своїми умовами вимоги комерційних банків до власних позичальників повинні бути зіставними із вимогами інвесторів до банку за розмірами запозичень за відсотковими доходами, у цьому полягає принцип конгруентності.

Основними недоліками, на думку О. Дзюблюка, є чітка прив'язка кредитного пулу до власних ризиків банку, а відповідно - й їх перенесення на облігації пулу, що відображається на їх ціні. Також разі банкрутства банку та реалізації кредитного пулу вартість навіть досить якісних кредитів може бути значно занижена. Усунути ці проблеми допомагає позабалансова сек'юритизація.

Ключовою відмінністю позабалансової сек'юритизації є передача банком прав вимоги за кредитами спеціальній незалежній компанії (SPV), таким чином сформований кредитний пул позбавляється банківських ризиків, а банк уникає ризику виникнення проблемної заборгованості. Прибутком SPV є надходження із продажу емітованих облігацій, забезпеченням за якими виступають активи пулу (рис. 2.).

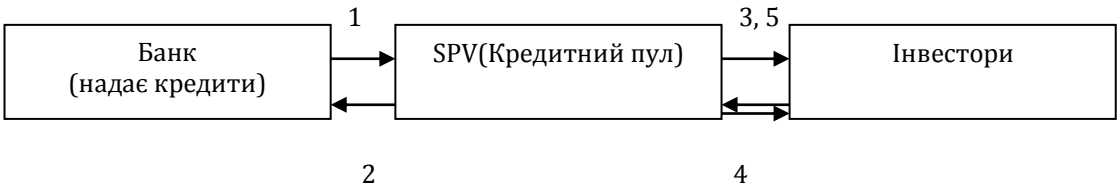

1. Продаж банком пулу кредитів SPV.
2. Надходження від продажу пулу.
3. Емісія та розміщення облігацій інвесторам.
4. Надходження від продажу облігацій.
5. Погашення облігацій за рахунок реалізації права вимоги за кредитами.

Рис. 2. Схема позабалансової сек'юритизації кредитних активів

Відповідно до сучасних економічних умов відтворимо умовний кредитний зразок сформованого пулу, наведеного в табл. 1.

Таблиця 1. Структура сформованого кредитного пулу

	Сума кредиту	Відсоткова ставка	Терміни погашення основної суми боргу
А	100 000	26,0	5
Б	80 000	27,5	4
В	550000	29,0	5
Г	30000	23,0	3
Д	450000	25,0	5
Пул	1 210 000	27,7	5

За всіма кредитами сума основного боргу виплачується пропорційними частинами на 1 рік.

Розподіл надходжень та витрат за кредитним пулом наведено в табл. 2.

Таким чином, при виплаті відсотків по облігаціям на рівні 12 % організатор пулу отримає прибуток у розмірі 180 %, що становить 36 % на рік. Такі показники є досить високими та перекривають показники банківської маржі від операцій з розміщення кредитних коштів. У разі реалізації пулу за участю SPV виникають додаткові витрати у розмірі банківської маржі при купівлі заборгованості.

Таким чином можна зробити висновок про те, що використання сек'юритизації при кредитуванні є досить ефективним у сучасних банківських умовах. Так загальний відсоток за розміщеними кредитами пулу дорівнює 27,7 %, а сек'юритизація принесла дохід у розмірі 36 % на рік, при зменшенні ризиків дефіциту коштів унаслідок виникнення заборгованості. Ефект у розмірі 5 % виникає під час погашення позичальниками частини сум кредиту, у той час, як банк продовжує виплачувати за облігаціями лише відсотки.

Таблиця 2. Розподіл надходжень та витрат за кредитним пулом

	1 рік	2 рік	3 рік	4 рік	5 рік	Всього
А	46000	40800	35600	30400	25200	178000
Б	42000	36500	31000	25500	0	135000
В	269500	237600	205700	173800	141900	1028500
Г	16300	14200	12100	0	0	42600
Д	202500	180000	157500	135000	112500	787500
Всього надходжень	576300	509100	441900	364700	279600	2171600
Від пулу	1210000	0	0	0	0	1210000
Витрати	145200	145200	145200	145200	145200	726000
Прибуток	1641100	363900	296700	219500	134400	2655600
Реалізація під %	454584,7	100800,3	82185,9	60801,5	37228,8	735601,2
Всього прибутку	2095684,7	464700,3	378885,9	280301,5	171628,8	3391201
Прибуток після погашення	2 181 201					
% за реалізацію	1,80					
На рік	436240,24					
% на рік	0,360529124					

О. Дзюблюк виокремлює три найпростіші види сек'юритизації. Сутність першого полягає у тому, що банк переоформляє власні активи (кредитні вкладення) у цінні папери та продає їх третім особам. Викупна вартість цінних паперів залежить від стану кредиту, що лежить у їх основі, та величини кредитного ризику. Другий полягає у випуску банком власних облігацій, які за строками та номіналом збігатимуться із наданим кредитами, під які пристосована емісія. Третій вид базується на принципі довірчого управління, коли сек'юритизовані активи, сформовані у пул, передані в управління банку інвесторами (власниками цінних паперів пулу).

Сек'юритизація є дієвим інструментом у забезпеченні фінансової стабільності банківських установ. Вклади населення акумулюються на рік-два, а кредити надаються на 20-30 років, таким чином сек'юритизація є гідною альтернативою депозитних вкладів як джерела формування кредитної бази.

Кредитний дефолтний своп (CDS) - кредитний деривати або угода, згідно з яким «Покупець» (Банк А який надав кредит позичальнику) робить разові або регулярні внески (сплачує премію) «Продавцю» CDS (іншому Банку Б), який бере на себе зобов'язання погасити виданий Банком А кредит третій стороні - Позичальнику у разі настання кредитного події (заздалегідь обумовленої події, що свідчить про неможливість погашення кредиту Позичальником, наприклад, примусової реструктуризації, оголошення мораторію на виплати, банкрутства). Банк А отримує захист від кредитного ризику - свого роду страховку виданого Позичальнику кредиту або придбаного боргового зобов'язання. У разі дефолту Банк А передасть Банку Б зобов'язання Позичальника - боргові папери (кредитний договір, облігації, векселі), а в обмін отримає від Банку Б грошову компенсацію суми боргу плюс все, що залишилось до дати погашення відсотків.

Існує дві форми виконання зобов'язань по CDS після настання Кредитної події - грошова компенсація і фізичне постачання. Перша форма передбачає покриття Банком Б збитку Банку А в розмірі різниці між номінальною і реальною (поточною) вартістю зобов'язань Позичальника.

Кредитний дефолтний своп у формі двостороннього контракту вирішує відразу кілька завдань: кредитні ризики відокремлюються від інших ризиків (наприклад, відсоткового і валютного) і ними

можна керувати окремо від усіх інших ризиків; позаяк ризик взято на себе іншим банком, розморожуються банківські резерви на випадок неповернень, такі резерви тепер взагалі можна не створювати (проте, як видно, доведеться створювати резерви на Банк Б як на продавця CDS - адже саме він у випадку дефолту Позичальника повинен буде компенсувати невиконання зобов'язань останнього); вартість дефолтних свопів менша, ніж традиційний страховий поліс, оскільки у страхових організацій законодавство вимагає створення відповідних резервів, а для емітентів дефолтних свопів таких вимог немає (однак з посиленням регулювання ринку кредитних деривативів ця теза втратить свою актуальність); продавцями можуть виступати не тільки банки, страхові компанії і хеджеві фонди, а й пенсійні та інвестиційні фонди, просто великі компанії і навіть приватні особи (однак останні, імовірно, повинні будуть надати заставу, що гарантує виконання їх зобов'язань по CDS) [7].

Схема реалізації кредитного дефолтного сфопа наведена на рис. 3.

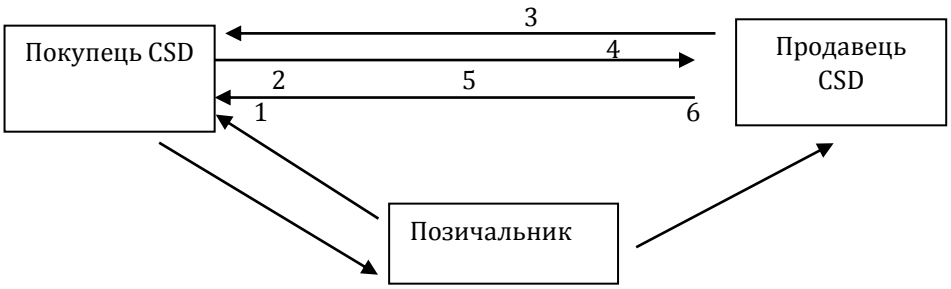

1. Надання Банком А кредиту позичальнику.
2. Отримання від позичальника документів, що засвідчують боргові зобов’язання.
3. Продаж Банком Б Банку А кредитного дефолтного свопу.
4. Надання банком А Банку Б боргових зобов’язань позичальника у випадку настання кредитної події.
5. Покриття Банком Б збитків Банку А за свопом.
6. Погашення заборгованості позичальником перед банком Б.

Рис. 3. Схема реалізації кредитного дефолтного свопу

Схема є досить схожою на схему реалізації страхування банком відповідальності позичальника з однією вагомою відмінністю – можливістю перепродажу свопу третім особам. Так у разі погіршення стану позичальника, банк А може перепродати своп за ціною значно дорожчою, тому що ймовірність виплати за ним збільшиться.

Кожна сторона отримує свої абсолютні переваги.

Переваги для позичальника:

– можливість отримання кредиту під нижчу відсоткову ставку завдяки високому рейтингу власних цінних паперів;
– вимоги банку до надання застави під кредит мінімальні або взагалі відсутні (оскільки банк передає ризик продавцю CDS).

Переваги для кредитора (чи покупця страхового захисту):

– послуга зі страхування за допомогою CDS є дешевшою, ніж традиційне страхування;
– вивільнення коштів з резервного фонду на покриття зобов'язань щодо
– застрахованих кредитів;
– можливість перепродажу CDS як цінного паперу та пулу структурованих низькоризикових кредитів іншим інституціональним інвесторам на позабіржовому ринку.

Переваги для продавця (емітента) CDS:

– отримання платежів як премії за ризик, пов'язаний із CDS;
– відсутність юридичних вимог до обов'язкової наявності ліквідних активів для покриття взятого на себе ризику.

Проте такий механізм працював на «відмінно», допоки позичальник виконував свої зобов'язання перед банком. Очікуючи на зростання ринку, банк передбачав дуже незначну ймовірність дефолту надійних позичальників, а тому міг спекулювати кредитно-дефолтним свопом. Разом із боргом його можна було або перепродати іншим банкам, або брати кредити на вигідних умовах користування в інших банках, використовуючи CDS як заставу. Окрім того, банки іноді структурували свої страхові CDS-активи й формували портфелі з однорідних кредитних зобов'язань, продаючи на вигідних для себе умовах на успішно зростаючому ринку. У випадку дефолту позичальника банк міг купити здешевлені активи (наприклад, облігації) за відновною вартістю і, скориставшись зобов'язанням емітента, компенсувати так звані «уявні збитки» за дефолтом. Якщо банк не був упевненим, що можна купити

облігації після настання кредитної події, то він укладав угоду з продавцем CDS на виплату різниці між номінальною та відновною вартостями [3].

Все це зрештою призвело до того, що в обігу на фінансовому ринку з'явилася дуже велика кількість цінних паперів, не підкріплених реальними зобов'язаннями.

Цей фінансовий інструмент став деякою мірою проривом у банківській справі, оскільки раніше єдиним способом страхування кредитних ризиків було формування резервів. Тобто для виконання регулятивних норм необхідно було фактично «заморожувати» частину активів у резервах. Купівля кредитного дефолтного свопа дозволяла банкам продати ризик по активу, не продаючи активи, знизити резерви і при цьому бути захищеним від дефолту позичальника. Виникнення дефолтного свопа дало можливість інвестувати кошти в ризикові ринки. Ринок кредитних дефолтних свопів зростав стрімкими темпами і у 2000 р. перевищив 100 млрд $, у 2004р. досяг 6,4 трлн $. А у 2008р. оборот кредитних деривативів перевищував вже 62 трлн $, перевищивши об'єм світового ВВП на 17 трлн $ [1].

Інструмент не визнаний офіційно страхуванням і тому не піддається регулюванню з боку страхових контролюючих органів. На відміну від страхування, продавці свопів не створюють резерви на випадок дефолту. На думку багатьох економістів, саме неконтрольоване розповсюдження кредитних дефолтних свопів призвело до глобальної фінансової кризи. Тому в посткризовий період у міжнародній практиці застосовується схема реалізації свопів, яка передбачає нормативи для продавців свопів, незалежно від первинності ринку.

На нашу думку, застосування кредитних дефолтних свопів є ефективним при страхуванні кредитних пулів.

Відповідно до структури кредитного портфеля банків України розподілимо кредити в умовному пулі, наведеному у табл. 1., за галузями (табл.3.)

Таблиця 3. Галузева структура кредитного пулу

	Сума кредиту	Відсоткова ставка	Галузь	Ймовірність настання кредитної події (%)
А	100 000	26,0	Операції з нерухомістю	10,99
Б	80 000	27,5	Будівництво	14,28
В	550000	29,0	Торгівля та ремонт у побуті	8,60
Г	30000	23,0	Сільське господарство	7,32
Д	450000	25,0	Переробна промисловість	11,20
Пул	1 210 000	27,70	Всього	10,11

У нашому випадку страховий пул заснований строком на 5 років, тобто, за даними табл. 3., видатки банку на кредитний дефолтний своп пулу за рік становитимуть 10,11/ 5 = 2,022 %, що зменшить дохідність сек'юритизації кредитних угод банку із 36 % до всього 34 % на рік (табл. 2.), а при тимчасовому погіршенні якості кредитних угод у портфелі (при впевненості банку) дозволить навіть збільшити дохідність шляхом перепродажу свопу за ціною, дорожчою купівлі.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином зробимо висновок, що за низьких затрат використання свопів у процесі здійснення сек'юритизації кредитних угод стає можливим не лише ефективно зменшувати можливі кредитні ризики, але й збільшувати прибутки від цих операцій.

Кредитні деривативи є інноваційними фінансовими інструментами, які дають змогу ефективніше управляти кредитними ризиками банків. Ці фінансові інструменти мають значні перспективи розвитку та використання в Україні, однак ефективність їхнього застосування залежатиме від створення відповідного ринку. Для цього у вітчизняному законодавстві необхідно передбачити можливість обігу в Україні кредитних деривативів та створити необхідну інфраструктуру. Але не слід забувати про низку недоліків цих фінансових інструментів, а саме - високий рівень ризикованості та низьку ліквідність [1].

Сек'юритизація же у перспективі може стати одним з найбільш потужних інструментів в управлінні кредитним ризиком банківських установ, він не тільки дозволяє залучити кошти для розвитку банку, але й істотно поліпшує його нормативи, фінансову стійкість, розчищає баланс.

Список літератури

1. *Дубок, В. М. Кредитний дефолтний своп як інструмент управління кредитними ризиками [Текст] / В. М. Дубок // ЛНУ імені Івана Франка. Екф-45с, 27.12.2011. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://libfor.com/index.php?do=cat&category=ukr_stock_market2011*
2. *Мазукабзова, Б. Роль кредитно-дефолтныхсвопов в мировомкризисе, 30.07.2009 [Електронний ресурс] / Б. Мазукабзова // Финансовая аналитика // finanal.ru.*
3. *Підвисоцький, Я. В. Застосування механізму кредитно-дефолтнихсвопів у реальній економіці [Текст] / Я. В. Підвисоцький // Київська Національна академія управління. Науковий економічний журнал. – 2011. – № 5 (119). – С. 232-239.*
4. *Секьюритизация ипотеки: мировой опыт, структурирование и анализ [Текст] / Э. Дэвидсон, Э. Сандерс, Л.-Л. Вольф, Ф. Чинг . – М.: Вершина, 2007. – 596 с.*
5. *Туктаров, Ю. Синтетическая секьюритизация, 9.03.2009 [Електронний ресурс] / Ю. Туктаров // Инвестор.ру // www.investor.ru.*
6. *Шапран, Н. Кредитні деривативи [Текст] / Н. Шапран, В. Шапран // Цінні папери України.– 2003.– № 20. – С. 12–18.*
7. *Ярема, Я. Я. Кредитний дефолтний своп [Текст] / Я. Я. Ярема // ЛНУ імені Івана Франка, Екф-41с, 2011.*

References

1. *Dubok, V. M. (2011). Credit default swap as instrument of credit ricks management. Of LNU named by Ivan Franco, Екf-45p, 27.12.2011. Retrieved November, 15, 2014, from : http://libfor.com/index.php?do=cat&category=ukr_stock_market2011.*
2. *Mazukabzova, B. (2009). The role of credit-default swaps in the global crisis. Financial of analytics, 30.07.2009. Retrieved November, 15, 2014, from : finanal.ru.*
3. *Pidvisotsky, Y. V. (2011). Application of mechanism of credit-default swap in the real economy. The Kyiv National academy of management. Scientific economic magazine, 5 (119), 232-239.*
4. *Davidson, E., Sanders, E., Wolf, L.-L., &Ching, F. (2007). Securitization of mortgages : the global experience, structuring and analysis. Moskow: Top, 596.*
5. *Tuktarob, U. (2009)Suntheti csecuritization, 9.03.2009. Retrieved November, 15, 2014, from : www.investor.ru.*
6. *Shapran, N., &Shapran, V. (2003). The Credit derivates. Securities of Ukraine, 20, 12-18.*
7. *Yareme, Y. Y. (2011). Credit default swap.LNU named by Ivan Franco, Екf-41p.*

Стаття надійшла до редакції 06.12.2014 р.

УДК 330.322

Богдана Богданівна САС

кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківського менеджменту та обліку,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: sasbohdana@gmail.com

Галина Іванівна СПЯК

кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківського менеджменту та обліку,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: halynaspyak@gmail.com

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ВЕНЧУРНОГО ФІНАНСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Сас, Б. Б. Розвиток системи венчурного фінансування в Україні [Текст] / Богдана Богданівна Сас, Галина Іванівна Спяк // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 18. – № 1. – С. 195-202. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті досліджено розвиток венчурного інвестування в Україні. Розглянуто теоретичну основу венчурного капіталу, який є способом цільового інвестування інноваційних розробок та може стати каталізатором запровадження інноваційних технологій на вітчизняних підприємствах, що є предметом дослідження. Особливу увагу зосереджено на технології перетворення капіталу у венчурний та подано порівняльну характеристику різних джерел фінансування інновацій. Проаналізовано історію венчурних фондів в Україні та виділено два етапи відповідно до їх появи на вітчизняному фінансовому ринку. Особливу увагу зосереджено на особливостях фінансування інновацій в Україні. Зважаючи на нестабільну політично-економічну ситуацію в державі, досліджено діяльність та динаміку кількості професійних учасників інститутів спільного інвестування. Виокремлено напрями венчурного інвестування у вітчизняній економіці та здійснено порівняння з країнами Європи, обґрунтовуючи причини такої галузевої структури венчурних інвестицій, зокрема доведено, що український венчурний капітал схильний реалізовувати середньоризикові та короткострокові інвестиційні проекти. Ми також вважаємо, що більшість вітчизняних венчурних фондів не виконує своїх економічних функцій. Адже в Україні венчурні фонди використовуються здебільшого для оптимізації управління активами фінансово-промислових холдингів та зниження податкового навантаження (звільнення від податку на прибуток). Крім того, правове регулювання венчурного бізнесу в Україні не враховує специфічних факторів впливу, у взаємодії з економічними та політичними чинниками значно обмежує та скасовує можливості такого роду діяльності. Подальші дослідження у цій сфері стосуватимуться створення привабливих умов для розвитку в Україні високоризикового інвестування, розробки спеціальної системи мотивації з боку держави для створення венчурних фондів та компаній.

Ключові слова: *інвестування; інновації; венчурне фінансування; венчурний капітал; інноваційна діяльність; інвестиційні фонди; венчурний бізнес; інноваційні технології.*

© Богдана Богданівна Сас, Галина Іванівна Спяк , 2014

Bohdana Bohdanivna SAS

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Banking Management and Accounting,
Ternopil National Economic University
E-mail: sasbohdana@gmail.com

Halyna Ivanivna SPYAK

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Banking Management and Accounting,
Ternopil National Economic University
E-mail: halynaspyak@gmail.com

DEVELOPMENT OF THE VENTURE FINANCING SYSTEM IN UKRAINE

Abstract
This article explores the development of venture investment in Ukraine. The theoretical basis of venture capital, which is a way of target investment of innovative developments can become a catalyst for the introduction of innovative technologies on the domestic enterprises. Particular attention is focused on the technology of transformation of capital into venture one. A comparative characteristics of different sources of innovation financin is proposed. It has been analyzed the history of venture capital funds in Ukraine. Two stages according to their appearance in the financial market of Ukraine are allocated. Special attention is paid to the specifics of innovation financing in Ukraine. Considering the unstable political and economic situation in Ukraine it has been investigated the activity and dynamics of quantity of professional participants of joint investment institutions. The areas of venture capital investment in the domestic economy are singled out and it has been made a comparison with the Europian countries. The reasons of such sectoral structure of venture capital are grounded, in particular it has been proved that Ukrainian venture capital tends to realize middle-risk and short-term investment projects. We also believe that the majority of domestic venture capital funds do not fulfill their economic functions. In Ukraine venture funds are used primarily to optimize asset management of financial and industrial holdings and tax reduction (exemption from income tax). In addition, the law regulation of venture business in Ukraine does not consider specific factors of influence. Further research in this area will cover the creation of favorable conditions for the development in Ukraine of high risk investments, the development of special system of state incentives for the creation of venture funds and companies.

Keywords: *investment; innovation; venture capital investment; venture capital; innovative activity; investment funds; venture business; innovation technologies.*

JEL classification: G2, G24, R45

Вступ

На сучасному етапі розвитку економіки України найрізноманітніші види діяльності репрезентовані великою кількістю фірм, підприємств, організацій, асоціацій тощо. Проте варто констатувати, що їх інноваційно-технологічний рівень є низьким.

Для забезпечення прискореного використання новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності продукції, послуг розвинуті країни використовують венчурну індустрію. Можливості вітчизняних підприємств проводити за рахунок власних ресурсів модернізацію та реконструкцію виробничих процесів, розробляти та впроваджувати інноваційну продукцію сьогодні є обмеженими. Особливо відчувається потреба у фінансових ресурсах в умовах кризових явищ у економіці України. Том залучення венчурного капіталу як способу цільового інвестування інноваційних розробок має стати каталізатором запровадження інноваційних технологій на вітчизняних підприємствах.

Проблемам венчурного інвестування в Україні присвячені праці Л. Антонюка, І. Баранецького, В. Зикіної, О. Красовської, П. Микитюка, С. Онишка, Т. Осьмірко, В. Поворозника та ін. Однак проблема активізації венчурного фінансування інноваційної діяльності в Україні потребує подальших досліджень.

Мета статті

Основною метою статті є оцінка реального стану та визначення перспектив венчурного фінансування інноваційної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Венчурна індустрія зародилась у США за активної підтримки у 50-х рр. XX ст. У 1958 р. Конгрес прийняв рішення про початок реалізації програми SBIC (Small Business Investment Company). У межах цієї програми уряд США надавав доступ до державного фінансування молодим зростаючим компаніям за умови одночасного залучення коштів з боку приватних інвесторів у співвідношенні 2:1 або 3:1 (тобто дві або три частини капіталу мають бути з приватних джерел). У процесі розвитку програми SBIC паралельно стали з'являтися незалежні приватні венчурні фонди та компанії, які з часом перетворилися у те, що сьогодні називають «венчурна індустрія».

Венчурне фінансування, за визначенням Європейської асоціації прямого та венчурного інвестування (European Private Equity & Venture Capital Association – EVCA), – це акціонерний капітал, який надається професійними фірмами, які інвестують, одночасно беручи участь в управлінні, в приватні підприємства, які демонструють значний потенціал зростання, на фазах їх початкового розвитку, розширення та перетворення [5].

Технології перетворення капіталу у венчурний (англ. venture – ризикові дії) мають свої особливості. Власні кошти компаній і тимчасово вільні кошти, які знаходяться в джерелах позичкового капіталу, згідно з правилами управління портфелем активів у принципі не можуть стати венчурним капіталом у повному обсязі. Ним стає лише невелика частина портфеля (в пенсійних фондах і активах страхових компаній відповідно до законодавства більшості країн). Фінансування інновацій у вигляді банківських кредитів також має свої обмеження (необхідність захисту вкладників банків). Базельські принципи забороняють кредитування підприємств, не здатних обслуговувати та погашати кредит, тобто таких, які не мають стійких позитивних фінансових потоків (що властиво для молодих інноваційних компаній). Капітал для фінансування інновацій, як правило, зосереджується в спеціальних фондах корпорацій або фінансових інститутах – венчурних фондах – і лише капітал, який передається інноваційному підприємцю або підприємству на певних умовах, перетворюється в діючий венчурний капітал.

Переваги та недоліки венчурних інвестицій порівняно з іншими видами фінансування інновацій наведено в табл. 1.

Таблиця 1. Порівняльні характеристики різних джерел фінансування інновацій

Джерела	Обмеження та вимоги	Переваги	Недоліки
Державне фінансування	Соціальна значущість, компанія має відповідати певним стандартам	Здійснюється навіть у випадках, коли не можна отримати фінансування з комерційних джерел. Як правило, вимагає до сплати менший обсяг коштів і надається на більш тривалий період.	Обмеження на використання. Труднощі в отриманні. Невеликі обсяги.
Кредити	Ліквідна застава, стійкий грошовий потік, кредитна історія компанії.	Гнучкість у кредитуванні та обслуговуванні позики.	Ризик неплатоспроможності, високі відсоткові ставки, вимоги до ліквідної застави.
Прямі (стратегічні) інвестиції	Стійка позиція на ринку та зрозумілі перспективи зростання; кваліфікований та досвідчений менеджмент; зрозумілість можливостей виходу.	Інвестор вносить свій досвід за певним напрямом діяльності; інвестор сприяє у виході з інвестицій.	Інвестор контролює процес прийняття рішень.
Венчурний капітал	Компанія має показувати: унікальність ідеї; потенційне зростання; високу потенційну дохідність інвестицій; високу кваліфікацію керівного персоналу; зрозумілість можливостей виходу.	Венчурний капіталіст як власник неконтрольного пакета акцій, зацікавлений у зростанні компанії та реалізує свій досвід в управлінні та фінансовій сфері,що дає компанії додатковий розвиток.	Процес отримання фінансування тривалий та важкий; інвестор контролює процес прийняття рішень; можливості виходу з інвестицій можуть викликати сумніви і компанія не отримає інвестицій.

В Україні венчури створені як інститути спільного інвестування та їхній розвиток має передісторію.

Розвиток венчурних фондів в Україні можна поділити на два етапи відповідно до їх появи. Перший етап охоплює 1992-2001 рр. і характеризується створенням та функціонуванням венчурних фондів за рахунок іноземних інвестицій [6, с. 9]. З 1994 року у нашій державі існували інвестиційні фонди та компанії та їхня діяльність регулювалась Положенням «Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії», затвердженим указом Президента України. На той час інвестиційні та взаємні фонди створювалися спеціально з метою забезпечення процесів масової приватизації. Серед них можна назвати Western NIS Enterprise Fund (150 млн дол., виділених урядом США для освоєння в харчовій промисловості, сільському господарстві, виробництві будівельних матеріалів, фінансовому секторі України, Sigma Blayzer (капітал 100 млн дол.), фонд прямих інвестицій «Україна» (капітал 22,5 млн дол., більша частина якого була внесена ЄБРР, МФК, Greditanstalt Investment Bank AG, Commercial Capital, Банком Бостона і приватними інвесторами).

Другий етап розпочався в 2001 р. і триває до нині. В Україні інститути венчурного фінансування набули законодавчого оформлення у 2001 р. із прийняттям Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» від 01.03.2001 р. № 2299-III, який у 2012 році був оновлений актуальним на сьогодні Законом України «Про інститути спільного інвестування» від 05.07.2012 р. № 5080-VI. Згідно із ст. 7 цього Закону, що вступив у дію з 01.01.2014 року, венчурним фондом є недиверсифікований інститут спільного інвестування закритого типу, який здійснює винятково приватне (закрите, тобто шляхом пропозиції цінних паперів заздалегідь визначеному колу осіб) розміщення цінних паперів інституту спільного інвестування серед юридичних та фізичних осіб [7].

Тривала економічна криза в країні, стагнація національного фондового ринку, впровадження законодавчих та податкових змін у сферу інститутів спільного інвестування (надалі ІСІ) разом із суспільно-політичною та військовою турбулентністю в Україні, посилення тиску на бізнес із боку уряду негативно вплинули на діяльність інститутів спільного інвестування та результати їх діяльності.

В Україні продовжується згортання діяльності професійних учасників ІСІ. За 2013 рік кількість компаній щодо управління активами (надалі КУА), які вийшли з бізнесу, перевищила кількість новостворених. Станом на кінець 2013 року в Україні функціонувало 347 КУА, тоді як у 2008 р. – 409. У третьому кварталі 2014 року кількість компаній з управління активами продовжувала зменшуватись – з початку 2014 року учасників ринку управління активами поменшало на 10 (із 347 до 337 станом на 30.09.2014 р.) (табл. 2) [8].

Таблиця 2. Венчурні фонди в Україні

Рік (на кінець періоду)	Кількість КУА	Кількість ІСІ	Пайові венчурні фонди	Корпоративні венчурні фонди	Вартість активів венчурних фондів, млн грн.
2007	334	577	423	34	36452
2008	409	888	536	45	58694
2009	380	985	590	50	76028
2010	339	1095	755	72	96975
2011	341	1125	772	95	116907
2012	353	1222	829	144	145912
2013	347	1250	861	151	168183
1 кв. 2014	343	1243	865	170	176759
2. кв. 2014	340	1233	862	165	189935
3 кв. 2014	337	1207	850	164	194556

Український венчурний капітал схильний реалізовувати середньоризикові та короткострокові інвестиційні проекти. Дані, наведені у табл. 3, показують, що в Україні галузева структура венчурних інвестицій є деформованою, домінуючими реципієнтами є сфери комп'ютерної техніки та фінансових послуг [9].

Таку структуру венчурних інвестицій можна пояснити бажанням інвесторів отримати швидкий дохід, що не суперечить філософії венчурного фінансування. Варто зазначити, що перекоси у сфері венчурного фінансування призвели до того, що протягом останніх двох років у сферу фінансових послуг спрямовується більше 50 % венчурних інвестицій [10, с. 96]. Тобто значні кошти вкладають не у високоризикові інноваційні розробки, а просто в цінні папери з метою отримання доходів у вигляді дивідендів і відсотків (табл. 4) [7]. Інвесторам немає сенсу брати на себе високі ризики інноваційних ідей, адже вони і так мають змогу отримувати високі прибутки.

Таблиця 3. Галузева структура венчурних інвестицій в Україні у 2008-2013 рр., %

Сектор національної економіки	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Бізнес і промисловість	5,9	0	0	0	0	0
Комп'ютери і комп'ютерна техніка	0	100	0	78,13	17,46	18,8
Споживчі товари і роздрібна торгівля	76,97	0	0	0	0	0
Послуги побутового характеру	1	0	0	0	0	0
Енергія і довкілля	0	0	0	21,86	0	0
Фінансові послуги	16,13	0	0	0	54,54	64,8
Природничі науки	0	0	0	0,01	28,0	16,4
Загальна сума інвестицій	100	100	0	100	100	100

Якщо порівняти структуру венчурних інвестицій в Україні та країнах Європи, різниця є вражаючою – більша частина венчурних інвестицій в країнах Європи спрямовується на фінансування комунікацій, комп'ютерної техніки та технологій, енергії та довкілля (табл. 5) [9].

Таблиця 4. Структура активів у портфелі венчурних ICI станом на 30.09.2014 р.

Інші активи	71,14%
Нерухомість	2,32%
Грошові кошти та банківські депозити	1,28%
ОВДП	0,02%
Акції	11,75%
Облігації підприємств	4,5%
Ощадні сертифікати	0,01%
Векселі	8,9%
Цінні папери	25,26%

Таблиця 5. Галузева структура інвестицій венчурних фондів Європи у 2013 році

Галузь	Сума інвестицій, тис. євро	%	Кількість компаній, що отримали інвестиції	%
Біотехнології	1255,025	37,1	695	22,9
Комп'ютери і споживча електроніка	669,326	19,8	711	23,4
Телекомунікації	503,144	14,9	506	16,7
Альтернативна енергетика та захист довкілля	246038	7,3	241	2,9
Споживчі товари та ритейл	212047	6,3	200	6.5
Промислове виробництво	163006	4,8	211	7,0
Споживчі послуги	94245	2,8	132	4,4
Промислові послуги	61528	1,8	130	4,3
Хімічна промисловість та матеріали	55252	1,6	61	2,0
Фінансові послуги	39948	1,2	41	1,4
Транспорт	41860	1,2	32	1,1
Сільське господарство	12054	0,4	17	0,5
Будівництво	10426	0,3	18	0,5
Нерухомість	31150	0,1	6	0,2
Некласифіковані	15155	0,4	33	1,1
Всього інвестицій	3382204	100,0	3034	100
у т. ч. високотехнологічний сектор	1458369	43,1	1092	36

Більшість вітчизняних венчурних фондів не виконує своїх економічних функцій. На сьогодні реальна ситуація така, що в Україні венчурні фонди використовуються здебільшого для оптимізації управління активами фінансово-промислових холдингів та зниження податкового навантаження (звільнення від податку на прибуток). Венчурні фонди широко використовуються як елемент внутрішньокорпоративної системи управління власністю та фінансовими потоками у холдингових структурах. При цьому сам фонд

виступає основним держателем активів – корпоративних прав. Такий механізм дозволяє видавати кредити компаніям холдингу без сплати податків та із зменшенням бази оподаткування прибутку на підприємствах, що отримують позики. Часто в Україні венчурні фонди не мають за мету ідею спільного інвестування. Вони створюються під активи одного клієнта для реалізації короткострокових проектів або окремих фінансових схем. Відповідно не відбувається входження зовнішніх інвесторів у венчурний фонд.

Головними причинами цього є непрозоре й недосконале законодавство, обмеженість фінансування та, відповідно, невигідність за таких умов здійснювати чисте інвестування в інновації. Правове регулювання венчурного бізнесу в Україні не враховує специфічних чинників впливу, у взаємодії з економічними та політичними чинниками значно обмежує та скасовує можливості такого роду діяльності. Також деструктивними чинниками розвитку венчурної діяльності в Україні є:

- слабкість інституту захисту інтелектуальної власності;
- незначний капітал венчурних фондів, яким вони оперують;
- високий ступінь ризику та недовіра до розроблених інноваційних проектів;
- відсутність сприятливого й стабільного інвестиційного клімату в країні;
- дуже мала й недостатня кількість інвесторів, готових здійснювати вклади у високоризикові проекти [11].

Для вирішення цих проблем, перш за все, потрібно створити привабливі умови для розвитку в Україні високоризикового інвестування, розробити спеціальну систему мотивації з боку держави для створення венчурних фондів та компаній. Проводити постійний моніторинг стану справ в інноваційні сфері, посилити захист прав інтелектуальної власності, забезпечити належну інформаційну підтримку венчурних інвесторів з високим рівнем якості та достовірності інформації, що надається. Важливим питанням є пропагування відповідної культури венчурного бізнесу, тобто потрібно звертати увагу на підготовку висококваліфікованих фахівців у цій сфері і створювати позитивний імідж цього типу фінансування [12] (рис. 1).

Висновки та перспективи подальших розвідок

Класичні принципи діяльності вітчизняних венчурних фондів лише починають зароджуватися. Венчурний ринок України характеризується обмеженою кількістю професійних гравців та дефіцитом венчурного капіталу.

Сьогодні класичні венчурні інвестори в Україні – це насамперед поодинокі венчурні фонди та інвестиційні компанії, бізнес-інкубатори та акселератори, бізнес-ангели та підприємці. Поки що венчурних фондів дуже мало, проте вони вже готові розглядати та підтримувати різні напрямки українських інвестиційних проектів та зорієнтовані як на внутрішній, так і на світовий ринки. Серед найбільш активних венчурних фондів, які розглядають можливості інвестування в Україні, можна назвати такі: TA Venture, Imperious Group, AVentures Capital, Detonate Ventures, Decarta Capital, Vostok Ventures, Global Technology Foundation, Венчурний фонд Буковина.

В Україні існує значний попит на інвестиції венчурних фондів, проте часто ініціатори інвестиційних проектів не готові запропонувати якісні інвестиційні продукти. Венчурні інвестори в Україні зіштовхуються з проблемою якості підготовки та життєздатності інвестиційних проектів. Венчурні інвестори, як правило, використовують професійний підхід до відбору проектів інвестування. А рівень фінансово-економічної грамотності ініціаторів та якості підготовки документації більшості проектів є недостатніми.

Українська інвестиційно-інноваційна системи ще не дозріла до побудови венчурної моделі бізнесу. Головні причини цього пов’язані з проблемами вітчизняного інвестиційного клімату, нерозвиненістю ринку капіталу, переважанням низьких технологічних устроїв у національній економіці, недосконалістю законодавчої системи в галузі венчурного інвестування, низькою прозорістю бізнесу, обмеженою кількістю реальних інвестиційно-привабливих та інноваційних пропозицій. І українські підприємці та інвестори не готові будувати венчурний бізнес європейського взірця. Все це створює завдання національного масштабу щодо підвищення ролі класичного венчурного бізнесу у побудові нової моделі економіки України, яка базуватиметься на інвестиційно-інноваційному підході.

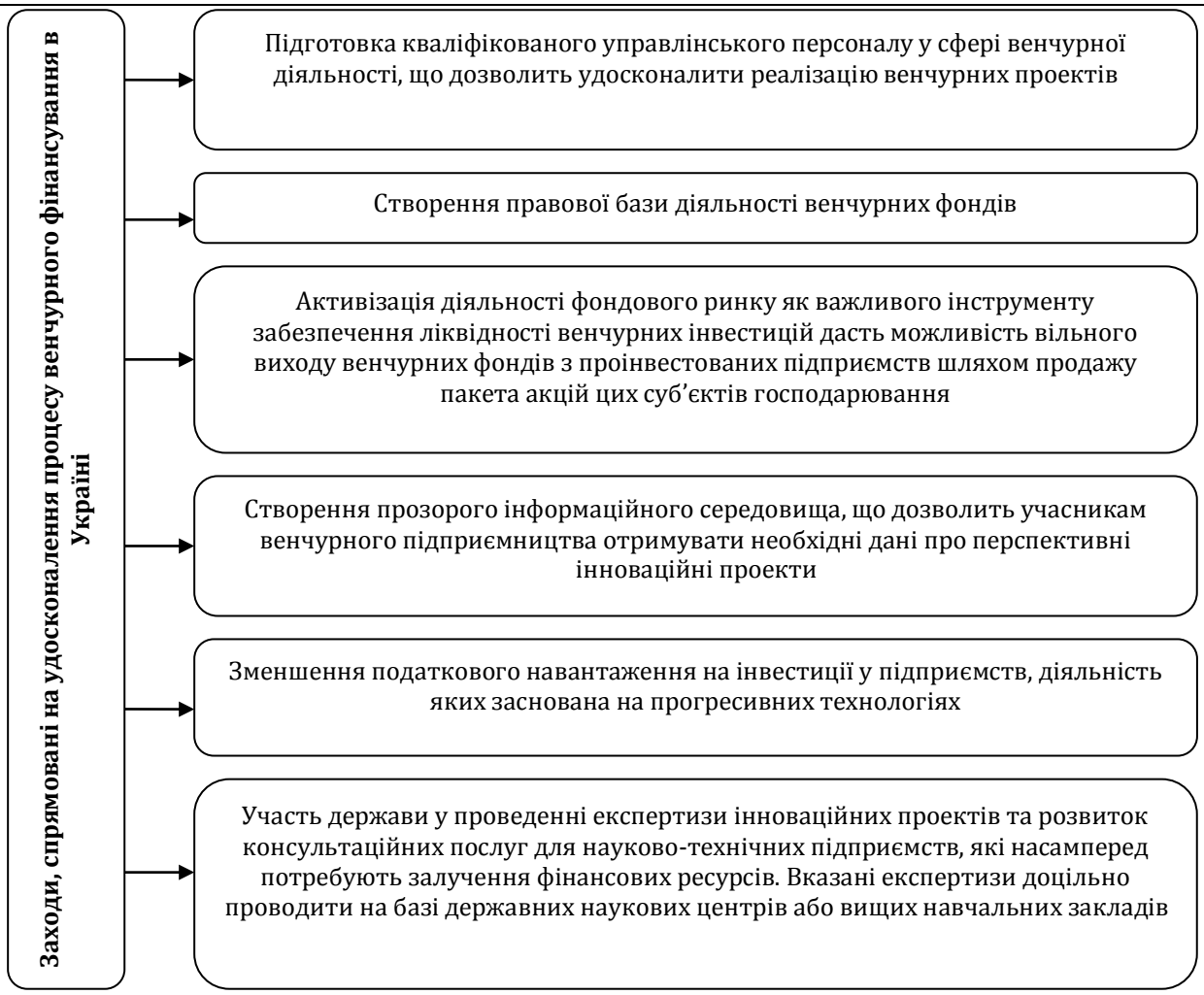

Рис. 1. Заходи з удосконалення процесу венчурного фінансування [13]

Список літератури

1. *Зикіна, В. О. Формування інноваційної діяльності венчурним капіталом [Електронний ресурс] / В. О. Зикіна // Академічний огляд. – 2011. - № 1(34). – С. 44-48. – Режим доступу: http://nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/ao/2011_1/7.pdf.*
2. *Красовская, О. В. Венчурное финансирование: мировые тенденции и ситуация в Украине [Текст] / О. В. Красовская. – К.: Конус-Ю, 2013. – 108 с.*
3. *Микитюк, П. П. Аналіз інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств: монографія [Текст] / П. П. Микитюк. – Тернопіль: Терно граф, 2009. – 304 с.*
4. *Онишко, С. В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку: монографія [Текст] / С. В. Онишко; Ін-т економіки і прогнозування НАН України, Нац. акад. держ. податк. служби України. – Ірпінь: Нац. акад. ДПС України, 2004. – 434 с.*
5. *Веб-сторінка Європейської асоціації венчурного капіталу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.evca.eu.*
6. *Савченко, В. Ф. Проблеми венчурного інвестування в Україні [Текст] / В. Ф. Савченко, Д. В. Шатирко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2013. – № 2 (18). – С. 7-13.*
7. *Про інститути спільного інвестування [Електронний ресурс] : закон України від 05.07.2012 № 5080-VI. – Режим доступу: http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5080-17.*
8. *Українська асоціація венчурного бізнесу. Аналітичний огляд ринку ICI в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uaib.com.ua.*
9. *Олейников, А. Венчурные фонды в Украине: внутрикорпоративная оптимизацияи или высокотехнологический прорыв ? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.inventure.com.ua/analytycs/formula.*
10. *Данілов, О. Д. Венчурне фінансування інноваційної діяльності в Україні: проблеми та перспективи [Текст] / О. Д. Данілов, Т. В. Наєнко // Бізнес-Інформ. – 2014. – № 9. – С. 92-97.*

11. *Диха, М. В.. Венчурне підприємництво в Україні: особливості функціонування та розвитку [Текст] / М. В. Диха, Ю. В. Цвігун, П. П. Гаврилко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – № 1. – С. 203-208.*
12. *Костюк, І. В. Венчурне інвестування: потенційні можливості розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Venu/2011_1/14.pdf.*
13. *Краус Н. М. Венчурне інвестування як пріоритетний напрям інноваційного розвитку економіки країни [Текст] / Н. М. Краус, Я. О. Копиця // Економічний простір. – 2013. – № 74. – С. 112-121.*

References

1. *Zykina, V. O. (2011). Formation of innovation venture capital. Academic Review, 1(34), 44-48. Retrieved November, 15, 2014, from : http://nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/ao/2011_1/7.pdf.*
2. *Krasovskaya, O. V. (2013). Venture of funding: world trends and situation in Ukraine. Kyiv: Conys-Y.*
3. *Mykytiuk, P. P. (2009). Analysis of investment and innovation activity. Ternopil: Ternohraf.*
4. *Onyshko, S. V. (2004). Financial support innovation development. Irpin: Nat. Acad. DPS Ukraine.*
5. *The website of the European Venture Capital Association (n.d.). Retrieved November, 15, 2014, from : http://www.evca.eu.*
6. *Savchenko, V. F., Shatyrko, D. V. (2013). Problems venture investment in Ukraine. Scientific Bulletin CHDIEU, 2 (18), 7-13.*
7. *Law of Ukraine "On Collective Investment Institutions" 05.07.2012 № 5080-VI (n.d.). Retrieved November, 15, 2014, from : : http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5080-17.*
8. *Association of Ukrainian business venture. Analytical Review of the ICI in Ukraine (n.d.). Retrieved November, 15, 2014, from : http://www.uaib.com.ua.*
9. *Oleynikov, A. Venture funds in Ukraine: intracorporate optimization or high-tech breakthrough (n.d.). Retrieved November, 15, 2014, from : http://www.inventure.com.ua/analytycs/formula.*
10. *Danilov, O. D., Nayenko, T. V. (2014). Venture financing innovation in Ukraine: Problems and Prospects. Business-Inform, 9, 92-97.*
11. *Dyha, M. V., Tsvigun, Y. V., Gavrilko, P. P. (2012). Venture business in Ukraine: peculiarities of functioning and development. Bulletin of Khmelnitsky National University, 1, 203-208.*
12. *Kostyuk, I. V. (2011). Venture Investment: potential development. Retrieved November, 15, 2014, from : http: // www.archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Venu/2011_1/14.pdf.*
13. *Kraus, N. M. & Kopytsya, Y. O. (2013). Venture investment as a priority the development of innovative economy. Economic Area, 74, 112-121.*

Стаття надійшла до редакції 30.11.2014 р.

Наукове періодичне видання

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

Збірник наукових праць

Том 18
№ 1
2014 рік

Редактор-коректор *М. І. Руденко*
Дизайн обкладинки *О. І. Різник*

Адреса редакції: вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон 380 (352) 47-50-50*12309.
E-mail: mail. econa@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 19228-9028ПР від 13 липня 2012 р.

Підписано до друку 19.12.2014 р. Формат 60х90/8.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria і Times. Друк офсетний. Зам. № Р 006-04-14
Умовно-друк. арк. 24,75. Обл. -вид. арк. 18,25.
Тираж 300. Ціна договірна.

Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка»
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон/факс 380 (352) 47-58-72.
E-mail: edition@tneu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23. 04. 2009 р.